

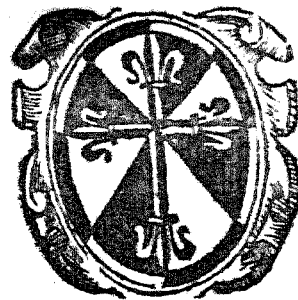
LIBRI SEX
ECCLESIASTICÆ
RHETORICÆ,

SIVE DE RATIONE CONCIONAN^{ti}a
nunc secundò pro communi utilitate in luce
editi, in quorum commendationem
fat sanè sit nosse.

AUTHORE V. P. M. Fr. LUDOVICO
Granatensi, Sacræ Theologiæ Professore, Sacri
Ordinis Prædicatorum

Eidem, tantoque Viro propterea meritò
consecrati.

Ad Usum DVnicum AMensuræ

Anno

1751.

EXCUSUM OLYSSIPPONE MDLXXVII.

Et recusum Pampilonæ, apud Petrum Iosephum ab Ezquerro,
Consilij huius Regni Navarrae Typographum.
Superiorum permissu.

F. LUDOVICUS

GRANATENSIS EBORENSI ACADEMIÆ,
virtutum, & litterarum altrici, bonitatem,
& disciplinam, & scientiam.

UM Te, O alma Mater, & egregia
Virtutum, atque disciplinarum Ma-
gistra, Serenissimus Cardinalis En-
ricus Dominus Noster è suis (ut ita
dicam) visceribus genuerit, nutrierit, & ab ip-
sis incunabulis in istam ætatem, & dignitatem
provexerit, omnesque curas, & cogitationes
suas in Te una perficienda, cunctisque mune-
ribus exornanda positas, & constitutas habeat,
dignum profectò est, ut Nos, qui omnia Cle-
mentissimo Principi debemus, & de tua Tibi
felicitate gratulamur, numerisque omnibus
absolutam cupimus, opera quoque nostra (qua-
liscumque ea sit) studia tua, aliqua saltem ex
parte, iuvare curemus. Cum igitur conatus tuos
omnes in hoc unum præcipuè compares, ut
Alumnos tuos Christi Domini Præcones egre-
gios efficias, qui Dominicam messem cœlestis
doctrinæ fluentis irrigent, operæpretium me
facturum putavi, si Libellum hunc, qui de ra-
tione Concionandi agit, Tibi dicarem: quo
huius officij Rudes, atque Tyrones ad illud com-
modè præstandum institueres. Quod eò liben-

Augst.
lib. 4. de
Doc. Chr
cap. 3.

trius fecimus, quoniam Div. Aug. bene dicendi Artem, seposito ad hoc idoneo tempore, in adolescentia discendam esse monet. Quam quidem eò facilius Alumni tui assequentur, quò plenius à te Dialecticis, & Philosophicis Disciplinis instituti sunt. Ab his enim fontibus Eloquentiæ laudem manare, Parens ipsius Eloquentiæ Cicero in his Libris, quos de Oratore inscripsit, sub persona Lucij Crassi luculentèr probat. Ut igitur hanc benè dicendi facultatem tradèremus, necesse fuit præcepta aliquot ex Rhetorum officinis colligere: ut huius quoque artis Disciplina, quemadmodum & cæteræ Sacræ Theologiæ, & divini verbi ministerio deserviret. De quatuor igitur præcipuis Eloquentiæ partibus, nempe Inventionè, Dispositione, Elocutione, atque omnium potissimè Pronunciatione (quam etiam Actionem vocant) in his Libris differimus. Et quidem de Pronunciatione, si non meliora quàm alij, certè plura scripsimus: quòd citra illius opem cætera omnia, quamlibet eximia, frigeant, & langueant, atque adèd mortua fiat. Quid enim tam acre, aut magnificum esse potest, quod non iaceat, si id remissa, aut languida voce, & gestu pronunciaveris? Inventioni autem (quæ probandi, & amplificandi materiam continet) tum communes locos, tum etiam

etiam privatos, & singulares assignavimus. Communes autem locos, undè ad Quæstiones omnes argumenta promuntur, Dialectici in libris Topicorum diligenter tradunt. De his igitur parcius loquuti sumus: quoniam eorum cognitio à Dialecticis petenda est. De quibus breviter, atque dilucidè paucis antehac diebus scripsit in Dialecticis institutionibus R. P. Petrus à Fonseca: qui etiam commodissimis exemplis ex Sacris Litteris desumptis (quod ad nostrum pertinet Institutum) præcepta Artis illustravit. Ad cuius Opusculum studiosum Concionatorem remittimus. Cæterum de singularibus Locis, qui à privatarum personarum, & rerum circumstantijs sumuntur (qui peculiariter ad Oratorem pertinent, & magnam vim ad probandum, & amplificandum habent) copiosius scribendum esse duximus: Ut autem quanta sit circumstantiarum vis ad res amplificandas, Concionator intelligat, duo insignia Div. Chrysi exempla, quæ properanti mihi, cum ad hunc circumstantiarum locum venissem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini Prædictionem, qua Mulieris, caput ipsius ungentis, memoriam per totum Orbem celebrandam esse dixit, ex omnibus circumstantis hoc modo amplificat: *In omnibus, inquit, Ecclesijs appellari*

Mu-

Hom. I.
contra
Iudæos.

Mulierem audimus. Sunt Consules, Duces, Viri, Mulieres, Nobiles, in omnibus Urbibus, & in quamcumque Orbis partem deuenieris, summo cum silentio audiunt omnes huius Mulieris officium. Sunt Reginae, primariaeque feminae, quae innumerabilia benefacta contulerunt in eos, quibus imperabant: quae ne de nomine quidem ulli nota sunt. Haec autem abiecta Mulier, quae solum effudit Unguentum, toto terrarum Orbe decantatur. Ne temporis quidem tam immensa longitudo memoriam illius vel extinxit, vel extinguet unquam: idque cum Factum ipsum non esset in signe. Quid enim magni erat Unguentum effundere? Neque persona esset celebris. Erat enim Mulier abiecta: neque multi testes aderant. Nam inter Discipulos res est gesta: neque Locus nobilis: neque enim hoc faciebat per theatrum transiens, sed in domo decem dumtaxat hominibus praesentibus. Attamen neque Personae vilitas, neque Testium paucitas, neque Loci obscuritas, neque ulla res alia potuit illius abolere memoriam. Quin potius Reginae omnibus, ac Regibus, uniuersis celebrior est nunc haec Mulier: nec ulla aetas oblivioni tradidit, quod factum est. Haec Chrysol. qui in huiusmodi circumstantiis excutiendis ut frequentissimus, ita mirus Artifex est. Sed comodissimum Amplificationis huius exemplum extat apud eundem: quo mundi conuersionem opera, atque doctrina Pauli perfectam inter maxima miracula computat: rem vili-

delicet ex omnibus Circumstantiis amplificans, maximeque mirabilem faciens. Sic igitur ait: Quomodo, inquit, Paulus cum illa Arte vilissima tantam potuit inspirare Virtutem, quantam ipse rerum testatur effectus? Homo etenim ignobilis, abiectus, & circumsoraneus, qui Artem exercebat in pellibus, in tantum Virtute progressus est, ut vix triginta annorum spatio, & Romanos, & Persas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Aethiopes, & Sauromatas, & Sarracenos, & omne prorsus humanum Genus sub iugum mitteret Veritatis. Responde igitur, unde iste Opifex vilis, ac publicus, stans in loco artis suae, ac scapellum in manu gerens, ita ut ipse philosophatus sit, & alios docuerit philosophari, Gentes scilicet, Urbes, atque Regiones: nec vim in se Sermone ostendens? Audi enim ipsum loquentem: Et si imperitus Sermonem: Nec pecunias possidens: nam hoc quoque ipse testatur: Usque ad hanc, inquit, horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cedimur. Et quid dico pecunias? Cum ille saepe necessarium quidem non haberet cibum, nec quo se circumdaret indumentum. Quod vero nec de Professione clarus fuerit, ipsius Discipulus ostendit dicens: Quoniam manebat apud Aquilam, & Priscillam, propterea quod eiusdem Artis essent. Erant enim Scenofactoria Artis. Non igitur a Proavis nobilis, quippe qui tam vilis fuisse Artis ostenditur: non a Patria, non a Gente: tamen progressus in medium, ac

Hom. 4.
de laud.
Pauli.

2. Cor.
1. Cor. 4

Act. 18.

tantummodo apparens, inimicorum cuncta turbavit,
 universa confudit: & sicut in stipulas, aut in foenum
 ignis immissus, omnia Demonum opera consumpsit; at-
 que in quidquid voluit, omnia convertit. At nobilis,
 2. Cor. 1 & eruditus erat fortè Persuasor. Nec istud quidem:
 nam hoc quoque ipse confirmavit dicens: & ego veni
 ad vos, non in sublimitate Sermonis, aut sapientie
 annuncians vobis testimonium Christi. Non enim iu-
 dicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum
 & hunc Crucifixum. Et Sermo meus, & Prædicatio
 mea non in persuasibilibus humane Sapientie verbis.
 Sed causa nimirum ipsa Prædicationis erat idonea, quæ
 ad se pertraheret audientes. Accipe quid etiam super
 1. Cor. 1 hac re ipse pronunciet. Quoniam, inquit, Iudæi sig-
 na petunt, Et Græci sapientiam quærunt: nos autem
 prædicamus Christum Crucifixum; Iudæis quidem,
 scandalum, Gentibus autem stultitiam. Sed securitate,
 ac libertate perfunctus est. At omnino à periculis nun-
 quam respiravit: Et ego, inquit, in infirmitate, ac
 1. Cor. 2 timore, & tremore multo fui apud vos. Cum igitur, &
 prædicator, & imperitus, cum etiam pauper esset, &
 prorsus ignobilis: & quod prædicabatur, non modò cõ-
 mendatione sui esset vacuum, verum etiam offensione
 plenissimum, & auditores ipsi inopes, imbecilles, atque
 omnino nulli, & pericula tam crebra, tam varia non
 Doctoribus solum, sed etiam Discipulis imminerent, &
 Crucifixus esset, qui annunciabatur adorandus: nonne
 satis liquet, hoc tantum Opus non humana, sed Divina
 fuis-

fuisse Virtute perfectum? Hact. Chrysoft. Quem
 eius Locum, quoniam mire Amplificandi ra-
 tionem (quæ præcipua Concionatoris virtus
 est) & circumstantiarum usum docet, hic ascri-
 bere libuit: ut quem ex eis commodè tractatis
 fructum Ecclesiastes colligere posset, apertè
 monstrarem. Accipe igitur, Inclyta Mater, Mu-
 nuseulum hoc Nostrum, quo filios Tuos ad Di-
 vini Verbi Ministerium imbuas: in cuius pia, &
 fideli tractatione magna salutis humane portio
 sita est. Cuius rei periculum iam fecisti, dum
 multos Filiorum Tuorum Magisterij Dignita-
 te Laureatos per varia huius Diocesis loca spar-
 gis, qui salutaris Doctrinæ semine Ecclesiarum
 arua fœcundant. Iam enim illud Ecclesiastici
 Tibi iure, & merito convenit: *Aperta sunt præ-*
ta, & apparuerunt herbe virentes, & collecta sunt
scena de montibus. Illud autem diligentissimè cu-
 rato, ut assiduis precibus à Deo contendas, ut
 Parentem, atque Altorem Tuum quam diutis-
 simè fervet incolumen, qui tam multa in Te
 munera contulit, & multa item collaturus est:
 ut tandem partibus omnibus integram, & ab-
 solutam, cum hinc ad Superos discesserit, Te
 relinquat, videatque Filios Filiorum suorum,
 & Ecclesiam suam opera, atque Doctrina eo-
 rum virtutibus cunctis egregie ornatam, & sta-
 bilitam. VALE.

Proverbia
 27. v.
 25.

IN LIBRUM ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE
de Concionandi Ratione.

P R Æ F A T I O.

Um per hosce annos decem, Candide Lector, multis laboribus, ac vigilijs Concionibus scribendis operam dedissem, iamque Divini Numinis beneficio Opus esset ad calcem ferè perductum, cœpi mecum attentius cogitare, quemnam fructum ex hoc tam diuturno, & pertinaci labore referre possem, ac illa penè Salomonis verba cum animo meo versare: Cui laboro, & frando animam meam bonis? Cùm enim hoc mihi Propositum esset, ut opera, ac diligentia mea Domini mei gloriam, & animarum salutem his meis Concionibus aliqua saltem ratione promoverem, intellexi tandem hunc meam laborem parum utilitatis esse allaturum. Cuius rei causam minime silentio prætereundam duxi. Consistat enim, tria esse præcipua Egregij Concionatoris Officia: nempe Invenire, Eloqui, & Pronunciare. Ad Inventionem autem pertinet, ut insignes, & præclaras Sententias, easque instituto suo accommodatas inveniat; sic enim apte dicet, quæ præcipua Inventionis virtus est. Ad Elocutionem verò spectat, ut vim omnem eius Sententiæ, quam invenierit, commodè explicet, & animi sui sensus ita verbis efferat, ut quidquid ipse conceperit, in Auditoris animos loquendo transfundat. Ad Pronunciationem verò pertinet, ut Vocem, Gestum, Vultum rebus ipsis, quas dicit, appositissimè accommodent.

Et quidem Sententiarum insignium Invenitio (si rerum dignitatem spectes) præstantissima est: cuius studio vel tota optimi Concionatoris vita destinanda est. Semper enim inventis aliquid addere conabit, ut iuxta Servatoris sententiam proferat de thesauro suo nova, & vetera. Elocutio tamen, & Pronunciatio, si Auditorum conditionem inspicias, hoc est, imperitam multitudinem (quæ res non pro illarum dignitate, sed pro explicandi, atque pronuntiandi ratione concipit) priori loco habenda sunt. Videmus enim rudes, & imperitos Auditores, si quid acriter, & vehementer dixeris, vehementer etiam commoveri, eundem-

Itemque affectum, quem verbis, voce, atque vultu præferas, simili ratione concipere. Contrà verò animadvertere licet multos Concionatores Eruditione, rerum Scientia, & Ingenij acumine præstantes, qui tamen, si inculti, barbari, & rudes in eloquendo sint, fastidio Auditoribus esse.

Neque verò satis est eloqui, nisi facultas etiam rectè pronuntiandi Elocutioni adiuncta sit. Multos enim videmus, & rerum optimarum scientia, & eloquendi ratione insignes: qui quoniam hac pronuntiandi facultate carent, contemptui habentur: præsertim, si eis vel rauca, vel exilis, vel angusta, vel aspera, vel ingrata vox sit, parumque flexibilis, & perperam rebus, quæ dicuntur, accommodata. Itaque attentius Mihi harum rerum naturam consideranti apparet, quod quemadmodam Philosophi duas materiæ formas tribuunt alteram, quæ illi præbet essentiam; alteram, quæ existentiam (quam ultimam rei perfectionem esse asserunt) ita sanè apparet, Inventionem quidem materiæ, Elocutionem verò prioris formæ, Pronunciationem autem posterioris loco habendam esse. Consistat enim rudem, & indigestam Inventionem Elocutione quidem expoliri, atque ornari: Pronunciatione verò veluti suam quandam faciem, & vultum induere, quem Auditorum mentibus affigit, & repræsentat. Cùm autem omnibus in rebus potior forma habeatur, quam materia, quæ formam recipit; demitur Concionatorum multos, cùm tantum olei, atque operæ Inventioni (quæ instar materiæ est) impendant, nullam ferè Elocutionis, aut Pronunciationis rationem habere: cùm sine his formis præclara etiam inventa facile ab imperita multitudine contemnantur.

Cùm igitur (ut ad institutum redeam) meus hic labor, ut felicissimè cederet (quod vix sperare possum) ad solam rerum Inventionem pertineat (quæ, nisi accedat etiam eloquendi, & pronuntiandi ratio, parum utilitatis esset allatura) adieci animum, ut pro Ingenioli mei facultate de Eloquendi quoque, & Pronuntiandi ratione aliquid scriberem; ne in hac parte adeò necessaria, Concionatorum studijs, & utilitati dessem, frustra que tantum in scribendis Concionibus laborem insumpsissem. Divina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis iuvandi, quam fiducia Ingenij fretus, aggressus sum. Itaque per Oratoriæ Artis Præ-

repta (quæ Adoleſcens attigeram) oculos circumducens , ea
quæ ad munus hoc cumprimis necessaria esse videbantur , ex-
cerpte decrevi . Ut enim Orator à Dialectico , propter eius
Artis cognationem , multa sumit (cum finis utriusque sit ,
fidem dicendo facere) ita multum etiam inter Concionandi ,
& Orandi munus affinitatis est : cum & Concionator , que-
madmodum & Orator , persuadere studeat , & uterque non
in Scholis apud Eruditos , sed in Concione apud Populum
dicat : qui non solum rationibus evincendus , sed affectibus
etiam commovendus , variisque dicendi figuris , & Oratio-
nis splendore alliciendus est . Ex horum igitur Officina non-
nulla Officio Nostro accommodata delibavi : quæ quantum in-
stituta Libelli huius brevitatis patitur , Sanctorum Patrum
exemplis illustranda curavi .

Quia enim Rhetores totum hoc dicendi Artificium
ad Civiles Controversias accommodarunt , exempla quo-
que ad id pertinentia posuerunt , quæ parum Instituto
Nostro conveniunt . Equidem voluissim , ut non modò
Exempla , sed etiam Præcepta ipsa ad solam Concionan-
di Facultatem pertinerent : neque quidquam in hoc Ope-
re esset , quod Gentilium Litteras redoleret . Quia ta-
men tota hæc Disciplina ex Rhetorum fontibus hausta est ,
qui eam ad Iudiciales Causas tractandas excogitarunt , fieri
non potuit , quin & dicendi Præcepta , & Exempla , quæ
ad Institutum Nostrium minus pertinere videbantur , huic
Operi admixta fuerint . Quæ tamen non proflua otiosa erunt :
quandoquidem facile ex similibus familia intelliguntur . Erit
fortasse alius , cui plus otij superaret , qui , quod Nos primum
cepimus (ut facile est inventis quædam adijcere) multò plé-
nius , atque feliciter hoc Opus absolvat : & Rhetoricam ip-
sam (ut ita dixerim) ex omni parte Christianam Nobis efficiat .

Ex Sacris autem Litteris , ac præcipue ex Prophetarum
Libris nonnulla exempla deprompsi . Fuerunt enim Prophe-
ta Cœlestes Concionatores , à Deo ad homines erudiendos ,
& corruptos eorum mores castigandos , destinari : qui ta-
men sine Arte Artificioſissime , hoc est , Eloquentissime
dixerunt : utpotè qui non spiritu Rhetorico , sed Spiritu
Sancto afflati locuti sunt . Cuius cum perfecta sint opera ,
eosdem quoque perfectissimo docendi , atque dicendi munus

redonavit . Is enim qui continet omnia , scientiam quoque
habet vocis , linguasque infantium disertat facit . Cuius rei
cum innumera penè proferre exempla possem , priora quin-
decim Hieremiæ Capita pio Concionatori spectanda propo-
no . In quibus Divinus hic Orator tanta vi dicendi fertur ,
tot Figuris Orationis , tot Affectibus , tot Metaphoris , at-
que alijs id genus Tropis redundat , tantaque dicendi Acri-
monia ardet , totque subinde personas induit , & in tot vul-
tus , atque figuras Orationem flectit , ut neque Pericles , qui
fulgurare , & permiscere Græciam dictus est , cum hoc Di-
vino Oratore ulla ratione sit comparandus . Cuius spiritum ,
& affectum , Divinæ Gloriæ studio flagrantem , utinam Con-
cionatores omnes exprimere , atque imitati contenderent . Si-
milli quoque Orationis impetu pluribus in locis sète Ezechiel
Propheta effert : præsertim cum Iudæorum peccata corripi-
pit , & cum perfidi , & ingrati animi crimen illis impingit :
quod mira dicendi copia cap. 16. facit . Idem argumentum
simili Magniloquentia , & verborum amplitudine , atque af-
fectibus persequitur Moyses in sublimi illo Cantico , cuius
initium est : Audite Cœli , quæ loquor , audiat Terra verba
oris mei .

Quod autem præcepta , quæ scribimus , multis inter-
dum exemplis oneramus , id quidem non temerè à Nobis fac-
tum est . Neque enim pueris , qui Rhetorum cura , & magis-
terio instituntur , sed Concionatoribus scribimus , quibus
exempla Magistri vice futura sunt : ut potè quæ præcepta
ipsa aptissime declarant . Cum enim hæc dicendi Facultas (ut
Rhetoribus placet) constet Arte , Imitatione , & Exercita-
tione , Exempla quidem Imitationis vice sunt , ad quorum
normam Orationem nostram formare debemus . Nos autem
hæc etiam re studioſo Lectori gratificari volentes , ea potis-
simum Exempla delegimus , quæ essent gravibus referta sen-
tentijs : ut etiam si Artis Exempla non essent , digna tamen
essent , quæ legerentur . In quibus tamen afferendis , cum ni-
hil ex Nostro adiecerimus , nonnulla tamen , quæ minus ne-
cessaria videbantur , subtraximus , ne nimia longitudine Lec-
tori fastidium pareremus .

Ceterum ut quem ordinem in hoc Operè secuti sumus ,
Concionator intelligat , animadvertendum est , quinque præ-

cipnas Oratoris partes esse; nempe Inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, & Pronuntiationem. Ex his autem partibus Memoriam ab Arte secernimus, quod ea natura magis, quam arte constare videatur. Hac vero parte sublata, aliarum rationem tradere instituimus. Quamvis enim hunc laborem propter Elocutionis, & Pronuntiationis necessitatem præcipue susceperimus; tamen de reliquis duabus, nempe Inventionem, & Dispositionem ea præcepta tradere voluimus, quæ non ad Civiles Controversias (quod Rhetores faciunt) sed ad Concionandi munus commodiora videbantur.

Sed prius tamen quam hæc ipsa attingamus, de Rhetoricæ Artis Origine, Utilitate, & Necessitate, de quo eius Artifice Ecclesiastæ, hoc est, de eius studijs, moribus, & officij dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumento primus sanè Liber deseruit: Secundus probandi, atque argumentandi rationem continet: Tertius amplificandi, & affectus concitandi præcepta tradit: Quartus varia Concionum genera, variosque Concionandi modos, partiumque Concionis rationem, ordinemque describit: Quintus Elocutionem: Sextus vero Pronuntiandi rationem, & nonnulla ad benè dicendum documenta præbet. His igitur sex Libris totum hoc dicendi Artificium absolvimus.

Quamvis autem in prioribus Libris ea, quæ ad Inventionis rationem (quam primam inter quinque Artis huius partes esse diximus) differamus, tamen quia Elocutio adeo eum Inventionem coheret, & connexa est, ut vix ab ea divelli possit, multa etiam quæ ad Elocutionis Artem pertinebant, illi adiungenda putavimus, ubi hoc ipsum rerum natura, atque cognatio exigere videbatur. Hæc studiosum Concionatorem ante huius Operis initium admonenda indicavimus, ut consilij nostri rationem, quam in eo secuti sumus, planam illi faceremus.

INDEX

CAPITUM, ET PARAGRAPHORUM ordine Librorum.

EX LIBRO PRIMO.

C aput I. de Rhetoricæ Artis Origine.	fol. 1.
Cap. II. De Rhetoricæ Artis utilitate, & necessitate.	3.
§. I. Quid de huius Artis utilitate Fabius dicat.	5.
§. II. De eius Commendatione per M. P. August.	9.
§. III. Quidam obiectioni occurritur.	10.
Cap. III. De Concionandi officio, & eius dignitate.	12.
Cap. IV. De huius Muneris difficultate.	14.
Cap. V. De rectitudine intentionis in Ecclesiastæ.	16.
Cap. VI. De Probitate, & moribus Concionatoris.	21.
Cap. VII. De Studio Charitatis in Ecclesiastæ.	25.
Cap. VIII. De Studio S. Orationis, & Meditationis.	32.

EX LIBRO SECUNDO.

C ap. I. Quid sit Rhetorica, quæ eius materia, quod officium, & finis, & quæ sint eius partes.	36.
Cap. II. Quomodo Rhetorica à Dialecticâ differat.	39.
Cap. III. Orationem omnem in triplici genere versari, expositione, argumentatione, aut amplificatione.	43.
Cap. IV. Divisio Quæstionis.	44.
Cap. V. De Locis unde argumenta ducuntur.	46.
Cap. VI. De duobus alijs argumentorum fontibus, nempe genere rei, & eius contrarijs.	52.
Cap. VII. Necessariam esse Concionatori absolutam earum rerum scientiam, de quibus est dicturus.	54.
Cap. VIII. De Locis ex circumstantijs rerum, & personarum.	58.
Cap. IX. De formis Argumentorum.	64.
§. I. De Inductione.	ibidem.
§. II. Syllogismus, sive Ratiocinatio.	65.
§. III. Complexio, sive Dilemma.	68.
§. IV. Sores.	69.
§. V. VI. Enumeratio, sive expeditio, & subiectio.	70.
Cap. X.	

Cap. X. De Collectione, & eius partibus.	fol. 71.
§. I. De Exornatione.	73.
Cap. XI. De affectibus per totum corpus Argumentationis, arque adeo per totam orationem aspergendis.	77.
Cap. XII. De Accomodatione, sive ad singularia descensu.	81.
§. I. Quid, ubi Concionator suggestum conscenderit.	85.
Cap. XIII. De Sententijs, & Epiphonematum ornamentis.	88.
§. I. De Epiphonemate.	92.
Cap. XIV. De Prolepfi, quæ latinè Præsumptio dicitur.	96.
Cap. XV. De Elocutionis genere, quo Argumentationes supra posita tractandæ sunt.	101.

EX LIBRO TERTIO.

Cap. I. Quid Amplificatio, ab Argument. differat.	103.
Cap. II. A partibus Amplificatio.	107.
Cap. III. Ab adiunctis: hoc est antecedentibus, comitantibus, & sequentibus.	108.
Cap. IV. A. causis rerum Amplificatio.	112.
§. I. Ab effectibus Amplificatio.	113.
§. II. A communibus locis, & Circumstantijs.	114.
Cap. V. De modis amplificandi ex Quintil.	116.
Cap. VI. De rerum Descriptionibus.	124.
§. I. Descriptionum exempla.	128.
§. II. Ad Descriptiones est Sermocinatio valde utilis.	133.
Cap. VII. De Personarum Descriptionibus.	135.
Cap. VIII. De Sermocinatione.	139.
Cap. IX. De Conformatione.	143.
Cap. X. De affectibus in communi.	149.
Cap. XI. De affectibus in specie.	152.
§. I. De commiserationis affectu.	156.
Cap. XII. De Figuris Elocutionis, quæ affectibus concitandis deserviunt.	158.

EX LIBRO QUARTO.

Cap. I. De sex Orationis partibus.	165.
§. I. De Exordio.	167.
§. II. De Narratione.	ibid.
§. III. De Propositione, & Partitione.	174.
§. IV. De Confirmatione, & Confutatione.	176.
§. V. De Confutatione.	177.

§. IV.

§. VI. De Conclusionem, seu Perorationem.	ibid.
Cap. II. De 1. modo Concionandi in genere Suasorio.	182.
§. I. Quid singulare Ecclesiastes Oratori addat.	186.
Cap. III. De 2. Concionandi modo in genere Demonstrativo, qui Sanctorum Festis deservit.	188.
§. I. Qualiter SS. Martyrum Virtutes amplificandi sint.	191.
Cap. IV. Tertius Concionandi modus, qui Lectionis Evangelicæ narrationem continet.	196.
Cap. V. 4. Concionandi modus ex superioribus mixtus.	201.
Cap. VI. De Genere Concionandi Didascalico.	205.
Cap. VII. De Dispositione, seu ordine Argumentorum.	206.

EX LIBRO QUINTO.

Cap. I. De Elocutionis commendatione, & qualitate.	209.
Cap. II. De Quatuor Elocutionis Virtutibus, ac primo de Latinitate.	212.
Cap. III. De 2. Elocutionis Virt. nempe perspicuitate.	213.
Cap. IV. De Tertia Elocutionis Virt. nempe ornatu.	215.
Cap. V. De Ornatu, qui est in verbis singulis.	216.
Cap. VI. De Tropis, qui est in verbis coniunctis.	217.
Cap. VII. De Ornatu, qui est in verbis coniunctis, ac primum de Figuris.	227.
Cap. VIII. Prima Classis de Figuris verborum, quæ eiusdem verbi repetitione constant.	233.
§. IV. Conversio. Complexio. Trãductio. Gradatio.	234.
Cap. IX. 2. Classis de figuris verborum similitudine.	238.
§. II. Similiter cadens, & desinens, Agnominatione.	239.
Cap. X. Tertia Classis ex Figuris verborum, quæ contrarijs nominibus, aut rebus constant.	240.
§. V. Cohabitatio. Paradiastole. Contrarium in Sententijs. Conventio. Et Commutatio.	241.
Cap. XI. Quarta Classis de reliquis verborum Figuris.	244.
§. V. Adiunctio. Disiunctio. Distributio. Interpretatio. Congeries, vel Synchrisimus.	ibid.
Cap. XII. De Figuris Sententiarum, ac primum de his, quæ ad docendum magis pertinere videntur.	249.
Cap. XIII. Prima Classis de Figuris Sententiarum, quæ maximè ad docendum pertinent.	250.
§. IX. Hæ sunt Diffinitio, Divisio, Subiectio, Distributio.	ibid.

¶¶¶

bu.

Verbo, Ratiocinatio, Diminutio, Commemoratio, Frequentatio, ac Brevitas.	ibid.
Cap. XIV. Secunda Classis de Figuris Sententiarum, quæ maiorem vim, & acrimoniam habent.	258.
§. X. Hæ sunt Interrogatio, Occupatio, Præcisio, Emphasis, Dubitatio, Concessio, Adhortatio, Sustainctio, Ironia, & Exemplum.	ibid.
§. I. De Conrentione demonstrativa, quæ ad exemplorum ordinem spectat.	269.
Cap. XV. De usu Figurarum.	277.
Cap. XVI. De Compositione.	278.
§. I. De duplici specie Compositionis.	280.
Cap. XVII. De apte dicendo.	285.
§. I. Quam Elocutionem exigant varia genera Causarum, & variaque Concionatoris officia.	289.
§. II. De tribus Eloquendi generibus, & quibus consent.	293.
Cap. XVIII. Quibus in rebus his Figuris uti debeamus ex P. August. sent. 4. de Doctr. Christi.	296.
Cap. XIX. De Grandiloqui Generis materia.	310.
Cap. XX. De alijs ornatus Virtutibus, ac primum de Energia; quæ Latitudo Evidentia dicitur.	313.
§. III. Dinosis. De Copia. De varietate Orationis.	316.
Cap. XXI. De vitijs Elocutionis, ac ornatui oppositis.	319.

LIBRO SECTO.

Cap. I. Pronunciationis necessitas, & Commendatio.	325.
Cap. II. In quem finem, seu scopum omnia huius partis præcepta referenda sint.	328.
Cap. III. Quatuor esse præcipuas Pronunciationis Virtutes, quarum prima est, ut sit emmendata.	330.
§. I. Secunda Pronunciationis Virtus, ut sit dilucida.	331.
§. II. Tertia Pronunciationis Virtus, ut sit ornata.	332.
Cap. IV. Quarta Pronunciationis Virtus, ut sit apta.	334.
Cap. V. Quæ pronuntiatio Orationis partibus conveniat.	337.
§. I. Qualis esse debeat Exordij, & Narrationis actio.	338.
Cap. VI. De Gestu, & motu corporis.	341.
Cap. VII. De Vitijs Pronunciationis, & Actionis.	344.
§. I. Gestus vitia assignantur, & carpuntur.	347.
Cap. VIII. De varia Pronunciandi ratione in Sententijs.	350.

Cap. IX.

Cap. IX. Varia Sententiarum Exempla è Sac. Litt.	352.
Cap. X. Exempla quædam, è Litteris Sanctis desumpta, in quorum Pronunciationem Rudes huius officijs exerceri valeant.	361.
Cap. XI. Qualis perfecti Concionatoris vita esse debeat, & quo tempore, temperamento, & affectu Concionandum sit.	367.
Cap. XII. Quæ sint, quæ ad Concionatoris Officium recte exequendum præcipue iuvant.	374.
§. IV. De copia Verborum necessaria, & quomodo paranda sit.	377.
Cap. XIII. Qua ratione Ecclesiastes Concionem adorare debeat.	390.
Cap. XIV. Quomodo Ecclesiastes præparare animum suum debeat, quando Concionem habiturus est.	394.
Peroratio Authoris ad opus. num.	397.

Explicit Index Capitum,
et Paragraphorum.

Ad usum D. Vincentii de Monsalve Presbiterii Beneficij Villæ.
Vules de Nueva. Anno Domini 1776.

Linea 11. pagina 25. pertinent, lege pertinent. Lin. 19. pag. 45. exultatem, leg. exultantem. Lin. 6. p. 48. redeunte, leg. redeuntes. Lin. 5. p. 57. dicendo, leg. dicendum. Lin. 22. p. 78. non, leg. nos. Lin. 19. p. 115. circumstantijs, leg. circumstantias. Lin. 26. p. 130. tumultationem, leg. tumultuationem. Lin. 10. p. 215. suavi, leg. sua vi. Lin. 29. p. 219. transfatis, leg. translatis. Lin. 2. p. 233. contrarium, leg. contrariorum. Ibid. contrariorum, leg. contrarium. Lin. 10. p. 260. ostendete, leg. ostendere. Lin. 7. p. 268. Ethnicorum, leg. Ethnicorum. Lin. 5. p. 276. quomodo, leg. quomodo. Lin. 17. p. 282. bibembres, leg. bimembres. Lin. 16. p. 308. durriem, leg. duritiem. Lin. 12. p. 331. sentias, leg. sententias. Lin. 28. p. 347. man, leg. manu. Lin. 23. p. 354. comedendum, leg. comedendum. Lin. 36. p. 372. de onte, leg. de fonte. Lin. 15. p. 388. fecetijs, leg. facetijs.

Secunda hæc editio Ecclesiasticæ Rhetoricæ, hæc si corrigas menda, antiquo originali erit conformis. Pampilonæ sexto Kalendas Aprilis anni Domini MDCCLI.

Fr. Thomàs de la Mata.

Sac. Ordinis Prædicatorum.

TASSA, Y PRIVILEGIO.

TAssaron los Señores de el Real Consejo de Navarra este Libro, intitulado *Ecclesiastica Rhetorica* de el V. P. M. Fr. Luis de Granada, à seis maravedis cada pliego; y concedieron al Convento de Santiago, Orden de Predicadores de esta Ciudad de Pamplona, facultad para venderle por diez años, con prohibicion de otro alguno, como mas largamente consta por certificacion dada por su Secretario Francisco Ignacio de Ayerra, su fecha 23. de Enero de 1751.

ECCLE-

DE RHETORICÆ ARTIS ORIGINE.

CAPUT I.

Sumus ille rerum omnium conditor, & moderator DEUS, qui omnia fecit in numero, pondere, & mensura, sic naturam humanam instituit, ut in ea, & disciplinarum omnium, & virtutum semina animis nostris ingeneraret: quæ nos postea partim divina ope, partim industria, atque labore nostro adiuti, excoleremus, & ad suum finem perduceremus. Atque ut religionis, cæterarumque virtutum moralium officia omittamus (quarum in mentibus nostris semina cum ipsa natura orta sunt) quid tam proprium rationali creaturæ, quam ratiocinari, ac disputare, & fidem dicendo facere? Ipsa tamen ratio, atque disciplina ratiocinandi, atque argumentandi artem excogitavit, & varia præcepta invenit: quibus, quod naturæ instinctu, atque beneficio sine doctore agimus, arte, atque doctrina accuratius ageremus. Nec hoc solum in disciplinarum, atque virtutum studio, sed in cæteris quoque artibus, quæ ad corporis cultum pertinent, locum habet. Initio namque mundi homines necessitate urgente, atque docente, cæmentariorum, fabrorum, & sarcinatorum officijs fungebantur: postea tamen studio, atque diligentia, harum rerum artes inventæ sunt, quibus hæc ipsa, quæ, tunc natura sola docente, minus perfectè fiebant, longè perfectius, & exactius fierent. Unde illa ab omnibus recepta sententia manavit, arte perfici, & consummari naturam: illa enim initium peperit, hæc verò consummationem, & veluti formam rebus addidit, extremamque illis manum apposuit. Quocirca verissima illa Fabij sententia putanda est, quæ nihil dicit esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. Cum igitur persuadere, & fidem contradicentibus, & reluctans dicendo face-

re, & in suam sententiam adducere, rudes etiam homines natura docente faciant, ars etiam dicendi à sapientissimis hominibus excogitata est, qua id absolutius, & commodius fieri posset. Cum enim hoc rudes, & indocti homines imperfectè, & indecorè faciant, alij autem peracuto ingenio, & doctrina singulari præditi, ornatissimè, & appositisimè, & cum quadam dignitate faciant, utrorumque dicendi rationem primi huius artis inventores diligentissimè observarunt, & hac observatione, benè dicendi artem excogitarunt. Nam, & qui præclarè à natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessimè etiam dicunt, non vulgarem huiusmodi observationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari: ex his verò vitia, quæ fugere debeamus, auditor minime stupidus colligere poterit. Unde non ineleganter disertissimus quidam concionator, rudem huius officij tyronem de ratione rectè concionandi interrogantem, ad pessimum quendam concionatorem audiendum remisit, & mox, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilque prorsus eorum, quæ ille gessisset, agere consuluit: atque ita demum fieri posse, ut præclarus dicendi artifex evaderet, si omnia illius vitia studiosè caveret. Hac autem ratione primi oratoriarum artis scriptores dicendi peritos & imperitos audiendo, artis præcepta invenerunt. ¶ Hoc autem ante Ciceronè eloquentiæ parentem cumulatissimè præstitit Aristoteles. De quo sic idem Cicer. ait: Veteres quidem scriptores artis usque à principe illo, atque inventore Tyria repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicuè conscripsit, atque enotata diligenter exposuit, ac tantum inventoribus ipsis suavitate, & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multò commodiorem explicatorem revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsam nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: ut cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem quæ profecti sunt, quanquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt (sic ut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præcepto-

Cic. li. 2.
Rhetori-
ca vet.

tores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, & quid ars proficit, opitulati sunt. Hactenus Cicero.

CAPUT II.

DE RHETORICÆ ARTIS UTILITATE,
& necessitate.

X his autem quæ diximus, satis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo iuvari posse. Cum autem aliarum artium studia ad pleniorè sacræ Theologiæ intelligentiam necessaria esse credamus, cur non etiam benè dicendi artem ad concionandi officium feliciter tractandum arripiamus? Constat enim Theologos nostros iam pridem vocasse ancillas ad arcem, hoc est, Philosophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad sacræ Theologiæ obsequium, & stabilimentum attulisse. Gloriatur, & nostro seculo Hieronymus Vidas poëta clarissimus, quod sordidas Gentilium poëtarum musas ad Iordanem fluvium adduxerit, easque ab omni spurcitia, quam à Gentilium Poëtis traxerunt, undis Iordanicis expurgasse, & Evangelicæ historiæ, divorumque laudibus celebrandis consecrasset. Quæ cum ita sint, cur quæso Rhetoricem, hoc est, benè dicendi artem ab Aristotele scientiarum omnium antistite, cæterisque sapientissimis viris summo consilio excogitamam, multisque posterorum accessionibus auctam, & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in Philosophiæ, & Theologiæ studijs, atque disputationibus versantur, Dialecticam artem prius sibi comparant, cuius præceptis instructi, & argumentari, & argumentis respondere, & fidem dicendo facere commodius possint: non minus Rhetorica perdiscenda est, qua populo quæ volumus, suadere possimus, hoc est, non modò ita dicere, ut vera esse, quæ dicimus, credat: sed (quod est difficilius) ut quæ vera, & honesta crediderit, exequatur. Quo circa si nemo in Philosophicis, & Theologicis disputationibus cum laude versari poterit, nisi disputandi arte instructus sit: ita vix quisquam nisi vel divino spiritu afflatus (quod Prophetis, & Aposto-

lis contigit) vel felicissimo ingenio, & ad dicendum appo-
 fito natus sit (quod rarissimis contigit) sine huius artis præsi-
 dio felix esse in concionando poterit: vel certè multò orna-
 tius, atque commodius munus hoc administrabit, quisquis
 diligenti huius artis studio fuerit adiutus. Quocirca non ini-
 meritò multorum concionatorum accusanda negligentia est,
 qui sine huius artis præsidio ad hoc officium accinguntur. Ve-
 heementer enim indignum esse iudico, pulcherrimum hoc mu-
 nus, maximeque in Ecclesia necessarium, omniumque diffici-
 limum, absque ulla institutione, & dicendi ratione tractari:
 cum ne artes quidem sedentariæ, nisi prævia institutione, at-
 que disciplina exerceri commode valeant. Quod quidem in
 causa esse puto, ut inter tam multos concionatores, quibus
 templa ubique personant, vix unus, aut alter inveniatur, qui
 aptè, copiosè, atque ornatè dicat: multoque pauciores, qui
 improbos homines ad veteris vitæ pœnitentiam, & virtutis
 studium dicendo traducant.

Quia verò huius ego rei parum idoneus testis sum, non
 nulla clarissimorum auctorum exempla in medium proferam,
 atque in primis gravissimi Philosophorum omnium *Plutar-*
chi, qui de hac dicendi facultate in Politica sic ait: Non
 Rhetoricam suadendi opificem, sed adiutricem esse debemus
 existimare. Quæ ratione illud est corrigendum Menandri:
 Mores dicentis sunt, qui persuadent, non oratio. Re enim ve-
 ra utrumque est, quod rem efficit: mores nimirum, atque
 oratio: nisi quisquam dicere velit, navem à gubernatore
 quætaxat dirigi, non à clavo quoque: & equitem esse, qui
 equum in giros verset, non etiam frænum: item civitatem
 quoque oratorum vita, & moribus regi, non & oratione:
 nempe qua veluti gubernaculis, ac fræno utantur, quibus
 maxime versatile animal homo (ut Plato inquit) tanquam è
 puppi regatur, atque versetur. Homo certè privatus de veste,
 atque habitu populari civitatem regere, multitudinis mori-
 bus modum facere nunquam poterit, ni oratione, & eloquen-
 tia præditus sit, qua una suadeat, afficiat, flectat, ducatque
 multitudinem. Lupum quidem, aiunt, auribus teneri non pos-
 se: populum autem inde maxime duci oportet. Hactenus
Plutarchus. ¶ Hanc autem aptæ orationis vim, atque poten-
 tiam appositissima similitudine declarat *Demetrius Phale-*
reus,

reus armis eam, & ferro comparans. Quantum enim in be-
 llo valeret ferrum, tantum dicebant in Rep. valere oratio-
 nem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc
 Pyrrhus Epirotarum Rex dicere solebat, plures urbes additas
 suo imperio oratione Cyneæ Oratoris, ac legati, quam suis ar-
 mis, ut Valerius Max. auctor est.

Val. Ma

§. I.

Sed inter has tamen insignium virorum laudes, adijciam
 quid de huius artis utilitate, atque præstantia disertissi-
 mus Rhetorum Fabius dicat. Primum enim quorundam ora-
 tionem commemorat, qui hanc artem maledictis incessebant,
 deinde verò eius defensionem, & insignem utilitatem, & dig-
 nitatem exponit his verbis: Sequitur quæstio, an utilis Rhe-
 torice: nam quidam vehementer in eam invehi solent, &
 quod sit indignissimum, in accusationem orationis utuntur
 orandi viribus: Eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat sceles-
 tos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur
 in peius: nec seditiones modò, turbæque populares, sed
 bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine, & Lacedæ-
 moniorum civitate expulsam fuisse, aiunt, & Athenis quo-
 que (ubi actor movere affectus vetabatur) quasi recusam
 orandi potestatem. Huic igitur calumniæ sic Fabius respon-
 det: Hoc sanè modo, inquit, nec Duces erunt utiles, nec Ma-
 gistratus, nec Medicina, nec denique ipsa Sapientia: cum
 in his qui Philosophorum nomine malè utuntur, gravissima
 nonnunquam flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, at-
 tulerunt sæpe valetudinis causas: nunquam recta subeamus,
 super habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur mili-
 ti gladius, potest uti eodem ferro latro. Quis nescit ignes,
 aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immorer) So-
 lem, Lunamque, præcipua sydeum, aliquando etiam nocere?
 Nonne perterritos militum animos frequenter à metu revo-
 cat oratio? Et tot pugnandi pericula incuntribus, laudem vi-
 ta potiore esse persuadet? Nec verò Lacedæmonij, aut Athe-
 nenses, me magis moverint, quam populus Romanus, apud
 quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec
 nubium Conditores reor aliter esse curos fuisse, ut vaga illa

Fab. li.

2.

mult.

Plutare

Demet.

multitudo coiret in populos, nisi docta voce commota: nec legum repertores sine summa vi orandi consecutos, ut se ipsi homines ad servitutem iuris astringerent. Quin ipsa vita præcepta, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in utramque partem valent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quarantur, qui summam Rhetoricæ ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est bene dicendi scientia, (quem nos finem sequimur) ut sit orator in primis vir bonus, utilem certè esse eam confitendum est. Et Herclè Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullò magis hominem separavit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam, & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra decentem natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quadam, & ex obvio ferè victus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Dijs immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuvaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum, & cogitationem quandam videmus. Nam, & moliri cubilia, & nidus texere, & educare foetus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, & opera quadam nobis inimicabilia (qualia sunt cerarum, ac mellis) efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta, atque irrationabilia vocantur. Denique homines, quibus negata vox est, quantum adinvat animus ille celestis. Quare si nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu, ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstent? Nonne pulchrum vel hoc ipsum est, ex communi intellectu, verbisque, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis, & gloriæ, ut non loqui, & orare, sed quod Per-

ricli

ricli contigit, fulgurare, ac tonare videaris? Hastenus Fabius.

Quod si quis hæc testimonia, quoniam Ethnicorum hominum sunt, parvi facienda putet, in Ecclesiæ columnas, & clarissima mundi lumina, nempe sanctissimos Doctores Latinos pariter, & Græcos, oculos coniciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiæ partem defuisse. Qua de re Ioannes Anglus Episcopus Cælestrensis in Ecclesiasticæ historiæ præfatione, quam is modò latinam fecit, sic ait: Quid de veterum Græcorum scriptis statuemus, qui, & acutè ad veritatis disquisitionem, & copiosè ad mentes hominis sectendas sacra Dei eloquia explicaverunt? Nemò enim, opinor, est adeò à ratione aversus, qui non illis summam eloquentiam tribuat. Quis enim Chrysostomo, vel verbis disertior, vel crebrior sententijs, vel numeris, & tota orationis circumscriptione iunctior? Aureum flumen Aristotelem olim fuisse dixit Tullius: nos verò Chrysostomum ex aureo ore aureum, & divinum orationis flumen fundere meritò dicamus. Cuius verba adeò propria, leniterque fluentia, ut nihil nitidius dulciusve: cuius sententiæ adeò sapientes, ut divinitus ad eum delata, non humana indole invente videantur: cuius structura verborum sic conclusa, ut non longo anfractu, qui parit obscuritatem, sed ambitu circumscripta terminato incèdat. Nihil in eo, quod non præstantis eloquentiæ tanquam effigiem repræsentet. Quod si ita aliena lingua loqueretur, ut loquitur sua (quod vel vix, imò ne vix quidem fieri potest) tum ut iam paucis, statim plerisque omnibus eius diserta oratio excitaret admirationem. Quis Basilio Magno in polienda oratione exquisitor, in amplificanda uberior, in toto dicendi artificio limatior? Cum deterreret à vitijs, nemò commotior: cum ad virtutem incitat, nemò ardentior: cum res ob oculos ponit, nemò ut ita dicam, pictior. In eo, & nervi sunt ad convincendum, & mira ad leniendum suavitas. In quamcumque partem orationem ita facile torquet, ut in rebus gravioribus altius in dicendo se tollat, & incitatus feratur, in tenuioribus leniter, & placide fluat, & nonnihil de conversatione remittat. Quem sine quidam vir eruditus non veritus est Christianum Demosthenem appellare. Quid Gregorium Nazianzenum hoc loco commemorem? Quis aliquando pungit acutius, quis orationem arctius colligat? Quem in oratione soluta Thucididis

imi-

Ioa. Ang

Ecclesiastica Rhetoricā.

8
imitatorem, in carmine Homeri æmulum rectissimè dixeris. Nam in oratione brevis, & compressus est. Verborum numerum (sic Tullius de Thucidide) sententiarum numero consequitur. Non vagum in eo orationis genus, sed constrictum numeris, non longius excurrens, sed brevi circuitu definitum apparet. Carmen plenum, & grande fundit, sententijs Christi locuples, verbis Homeri disertum. Quare sive solum orationis genus, & liberum, sive (ut Poetarum mos est) numeris paulò astrictius sequitur, semper magnus, semper in dicendo excellens videtur. Qua verò is aviditate studijs eloquentiæ operam dederit, ipse in oratione funebri super Cæsarij fratris obitu explicat, cum illum ait Philosophiæ perdiscendæ gratia Alexandriam petivisse, se verò (ut eius verbis utar) oratoriæ artis amore inflammatum, in Palestinæ Academijs tum florentissimis pedem fixisse. In cuius artis studio tantum profecit, ut Lybanus Sophista clarissimus ea tempestate eius artis professor, à discipulis rogarus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram post mortem susciperet, Gregorius, inquit, ille, nisi Christianus esset. Erat enim idolorum cultor Lybanus. Hæc de Græcis scriptoribus.

Ex Latinis verò primùm Hieronimum proferamus in medium, cuius tanta fuit in scribendo facultas, ut omnes propè eloquentiæ numeros expleverit. Quando in aciem cum hæreticis prodit, nemò pugnator, aut qui plus habeat lacertorum: quando respondet obrectatoribus, nemò fervidior, nemò acrior: quando res gestas narrat, nemò elegantior: quando funebrem orationem instituit, nemò ad consolandum aptior, ad laudandum copiosior: quando familiariter cum amicis, & necessarijs perlitteras colloquitur, nemò suavior, nemò compertior. Mirum est videre, quo pacto in tota oratione, paria paribus, contraria relata contrarijs, iam verba duplicata, iam iterata, iam breviter commutata, sententias perpulchre illuminent. Aut igitur pellatur Hieronymus, aut laudetur à Christianis eloquentia: ita tamen ut inde nos non nobis ipsi falsas gloriæ umbras, quæ de repente evanescent, aucupati, sed ad Ecclesiæ adificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos, decusque impertendum est, eam perpetuò retulisse videamur. Hæc omnia ex Ioanne Anglo. Divo autem Hieronymo Beatissimus Martyr Cyprianus me-

rite

ritò copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactantius Firmianus commendat. Unus igitur præcipuus, & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi, & (quæ sermonis maxima est virtus) aperto: ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an faciliior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hactenus Lactantius. Eiusdem verò Lactantij eloquentiam D. Hieron. unicè miratur, ipsumque Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio statim divinarum institutionum his verbis eloquentiæ facultatem commendat. Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc maiori copia, & facultate dicendi causam veritatis peroremus: quæ licet possit sine eloquentia defendi, ut est à multis sæpè defensa, tamen claritate, ac nitore sermonis illustranda, & quodammodo differenda est: ut potentius in animos influat, & vi sua, & instructa religione, & luce orationis ornata.

§. II.

Sed nequis nos exemplis solum Sanctissimorum Patrum, non etiam ipsorum testimonijs eloquentiæ causam agere putet, unum Augustinum in medium proferam, qui 4. de doctrina Christiana lib. non solum præcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaque multis exemplis illustravit, sed eam quoque commendat his verbis: Cum per artem Rhetoricam, & vera suadeantur, & falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem, vel benevolum, vel intentum, vel docilem proœmio facere, isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verissimiliter: & isti vera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremò non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes, impellentesque dicendo terreat, contristent, exhibeant, exhortentur atcenter: isti pro veritate lenti frigidique

B

que

Gregor.
Nazi.Idem lib.
I.

August.

Lact. li.
5. divi.
inst.

que dormirent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquij, quæ ad persuadenda seu prava, seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali, ad obtinendas perverfas, vanaeque causas, in usus iniquitatis, & erroris usurpant? Sed quaecumque sunt de hac re observationes, atque præcepta (unde fit illa, quæ facundia, vel eloquentia nominatur) seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta, & convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam, & ipsos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quod hanc artem, nisi quis citò possit, nunquam possit omnino perdiscere. Hactenus August. Cuius tam illustri testimonio non solum novam hanc consilij mei rationem tueri poterò, sed gratiam quoque apud huius officij studiosos inire (apud eos præsertim, qui varijs occupationibus districti sunt) quod eos duplici molestia liberaverim: altera, evoluendi varia, & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis voluminibus tradiderunt: altera, eligendi ea potissimum, quæ instituto nostro essent accommodata: cum plurima illi ad civiles controversias in foro, & iudicio tractandas excogitaverint: quæ ad nos minime pertinent.

§. III.

SI quis autem artis observationem impedimento esse dicat, quominus ex animo, atque impetu divini spiritus concitati dicere videamur, huic ego respondeo, quod quemadmodum qui Latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiscit, cum primum loqui, aut scribere incipit, mentem quidem ad artis leges, & præcepta conijcit, ne quid contra ea faciat: ubi verò longò usu, atque exercitatione rectè loquendi rationem assequutus est, iam tum non ut ante præcepta consulit, sed sola loquendi consuetudine ductus, ex arte quidem, sed sine arte perfectè, & inoffensè loquitur: ita hæc oratoriæ artis præcepta initio ardorem, atque fervorem spiritus non nihil refrigerabunt: ubi tamen ars dicendi consuetudine in naturam quodam modo versa est, egregij artifices sic ex arte dicunt, quasi sola natura vi instructi dicerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (quem Philo-

lophi non multiplicem, sed simplicem qualitatem esse dicunt) sic in naturam vertitur, ut à natura ipsa inditus, non aliunde ascitus esse videatur. An quisquam credat. Divo Chrysostomo, Basylio, eiusque fratri Gregorio Nyssano, & Cypriano (qui omnes, & eloquentissimi fuerunt, & artificiosissimè dixerunt) impedimento artem fuisse, quominus flagrantissimo studio, atque affectu Dei causam agerent, & homines ab improbitate ad iustitiam revocarent?

Cæterum ne nihil sit in hac parte, cui oratio nostra non occurrat, illis quoque respondendum est, qui hoc præcipuè nomine eloquentiæ studia negligunt, quod Divum Hieronymum sciatis diris plagis vapulasse, quod Ciceronianus esset, non Christianus. Quamvis autem idem Divus Hieronymus ad Rufinum scribens, hoc fuisse somnium dicat, merito tamen illum vapulasse confitemur, non quod Ciceronianus esset, sed quod ita se Ciceronis studio addixisset, ut Sacrarum litterarum studium (quod incultus illi sermo horrorem pareret) prorsus negligeret. Quam multa enim sunt in vita necessaria, quorum tamen immodicus usus noxius est? Quid enim magis ad vitam tuendam quam cibus, & potus, & vitalis calor, & sanguis? Nihil tamen horum est, quod ubi modum excessit, non vel perniciem, vel mortem afferat. Sic etiam, & divitias, & honores appetere moderatè licet: quorum tamen immodicus amor, cum eò usque hominem perducit, ut divinas leges earum causa violare non vereatur, nocentissimus est. Ad hunc ergo modum sic aliquem Ciceronis lectioni incumbere, ut Sacrarum litterarum studia negligat, quis non meritò obiurgandum putet? Iure ergo D. Hieronymus hoc nomine vapulavit.

Quod verò nonnulli adversus eloquentiam illud Apostoli afferunt, quod is non in sapientia verbi, hoc est, nequaquam humanæ eloquentiæ, aut Philosophiæ disciplinis instructus, annunciaverint Christum: idem huic accusationi respondet, cum protinus subdit, ne evacuatur Crux Christi. Summa enim Crucis Christi gloria extitit, quod rudiam piscatorum opera, atque doctrina (qui nullis terrenæ sapientiæ disciplinis instructi erant) Diaboli aras everterit, Imperatorum potentiam; atque servitiam frogerit, & mundum imperio suo subjugaverit. Ne

igitur hæc tantâ gloria aliqua ex parte obscuraretur, non debuit utique Christi fides insignium Philosophorum, aut clarissimorum oratorum facundia propagari, ne hoc tantum opus magis terrenæ sapientiæ, quam omnipotentis Dei, & crucis virtuti ascriberetur.

Iam verò quod quidam dicunt, infelices nostri sæculi hæreticos solius eloquentiæ armis Catholicam fidem impugnasse, hoc planè argumentum pro nobis est. Si enim tanta eloquentiæ vis est, ut impudentissima mendacia honestare dicendo possit, quanto magis verissima, atque sanctissima Catholicæ fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes, atque impietatem hæreticorum detegere poterit: cum præsertim illi ea mente sint, ut omnia quæ rudi, atque impolita oratione adversus illorum blasphemias scribuntur, exsibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent? Hæc enim de causa eloquentiæ studia negligere, perinde est, ac si quis ferreis globis sulphureo pulvere lactis, uti nos minime debere sentiret, quòd his armis Tularum Rex magnam Christiani orbis partem sub imperium, atque ditionem suam subiunxerit. Hæc enim de causa multò magis nos eisdem adversus illum armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere certum est. Hæc de huius artis commendatione præmonenda esse duximus, partim ut quorundam obrectationibus responderemus, partim etiam ut pius Ecclesiastes maiori se studio, & alacritate huic disciplina traderet: quæ tantum illi opis ad munus suum feliciter exequendum præbere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione satis dictum est, de artifice ipso, nempe Ecclesiaste, de eius studijs, moribus, & officij dignitate, atque facultate pauca prius tradenda sunt, priusquam ad singularia artis præcepta veniamus.

C A P U T III.

DE CONCIONANDI OFFICIO, ET INSIGNI EIUS dignitate.

T autem Ecclesiastes ex his nostris lucubrationibus, atque adèo ex toto concionandi munere sibi, alijsque salutaris esse queat; visum est ante huius operis initium, documenta quadam præscribere, quæ huius officij candidatis non pa-

parum utilitatis allatura sint. Inter ea verò, illud primum, & omnium maximum sit: ut Ecclesiastes ante omnia, huius officij dignitatem, & maiestatem penitus exploratam, atque perspectam habeat. Ea verò primum intelligi poterit ex eorum dignitate, quibus hoc officium à Deo demandatum fuit: qui sanctissimi Prophetæ, ac deinde Apostoli Prophetarum filij extiterunt. Sed multò mirabilius est, quòd idem ipse Prophetarum, & Apostolorum Dominus in mundum venire, & per se munus hoc obire dignatus sit. Multifarie enim, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, novissimè diebus illis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & secula. Hinc ipse de se filius ait: Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Et apud Esaiam: Et erunt, inquit, oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures tuæ audiant vocem post tergum monentis. Hæc est via, ambulate in ea. Et apud Ioel: Et filij, inquit, Sion, lætami in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Ex quibus locis, alijsque, quæ longum esset recensere, apertè liquet, quanta huius officij dignitas sit: quando ei us ministrum, & principem, ipsum Dei Filium, Verbum, & Sapientiam Patris extitisse confitemur. Cui deinde Apostoli successerunt: qui primitias Spiritus accipientes, Ecclesiam doctrina sua fundaverunt. Horum enim est illa vox: Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.

Nec ministrorum modò dignitas, sed ministerij quoque finis, eius dignitatem apertè declarat. Finis autem est, divinæ maiestatis gloria, & pereuntium animarum salus: quas Evangelicus concionator ex teterremi draconis faucibus ereptas, ad sempiternæ felicitatis pascua transmittit: & id perficere studet, quòd Christi Domini mors, & sanguis operatus est. Neque hoc ingens beneficium in unum, aut alterum hominem, sed in omnes, ad quos vox eius pervenerit, conferre nititur. Itaque, si ex fine, rei dignitatem, ut par est, metiamur, nihil hoc sine maius, aut sublimius excogitari potest: ut illud etiam adiungam, quòd in omnium ore versatur: nempe, bonum quanto communius, tanto esse divinius. At concionum fructus, & utilitas ad omnes homines quam latissimè patet.

Hab. 1.

Ioann.

19.

Esa. 30.

Ioel. 2.

2. Cor.

5.

Cer.

- Certat autem cum officij dignitate magnitudo meriti. Sic enim spiritualium rerum naturam conditor instituit, ut quæ essent dignissima, & honestissima, parem cum dignitate utilitatem, & meritum haberent, si non in hac vita, certe in altera: quod in hoc officio videre licet, in quo discernere nequeas, maior ne utilitas, an dignitas sit. Quod passim sacræ litteræ testantur. Hinc Jacob. Apost. Qui converti, inquit, fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. Et *Mat. 5.* Dominus in Evangelio: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in Regno Cælorum. Et *Daniel 12.* Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hac verò de causa, eos Dominus sal terræ, lucem mundi, lucernam super candelabrum, & civitatem supra montem positam appellat. Denique ea est meriti, & dignitatis magnitudo huic ministerio à Domino proposita, ut quemadmodum Virginibus, atque Martyribus aureola quædam (ut appellant) in cælis reposita est (quæ in illis incorruptæ carnis virorem, in his verò invictæ virtutis constantiam singulari quadam gloria remunerat) ita Doctoribus similis aureola, & corona in cælo parata est: propterea quòd non modò ipsi virtutis, & iustitiæ propositum tenuerunt, sed alios etiam ad simile virtutis studium doctrinæ suæ ministerio excitaverunt: quæ res inter clarissimas Præcursoris Domini laudes numeratur: quòd videlicet multos *Luc. 1.* filiorum Israël ad Dominum esset doctrina sua pertracturus.

CAPUT. IV.

DE HUIUS MUNERIS DIFFICULTATE

Merum, cum ita natura comparatum sit, ut nihil in rebus sublime, atque magnificum sit, quòd non etiam sit arduum, atque difficile: tantum certè in hoc munere (si utiliter, & rectè tractari debeat) difficultatis, quantum dignitatis, & utilitatis est. Cum enim præcipuum concionatoris officium sit non modò pios doctrinæ pabulo sustentare, sed improbos etiam à sceleribus, & improbitate revo-

care, & non modò currentibus calcar addere, sed ad cursum iacentes, atque dormientes incitare, atque postremo non modò viventes in vita gratiæ doctrinæ ministerio conservare; sed mortuos etiam in peccato eodem ministerio ad novam vitam traducere, quid hoc studio, & conatu difficilius? Pugnat enim adversus hoc collapsæ naturæ vis, & potentia, quæ communis peccati tabe infecta, proclivis in vitia est. Pugnat depravata, ne dicam inveterata multorum consuetudo, cuius tanta vis est, ut Seneca dicat: *Seneca in Epist. 101.* Ne universa quidem Philosophia, etiam si in hoc omnes vires suas advocet, curam iam, & veterem ab animo extrahet pestem. Quid hic mundum in maligno positum commemorandum? Quid sceleratorum hominum, inter quos necessario vivendum est, contubernia, exempla, consilia, iniurias, contumelias, fraudes, & subdolas adulationes referam? Quid antiqui serpentis vires, astus, insidias, variasque nocendi artes, atque tentationes oratione recenseam? An non satis constat verum esse, quòd in lib. Iob. scriptum est: Obstetricante manu eius (nempe Dei) eductus est coluber tortuosus; Quæ enim alia nisi omnipotentis Dei manus, ad tortuosum hanc colubrum (qui caudæ suæ voluminibus improborum animas stringit) foris protrudendum, sufficiens esse valeat? Dum enim fortis armatus custodit atrium suum, nisi fortior illo superveniat, qui arma eius auferat, & spolia distribuat, dictu mirum est, quanta pace atrium suum custodiat, & victos suos retineat. Ita enim omnes sensus, atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere possit, claudit, & obstruit, ut mirabili quadam, & abstrusa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant.

Neque verò exiguo nobis impedimento est utriusque fortunæ sive adversæ, sive secundæ conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, nisi quòd illorum inopiam, & laborem levare possit: quòd filijs Israël in Ægypto oppressis evenit, qui Mosis verba ex ore Domini, propter operum, quibus premebantur angustiam, audire noluerunt. Ubi verò secundæ fortunæ aura spirare, & ad vorum omnia fluxu incipiunt, sic humani cordis angustia, successibus impletur, & intrumescit, ut ad omnia ferè alia obfundescat. Quam rem D. August. & experimento didicit, & his verbis exposuit.

*Seneca in Epist. 101.**Iob. 26.**Luc. 11.**August.*

fuit. Ego cum amatores sæculi huius intueor, nescio quomodo possit esse ad eorum animos sanandos opportuna prædicationis: quando enim res huius mundi, velut prosperas habent, fastu suo respuunt salubres monitiones: & quasi alitalem reputant cantilenam, quando autem adversis anguntur, magis conantur evadere unde ad præsentis anguntur, quàm capere unde curentur. Sed ut multa brevi oratione complectar, tam ingens, & arduum opus est; hominem à peccati servitute ad Dei obsequium revocare, ut D. Greg. dicat: Si invisibilia pensamus, nimirum constat, quia magis est miraculum, prædicationis; & orationis solatio peccatorem convertere, quàm mortuum carne fuscitare. His igitur argumentis intelligere Ecclesiastes facile poterit, quàm ingens provincia sibi demandata, quantumque onus humeris eius impositum sit, quantoque studio contendere debeat, non modo, ut parem huic difficultati animum, studiumque adhibeat, sed ut multo magis, quæ se erga Deum pietate, reverentia, animique submissione gerere debeat, ut divina bonitas, & providentia, quæ ferè inferiorum causarum ministerio cuncta operatur, eo tanquam idoneo instrumento, ad hoc tantum opus uti velit. ¶ Hinc etiam intelliget, si non suam, sed Domini sui gloriam, & animarum salutem quærit, quantum magis negotium hoc orationibus, quàm sermonibus: laetymis, quàm litteris: lamentis, quàm verbis: & virtutum exemplis, quàm Rhetorum præceptis urgere debeat.

CAPUT. V.

DE PURITATE, ET RECTITUDINE
intentionis in Ecclesiaste.

Lia quoque non minor fortasse in hoc opere difficultas est, quæ non minus cœlesti ope indiget: nempe intentionis puritas, & rectitudo, quam Ecclesiastes in huius muneris functione retinere debet: hoc est, ut sui, suorumque commodorum, atque honoris oblitus, in solam Domini sui gloriam, & animarum salutem tota mente defixus sit: illam solam intueatur, illam caperet, illam cogitet, illam sem-

semper ob oculos habeat, nec unquam ab illa ad se mentem convertat. Indignissimum enim est, cum de summi conditoris gloria, & sempiterna animarum sive vitæ, sive mortis agitur, ut homo tantarum rerum momenta negligens, solam gloriola suæ rationem habeat, magisque hanc inanem rumusculi popularis auram periclitari (si minus auditoribus grata sit eius oratio) quàm Dei gloriam, & animarum salutem sentiat. Quis verò adeo sui amans, & Dei negligens erit, quem huius tantæ perversitatis, & divini contemptus non pudeat, si forte hanc affectuum suorum pravitatem in pectore suo animadvertit? Armenia clarissima fœmina (ut Franciscus Senens. memorat) cum à Cyri convivio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata à viro fuisset, quid de Cyri dignitate sentiret, respondit: A te mi vir, oculos nunquam deflexi: itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur fœmina hæc nefas esse putabat, in alium quamvis Regem, forma præstantem oculos conijcere, quanto destabililius erit, cum de Dei gloria, & summa hominum felicitate agitur, hac prorsus neglecta, de sola gloriola sua (quæ umbra citius evanescit) sollicitum esse? Cum Eliseus Propheræ puero suo, quem cum baculo ad mortuum puerum mittebat, præcepisset, ut accinctis lumbis, quanta posset celeritate accederet, nec illi resalutandi, aut respondendi occurrantibus, & salutantibus facultatem tribuisset: quid aliud, quæso, innuere voluit, quàm eos, quibus hæc à Domino cura demandata est, ut mortuas in peccato animas, divinæ severitatis, & iudicij haculo ante oculos posito, ad iustitiæ vitam revocent, adeo in hoc tam præclarum, & ingens munus intentos esse debere, ut omnium aliarum rerum, vel necessariarum oblitus, hoc unum agant, hoc unum cogitent, in hoc unum dies, noctesque intenti sint, nec ullius terrenæ rei commercio ab hoc studio avocentur: quò videlicet muneris amplitudini, par quoque ministri cura, & diligentia respondeat. Si enim patet aliquis, enitenti filiz, & ob difficultatem partus periclitanti, ad medicum accersendum properaret, num is hoc tempore populares ludos, aut similia ludicra spectare, aut ad ea animum advertere posset? Cum igitur officij nostri sit, non periclitantia hominum corpora, sed animas pretio-

Gregor.

4. Reg.
4.

Simil.

so Christi sanguine redemptas, ab ipsis aeternae mortis san-
 bus eripere, & immortalis vitae reddere: quid esse magis pro-
 posterum, atque detestandum potest, quam hoc tanto mu-
 nere fungentem ad inanissimam gloriae suae famam oculos
 convertere?

Ceterum, quamvis hoc adeo damnabile sit, ut vitae utilis
 verbis tantae rei indignitas amplificari possit, difficillimum
 tamen est, in hanc toxicam non incidere. Haec enim inten-
 tionis puritas (quam ab Ecclesiaste requirimus) potentissi-
 mum intra praecordia nostra hostem sibi adversantem, vide-
 licet honoris, & propriae excellentiae appetitum habet: qui
 in plerisque hominibus adeo vehemens est, ut insitus à na-
 tura vitae amor, & carnalis commercij cupiditas (quam
 Theologi inter caeteros corruptae naturae affectus dominari
 dicunt) ac caetera deinde cupiditates huic honoris, & gloriae
 appetitioni cedant. Quam multos enim quotidie cernimus,
 vitam (qua nihil in rebus humanis homini charius est) in-
 summum discrimen adducere: imò, & mortem oppetere, ne
 ullam honoris iacturam patiantur? Quam multos, qui illi-
 batum carnis pudorem, non tam divini timoris, quam hu-
 mani dedecoris merui conservant? Nec verò multis, ad hu-
 ius affectus vim, atque tyrannidem explicandam opus est.
 Res gestas omnium temporum homo sibi ante oculos ponat,
 omnes orbis terrarum vastationes consideret: & quae bella
 Alexander Magnus, Iulius Caesar, caeterique Romanorum,
 aliarumque nationum Reges, & Imperatores susceperint, &
 quotidianas item hominum pugnas inspiciat: facileque de-
 prehendet, omnes fere has flammis ab inutili cupiditatis ig-
 ne excitas.

Quod si parum externis testimonijs credit, se ipsum
 introspiciat, affectus suos scrutetur: & quantam vim hic
 morbus habeat, facile deprehendet. Haec autem generis hu-
 mani tabes intentionis puritatem, quae ad hoc munus integrè
 obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim af-
 fectus tanto est vehementior, quanto est honor, & gloria
 maior, & ad plures permanat. At eximij concionatoris glo-
 ria, non modo eius Civitatis, in qua degit, finibus contin-
 netur, sed ad exterarum etiam nationes, & regna pervadit. Ste-
 audimus, Romae, aut Mediolani esse concionatorem quendam

Jam praestantissimum, qui plurimum dicendi facultate cae-
 teros antecellat. Neque vero haec corporis virum, & forti-
 tudinis fama est, qua à multis etiam brutis longè supera-
 mur; nec divitiarum, & formae gloria, quae fluxa, & fragi-
 lis est: sed ingenij, dexteritatis, eloquentiae, liberalis eru-
 ditionis, atque adeo probitatis, quae in egregij concionato-
 ris oratione elucere debet. Quae quidem gloria quanto dig-
 nior, atque praestantior, tanto cupiditas nostra gloriae avi-
 da ardentius in eam rapitur, & concitatur. Quid verò de
 metu ignominiae dicam, qui initio dicendi, ita quorundam
 mentes obsidet, ut corporis etiam membra solvantur, &
 tremant genua dicentis, nec ulla ratione hunc à se metum
 excutere possint? Unde autem hic adeo impotens affectus,
 nisi ex ignominiae metu, & periculo, qui tunc dicentis im-
 pender, proficiscitur? Unde verò ingens hic metus igno-
 miniae, nisi ex immodica gloriae cupiditate nascitur? His
 igitur duobus affectibus occupata, & oppleta mens, quem
 in animo locum relinquet, ut in unam Dei gloriam, & ani-
 marum salutem, omni mente, & studio, spretis omnibus
 alijs, defixus sit? Liquet igitur ex his, quam non sit facile,
 hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere,
 nisi illam concionator à Deo multis lachrymis, multaque vi-
 precum, & virtutum meritis tanquam rarum aliquod, &
 singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si hoc qui-
 dem studiose, ac diligenter fecerit, ab huius labis periculo
 se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte sus-
 pectus sibi esse debet. Ut enim sapienter D. Greg. ait: saepe
 mens sibi mentitur, & fingit de bono opere amare, quod
 non amat, de mundi autem gloria non amare, quod amat.
 Huius autem intentionis periculum idem vir sanctus illa bea-
 ti Iob verba explanans. Si simplex fuero, hoc ipsum igno-
 rabit anima mea, exponit his verbis: Sed sunt nonnulla,
 quae sciri à nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur.

Saepe officium praedicationis assumimus, ut per hoc fra-
 ternae utilitati serviamus: sed nisi placeamus illi, cui loqui-
 mur, nequaquam libenter accipitur, quod praedicamus. Cum-
 que placere mens utiliter studet, ad amorem laudis propriae
 defluit turpiter: & quae à captivitate victorum alios curabat
 erueri, ipsa suis favoribus incipit captiva servire. Quasi la-

Greg. in
 Pastor.

trunculus quippe est appetitus laudis humane; qui recto itinere gradientibus ex latere iungitur: ut ex occultis educto gladio, gradientium vita trucidetur: cumque proposita utilitatis intentio ad studia privata deducitur, horrendo modo unum, idemque opus culpa, peragit, quod virtus inchoavit. Sæpe & ab ipsis exordijs aliud cogitatio expetit, aliud effectus ostendit. Hæcenus Gregorius. Hoc autem periculum concionatores multi, ac præsertim iuniores adeo non cavent, ut nec etiam agnoscant. Sicut enim in quibusdam regionibus deforme ebrietatis vitium, nec vitium aut dedecus esse putatur, propterea quod prava hominum consuetudo huic vitio horrorem detraxerit: ita multis concionatorum adeo familiaris, & innata hæc vanitas est, ut vix eam aduertant, & nec inter peccata quidem numerent. At qui divino timore acti, se ipsos, & interiora sua omnia diligenti examine scrutantur, sequæ ex omni parte circumspiciunt, vehementer sibi ab hoc periculo timent. Fuit olim mihi, ætatis familiaritate coniunctus concionator quidam, vir pius, qui (ut ipse narravit) cum primùm concionandi munus aggressus est, parum vanitatis huius periculum aliorum more prævidebat. At ubi processu temporis oculos magis aperuit, & ea, quæ ante diximus, cum animo suo reputavit, adeo perterritus factus fuit, ut concionandi munus omnino relinquere destinaverit, & multo etiam tempore ab eo munere destiterit. Ubi verò ad illud, parendi necessitate coactus redijt, multis se rationibus, multisque precibus adversus communem hunc concionatorum hostem munire studiosissimè curabat. Hæc à me paucis dicta sunt, quæ multis plane dici debuerunt, ut occultissimi huius periculi, relique omnium maxime ad hoc munus exequendum necessariz, divini verbi ministros admonerem. Cum enim in ijs, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda sit, efficitur planè, ut ut sine perperam constituto, omnia ordine, ratione, & merito etiam destituantur.

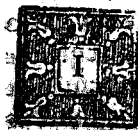
Simil.

CAPUT VI

CAPUT VI.

DE PROBITATE, ET MORIBUS CONCIONATORIS.

Am nunc quid ex ijs, quæ dicta sunt, sequatur, expendere incipiamus. Primùm, si ea officij dignitas, & maiestas est, ut ipsum Dei filium principem, & autorem habeat, pro eoque Ecclesiastes legatione fungatur in terris: qualis eius puritas, & integritas futura est, qui huic tanto muneri destinatur? Neque enim natura rerum patitur, ut in tante dignitatis splendore vita sordeat: sed illud exigit, ut cum ministerij dignitate, vitæ puritas, & integritas certet. Hinc cum Dominus Hieremiam Prophetam, ad depravatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiam utero delirescentem, nec dum in lacem editum Spiritu sancto replevit. Isaia verò labia, Cherubini ad ipsum volantis ministerio, cœlesti que igne ex altari Dei sumpto, ab omni pollutionis, & peccati labe purgavit: quò idoneus minister esset, per quem puritatis autor scelerati, & rebellis populi crimina oblitisceretur. Quis Apostolos memorem, quos tanta Spiritus sancti gratia in die Petre coctes Dominus replevit, ut identos Evangelicæ doctrinæ magistros efficeret? Quis Paulum refertam, quem non modò eodem spiritu replevit, sed in tertium usque cœlum subavit: ut inter Angelos disceret, quod inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi superare videbitur, quod ipse Dei filius non ante munus hoc docendi suscepit, quàm se ad illud, quadraginta dierum ieiunijs, orationibus, & solitudinis secessu prepararet: non quod is hac preparatione indigeret (qui puritatis, & sapientiæ fons erat) sed ut hoc exemplo Ecclesiæ Doctores discerent, quæ vitæ puritate, & innocentia ad hoc cœleste munus obendum accedere deberent. Intelligebat enim summus ille magister, quânto essent ad fidem faciendam, & vitam hominum instituentiam efficaciora præclara virtutum exempla, quàm ex-culta, & perpolita verba. Unde, cum idem concionatores lucernam supra candelabrum positam appellasset, ut prælu-cerent omnibus, qui in Ecclesia domo essent, subdit continuo:

Mat. 5.

Sic

Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.

Quibus verbis non obscure indicavit, quanto magis egregia virtutum opera, quam selecta, & limata verba gloriam Domini illustrarent: quod illud quoque Esaiæ vaticinium declarat: Et vocabuntur in ea fontes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandam. Quid enim magis divinæ gloriæ splendorem, quam probitatis, & iustitiæ pulchritudo, atque constantia (quæ divinæ bonitatis imaginem refert) declarare potest? Denique si Ecclesiæ annales, & incrementa ad memoriam revocemus, facile inveniemus longè magis Ecclesiam Sanctorum exemplis, quam disertorum hominum verbis auctam, & locupletatam fuisse. Quam multorum monachorum, cœlestem in terris vitam meditantium, pariter ex-

August. lib. 8. titit illiteratus Antonius? De quo illa D. Aug. verba iacob. 8. tantur: Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradysum, & Confess. nos cum doctrinis nostris in carne, & sanguine volutamur.

Quid illiterarum etiam Franciscum referam, qui tot virtutum plantaria in Ecclesiæ paradiso, sanctitatis exemplis magis, quam disertis verbis consecvit? Quid Simeon ille cognomento Stilitis litterarum omnium rudis, cuius vitam cotæneus, & familiaris eius amicus Theodoretus conscripsit, quam multas nationes in columna illa manens, admirande vite sue exemplis ab idolorum cultu, ad fidem Christi revocavit? Vicina quoque nostro seculo D. Catherina Senensis, & foemina, & litterarum ignara, ram multos homines à scelerata vita ad iustitiam, & pietatem convertit, ut quatuor Confessarij (quibus annuente Greg. XI. Pont. Max. iugiter assistebant) vitæ tempus ad quietem haberent: dum eorum confessiones audiunt, quos illa splendore magis vitæ, quam doctrinæ, ad virtutis, & iustitiæ studium trahebant. Hæc à me breviter dicta sunt, non quò doctrinæ munus aliquid qua ratione extenuarem, sed quò vitæ splendorem, & dignitatem pio concionatori plurimum commendarim.

Seneca ad Lucillum Quam rem brevi oratione Seneca complexus est, cum ad Lucillum scribens ait: Eum elige doctorem, quem magis admires cum videris, quam cum audieris. Hinc Laetianus in A. rianus Firmianus. Qui dat, inquit, præcepta vitæ, doctorem inf. bet amputare omnium excusationum vias, ut imponat hor-

minibus parendi necessitatem, non vi aliqua, sed pudore. Quomodo verò amputari poterit excusatio, nisi ut qui docet, faciat, quæ docet, & sit quasi pravus, & manum porrigat, secuturo. Nam habere non possunt, quæ doceas, firmitatem, nisi ea prior feceris: quia natura hominum proclivis in vitia, videri vult non modo cum venia, sed cum ratione peccare. Hæc enim ille. Hoc autem (ut ceteros eius officij confortes præteream) ita præstabat Paulus, ut seipsum in imitationis exemplum, fidelibus, quibus verbum vitæ tradebat, non semel proponeret. Alibi enim ait: Imitatores mei estote fratres, sicut & ego Christi. Et alibi: Capite nos: neminem lesimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Et ad Philip. rursum. De cetero, inquit, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Non ergo solis auribus, quæ utiliter audirent, sed oculis etiam admirantes viderent, atque imitarentur, bonus magister exempla proponebat.

Ceterum de his, qui alia via gradiuntur (qui videlicet aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt) sic D. Greg. ait: Sunt nonnulli, qui solerti cura spiritualia præcepta perscrutantur, sed quæ intelligendo penetrant, vivendo concalcant. Repente docent, quæ non opere, sed meditatione didicerunt: & in modis verbis prædicant, moribus impugnant. Unde idem vir sanctus concionatores graviter admonet his verbis: Mundari prius oportet, & sic alios mundare: sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumen fieri, & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & sic alios ad Deum adducere: sanctificari, & ita sanctificare: manus habere rectas, & sic alijs porrigere manum. Quia verò hoc sanctissimi viri præceptum multi negligunt, merito D. Bern. queritur, quænales nos hodie in Ecclesia habere plurimos, conchas verò perpaucas. Tanta enim charitatis esse, ait, eos, per quos ad populum divinatorum eloquiorum fluentia manant, ut prius effundere, quam infundi velint: cum tamen longè alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis versiculus moneat: Eructavit cor meum verbum bonum. Quid enim aliud est eructare, nisi animum divinatorum eloquiorum epulis saginatum, de-

1. Cor. 4

2. Cor. 7
Phil. 4.

Gregor. in Pass.

Bernar. sup. Cantic.

Seneca
Epistol.
109.

plenitudine cordis verbum bonum pronunciare? Eosdem etiam Seneca gravissime notavit his verbis; Nullus quidem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui Philosophiam, velut aliquod artificium vane didicerunt, qui aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis disciplinæ circumferunt: nulli non vitio, quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est rapiente fluctu gubernaculum, luctandum cum ipso mari: eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest adjuvare rector navigij attonitus, & vomitans? Quanto maiori putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Hactenus ille.

Sed quid tam multis argumentis ad hoc probandum in re tam aperta opus est, cum ipsi etiam rhetores oratorem definiant, esse virum bonum, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de stillicidijs arcendis, deque depositis reddendis, ut fidem apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusque illi vitæ probitas, quam artis peritiâ tribuitur: quid de concionatore dicendum, cuius tota cura, & officium est, homines ad virtutis, & probitatis studium non modò loquendo, sed etiam rectè vivendo traducere? Rectissime enim dictum est: Ab immundo quis mandabitur? Ex quibus omnibus intelligere facile possumus, quid sit in causa, cur cum hoc nostro seculo omnia ferè templa quotidianis concionatorum vocibus, & clamoribus resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti, pravos mores, & inveteratam peccandi consuetudinem deserant. Quæ enim verbum Dei ignis sit, & quasi malleus conterens petras, quid in causa est, ut nec hic celestis ignis argentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat: nisi quòd maxima concionatorum turba negotium hoc, magis verbis, quam exemplis, magis literis, quam lamentis, magis eloquentiæ studijs, quam pijs precibus urgeat: maioremque popularis plausus captandi, quam vitia eliminandi: ac postremò maiorem nominis sui celebrandi, quam divini gloriæ, & salutis humanæ procurandæ curam habeat. Hoc autem quid aliud est, quam talentum in terra recondere: quando hi commissi muneris ministerium non ad Dei

glo-

riam, & hominum salutem, sed ad terrena commoda referunt: ut videlicet liberiùs, & indulgentiùs vivant, ut amplioris dignitatis locum obtineant, ut popularem famam aucupentur, & pinguiora Ecclesiæ stipendia percipiant? Hæc dum omni studio captamus, Dei gloriam, & animarum salutem, vel negligimus, vel in postremis habemus. Quomodo autem se dominus adversus huiusmodi operarios gerere debeat, satis aperte Vates sanctus indicavit, cum ait: Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? &c. quæ sequuntur. Quicumque verò tales sunt, ad eorum sortem pertinent, de quibus Salvator in Evangelio ait: Dicunt enim, & non faciunt: alligant onera gravia, & importabilia: digito autem suo nolunt ea movere.

Pf. 49.
Matth.
23.

CAPUT VII.

DE STUDIO CHARITATIS IN ECCLESIASTE.

Erunt, cum hæc vitæ probitas, & virtutum studium non ad concionatores modò, sed ad omnes in universum pertineat, charitatis tamen virtus (a qua concionandi munus proficitur) in Ecclesiaste maxime eminere debet. Ex ea namque oritur flagrantissimus divinæ gloriæ amor, ardentissimumque salutis humanæ desiderium, quod huius officij caput, & fundamentum est. Sic enim huic muneri destinatus, Dei gloriam, & animarum salutem sitire debet, ut nullus avarus divitias, nullus ambitiosus honores, nullus denique Imperator de hostibus triumphum, atque victoriam tanta aviditate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim flagrantissimum desiderium, quod à charitatis radice proficitur, adeò Evangelici concionatoris proprium, adeoque illi ad munus suum utiliter obeundum necessarium est, ut qui hoc ardore, ac desiderio destitutus sit, meo iudicio, officium hoc attingere minimè debeat. Hoc desiderio sancta illa mulier in Apocalypf. flagrabat, quæ cruciabatur ut pareret: propterea quòd tanto desiderio parienti filios Spon-

Apocal.
11.

D

so

so suo renebatur, ut nullus corporis cruciatus, nulla tyrannorum supplicia formidaret, diuinum spiritualem hanc sobolem celesti Sponso generaret. Cuius ardentissimum desiderium Rachel olim adumbravit, quæ tanto filiorum amore flagrabat, ut ad virum suum diceret: Da mihi liberos, alioquin moriar.

Gen. 30

Iam verò David Rex quo animarum ardore aestuabat, qui tam acri doloris sensu eorum interitum, & ruinam desiebat? Vidi, inquit, prævaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Et: Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobandium tibi ceciderunt super me. Quibus verbis, significat, non minus se diuinæ gloriæ conuictijs torqueri, quàm si his omnibus probris, & maledictis incelleretur. Apostolus verò quàm multis in locis hoc animi sui studium, desiderium, zelum, & charitatem ostendit? Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Et ad Gala. Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.

Ps. 118.

Ps. 68.

2. Cor.

12.

Gala 4.

Ibidem.

2. Co. 2.

2. Ti. 2.

2. Co. 9.

Ibess. 2.

Hoc est, quos iterum magno perditionis vestræ dolore saucius, magnoque studio, atque conatu iterum eniti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem interno igne faces illæ verborum prodierunt: Vellem esse apud vos modò, & commutare vocem meam (id est, in omnes me dicendi figuras tractare) quoniam confundor in vobis. Hoc est, quoniam inops consilij, & plenus mizeris, atque angustia sum, nec quo me vertam, aut quid consilij capiam, scio. Ad Corinth. verò, quo dolore, quibus lachrimis se priorem epistolam scripsisse profiteretur, quod eos ab Evangelica simplicitate descivisse intelligeret? Quid verò illa eiusdem verba: Omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur? Et omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos? Et ad Thesa. scribens: Volebamus, inquit, vobis tradere non solum Evangelium, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

Neque verò illud mihi quisquam obijciat, hanc mentem Apostolorum tantum fuisse, qui Spiritus plenitudinem acceperunt: nos verò in hac mundi fece non eam celestium donorum ubertatem percepisse, ut simili ardore flagrare possimus. Sit ita sanè. Sed simili tamen studio, & desiderio Prophetarum

phetarum pectora ante gratiam quoque Evangelij aestuabant, quod eorum lachrymæ, quas propter hominum peccata fundebant, eorumque cruciatus, & mortes, quas propter oburgandi severitatem, & acrimoniam pertulerunt, facile declarant. Sequentibus verò seculis, quàm multi ex Sanctis Patribus, & Doctoribus hoc eodem desiderio arserunt? De beato Patre nostro Dominico inter eximias eius laudes hæc etiam prædicatur: quod arderet quasi facula zelo pereuntium. Quo ardore incensus, novum in Ecclesia Prædicatorum Ordinem, Spiritu Sancto instigante, primus excogitavit, erexit, ac fundavit. Tanto autem erga homines charitatis igne tantoque pereuntium animarum dolore torquebatur, ut nulli incommodo, nullique labori parceret, quominus die noctuque opportunè, atque importunè salutem earum invigilaret: adeo, ut aliquando integram Quadragesimam solo pane, & aqua victitaret, noctibusque fessa diurno labore membra super nudam tabulam reclinaret: quo scæmas, apud quas hospitabatur, hæreticorum dolis seductas, ad fidei sinceritatem hoc exemplo revocaret: quod & obtinuit.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrantissimum diuinæ gloriæ, & humanæ salutis desiderium præcipuus huius officij magister est. Neque tantum universæ rhetorum scholæ, atque præcepta quàm hic unus ardor concionantem invigilare in dicendo poterit. Hic enim unus affectus (qui velut mens, & anima quædam huius artificij est) dicenti penè omnia præstat. Hic enim docet ea negligere, quæ aures magis tinnitu verborum, & acumine sententiarum oblectant, quam mentes erudiant, atque sanent. Hic omnes persuadendi rationes excogitare, & omnes dicendi machinas auditorum mentibus admovere facit: ut eas ad timorem Domini, & sceleratæ vitæ odium traducere possit. Hic etiam, ubicumque illi orationis cursus occasionem præbuit, & affectus excitat, & singularia vitæ documenta tradere, & ad mores instituendos, quæ dicuntur, accommodare, & languentes auditorum animos dicendi vi, & acrimonia suspensos tenere, & dormitantes excitare facit. Hic exclamat, arguit, obsecrat, increpat, terret, stupet, admiratur, & in omnes se affectus, & figuras dicendi transformat: defunctos excitat, absentes alloquitur. Dei opem implorat, cælum, terras, ma-

ria permiscet, & quasi quodam prophetico furoris perorans clamat: Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Et, Oblitescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Et, Generatio prava, atque perversa, hæc tunc red- dis Domino popule stulte, & insipiens?

Hæc igitur, & multa alia flagrantissimum hoc deside- rium concionatoris animo inspirat, qui interdum se ipse non capit, ac penè disrumpitur: cum speretam religionem, se- leratos hominum mores, cæcitatem mentis, obduratum, & insensibile pectus, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur: ideoque nullum non movet lapi- dem, nihil intentatum relinquit, quo homines, quos in ip- sis penè draconis faucibus iam, iam devorandos videt, revo- care inde possit: tanta est huius ardoris (quem solus Spiritus ille cœlestis excitare, & inflammare solet) vis, atque po- tentia. Quocirca non absre dictum à nobis fuit, hunc esse præcipuum huius operis, & artificij magistrum. Hic est enim spiritus ille robustorum, qui turbinis instar impellit pa- rietem: hoc est, qui pectora etiam diuturna peccandi con- suetudine obdurata disrumpit, & concutit. Hæc illa Domi- ni vox, quæ confringit cedros, quæ intercudit flammam ignis, quæ parere facit præ metu cervas, & omnia tandem si- bi obstantia perrumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum hoc ardens, & incitatum desiderium habere debet, quisquis hoc Propheticum, & Apostolicum munus exercere pro dig- nitate parat. Unde, cum quidam vir pius, qui tum primum concionandi munus aggrediebatur, à veterano, eius artificij principe, quæreret, quid sibi maxime ad id munus obeun- dum necessarium esset: ille Nihil, inquit, magis, quam ut is qui dicit: ardentissimo Domini Iesu amore flagret.

Qui enim sic erga illum affectus est, vehementer illius gloriam, & animarum salutem (pro quibus ille vitam profu- dit) sitiet, & quæ ille maxime odit (nempe hominum pec- cata, & flagitia) simili affectu detestabitur: atque ita fiet, ut cum hisce de rebus agendum erit, non perfunctoriè, non oc- citanter, aut segniter, sed vehementer, acriter, & pro digni- tate rerum dicat: eumque affectum animis auditorum impru- mat, quem ipse voce, vultu, gestu, acrimonia, & tota dicen- di contentione præferat. Cum autem hic affectus, & ardor

(ut

ut ante à diximus) à Spiritu Sancto fit (non enim hunc na- tura, sed gratia, & magna quidem gratia præstat) non po- test populus audiens hoc ardore declamantem, non mirari, suspicere, & revereri: propterea quod intelligat, minus ali- quid, & supra hominis facultatem, atque naturam sibi latere, ibique Dei digitum esse. Cuius rei cognitio humana pectora vehementer commovet, & concutit: sive quod Deum intelli- gant humano ore loquentem, ipsosque ad se vocantem, sive quod ex inusitata illa dicentis acrimonia, rei dignitatem, de qua agitur, agnoscant. Cum autem Cicero, nullam esse elo- quentiam dicat, quæ admiratione careat, nulla re magis, quam hac dicendi vi auditorum admiratio concitatur.

Quæret hic fortasse studiosus concionator, qua ratione hunc animum, atque affectum induere aliquis possit. Cuius rei facilis admodum responsio, sed non facilis ad hoc via est. Cum enim (ut dictum est) hic mentis ardor ab inflammata in Deum charitate proficiscatur (quæ nisi intra virtutum om- nium sinum, atque complexum inveniri potest) apertè liquet, innocentia, & puritate vitæ hunc animum esse comparan- dum. In quo quidem studio vehementer adiuvat intentionis puritas (de qua paulò ante loquuti sumus) quæ homo non suam, sed Domini sui gloriam casto pectore quarit. Adiu- vat in hoc etiam vera animi submissio: qua pius Ecclesias- tes (atque is præsertim, qui ex maiorum suorum imperio hoc munus exequitur) supplicem se Deo exhibet: & hinc quidem indignitatem suam professus, inde verò parendi ne- cessitatem proponens, spiritum, atque animum ad eius offi- cij functionem clementer sibi à Domino impartiri postulat. Ad hanc autem humilitatem pertinet, ut homo omnem à se sui fiduciam ad hoc munus obeundum depellat: nec vel eru- ditione, vel eloquentia, vel vocis, & pronunciationis elegan- tia, vel opinione, & fama populari, vel diuturna concionan- di consuetudine, atque dexteritate fretus, aliquid se effecturum putet, nisi cœlitis adiuvetur, virtuteque ex alto in- duatur.

In mentem verò operis huius difficultatem revocet (de qua satis multa superius diximus) intelligetque, hoc unum sibi superesse remedium, ut cum Iosaphat Rege sanctissimo totum spiritum suum conferat ad rogandum Dominum. Ab

illo

illo felicem laboris successum, ab illo animarum salutem; ab illo dicendi vim, & facultatem, non ab humanis eloquentia, aut eruditionis præsidij speret. Si enim unigenitus Dei filius Patri suo, & doctrinam, quam prædicabat, & doctrinæ fructum tribuebat, cum diceret: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Et: Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Et: Sermonem quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, Patris: quis adeò impudens, & insolens erit, qui sibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulsa ergo hac impia sui fiducia, pius Dominus obedientiæ, atque veræ humilitatis amator nihil verè humili, atque obedientiæ filio denegabit.

Multum præterea conferet ad salutis alienæ sitim acuedam, ea, quæ paulò antè de huius officij dignitate, & meriti magnitudine diximus, considerare. Cum enim (auctore D. Greg.) nullum sacrificium Deo gratius sit, quam salus animarum, illeque (ut idem ait) in maiori apud Deum amore sit, qui ad eius amorem plurimos trahit: quisquis huius divini erga se amoris studiosus est, vehementer optabit, ad eius amorem plurimos adducere: ut ipse tandem voti sit compos efficiatur. Huc pertinent insigne quoque huius operis meritum simul, & præmium, quod ubique pijs concionatoribus sacræ litteræ polliceantur. Hoc declarat Iacobus Apostolus, cum ait: Fratres mei, si quis ex vobis erraverit à veritate, & converterit quis eum, scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum. Item Proverb. xj. Salomon, Anima, inquit, quæ benedicit, impinguabitur: & quæ inebriat, ipsa quoque inebriabitur. Iustum quippe apud æquissimum iudicem Deum est, ut in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera, atque doctrina sua aliorum animas rescit, & spiritualibus bonis ditat, ipse quoque à Domino rescietur, & similibus bonis locupletetur, quibus ornatus, & auctus ante supremi iudicis tribunal tutus apparere possit, & cum Apostolo dicere: Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut coronæ gloriæ? Nōne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in adventu eius?

Iuvabit & illud, si Ecclesiastes nominis sui rationem considerans

considerans, meminerit se hominum piscatorem à Domino appellari. Sicut autem piscator cum rete iacit, hoc unum præcipue curat, ne vacuum rete domum referat: sic animarum piscator, hoc præcipue captare, in hoc nervos omnes intendere debet, ut eo modo actionem suam instituat, quæ huiusmodi præda Evangelicam sagenam impleat: hoc est, ut pereuntium animas Christo Domino lucrifaciat. Hoc autem consequetur, si ea dicat, & eo modo dicat, quo possit obdurata corda concutere, & in tenebris, & cæca peccati nocte iacentes, doctrinæ suæ luce ad veritatis notitiam trahere: quò miserandum animæ suæ statum, & periculum agnoscentes, & animo compungantur, & ad iter salutis revocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & divini iudicij severitatem, & horrendas gehennæ flammæ, æternitatemque pœnarum non raro ponere ante oculos debet. Quamvis non semper adversum hos orationis stylus dirigendus est: quando is sapientibus, & insipientibus, pijs, & improbis debitor sit, & ad pietatem, & iustitiam alios quidem potenter trahere, alios verò blande, & leniter erudire, & instruere debeat. Quemadmodum verò piscator tristis abscedit, ubi vacuum sagenam ab undis extulit: sic animarum piscator, si adeò languidè se in officio gessit, ut conijcere hoc indicio possit, se nihil prehensisse, de hac iactura, non de ignominia sua dolere debet.

Nec levis etiam stimulus ad dicendum est, si quas forte animas ab huius magni maris fluctibus ad portum salutis revocavit. In his namque venustissima virtutis, & iustitiæ species, mirabiles in animo pijs concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem stimulat, qua hunc incomparabilem animarum thesaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aves nutriunt, hoc ante omnia curant, ut aliqua præmum facili præda inescantur, quo avidius deinde ad insequendas eius generis aves rapiantur, quarum iam gustam percepserunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas, à Diaboli faucibus ereptas, in libertatem asseruerunt, ad alias simili studio, atque labore capiendas excitari solent. Sic enim Agesi laas Lacedæmoniorum Rex, militum suorum animos ad prælium aciebat, pulcherrima illis hostium spolia, quæ paulò ante in bello ceperant, ostentans. Hoc ergo modo

Simil.

Simil.

modo Ecclesiastes inclita animarum spolia, quæ à diaboli potestate eripuit, sibi ante oculos ponat: quò se studiosius, & alacrius huic tanto muneri accingat. Quisquis autem huiusmodi spolia Christo Domino obtulit; hoc est, qui verbi semine spirituales Christo Domino filios parrurivit, cum Lia utique gloriari, eiusque verba usurpare poterit, dicens: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eò quod pepererim ei tres filios.

Supra omnia verò ad hunc charitatis affectum consequendum, mirè adiuvat sanctæ orationis, & contemplationis studium: quo mens nostra spiritualia, atque divina contemplantur. Ita enim fiet, ut earum amore accendatur, atque omnes pios affectus spiritualibus rebus contemplantis nutriat, & foveat. Qua de re iam, iam dicemus. Porro autem, qui sine hoc interno divini Spiritus sensu, & motu, eam dicendi vim, & acrimoniam, quam hætenus descripsimus, consequi volunt, & arte, atque ficta simularaque acrimonia, hunc veritatis affectum se assecuturos putant, sæpe ridiculi sunt, & se ipsos multis modis produnt: præsertim si ipsorum vita parùm cum hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidem puerum ferentem uvas sic ad vivum pernicillo exprimere potuit, ut aviculæ pistoræ fraudem non intelligerent, qua fronte quisquam se arte consecuturum putat, quod singulare Spiritus Sancti donum, & maximum quidem donum est? Si enim ars nondum eò pervenire potest, ut naturam perfectè exprimat: quomodo divini Spiritus energiam, quæ supra naturam est, exprimere poterit?

Simil.

C A P U T. VII.

DE STUDIO SANCTÆ ORATIONIS, ET meditationis, quod in Ecclesiaste esse debet.

Supra vitæ integritatem, & intentionis sinceritatem, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiam sanctæ orationis studium requiro: quod non poterit non habere is, qui hac vitæ, & intentionis puritate præditus est.

Nemo autem me aut nimium, aut superstitiosum in tantis

multis

multis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officij rationem prudenter expendit. Plura enim D. Bern. in Ecclesiastico doctore requirit: qui posteaquam graviter (ut antè diximus) questus esset, quòd multos in Ecclesia canales habere mus; conchas verò per paucas (quòd videlicet concionatores prius effundere, quàm infundi vellent) quæ sint autem, quæ habere debeant, explicat his verbis: En quanta prius infundenda sunt, ut effundere audeamus de plenitudine, non de penuria largientes. Primum quidem compunctio, deinde devotio, tertio penitentia labor, quarto pietatis opus, quinto orationis studium, sexto contemplationis otium, septimò plenitudo dilectionis. Hætenus ille.

Vides ergo inter hæc, devotionis spiritum, orationis studium, & contemplationis otium à viro sanctissimo requiri? Idemque rursus in Epist. 201. ad Abbatem quandam scribens, tria illi esse necessaria ad hominum salutem promovendam docet. Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, & oratio. maior autem horum, oratio. Ea namque operi, & voci gratiam, & efficaciam promeretur. Hæc ille. Verùm ut omittam, quòd hæc ipsa vita, & intentionis puritas, nisi in pectore divinarum rerum contemplatione signato vix unquam reperitur: constat tamen Sanctorum Patrum sententia est: Evangelicos Doctores in contemplatione haurire, quòd postea populis effundant: quòd in Prophetis (qui huius officij principes extiterunt) cernere licet, qui à Domino accipiebant, quòd populo nunciabant. Hoc enim illa Prophetæ verba innunt: Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam.

Hinc D. Gregor. Humani, inquit, generis Redemptor, per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat: ut perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec activam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnunt: sed quieti contemplantes forbeant, quòd occupati erga proximos loquentes refudant. Præterea eùm salus animarum, & perditorum hominum penitentia, & conversio, ministerij huius finis sit (quæ res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, ut paulò antè diximus) opus est, ut Ecclesiastes non solum verbis, sed

Bernard.

Idem.

Psal. 73.

Grego.

multo etiam magis precibus, & lamentis operam Domini impleret, ut pios conatus, & labores suos provehat, atque fecundet. Meminisse enim debet, quid piscanti Petro evenisset: qui tota nocte cum socijs laborans, nihil cepit: cum autem in verbo Domini retia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa D. August. concionatorem monet, si voti compos fieri velit, ut precibus magis, quam verbis munus suum vergeat. Sic enim ait: Prædicator laboret, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiat: & hoc se posse magis pietate orationum, quam sermonis facultate non dubitet: ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit prius orator, antequam doctor, & ipsa hora accedens, prius quam exerat proferentem linguam, ad Deum lever animam fruentem, ut ructet quod biberit, vel quod impleverit, effundat.

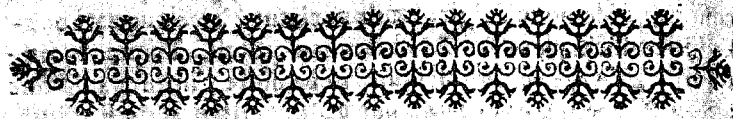
His etiam adde, quod cum ex eiusdem Patris August. disertorumque omnium sententia, tam oratoris, quam concionatoris triplex esse officium dicatur: nempe docere, delectare, & flectere: & docere quidem necessitatis, delectate suavitaris, flectere autem, & auditorum animos commovere, victoriæ sit: quoniam modo Ecclesiastes aliorum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Greg. Ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quæ in se ipsa non ardet, aliam accendit. Qua de re non gravabor, Quintilianæ rhetorum principis sententiam hoc in loco atterere: qui institutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus disserens, sic ait: Summa, quantum ego quidem sentio, circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur, & ipsi. Nam, & luctus, & ira, & indignationis ridicula fuerit imitatio; si verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causa, ut lugentes utique in recenti dolore disertissime quadam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat: quam quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, sumus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me; cum hoc di-

eam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idemque exigit, simile patiat? Sicis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Neque incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habeat. Primum est igitur, ut apud nos valeam ea, quæ valere apud iudicem volumus: afficiamurque, antequam afficere conemur. Hactenus Fabius.

Ex huius ergo præstantissimi artificis sententia liquet, ad affectus excitandos præcipuum esse, ut afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinam sint, in quorum mentibus magis hi affectus erga res divinas dominantur, sive illi acres, & concitati, sive mites, & lenes sint: quam in his, qui divinarum rerum assidua consideratione, & sanctæ orationis studio devotionis affectum fovere, nutrire, & augere diu, noctuque student? Horum enim præcipua cura est, huiusmodi exercitatione mentem in Deum atrollere, devotionem alere, pioque erga divina affectus incendere. Quorum multi ita animo dispositi, & constituti sunt, ut (instar pulveris sulphurei) vel minus Verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammantur. Unde, cuidam ex beatissimi Patris Francisci socijs (qui totus erat divinarum rerum contemplationi addictus) ita de se evenisse memoratur, ut vel sola paradisi voce audita, pene in extasim, præ desiderio, & gaudij magnitudine, raperetur. Denique sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia vero, atque humentia non item: sic concionatores divinarum rerum, & devotionis studio dediti, facile velut exsiccata ligna, devotionis, atque dilectionis igne inflammantur: quo auditorum animos afficiunt: qui verò devotionis expertes sunt, tanquam humentia ligna, ut neque se ipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Hæc autem omnia quæ diximus, breviter Prosper lib. 1. de vita contemplat. complectitur his verbis: Prædicator, non in verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat: non vocibus delectetur populi clamantis, sed fletibus: nec plausum à populo studeat expectare, sed gemitum: lachrymasque, quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primus fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hæc igitur de concionatoris officio, eiusque dignitate præfari, artem ipsam à primis (quod dicitur) in sequenti libro tradere incipiemus.

Simil.

Prof-
per.

LIBER SECUNDUS.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE ratione concionandi.

CAPUT I.

QUID SIT RHETORICA, QUÆ EIUS
materia, quod officium, & finis, & quæ sint eius partes.

Rhetorica est benè dicendi ratio, seu de quaque re proposita, prudenter, ornateque dicendi scientia. Quamvis autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem significet, quæ sola artis præcepta continet, nos hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus: quæ quidem est vis illa prudenter, explicate, abundanter, numeroque dicendi, id est, eloquentia, quæ nihil aliud est, quam copiosè loquens sapientia. Quæ quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant esse tumultariam verborum idem significantium congeriem, & affectatum dicendi leporem, & venustatem: cum nihil tamen veræ eloquentiæ magis contrarium sit. Eloquentia enim non est illa innanis, & propè puerilis verborum volubilitas, quæ sæpe in populo insolenter se venditat, sed (ut diximus) disertè & copiosè loquens sapientia, quæ in prudentum animos cum suavitate illabitur. Tolle enim sapientiam, eloquentiæ sequetur interitus. Quo enim quis prudentius, & gravius loquutus fuerit, eò præclarior eloquentiæ specimen, modo sermo putus una accesserit, cuius que dare videbitur.

Materiam potè huius artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur: ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere, existimavit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, vel petitionem, & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Hanc nos quoque Ciceronis sententiam libenter amplectimur: sic tamen, ut intelligamus, quòd quamvis huius artis materia his terminis circumscripita sit, præcipua tamen eius pars, hoc est, elocutio (unde eloquentia ipsa nomen accepit) ad omnes omnium generum disciplinas quàm latissimè patet. Nam, & Philosophi, & Medici, Iurisperiti, & Mathematici, & multi etiam sacrarum litterarum tractatores, huius partis, nempe elocutionis præceptis instituti, ornatissimè, & eloquentissimè dicunt.

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod præcipuè apud Rhetores in usu fuit (qui in hoc benè dicendi artem excogitarunt; ut civiles causas in iudicio tractarent) nos tanquam ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concionatoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus: atque deliberativo, hoc est, suasio, & demonstrativo contenti erimus: quorum altero in fruendis virtutum officijs, ac vitijs dissuadendis, altero in divorum laudibus celebrandis utimur.

Officium verò huius facultatis videtur esse, dicere ap-

positè ad persuasionem : finis, persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest ; quod in officio, quid fieri, in fine, quid officio conveniat, consideratur : ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum appositè : finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem, est, dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus : illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus.

Cum autem eorum : quæ ad finem aliquem consequendum instituta sunt, ratio ex ipso fine sumenda sit, ex hoc ipso fine, quid orator efficere, & quas res habere debeat, commodissimè intelligitur. Primum enim, ut appositè ad persuadendum dicat, oportet eum docere, flectere, & delectare. Dialectico namque, qui rei dubiæ fidem facere contendit, sufficit, ut doceat, hoc est, ut argumentis, quod voluerit, evincat. Ceterum cum orator non modò fidem facere, sed etiam ad aliquid agendum excitare soleat ; non solum argumentis probare, sed etiam orationis venustate, & rerum varietate delectare, atque affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaque docere, necessitatis est ; delectare, suavitatis ; flectere victoriæ. De quibus suo loco copiosius. Et docere quidem, Rodolphus ait, rem facilem esse, & quam quisque tantum non inertissimæ mentis præstare possit : concutere autem affectibus audientem, & in quemcumque velis animi habitum transformare : allicere item, audiendique voluptate tenere suspensum, non nisi summis, & majori quodam musarum afflatu instantis contingere ingenijs.

Ex eodem etiam sive officio, sive fine colligimus, quas partes habere orator, sive concionator debeat. Oportet enim, in oratore esse inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat quid, quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuntiatio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Ad hæc autem omnia paranda, tria sunt necessaria, ars, imi-

imitatio, exercitatio. Ars est præceptio, quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, qua impellitur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoque dicendi. Artis autem præceptis opus est ; primum ad iudicandum non solum de scriptis eloquentium virorum, quos nobis proponimus imitandos, verum etiam de nostris commentationibus : deinde ad naturam iuvandam, quæ si non optima sit, corrigi tamen aliquantum potest : & ut scribit Cicero, licet ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequantur, ars tamen est dux certior, quam natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multò melius ac certius efficies. Nemo tam n existimet, tantum opis in præceptis artis positum esse, ut per ea satis se ad dicendum instructum esse, arbitretur. Nisi enim reliquæ duæ partes accesserint, scilicet imitatio, & exercitatio (quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera assiduo scribendi usu constat) nemo eloquentiæ palmam assequetur. Neque vero satis est, multa legere ; nisi in eo, quod legis, omnes dicendi figuras, sententias, phrasas, tropos, & quidquid postremo ad inveniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animadverteris : ut hac ratione artis præcepta familiaria tibi efficias, & in promptu, & veluti ad manum posita semper habeas. Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legentes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione advertunt, nihil prorsus in ea proficiunt.

CAPUT II.

QUOMODO RHETORICA A DIALECTICA differat ?

Et cum ut Rhetoricæ diffinitionem (quæ magnam lucem ad eius rationem, atque naturam penitus cognoscendam affert) apertius intelligamus ; qua in re eum Dialectica conveniat, & ab ea item differat, paulò fusius explicandum est.

Diffinitio namque exposita rerum inter se finitimarum similitudine,

Lib. I. Imitudine, & differentia, colligitur. Constat autem ex Aristoteli sententia, finitimam esse Dialecticam Rhetoricam, & ad The. sub illa, tanquam superiori disciplina, quemadmodum Musica sub Arithmetica, contineri. Qua de re sic Arias Montanus ait:

*Huic soror est ventre ex uno concepta gemella,
Præcipud Logicem dixerunt nomine Graii,
Quæ rationis opes, vires, nervosque ministrat.
Dicenti, vivos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa sequi, parereque suadet.*

Illud certè constat, utriusque disciplinæ eundem esse finem, easdemque rationes, quibus ad hunc finem pervenitur. Utriusque finis est, persuadere, & rei dubiæ fidem facere, ad quod varijs utitur rationibus, & argumentis. Utraque tamen, tum dissimiles quæstiones, tum dissimiles auditores, tum etiam dissimilem dicendi rationem sequitur. Cum enim quæstionum aliæ ad intelligendum, aliæ ad agendum destinatae sint (quarum illæ speculativæ, istæ practicæ nuncupantur) Dialectica prioris generis quæstiones frequentius versat, Rhetorica verò nostra, hoc est, Ecclesiastica (de qua sermonem instituímus) posterioris generis sapius tractat. Semper enim (quamvis aliud prima fronte videatur) suadere, aut dissuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis, & pietatis studium incitat.

Est & maxima inter auditores differentia, apud quos Dialecticus, & Ecclesiastes dicunt. Ille enim ferè in scholis apud sapientiæ studiosos disputat, hic apud populum, qui magis exemplis, & affectibus, quam philosophicis rationibus capitur. Unde etiam illa differentia nascitur, quam Zeno inter Dialecticam, & Rhetoricam compressa, & extensa manu assignavit: Dialecticam compressæ, Rhetoricam verò protentæ manus similem esse dicens: quod illius oratio brevior,

Simile hæc fusior, & latior sit. Dialectica enim oratio velut nervos, apposit. & ossa corporis tantum compingere, & suis locis assignare videtur: Rhetorica verò orationis splendore, & copia veluti sanguinem, & carnem, & cutem, & colorem, ac speciem, & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi, ac icuini à Rhetoribus appellantur. Hæc autem postrema differentia ex antecedentibus colligitur. Nec minus aptè hoc ipsam

pietorum exemplo explicatur: qui primum quidem rudis (ut ita dixerim) crassaque Minerva omnia simulachri membra delineant; deinde verò varios & colores, & ornatum, & cætera, quæ ad perfectam, & absolutam imaginem requiruntur; addunt. Prius autem illud Dialecticæ officium, posterius verò Rhetoricæ declarat. Hæc autem postrema differentia, ex duabus superioribus (quæ paulò antea diximus) proficiscitur. Nam rudis, atque imperita multitudo longiori oratione capienda est: quoniam non solum ut sciat, & intelligat, sed ut agat quod volumus, non syllogismis tantum, sed etiam affectibus, & magna vi dicendi concutienda, & exagitanda est: quæ non angustam, & brevem, sed acrem, & vehementem, atque copiosam orationem desiderat.

Cuius rei commodissimum extat apud Senecam exemplum: quod docendi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait: Vult nos ab ebrietate deterrete Zeno, vir maximus, & huius sectæ fortissimæ, ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligit virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non est. Non est animus in sua potestate ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summum vis caloris eiecit: sic vino æstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum; vino redundante: ita ne secretum quidem, quod suum, alienumque est, pariter effundunt. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? Dic quam turpe sit, plus sibi ingerere, quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant. Nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum: namquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed brevior. Refert Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum charissimum sibi, ac fidelissimum inter epulas transfudit, & intellecto facinore mori voluit, certè delituit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Ubi

Seneca
Ep. 82.

possedit animum nimia vis vini, quidquid male latebat, emersit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur, ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido, omne vitium detegitur, & prodit.

Adijce illam ignorationem sui, dubia, & parum explanata verba, incestos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, recta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagentem totam domum: stomachi tormenta cum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitiatum, & quae ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes, bellicosasque hostibus tradidit. Haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot praelia, tot hyemes, per quas victa temporum, locorumque difficultate transferat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, intemperantia bibendi concidit. Haec tamen Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam Rhetoricae, ac Dialecticae orationis discrimen apertissime docent. Nec tamen hoc modo Rhetor loqui semper debet, nisi cum res amplificationem magis, quam probationem desiderat. In probationibus namque Rhetor breviter, & acumen Dialecticorum imitatur: sed sic tamen, ut oratio non nervis tantum, & ossibus (ut antè diximus) constet, sed etiam carne, & cute, hoc est, oratio ornata vestiatur.

Lib. 4. de Doc. Christ. Adde, quod auditor non solum oratione flectendus, sed etiam eiusdem suavitate, & elegantia delectandus, qua (ut Aug. docet) & libentius audit, & facilius capitur, & quò impellit, ducitur. Nemo enim ad agendum flectitur, si gravatè, & moleste audiat, Hoc autem angusta, & ieiuna oratione, qualis Dialecticorum est, fieri nequaquam potest. Hinc Ubi sup. D. Aug. Si qui audiunt, inquit, movendi sunt potius, quam

der

docendi: ut in eo, quod iam sciunt, agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, concitationes, & coerciones, & quaecumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria. Haec verò dicendi ratio non brevem, & angustam, sed vehementem, acrem, & copiosam orationem desiderat. Ex his liquido constat, qua in re haec duae artes inter se conveniant, & quibus in rebus distent, & quanto sit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quam intellectum rationibus convincere ad assentiendum.

CAPUT III.

ORATIONEM OMNEM IN TRIPlici genere versari, expositione, argumentatione, aut amplificatione.

Um oratio, Rhetoricae artis instrumentum sit, qua munus suum orator exequitur, quisquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expendit, inveniet planè, omnes homines oratione aut simpliciter aliquid exponere, aut probare, vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandum amplificare. Exponimus autem simplici oratione, aut historica narratione, qua mentem nostram, vel id quod gestum est, vel geri potest, explicamus. Probamus verò argumentis, & rationibus, quibus rei dubiae fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere, rem esse in genere suo maximam declarantes, ad iram, misericordiam, merorem, odium, amorem, spem, metum, admirationem vel ad quemvis alium affectum auditoris animum excitamus. Non sum autem nescius, communia esse probandi atque amplificandi loca, & argumenta (ut paulò post videbimus) sed quoniam tractandi ratio diversa est, docendi gratia alterum ab altero discernere maluimus.

Quia verò nullus inter homines sermo, nullaque oratio est, quae non in his tribus generibus versetur, quo pacto unumquodque horum confici debeat, diligenter à nobis in hac arte aperiendum est. Sic enim fiet, ut Ecclesiastes, ubi

quid horum in concione occurrerit, facile intelligat, quâ id ratione tractare commodius possit. Et quoniam inter tria hæc, probandi, & argumentandi ratio præcipua est (ex qua etiam, ut modò diximus, vis amplificandi manat: de hac primo loco, mox de alijs dicendum erit. Quia verò rectus dicendi ordo exigit, ut communiora prius, deinde minùs communia (quæ sub illis continentur) tradamus, prius quidem communem hanc probandi methodum, atque rationem (quæ ad omnia concionum genera pertinet) deinde verò propria singularum concionum præcepta, & argumenta exponemus. Quem ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Aristoteles sequuti sunt: ille enim veluti sylvam quandam ad omnia argumentorum genera inveniendâ proposuit, deinde ad singulares causas tractandas descendit: hic verò simili ratione locos omnes descripsit, qui ad omnem quæstionem tractandam pertinerent: deinde ad singulares quæstiones explicandas transitum fecit: in quibus, vel de genere rei, vel definitione, vel de proprio, aut accidenti aliquid quæritur

CAPUT IV

DIVISIO QUÆSTIONIS.

Uoniam omnis argumentandi, atque probandi ratio (de qua in hoc secundo libro dicere instituimus) ad quæstionem aliquam terminandam, destinata est, quotuplex sit quæstio, quæ in disceptationem venit, explicandum prius videtur. Quæstionum ergo genera duo sunt, unum infinitum (quod Græce thesis, Latine propositum) alterum finitum: quod Græce hypothesis, Latine causa sive controversia dicitur. Thesis de genere universo quærit sine designatione personarum, temporum, locorum, & similium: Hypotesis verò de rebus singularibus, quæ personis, temporibus, & locis implicitæ sunt. Thesis est, sit. nè ducenda uxor. Hypotesis, sit nè Philosopho; aut seni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circumstantias vocant, quibus sit quæstio finita: qualia sunt persona, res, causa, tempus, locus, & modus, de quibus commodiori loco dicemus.

Prima
quæstio-
nis divi-

Infinita quæstio duplex est: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis est scientia: ut, sit nè terra globosa? Vera nè sit usquam amicitia? Vel ad actionem: ut sit nè gubernanda Respublica? Quibus rebus amicitia colenda sit? Superioris genera sunt tria. An sit, quid sit, quale sit, & similia: quæ traduntur à dialecticis in tractatione thematum simplicium, & copulatorum: ut, sint nè Pygmæi? Fuerit nè semper mundus? Idem nè semper sit futurus? Quid sit, ut quid anima? Quale sit? Ur, an cælum sit coloratum? Sit nè laudabile, sit nè utile philosophiæ operam dare?

Alterius verò quæstionis (cuius videlicet finis non scientia, sed actio est) duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel sedandum, placandum, vel tollendum. Ad officium, sicut cum quæritur, suscipiendi nè sint liberi? Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, ad laudem, Quo ex genere sunt, quærelæ, incitationes, miserationesque febiles. Rursusque oratio, tum iracundiâ restringens, tum metum eripiens, tum exultatam læticiam comprimens, tum ægritudinem abstergens.

Ex hac autem quæstionis divisione tria intelligimus, quæ ad hanc artem maximè necessaria sunt. Primum quidem alium inventionis fontem ad infinitam quæstionem, alium ad finitam, quas thesim, & hypothesim Græcè appellari diximus, requiri. Ad thesim quippe tractandam argumenta ex ijs præcipuè locis depromuntur, quæ Græcè topica vocantur: ad hypothesim verò ex Circumstantiarum locis, quæ vel rebus, vel personis attributa sunt: quando quidem huiusmodi quæstiones (ut paulò antè diximus) rerum, & personarum circumstantijs implicitæ sunt. Quamvis autem argumenta quæ ex circumstantijs oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur (utpotè quæ ambitu suo omnia argumentorum genera comprehendant) quia tamen multiplices, & variæ circumstantiæ sunt, multaque ex illis argumenta eruuntur, singularis earum tractatus à locis illis seiungi debuit, quòd ea, quæ illic breviter in adiutorum, & causarum loco insinuantur, copiosius, & latius tractarentur.

Hac eadem quæstionis divisio facit, ut intelligamus (quod & Cicero, & ceteri huius artis scriptores docent) nempe, ut

2. Divi

3. Divis

Hæc ex

Cice. in

li. Topi-

corum.

Prima

militas.

Secun-

da mili-

tas.

quæstionem finitam ad infinitam, hoc est, hypothefim revocemus ad thesim. Quod ut exemplo pateat, finita quæstio est: An Aristotelis philosophia sit perdiscenda: eius quasi pars quædam est illa infinita: An philosophia sit perdiscenda: ad quam orator finitam transferet: verum hac de re suo loco latius.

Eadem etiam quæstionis divisio valet, ut pernoscamus aliter quæstiones, quarum finis est scientia, aliter eas, quæ actionis appellantur, esse tractandas. In illis namque satis est, ut vel rei naturam explicemus, vel dubiæ fidem faciamus, in his verò non ad sciendum modò, sed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum, auditor impellendus est: quod maiorem vim, & impetum orationis requirit, ut docuimus, cum Rhetoricæ, & dialecticæ differentiam traderemus. His ita constitutis, de argumentorum inventionem, quibus infinitæ quæstiones, sive theses tractantur, dicere incipiamus.

CAPUT. V.

DE LOCIS UNDE ARGUMENTA DUCUNTUR, quibus præcipuè infinita quæstio tractatur.

Uia omnis argumentorum inventio, vel ad probandum, vel ad amplificandum destinatur, necesse est, ut omnia, quæ rem probant, aut amplificant, rebus ipsis, quas probare, vel amplificare volumus, aliqua ratione convenient, vel illis etiam adversentur: cum contrariorum eadem sit disciplina. Rebus autem ipsis quædam intrinsecus, quædam verò extrinsecus conveniunt. Nam genus, species, differentia, diffinitio, propria accidentia, partes, totum, causæ, & effectus, rebus omnibus natura insunt. Nulla enim res his velut affinis, & attributis destituitur. Est enim hæc velut communis rerum omnium genealogia, & veluti quædam consanguinitatis arbor (qualem Theologi pingunt) quæ ante se, & post se, à dextra, lævaque velut affines suos habeat. Et quidem anteriori loco ponuntur, genus rei, & totum, & partes, & causæ, à quibus res profecta est: posteriori verò loco effectus, qui ex causis consequuntur, à dextra verò, lævaque differentia rei, diffinitio, propriæ qualitates, & accidentia eius,

eius, nisi malis hæc duo posteriora inter effectus collocare: quoniam à forma rei tanquam à causa procedunt.

Hæc verò quæ rebus accidunt, alij adiacentia, alij adiuncta vocant, & in tria tempora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & consequentia. Quorum quædam necessario, quædam verò non necessario rebus coherent: atque hæc posteriora, Dialectici communiter accidentia vocant. Hæc igitur omnia, quæ variè rebus adiuncta sunt, intrinsecus eis convenire dicuntur. Extrinsecus verò, similia, dissimilia, maiora, minora, paria, exempla, testimonia, & oracula (quæ ea de re prolata sunt) rebus ipsis convenire dicimus. Hæc autem rerum omnium attributa, tam Dialectici, quam Rhetores locos appellant: quòd ex istis tanquam à locis, & veluti promptuarijs argumenta omnia, sive ad probandum, sive ad amplificandum eruantur. De quibus, & Aristoteles, & Cicero, & Boëtius, multique alij insignes scriptores, & nostro seculo Rodolphus Agricola copiosè scripserunt.

Et hi quidem prima divisione loca omnia in artificialia, & artis expertia, sive inartificialia distribuunt. Ad hoc autem posterius genus variæ auctoritates, & testimonia, tum divina, tum humana, & varia item exempla, hoc est, præclare dicta, aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus, alia omnia loca, quæ enumeravimus, referuntur: quæ vel in ipsa rei substantia insunt, vel cum ea aliqua ratione, sive necessario, sive non necessario coniuncta sunt. Dicuntur autem hæc artificialia, quoniam ab eis probationes, & argumenta arte, & ingenio dicentis eruantur: illa verò artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, sed aliunde assumpta, ad causam afferuntur: quamvis eorundem comoda, & venusta tractatio maximè ad artem pertineat: nisi sine arte (ut Rodolphus ait) putamus dixisse Lucanum.

Quis iustius induat arma.

Scire nefas: magno se indice quisque tuetur.

Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.

Hæc autem posteriora loca, quamvis sola exempla, & testimonia, partim divina, partim humana comprehendant, infinitum tamen probationum, & argumentorum campum nobis aperiunt, quando quidquid ubique sive in divinis literis, sive in sacris Canonibus, & Concilijs, sive in Philosophorum,

phorum, Historicorum, & cunctorum sapientium libris, atque que disciplinis continetur, huic loco deservit. Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte, & ingenio dicentis, sed varia, & multa omnis generis auctorum lectione comparantur.

Sed ad institutum redeuntes, summa huius artis est, ut propositionem aliquam, seu veram, vel falsam, probaturus, aut improbaturus, omnia quæ eius propositionis subiecto, & prædicato (ut Dialectici loquuntur) conveniunt, hoc est, omnem (ut ita dicam) utriusque vocis genealogiam, diligenter exploret, nempe genus, speciem, definitionem, & cætera quæ superius commemoravimus. Ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Cum enim aliquid subiecto, & prædicato convenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium quin verè alterum de altero affirmetur: quando, quæ in uno tertio conveniunt, inter se quoque convenire necesse sit: contra verò si dissentiant, ipsa quoque inter se dissentire opus est. Quam rem commodissimo exemplo Rodolphus ostendit. Si enim iudicare velis, an duæ (verbi gratia) columnæ, quæ longè à se distant, æquales, an inæquales sint, virgam utriusque parti adhibes: quæ si utriusque par sit, æquales eas esse iudicabis: si impar, inæquales. Eadem ergo ratio argumentandi est. Tertiumque illud utriusque parti applicandum, medium appellant: quod quidem ex his omnibus rerum attributis, quæ supra commemoravimus, desumitur.

Sed operæpretium erit, hæc ipsa propositis aliquot exemplis illustrare. Sumamus exempli gratia, pium sanctæ orationis studium, quod hominibus commendare volumus, & quæ illi conveniant, exploremus: ut ex eis ad persuadendum argumenta ducamus. Genus huius virtutis est Religio, quæ virtutum moralium præstantissima est. Diffinitio est, elevatio mentis in Deum, vel petitio rei decens à Deo. Causa orationis præcipua est Spiritus Sanctus, nos ad orandum inducens, & postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Causæ verò ad orandum impellentes sunt quotidianæ huius vitæ miseræ, & præsentissima pericula, & maxima humani cordis ad malum proclivitas, quæ continua divini numinis ope eget, & summa item Dei nostri bonitas, quæ

quæ, ut petamus, præcipit, & perentibus auxilium pollicetur. Effectus orationis sunt primùm quidem gratiæ, & gloriæ augmentum (sicut cætera virtutum opera in charitate edita) promereri. Deinde pro commissis Deo satisfacere. Tertio, id quod petimus, si debite, & religiose petamus, impetrare. Quarto demum, animo corroborari, & cælesti luce, atque spiritali dulcedine refici, atque compleri: & nonnulli item alij, quos longum esset enumerare. Partes verò eius, oratio vocalis, atque mentalis, seu malis partes eius esse, quas Apostolus enumerat, cum ait: Obsecro primum omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, &c. Quæ verba Cassianus in Collationibus Patrum diligenter explicat.

Adiuncta orationi sunt, quæ necessariò cum ea cohererent, fides, spes, charitas, & attentio, cæteræque virtutes; sine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta verò quæ frequenter illam consequuntur, sunt vitæ puritas, solitudinis amor, sanctorum desideriorum seges, & robar animi adversus peccatum, devotio, & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Gustata enim spiritali suavitate (quæ devotæ orationis comes est) fœdet omnis caro. Hæc autem dixi frequenter orationi adiuncta esse, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamen in virtutis, & iustitiæ cultu negligentiores sunt. Similia verò orationi sunt lectio, meditatio, & contemplatio, quod his etiam officijs mens elevetur in Deum. Orationi autem adversatur oblivio Dei: quæ malorum omnium origo, sicut oratio bonorum omnium fons, & initium est. Iam verò exempla, & testimonia, sive sacrarum litterarum, sive Sanctorum Patrum, quæ orationem commendant, eiusque utilitates, & necessitatem declarant, innumera sunt, & passim obvia. Hæc enim argumenta, quæ artis expertia esse diximus, non dicentis ingenium, sed memoria, & varia omnis generis Auctorum lectio præstat. Dei etiam oblivio, quæ orationi adversatur, non minus nos, quàm quivis aliorum locorum iuvare ad inveniendam poterit. Cum enim explicuerimus, quæ mala ex Dei oblivione consequantur, facile erit intelligere, quàm sit oratio commendanda: quæ nos à tot malis liberat, dum assidue mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte

r. Tim.

Collat.
9. cap. 8.

liquet, quanta argumentorum copia hac arte queratur. Ex his namque precationis attributis, quæ annotavimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus, & adiunctis ducitur, si vè illa necessariò, si vè non necessariò cum re cohæreant (ut modò diximus) fecundissimus est. Quamvis enim melius sit res ex causis, & principiis cognoscere; frequentius tamen, & facilius ex effectibus ad causas philosophamur: quoniam notiores nobis effectus, quàm causæ sunt. Ab hoc igitur effectuum, & adiunctorum loco, & virtutes commendamus, cum earum fructus, & effectus, & quæcumque illis adiuncta sunt, explicamus, & vitia quoque perstringimus, cum effectus, & mala omnia, quæ secum asferunt, commemoramus, & amplificamus.

Seneca, ex his duobus locis plurima aduersus iram argumenta adducit his verbis: Exegisti à me, Novate, ut scriberem, quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videre hunc præcipuè affectum pertinuisse maximè ex omnibus tetrum, ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti, placidique inest, hic totus concitatus, & in impetu est, dum alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tractare avidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax, & intenta, rationi, consilijque præclusa; vanis agitata causis, ad conspectum æqui, verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id, quod oppressere, franguntur. Ut autem scias insanos esse, quos ira possidet, ipsorum habitum intueri. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax, & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra, & vehementius acta suspiria: ira irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuant ab imis præcordis sanguine, labia quatuntur, dentes comprimuntur horrent, ac subriguntur capilli, spiritus coactus, ac stridens, articulorum seipfos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parùm explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaque ira minas

agens.

agens, foeda visu, & horrenda facies depravantium se, ac intumentium. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est, hoc effectus manifestius.

Iam verò si effectus eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes, ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & Principum sub civili hasta capita vanalia, & subiectas rebus faces, nec intra mœnia coëcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucetia. Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaustit. Aspice tot memoriarum proditos Duces, mali exempla fati. Hæc omnia ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo apparet, quàm sit fecundus hic locus, qui ab effectibus, & adiunctis rerum sumitur.

Simili quoque ratione Archyras ille Tarentinus apud Ciceronem, voluptatem ex iisdem locis accusat, & dissuadet. Ait enim, nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus à natura datam, cuius voluptatis avidæ libidines, temerè, & effrenatè ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ prodiones, hic rerum publicarum everfiones, & cum hostibus clandestina colloquia nasci. Nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini si vè natura, si vè quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidinis dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quò magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tandè dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem. Siquidem ea enim maior esset, atque lon-

Cice. de Senect.

*Seneca
li. 1. de
Ira.*

Cyp. Ser.
de livor.

ginguor, omne animi lumen extingueret, Hactenus ille.
 Divus verò Cyprianus his duobus locis diffinitionem, &
 comparationem adiungens, nos ab invidiæ peste deterreret his
 verbis: Qualis animi tinea est, aut quæ cogitationum tabes,
 invidere in altero virtutem eius, aut felicitatem; odium in
 eo vel merita propria, vel beneficia divina, in malum pro-
 prium bona aliena convertere; aliorum gloriam facere suam
 poenam. Non cibus talibus lætus, non potus potest esse iucun-
 dus, suspiratur semper, & gemitur, & dolerur. Dumque ab
 invidis nunquam livor exponitur, diebus, ac noctibus sine
 intermissione pectus obsessum dilaniatur. Mala cætera ha-
 bent terminum, & quodcumque delinquitur, delicti consum-
 matione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro,
 in latrone conquiescit zelus homicidio admisso, & prædoni
 rapacitatem statuit possessa præda, & fallario modum inapo-
 nit implera fallacia: zelus terminum non habet, permanens
 iugiter malum, ac sine fine peccatum est. Quantoque ille,
 cui invidetur, successu meliori profecerit, tanto invidus in
 maius incendium livoris ignibus inardescit. Hinc vultus mi-
 nax, torius aspectus, pallor in facie, in labijs tremor, stridor
 in dentibus, verba rabida, effrænata convivia, manus ad cæ-
 dis violentiam promptæ, etiam si gladio interim vacuæ, odio
 tamen furiosæ mentis armatæ. Hactenus Cyprianus. Hæc
 autem idè tot à me exemplis explicata sunt, ut studiosus
 Concionator apertè videret, argumenta omnia, quibus ali-
 quid vel probamus, vel amplificamus, ex ijs quæ rebus at-
 tributa, & natura cum illis coniuncta sunt esse sumenda.

CAPUT VI.

DE DUO BUS ALIJS ARGUMENTORUM

fontibus. nempe genere rei, & eius contrarijs.

ic igitur primus, ac præcipuus argumentorum fontis
 qui ex attributis earum vocum, quæ in quæstiones
 ponuntur (hoc est, subiecti, & prædicati, ut ap-
 pellant) proficiscitur. Sunt autem duo alij, &
 quibus etiam ad eandem quæstionem tractandam,
 argumenta sumuntur: nempe genus rei, sive unum, sive mul-
 ta sint, & contrarium, sive unum, sive multiplex
 sit

fit. De genere, hoc sit exemplum. Si quis ab adulterij
 crimine deterrere velit, adulterij genera inspiciat. Eius enim
 genus proximum est impudicitia, remotius verò lethale pec-
 catum. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primùm, quæ
 ingens periculum sit, in lethali peccato diu permanere, decla-
 rare poterit, mala omnia, quæ peccatum secum affert, com-
 memorando: quæ ex omnibus locis, hoc est, ex omnibus ijs,
 quæ peccato attributa sunt, colligi poterunt. Deinde ad proxi-
 mum impudicitia genus descendens, illud Apostoli proferre
 poterit: Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra
 corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat:
 illud videlicet foedando, ac turpiter inquinando. Cætera quo-
 que mala, quæ impudicitia attribuantur, simili ratione trac-
 tati poterunt. Tertio verò loco ad propria adulterio attri-
 buta tractanda perveniet: ut ex rei proprijs (quod est mul-
 to commodius) argumentetur. Argumenta verò quæ à re-
 rum generibus ducuntur, ex illa Aristotelis regula, quæ in
 antepredicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum
 de altero prædicatur tanquam de se subiecta sibi specie, quæ-
 cumque de eo quod prædicatur, dicuntur, de subiecta quo-
 que sibi specie dicuntur. Hoc est, quidquid generi conve-
 nit, speciei quoque subiectæ convenit. Constat enim superio-
 ra omnia inferioribus convenire, & de illis (ut Dialectici
 loquuntur) prædicari.

Neque verò ea, quæ rebus ipsis de quibus dicimus, contra-
 ria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditabunt:
 quandoquidem (ut Philosophi tradunt) eadem contrariorum
 disciplina est. Quod planè non in cæteris rebus modò, sed in
 moribus præcipue locum habet. Quò enim detestabiliorem su-
 perbiam, impudicitiam, avaritiam, & iracundiam ostenderit,
 hoc magis humilitatem, castitatem, liberalitatem, & mansue-
 rudinem commendabis: quæ nos à tot malis, & incommo-
 dis liberant. Hinc Divus Cyprian. Serm. de patientia, ubi
 huius virtutis utilitatem, necessitatem, cæterasque eius lau-
 des exposuisset, impatientia mala commemorat, ut patientia
 laudes amplificet, quæ nos à tanto malo liberat. Sic enim
 ait: Atque ut magis fratres dilectissimi, patientia bonum
 luceat, quid mali è contrario impatientia importet confi-
 deremus. Nam, ut patientia bonum Christi est, sic è con-
 tra

I. Cor.
6.Cyp. Ser.
de pat.

tra impatientia Zabuli malum : & sicut in quo habitat ; & manet Christus patiens invenitur , ita impatiens semper exiit , cuius mentem Zabuli nequitia possidet , &c. Et paulo post ita concludit : Et ne longum sit singulatim recensere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam : quare fratres dilectissimi , & bonæ patientiæ , & impatientiæ malis diligenter expensis , patientiam, per quam in Christo manemus (ut venire cum Christo ad Deum possimus) plena observatione teneamus. Hæc nus Cyprian.

CAPUT VII.

NECESSARIAM ESSE CONCIONATORI absolutam earum rerum scientiam , de quibus est dicturus, quod supradictis locis uti possit.

Um igitur argumenta ex his omnibus , quæ natura ipsa rebus conveniunt, eruenda sint, liquet sane , plenam earum rerum , de quibus dicturi sumus, scientiam nos ad hoc prius habere, oportere. Cum enim Dialecticus me admonet, ut rei genus, diffinitionem, proprias passiones, & affectiones, causas, effectus, ac partes rei , cæteraque his similia explorem, quid mihi hæc admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia noverim? Quomodo autem ea nosse potero, nisi plenam earum rei scientiam habuero, quæ hæc omnia tradit? Itaque attentius mihi hæc topicorum artem consideranti apparet, eam similem ijs artibus esse, quæ methodum quidem, & rationem rerum faciendarum tradant : quæ tamen materiam aliunde oblatam sumunt: qualis pharmacopolarum ars est: quæ docet, ex quibus herbis hoc aut illud pharmacum confici debeat, cum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componant. Ad hanc ergo modum Dialecticus in questionibus, quas tractat, ea, quæ rebus natura ipsa conveniunt, & attribuntur, explorare docet: ut ex eis argumenta instructo suo accommodata eruat. Hæc tamen attributa non ipso, sed illæ disciplinæ præstant, quæ hæc de rebus tanquam de propria materia disputant.

Ex

Ex hac autem animadversione colligitur, totius Moralium, Philosophiæ, & Christianæ Doctrinæ concionatorem peritum esse debere. Cum enim illi de virtutibus & vitijs, de legis Divinæ Præceptis, de Sacramentis, de Christianæ Fidei Mysterijs (quæ in Symbolo continentur) dicendo perpetuo sit, debet utique is (quoad eius fieri poterit) absolutissimam harum rerum scientiam habere: ut ex ijs, quæ hæc rebus attribuantur, atque conveniunt, argumenta sumere possit: quæ ad suadendum, vel dissuadendum, probandum, aut improbandum, & amplificandum, vel extenuandum conducere valeant. Unde autem hæc copia, nisi ex varia sanctarum scripturarum, veterumque Patrum lectione colligi potest? Debet igitur priusquam hoc munus attingat, varia, & multiplici lectione refertum pecus habere: ut tanquam scriba doctus in regno cælorum, proferat de thesauro suo nova, & vetera. Qui enim cum primum manus hoc aggrediuntur, sanctorum Patrum scripta legere incipiunt: hi non vetera, & nova, sed nova solum, contra hoc Christi Domini consilium, proferunt. Quæ in re vermiculos, quos bombices appellamus, imitari debet: qui pluribus diebus nihil aliud faciunt, quam arborum folijs corpora saginare: deinde, ubi in iustam corporis magnitudinem excreverint, serica fila nectere die, noctuque non desistunt. Eos vero, qui sine hac studiosa præparatione munus hoc obeunt, D. Greg. castigat his verbis: Videant, quod à prædicationis officio ætas, vel imperfectio prohibet, & tamen præcipitatio movet, ne cum intempestivè arripiunt, quod non valent, perdant illud, quod tempestivè aliquoties implere possent. Nam & pulli avium, si ante pennarum perfectionem volare appetant, unde in alta ire cupiunt, inde in ima cadunt: sic, & conceptam sobolem, si priusquam formetur, scemina profert, non tam domum, quam tumulum replet. Hæc ille.

In hoc autem studio primum est, ut in lectione delectum adhibeat: ut non trita, & vulgaria, & passim obvia sed præstantissima quæque eligat, & quæ non tam tinnitu, & illecebra verborum aures mulceant, quam quæ acumine, & gravitate sententiarum vim, & pondus habeant: & multa paucis comprehendant: ut in ijs erudendis, & ponderandis paululum operæ suæ concionator ponat. Proximum verò (idque

Simil.

Simile

que maxime necessarium est) ut alibi ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium, quæ in concionis argumenta ca-
dunt, insignito, quæ inventa fuerunt, in his locis collocan-
& multa etiam, quæ ad Evangelia, quæ vel Dominicis, vel
festis diebus ab Ecclesia leguntur, pertinent, similitudine
annotabit. Hos ergo proprios, & singulares locos concionato-
ri maxime utiles, & necessarios duco: ut si de humilitate, cha-
ritate, patientia, abstinentia, precandi studio; contraque si de
superbia, avaritia, inhumanitateque dicendum sit, hos lo-
cos consulat, & ex huiusmodi penu, ac velati promptuario
sumat, quod sibi ad dicendum commodius visum fuerit.

Næque sola lectione contentus esse debet: sed quæcum-
que ab alijs, sive concionatoribus, sive cuiusvis ordinis ho-
minibus graviter, & sententiosè dicta fuerint, vel ipsi aliud
etiam agenti in mentem venerint, quæ vim, & pondus aliquod
ad munus suum habeant, nullo modo negligenda putet: sed
protinus schedulis breviter committat, ut opportunitatem
nactus ea in supradictis locis reponat. Quæ enim nostra
sunt, multo, & copiosius, & vehementius (tanquam arma
viribus, & corpori nostro accommodata) tractamus. Hac
enim cura, atque diligentia fit, ut thesaurus noster paulatim
augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarum re-
rum cumulus tam multis accessibus surgat.

Ex lectione autem Sanctarum Scripturarum reconditionata
ca seligere curemus, quæ novitate, & dignitate sua auditores
excitent: quorum multa ex Prophetarum, & Sapientiarum li-
bris colligere licet. Loca enim ab alijs penè detrita, & pas-
sim obvia minus movent, nisi ea insigni aliqua expositione
ex communibus nova quodammodo faciamus. Danda etiam
opera est, ut pleraque scripturæ loca insigni aliqua exposi-
tione, aut commentatione illustremus: vel sententiæ vim,
& gravitatem ponderantes, vel tropum, si quis est, aut em-
phasim, quæ frequenter in una voce lateret, excutientes. Ne-
que tamen oportet, multis scripturæ testimonijs ad unum
aliquid probandum uti: quod nonnulli faciunt, ostentando
magis memoriæ, & eruditionis, quam ædificationis gratia:
sed modus, atque delectus habendus est, neque quid insidio-
sus inventionis nostræ amor suggerat, sed quid res postuleret
cogitandum. Non enim locus decrit, quod ijs, quæ eo tem-
pore reticemus, uti postea valeamus.

Qui

Qui igitur diligenti studio, lectione, & meditatione
hunc sibi thesaurum opportuno tempore comparaverint,
graves, & acres in dicendo erunt, uberrimumque laboris sui
fructum referent. Qui verò vacui, ieiuni, & steriles hoc mu-
nus aggrediuntur, quam frugem referre poterunt, nisi ut ra-
les auditores suos relinquant, quales ipsi ad dicendum ac-
cesserunt? Quocirca summum concionatoris studium in di-
vinarum Scripturarum, & Sanctorum Patrum lectione insumi
debet: quorum inventis, sua quoque inventa augere, & lo-
cupletare debet. Est enim valde angusta humani ingenij ve-
na: quæ nisi aliorum studijs, velut lucernarum accessione,
juvetur, exiguum sanè lumen præferet. Hinc tot Homilia-
rij nostro seculo prodierunt, in quorum lectione vix insigne
aliquid legentes invenimus: propterea quod eorum Aucto-
res ingeniorum suorum inventis, & labore contenti, & re-
rum suarum amore allekti, quæ ipsis, velut ingenij sui fœ-
tus placuerunt, alijs etiam placitura credebant. Eger ergo
Ecclesiastes multa, variaque lectione, & insignium senten-
tiarum observatione. Non enim alia ratione dictum à vete-
ribus esse credo: Poëtam nasci, Oratorem fieri: nisi quod
facultas illa præcipuè naturæ beneficio, hæc verò studio, me-
ditatione, assidua lectione, multa exercitatione, & imita-
tione comparetur.

Ex sacris autem Auctoribus Hieremias (ut cæteros
Prophetas sileam) quamvis (ut D. Hiero. ait) minus in ver-
borum delectu cultus, quam Esaias sit, admirabilis mihi
concionator esse videtur. Tot enim dicendi figuris, & af-
fectibus, tantaque vi, & acrimonia verborum utitur, tot-
que modis, & furorem Domini amplificat, & in pravos ho-
minum mores invehitur, ut vix quidquam aut gravius, aut
vehementius, aut pro rei magnitudine convenientius exco-
gitari possit. Ex Ecclesiæ verò Patribus D. Chrysostomus
maximè legendus: quod sit eloquentissimus, populique au-
ribus ita accommodatus, ut vix unquam à salutaribus eius in-
stitutione orationem flectat. Hic autem vir admirandus, non
modo ad sententiarum gravitatem, sed ad vim etiam elo-
quendi, & tractandorum animorum rationem plurimum con-
feret: præsertim si assidua lectione Ecclesiastes eum sibi fa-
miliarem fecerit. Rectè enim D. Aug. in lib. 4. de Doctr.

H

Christ.

Aug. li.
4. de do.
Christ.

Aug. ibi

Christ. Si ex consuetudine loquentium, sicut homines loquentes, cur ex consuetudine eloquentium, non sicut eloquentes? Unde etiam eloquentia praecepta manserunt, nisi ex observatione eorum, qui optime ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hinc D. August. Si acutum, inquit, & fervens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus, & audientibus eloquentes, quam eloquentia praecepta sectantibus, accedere maxime exercitatione scribendi, vel dictandi.

CAPUT VIII.

DE LOCIS EX CIRCUNSTANTIIS RERUM, & personarum.

Ræter hos communes locos, alij quoque assignantur ex personarum, & rerum circumstantiis: qui ad superiores quoque referuntur, & ab illis manant. Tractantur autem seorsum ab eis, quoniam ad certa genera quaestionum pertinent: quorum naturam propriis, quam communia illa loca attingunt, quæ latissime videntur. Hoc autem in loco ad mentem revocare oportet, quod initio huius secundi libri diximus, nempe duo esse genera quaestionum: quaedam enim ex communibus vocibus constant: quæ Rhetores infinitas, sive theses appellant: quædam verò, quæ rerum, & personarum circumstantiis implicitæ sunt (quæ videlicet ex propriis, & singularibus nominibus constant) quas finitas, vel hypotheses nuncupari diximus. Priorum exemplum est: cum de adulterij deformitate in communi; posteriorum verò, cum de Davidis adulterio dicimus, utriusque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam, & pudicitiam in communi laudamus, & Abrahamæ obedientiam, & Iosephi pudicitiam sigillatim amplificamus. Ad eas igitur quaestiones, quas theses appellari diximus priores illi loci accommodati sunt: ad has verò posteriores non illi solum, sed hi, qui à circumstantiis rerum, & personarum ducuntur, maxime deserviunt: cum ea complectantur, quæ singularibus rebus, atque personis conveniunt. Quæ autem illa sint, iam explicabimus. Personis undecim hæc circumstantiæ tribuuntur: Nomen,

Hæc omnia ex Cic. li. 1. de Inn

men, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est quod unicuique personæ datur, ut Petrus, Ioannes, &c. In natura huiusmodi consideratur, sexus, natio, patria, cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir, an mulier sit. Natio, Græcus, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatio, quibus maioribus, quibus contanguineis sit. Ætas, puer, an adolescens: natu, grandior, an senex. In dignitate autem, commoda, & incommoda considerantur à natura data animo aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus: longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an obliviosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omninò quæ à natura data animo, & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam, quæ industria comparantur, ad habitum pertinent: de quo posterius dicendum est. In Victu, sive educatione, considerare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberalium magistrōs, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit.

In fortuna quaeritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate, iure, an iniuria; foelix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac si de non vivo quaeretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamlibet scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio, & industria comparatam. Affectio est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes, tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit:

aut quid modo faciat, quid ipsi accidat, quid dicat? aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa: à quibus omnibus argumenta sive ad probandum, sive ad amplificandum duci possunt.

Cæterum à personæ nomine, quod primo loco posuimus, raro argumenta sumuntur, nisi cum nomen ipsum singulari aliqua ratione personæ, sit impositum, ut gloriosum Iesu nomen. Item Abraham, Saræ, Isaac, Iacob, Israël, Ioseph, Ioannis, Petri, & similibus. At verò à nominibus appellativis, rectè argumenta ducuntur, & ab æthymologia nominis appellantur. Qui locus diffinitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco

Hiero. in Epist. sic D. Hiero. cum Heliodoro argumentatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, Clericus, in diffinitione probata, nitatur esse, quod dicitur. Si enim Clericos Græcè, Latine fors dicitur: propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sorte Domini, vel Dominus fors illorum est. A genere hortamur ad virtutis studium, ne videlicet homo à parentum moribus, & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum pravitatem, qui ab hac nobilitate degenerarunt: eorumque mores conijcimus, qui à sceleratis parentibus orti sunt. Unde est illud: Mali corvi, malum ovum. Improbus est, quoniam improbis natus parentibus.

Ad Tit. A natione: Pœnus est, ergo perfidus. Cretensis est, ergo mendax. Cretenses enim (ut Apost. quoque meminisset) semper mendaces, malæ bestiarum, ventres pigri. Daniel quoque ad impudicum senem ait: Semen Canaan, & non Iudæa, species decepit te. Et per Prophetam Dominus: Radix tua, & generatio tua de terra Canaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cetea. Hic ex patria impiorum colligit depravatos populi mores: quales harum gentium erant. A sexu probamus sceminarum inconstantiam iuxta illud: Varium, & mutabile semper scemina. Item, affectuum vehementiam: Est enim scemina animal vehementer affectibus obnoxium. Unde est illud Publij Mimi: Aut amat, aut odit mulier; nihil est tertium. A sexu etiam amplificamus mirabilem

bilem illam fortitudinem matris septem Machabæorum, & beatæ item Felicitatis; ac Symphorosæ: quæ filiorum necem plusquam virili animo tulerunt. Sic D. Cyprianus de sceminis fortiter supplicia perferentibus: Scemina, inquit, torta, viris torquentibus fortior invenitur. Ab ætate: Ignoscendum, quoniam puer est. Terent. Amavit, dum ætas tulit. Consilio valere hanc incredibile est, vel attentum esse ad rem: quoniam senex est. Ab educatione, & institutione: Prævus est, quoniam male educatus, & ab ineunte ætate mala didicit: malis operam dedit magistris, atque ineptis.

Ab animi affectione: Cum sceleratissimus hic semper fuerit, quid mirum, si creditum abiurarit? Hæc animi bona referuntur, & vitia. A conditione, & fortuna: Hæc, quoniam plusculum accessit pecuniæ, sublari sunt animi. Pauper ubique iacet. Hæc pertinet illud Ecclesiastici: Si dives fueris, non eris immunis à delicto. Et illud item eiusdem: Dives locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius usque ad nubes perducunt. Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? A victu: Improbus est, quoniam cum improbis versatur. Sic Salomon: Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. Item: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicat superbo, induet superbiam. A studiis: Non est voluptuosus, quoniam litterarum studiosus. A rebus gestis: Mandandum est Pompeio bellum Michridaticum: quoniam multa bella felicissimè confecit.

Rebus autem, & negotijs septem hæc attributa sunt, Res, Causa, Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultates, sive Instrumenta. Res, sive negotium est brevis complexio totius negotij: quæ summam continet facti hoc modo, parentis occisio, patriæ proditio. Causa est; per quam, & quamobrem, & cuius rei causa aliquid factum sit, quaeritur. Quo nomine, & efficientem causam, & finem, qui ad opus aggrediendum impulerit, complectimur. Locus etiam, sacer, an prophanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est pars quædam æternitatis cum alicuius anni, mensuræ, diurni, nocturnivè spatij certa significatione. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut

Cypria.

Eccl. 11
Idem.

13.

Prov.

13.

Eccl. 13.

non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc dicitur fert: nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur; verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione autem ad spatium temporis quædam spectatur: in oportunitate intelligitur adiuncta. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentia autem quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia vero in purgationem confertur: cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas, & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in simili genere versantur. Facultates, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. In quo genere instrumenta quoque ponuntur: quibus res facta est. Facultas autem, & occasio magnam ad aliquid gerendum opportunitatem præbere solent.

Hæ sunt igitur circumstantiæ, quæ personis, & negotijs singularibus tribuuntur: à quibus argumenta in propositionibus, quas hypothèses appellari diximus, manant. Quæ alijs nominibus hoc modo brevius designantur. Quis, quid, quam obrem, quando, ubi, quomodo. Quis? Ut Græcus, fortis, ignavus, & cætera quæ personis attributa esse diximus. Quid vel quale, vel quantum? Ut furtum, sacrilegium, honestum, turpe, utile, novum, atrox, &c. Quamobrem? Odio, ira, spe lucri, &c. Quando? Die, noctu, &c. Ubi? In templo, in sylva, &c. Quomodo? Palam, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internuncijs, &c. Præcipuam circumstantiarum usum in amplificando, & minuendo cernitur. Nulla enim circumstantia est, quæ alicui rei addita, non eam vel amplifcet, vel extenuet. Quam rem suo loco propositis exemplis declarabimus: quibus studiosus orationator intelliget, quantam ex hoc circumstantiarum tractatu frugem colligere poterit.

Cæterum quamvis argumenta ad eas quæstiones tractandas, quas hypothèses appellari diximus, ex his circumstantiarum locis, quos modo enumeravimus, ducantur: danda tamen opera est (sicut initio admonuimus) ut hypothèsim revocamus ad thèsim; hoc est, ut singularem quæstionem ad

com-

communem revocemus, quæ ferè priorem orationis partem occupare solet. A communioribus enim ad minus communia, & à genere in speciem Philosophi descendere docent. Exempli gratia: si amicum aliquem ad Cartusiani instituti professionem adhortari volumus, prius in communi de monastica vitæ laudibus, & commendatione dicemus: deinde ad singulares amici, & Cartusie circumstantias, quæ ad hanc exhortationem conducere videbantur, veniemus. Sunt enim (ut ait Cic.) ornatissimæ orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt: ut ij, qui audiunt, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis rebus statuere possint. Quod ut facere queat orator excellens, à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, advocat controversiam, & ad universi generis orationem tradit.

Uæ autem, quoties argumenti ratio occasionem nobis præbet, hypothèsim revocamus ad thèsim: ita contra nonnunquam thèsim deflectimus ad hypothèsim: ut si quis in universum ab impudicitia flagitio homines detertere velit, ubi mala, quæ hoc vitium comitantur, exposuerit, poterit ad singulares personarum circumstantias descendere, & quibus eas incommodis afficiat, explicare: Verbi gratia: si homo senex fuerit, si adolescens, si nobilis, si litterarum studijs addictus, si officium publicum gerat, si sacris initiatus sit: si femina fuerit, ac præcipuè si nupta, &c. In his igitur omnibus, quàm sit hoc vitium unicuique harum personarum fœdum, atque deformè, ex ipsis personarum circumstantijs sigillatim demonstrare conabimur, hoc modo: Si senex fueris, canos intueri, qui te continentia, & honestatis admonent, docentque, eam ætatem non amatorijs levitatibus deformandam, sed virtutis, & sapientia studijs decorandam. Si juvenis, ne committas, ut pulcherrimus iste ætatis flos huius vitij turpitudine maculetur, quod te captivum post se trahat, & cum ipsa ætate adolescens ad senectutem usque persequatur.

Ad hunc modum cæteræ personarum circumstantiæ brevius, aut longius tractari poterunt.

CAPUT IX.

DE FORMIS ARGUMENTORUM, ATQUE
in primis de Inductione.

S. I.

Quemadmodum res omnes, quæ vel natura, vel arte constant, ex materia, & forma compositæ sunt: ita argumentatio, quæ ab arte excogitata est, suam quoque, & materiam, & formam continet: & materiam quidem argumentum, formam autem argumentationem appellant. Argumentum quippe est inventum rei dubiæ faciens fidem: argumentatio verò est apta, & conveniens argumenti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus unde argumenta promuntur, breviter à nobis dictum est, res ipsa exigere videtur, ut de formis, quibus argumenta ipsa explicanda sunt, disseramus. Quamvis autem hoc ad elocutionis rationem magis, quam ad inventionem spectare videatur, tamen propter utriusque rei affinitatem, & coniunctionem, hoc in loco de illis tractare visum est: similique ratione nonnulla, quæ ad argumentorum dispositionem pertinent, his quoque adijciemus: quò absoluta huius partis doctrina, uno in loco tradita retineatur.

Lib. I. de Inv. De his igitur argumentandi formis sic Cicero ait: Omnis argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, qui, cum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur. Extrat huius rei exemplum apud Cyprianum, quo similitum inductione, Deum esse probat his verbis: Ad divinum Imperium, etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desijt? Sic Thebanorum germanitas rupta: sic Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium. Pompeius, & Cæsar affines fuerunt; nec tamen necessitudinis fo-

cus

cus in æmula potestate tenuerunt. Nequè hic tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura consentiat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus: multò magis mundi unus est rector, qui universa, quæcumque sunt, verbo iubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hactenus Cyprianus. Idem rursus eodem modo argumentatur: Delicata, inquit, iactatio est, cum periculum non est: consistatio in adversis, probatio est veritatis. Arbor, quæ alta radice fundata est, ventis incumbentibus non movetur: & navis quæ forti compage solidata est, pulsatur fluctibus, nec foratur: & quando arca fruges replet, ventos grana fortia, & robusta contemunt: inanes paleæ statim portante rapiuntur. Hoc eodem modo argumentamur, cum plura exempla, quæ idem efficiunt, congerimus. Sic Mathathias Machabæorum pater morti proximus, filios suos ad religionis, & iustitiæ defensionem hortatus est; propositis Abraham, Ioseph, Phinzes, Iosue, Caleb, Davidis, Ananæ, Azariæ, Misaelis, atque Danielis exemplis. Subiungitque in fine: Et ita cogitate per generationem, & generationem: quia omnes, qui sperant in eum, non infirmantur.

Serm. de mor- talit.

I. Mac. 2.

S. II.

SYLLOGISMUS, SIVE RATIOCINATIO.

Proxima, atque perfectissima argumentandi forma syllogismus est: quem Cicero Ratiocinationem vocat: cuius leges, atque naturam, Dialectica ars (quæ de eo præcipuè differit) plenissimè tradit. Hoc verò solum quod ad institutionem nostram pertinet, admonendum: quod cum Dialectici tribus pronunciatis omnem syllogismum constare dicant, videlicet propositione, assumptione, & conclusione (quarum duas priores, maiorem, & minorem vocant) Rhetores tum, quoniam probationes propositioni, & assumptioni adiungunt, quinquepartitam illam faciunt. Quæ tamen esse quadripartita potest: cum altera solum pars eget probatione. Potest, & tripartita esse, cum neutra eget. Plenissima tum est, quæ quinque partibus constat. Cuius exemplum subiicit Cicero his verbis: Melius accurantur, quæ

Lib. r. de Invent.

confi-

consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, approbati putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem navigij ratio est. Nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

Cùm propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transferint ratiocinationis, tertia in parte, aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam, & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem servant: & annuæ commutationes non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verùm ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutata, cuiquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam complexione mundi administrari. Quinto inducunt quendam rationem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit brevitatem propositio- nem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinque partitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Hactenus Cicero: qui recto ordine ratiocinationis partes collocavit,

Qui tamen ordo non ineleganter sæpe invertitur, cum ab assumptione capta ratiocinatio, in propositionem maiorem definit: quæ illationem conclusionis ex assumptione probat. Idque fit, cum propositio generalem sententiam continet: quam eum communem locum, tractare copiose possumus. Verbi gratia: Si quis ad carnis macerationem ad-

hor-

horretur, quòd per eam Deo pro admisis sceleribus satisfaciamus, syllogismum hoc modo conficiet. Necessè est, ut Deo pro commissis satisfaciamus; at hoc maximè præstat ieiunium, & carnis maceratio: studiosè igitur, ac diligenter hæc virtus à nobis colenda est. Hic ordo rectus est. Potest autem maior illa propositio ad finem reservari, & in locum communem conijci: in quo de satisfactionis necessitate differamus: ut acerbissimas ignis purgatorij pœnas evadere possimus. Quarum acerbicatem poterimus ad hoc ipsum amplificare. Quæ propositione latius (si videbitur) tractata rursum ad priorem conclusionem regrediemur: ut quorsum evagati fuerimus, apertè intelligatur. Ex hoc autem fonte digressiones sæpè oriuntur, quæ orationem splendidiorè faciunt: cum ea, quæ singularia sunt, ad communes virtutum, & vitiorum locos referimus. Simili ratione cum ad misericordiæ opera adhortamur, quàm sit Deo misericordiæ virtus grata, latè persequi possumus. Quam quidem sententiam, vel ante conclusionem, vel post illam tractare possumus. Sic Dominus in Evangelio, ubi hanc sententiam pronunciasset: Qui scandalizaverint unum de pusillis istis, qui in me credunt, &c. Digreditur in locum communem de scandaligravitate differens: subdit enim: Væ mundo à scandalis. Necessè est enim, ut veniant scandala, & cætera, quæ deinde in hanc sententiam subiecit. Quæ oratio maioris propositionis vicem gerit: Ex hac enim sententia rectè sequitur conclusio illa, in initio proposita: nempe, qui scandalizaverit unum de pusillis istis, &c.

Potest autem ratiocinatio brevissima oratione comprehendi: qualis illa: Finem, qui quæris amori: Cedit amor rebus: res age, tutus eris. Hic omnes syllogismi partes brevissimè comprehensæ sunt. Illud etiã observandum, ut Concionator non semper exactam illam Dialecticorum formam, qua in disputationibus uti solent, sequatur. Alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio postulat. Exemplo sit illa nobilis Poetæ ratiocinatio: Credo Equidem, nec vana fides, genus esse Deorum. Hæc propositio sequenti syllogismo probatur. Degeneres animos timor arguit. Hæc, quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat! Maior enim propositio simplicitè

I 2

pro-

prolata est. At cum ad minorem ventum est, exclamat: *Hæc*, quibus ille iactatus fatis, &c. Quanto enim hoc vehementius est, quam si simplici oratione dixisset; Multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? Nec etiam necesse est, tres illas partes semper adhibere: nonnumquam enim duabus contenti erimus, quando una illarum perspicua est, quod Epithimema vocant. Interdum etiam una constat; quod Epithimema appellant. Sic D. Ambro. virginis intemeratae crucherema appellant. Sic D. Ambro. virginis intemeratae cruciatum in morte filij exaggerans ait: Nec illud virgo solatium habebat, quod alium esset filium paritura. Quo in loco pro Mariæ nomine Virginem posuit: quod in hac argumentatione (ut Dialectici loquuntur) medium erat, in quo tota vis argumentationis sita est.

§ III.

COMPLEXIO SIVE DILEMMA.

Praeter has argumentandi formas, quæ principem inter cæteras locum obtinent, aliæ quoque numerantur, quas quoniam non vulgarem vim, & acumen habent, hæc in loco atterere libuit. Est autem dilemma, in quo utrumlibet concesseris, reprehenditur. Cicero Patriam cum Catilina se agentem inducit: Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: si falsus, ut tandem aliquandò timere desinam: Et in epistola ad Quirum fratrem: Si implacabiles sunt iracundiæ, summa est acerbitas: si autem exorabiles, summa levitas. Dictum est autem dilemma, quod ita utrinque premat, ac urgeat, ut ex altera parte capiat adversarium: qua de causa cornutus etiam syllogismus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo disponuntur, ut qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero complexionem appellat. Ea si vera est, nunquam reprehenditur: si falsa, duobus modis diluctur, aut conversatione, aut alterius partis infirmatione.

Cum viderem (inquit Varro apud Ciceronem) Philosophiam Græcis litteris diligentissime explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent Græcis litteris eruditi, Græca potius, quam nostra lecturos: si à

Græcorum artibus, & disciplinis abhorrent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt. Itaque ea scribere nolui, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti intelligere curarent. Hæc dilemma deinde Cicero in eum convertit hoc modo: Imo verò, & Latina legent, qui Græca non poterunt: & qui Græca poterunt, non contemnent sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Michæ vaticinium innocentes pueros iugulare præcipientem, hoc dilemmate convenire poterit: Dic mihi perfide, an stellæ nunciandi, & vaticino Prophetæ fidem habes, an non habes? Si non habes; ride insana hæc hominum commenta, & somnia: si verò habes; ut habere te ostendis, quandoquidem Prophetas consulis; quæ dementia est, te vilissimum vermiculum divinæ maiestatis consilia, atque decreta infringere velle, & te ipsa divinitate superiorem facere? Item Cyprian. contra Demetrianum: Quæ est, inquit, hæc insatiabilis carnificinæ rabies, quæ inexplebilis libido sævitæ? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse, aut est crimen, aut non est: si crimen est, cur non interficis confidentem? Si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem.

§ IV.

S O R E S.

Est, & alia argumentationis forma, quam soritem Græci appellant, quæ multas argumentationes acervatim complectitur: unde, & nomen invenit. Cicero hæc forma probat, quod sit honestum, id solum esse bonum. Etenim quidquid sit, quod bonum sit, id expetendum: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod verò approbandum, id gratum, acceptumque habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod sit honestum, id sit solum bonum. Hactenus Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad ultimum vocant. Quo D. Hiero. in Epi. ad Heliodorum utitur his verbis: Nemo Prophetæ in patria sua, honorem habet. At ubi honor non est, ibi contemptus est: ubi contemptus,

*Hiero. in
Epist. ad
Heliodo.*

tus, ibi frequens iniuria: ubi autem iniuria, ibi & indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens a proposito sæpè deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo, quod tollitur: & ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione, illa summa nascitur, monachum perfectum in patria sua esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est. Haecenus Hieron:

§. V.

ENUMERATIO, SIVE EXPEDITIO.

Est etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necessè est cum constet hominem occisum inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed nequè inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, nequè ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat: Reliquum est igitur, ut ab hoc non sit occisus.

§. VI.

SUBIECTIO.

Finitima est enumerationi Subiectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multò elegantius per subiectionem reddi potest. Ea verò est (ut Cornificius ait) cum querimus ipsi quid contra nos dici possit: deinde subiicimus id, quod dici oportet, hoc modo. Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit? Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hæreditas aliqua obvenit? Non potest dici: sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsonie victus est. Ergo si his rationibus locupletari non est, sicut omnes videtis,

ditis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit.

Orosius Episcopus ex diuturna Iudæorum captivitate eos à Deo derelictos propter ipsorum perfidiam colligens, *H. Ofor. li. 1. de hac argumentandi forma acriter, & eleganter utitur. Sic Sapien- tia.* enim ait: Quam rem gerunt? Quod scelus constant? Quæ maleficia suscipiunt? Propter quæ à Deo, quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulachris immolant? Imo eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos asciscunt? At eo nomine, quod Deum colant, efferuntur. Et id verum. Sed moribus immanibus efferati sunt? At ipsi summam sibi laudis, æquitatis, & pietatis assumunt. Quid ergo est? Parum ne supplices ad Deum preces adhibent? Imo in precibus assidui sunt, nec ramentum exaudiuntur. Si igitur nec simulacra colunt, nec vanos Deos invocant, nec humanum sanguinem fundunt, nec se impiæ fraudis impuritate contaminant: cur illos Deus, quos in fidem suam recepit, tam diuturno tempore ope sua destituit? Cur gentem illius numini consecratam, tam diuturnis plagis insequitur? Haecenus ille.

CAPUT X.

DE COLLECTIONE, ET EIUS PARTIBUS.

Inter has autem argumentandi formas Collectio præcipue numeratur: utpotè quæ plenissima argumentatio sit. Ea namque, & quid ad probationem assumere debeamus, & quo ordine disponamus, edocet. Quò circa (ut ego quidem sentio) non tam ad elocutionis, quam ad inventionis, ac dispositionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipsa non obscure declarat. Ea namque quinque partibus constat, videlicet, propositione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione, sive conclusionem. Propositio est, per quam ostendimus summam, quid sit, quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse, quod intendimus brevi subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ plurimis argumentis corro-

corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur, rei honestandæ, & locupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio, sive conclusio est, quæ concludit, breviter colligens partes argumentationis. Ex hac distributione apparet, quid oratoria argumentatio supra Dialecticam addat: Dialecticus enim, sola propositione, ratione, & conclusione contentus est: his enim tribus præcipue partibus pugnat, quamvis interdum confirmationes, ex loco præcipue ab auctoritate adijciat. Orator verò confirmationibus, & exornationibus præcipue nititur: quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum, & elegantiam maxime pertinet. Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione, atque ratione, quoniam hæc quæ partes ad dialecticum præcipue pertinent, hoc in loco dicere supersedeo. De cæteris autem, quæ orator supra dialecticum, & concionator supra oratorem addit (quoniam hæc propria instituti nostri sunt) paulò fusiùs dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus, & stabilimus, à locis externis, quæ extrinseca Dialectici appellant, potissimum peti solet. Cum enim dialectici tria locorum genera esse statuunt: interna, quæ ex natura, & substantia rei dicuntur: & externa, quæ aliundè extra rem assumuntur: & media, quæ partim à re, partim extra rem posita sunt: rationes quidem à locis internis, & medijs frequentius: confirmationes autem ab externis potissimum dicuntur, nempe à similibus, dissimilibus, repugnantibus, exemplis, variisque Auctorum testimonijs, & auctoritatibus. Ut autem erudita sit oratio, his externis locis quantum cuiusque facultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditæ conciones ab ineruditis potissimum distant: quod istæ solis propositionibus, & rationibus, quæ à quovis facile inveniuntur, refertæ sunt: illæ verò selectis Divinarum Scripturarum, & Sanctorum Patrum sententijs, & testimonijs illustrantur. Quæ (ut suo loco diximus) multa lectio, & assiduo studio paranda, & in locos communes conijcienda sunt: ut quoties causa postulaverit, in promptu sint. Hoc enim locos multò magis probo, magisque concionatori necessarios, & proprios duco, quàm illos, qui Topica appellantur. Hæc enim Topica cum latissimè pateant, non facile quid

proposito nostro conveniat, præbent: hi verò rem ipsam multò propius attingunt.

§. I.

DE EXORNATIONE.

Quartam argumentationis oratoriam partem diximus esse exornationem, sive (ut alij vocant) expolitionem. Utroque enim nomine sic appellata est, quòd in ea totus fere argumentationis cultus, & ornatus sit, & in quo maxime orator artis, & ingenij sui vim ostendit. Cæterarum enim partium eloquutio prudentis hominis: exornatio autem, non nisi disertis, & eloquentis est. Ea verò præcipue locum habet, cum ratio, aut confirmatio, aut etiam propositio latentem vim habet, quæ brevi oratione explicari non potuit: tunc enim prudens orator, ubi quidquid in illa virium, aut gratiæ latebat, solerter, & acutè penetravit, id auditoribus inspiciendum, & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud Sanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nonnulla (quòd res fiat dilucidior) hoc in loco attexere volui. D. Euseb. Emis. de innocentium cæde agens, hanc propositionem sic exornat: Occiduntur, inquit, pro Christo parvuli, pro iustitia moritur innocentia. Hæc propositio est. Sequitur deinde expolitio, Quàm beata ætas, quæ necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici! Nondum opportuna vulnere, & iam idonea passio. Quàm feliciter nati, quibus in primo nascendi limite æterna vita obviam venit! Incurrunt quidem inter ipsa principia acceptæ lucis periculum, & finem salutis: sed de ipso protinus sine capiunt principia aternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam. Vix dum degustaverant præsentem, statim transeunt ad futuram. Nondum ingressi infantia cunas, iam perveniunt ad coronas. Rapiuntur quidem à complexibus matrum, sed redduntur gremijs Angelorum. Hactenus ille.

Idem etiam hanc Isaia sententiam: Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis (quorum alterum ad sacram humanitatem, alterum ad divinitatem refer) hoc modo exornat.

K

Par-

Euseb.
Emis.

Grego.

Parvulus, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine: natus, qui sentiret occasum, datus, qui nesciret exordium: natus, qui & matre esset iunior, datus, quo nec pater esset antiquior: natus, qui moreretur, datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic, qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur: sibi regnat, & mihi militat. D. autem Grego. parabolam mercatoris quærentis bonas margaritas ad hunc modum, & proponit, & exornat: Cœleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quærit, sed unam pretiosam invenit: quam videlicet inventam, omnia vendens emit. Hæc propositio est. Sequitur deinde eius exornatio, atque explicatio. Quisquis enim cœlestis vitæ dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfectè cognoverit, ea, quæ in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habitata, congregata dispergit, inardescit in cœlestibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conspicitur: quidquid de terrenæ rei placebat specie: quia sola pretiosæ margaritæ claritas fulget in mente. His exornationibus D. Gregorius ubique scætet: quæ enim semel exposuit, iterum lætiùs explicat: & quidquid in sententia virium latebat, attinguta quadam, & peculiari phrasi sua in lucem profert.

Bern.

Sic D. Bernard. in sermone, Gaudete, inquit, in Domino dilectissimi: qui inter continua suæ pietatis beneficia indulget beatum Victorem mundo, cuius multi salvarentur exemplo: iterum dico, gaudete, quia sublatus de medio appropinquavit Deo: ut multò plures eius intercessione salvarentur. Hæc propositio bipartita est: quæ duplicem nobis utilitatem à sanctis viris manare testatur: nempe suffragij, & exempli. Sic etiam D. Cyprianus, dum exemplo viduæ Saraptanæ, quæ Heliam modica farinula pavit, nos ad elemosynam invitat, eam huic exemplo addit expolitionem. Nec Helia cibum petenti obtemperare illa dubitavit, aut Helia, filios mater in fame, & egestate præposuit: nec de abundantia portio, sed de modico totum datur: & esurientibus libetis, alter priùs pascitur, nec in penuria, & fame cibus, antequam misericordia cogitatur: ut dum in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritualiter anima re-

ser-

servetur. Neque filijs abstulit mater, quod Helia dedit: sed magis contulit filijs, quod benignè, & pie fecit. Et illa nondum Christum sciebat, nondum præcepta eius audierat, non Cruce, & Passione eius redempta cibum, & potum pro sanguine rependebat: ut ex hoc appareat, quantum in Ecclesia peccet, qui se, & filios Christo anreponens, divitias suas servat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat. Hoc exemplum ostendit, quoniam modo exempla, vel similia, quæ à minori, vel maiori ducuntur, exornare, & amplificare debeamus: dum per contentionem imparitas rerum, & circumstantiarum explicatur: ut quanta sit in argumento vis, apertius intelligatur.

Subijciam elegantissimum aliud ex vita Beati Eduardi Regis exemplum: qui virginittatis florem simul cum sanctissima uxore ad finem usque vitæ incorruptum conservavit. Sic enim in eius vita ab Arrhievalo Monacho, & Abbate scripta legimus: Convenientes igitur in unum, Rex, & Regina de castitate servanda paciscuntur: nec huc fidei alium, quam Deum testem æstimant adhibendum. Hæc velut propositio est, quæ rem simpliciter, breviterque exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eam eleganter amplificat, & exornat his verbis: Fit illa coniux mente, non carne: ille maritus mente, non opere. Perseverat inter eos sine actu coniugali conjugalis affectus, & sine defloratione virginittatis, castæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, sed non corrumpitur: diligitur illa, nec tangitur: & quasi nova quædam Abisag Regem calefacit amore, sed non dissolvit libidine: mulcet obsequijs, sed desiderijs non emollit.

Illud autem hoc in loco admonendum puto, ut cum argutas, brevesque, vel sacrarum litterarum, vel Sanctorum Patrum, & Philosophorum sententias adducimus, quæ multa brevi comprehendant, demus operam, ut ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut spectanda proponamus. Quæ res ad hoc genus exornationis pertinet. Huius generis est illa D. Bernard. sententia: Væ his, qui vocantur ad operæ fortium, & non aluntur cibo fortium. Idemque de Sponsa innixa supra dilectum suum ait: Frustra nititur, si non innititur. Item Seneca: Qui desiderium claudit, cum ipso Iove de felicitate contendat. Idem: Tantum scis, quantum non metuis,

K 2

metuis,

Cypria.

metuis, non concupiscis: Et alibi idem: Nihil refert, an habeas, an non concupiscas. Hæ sententiæ, aliæque similes, multa, eademque observatione dignissima paucis comprehendunt: quarum vim Ecclesiastes, & diligenter inspicere, & ponderare, ac deinde in lucem edere, & proferre debet: quod quidem ad hoc genus expolitionis pertinet. Quod tamen nemo facile assequetur, nisi ad hoc ingenij acumine, & diligenti rei indagine, atque consideratione iuvetur.

Hæc à me tam multis exemplis exposita sunt, ut confirmationem vim, & (ut ita dicam) fecunditatem sententiarum acutè perspicies, eam verbis eruere, & explicare norit. Sunt enim quidam adeò steriles, atque ieiuni (quos rhetores aridos appellant) qui res non oratorio, sed dialectico more, simplicibus verbis, sine ulla amplificatione enunciant. Quæ res ad scholas magis, & munus disputandi, quam concionandi accommodata est. Aliter enim in scholis apud viros doctos, aliter in concione apud populum agendum est. Alij contra, dum hoc vitium fugere student, rem eandem alijs verbis idem significantibus, sine ulla figurarum, aut sententiarum varietate enunciant: quæ res ostentationi magis, quam utilitati servit. Siquis enim exempla, quæ proposuimus, attentius consideret, facile deprehendet in his exornationibus, rem quidem eandem non tam alijs verbis, quam alijs sententijs, & figuris explicari. Alij verò multò fecidiùs, atque fastidiosius eandem sententiam eisdem verbis frequenter repetunt: quod vitium rhetores tautologiam appellant: nec his in mentem venit, quod vulgò dici solet, Crammibem bis posita mors.

Exornationem sequitur conclusio: quæ quando fit adijcienda, dicentis iudicio relinquitor. Non enim semper necessaria est, nisi cum longius oratio vagata fuerit: tunc enim velut in viam reducere auditores oportet, & totius argumentationis summam, quam brevissimè fieri poterit, complecti: ne si longa id oratione fiat, auditorum aures, eisdem sæpe repetitis, obtundamus.

CAPUT XI.

DE AFFECTIBUS PER TOTUM CORPUS
argumentationis, atque adeò per totam orationem aspergendis.

Uemadmodum autem orator supra dialecticam duas partes, nempe confirmationem, & exornationem addit. (quibus potissimum tota eius argumentationis vis, & elegancia continetur) sic Ecclesiastes duas itèr supra oratorem addit: nempe affectus, & accommodationem, sive ad singularia descensum. Liceat enim mihi his uti nominibus. Quamvis enim Rhetor per totius causæ corpus aspergi affectus, ubicamque rei magnitudo postulaverit, præcipiat: hoc tamen singulari ratione ad Ecclesiastem pertinet: cuius præcipuum munus potius in movendis, quam docendis auditorum animis positum est: cum homines magis peccent affectu corrupto, quam ignorantia veri. Affectus autem pravi, velut clavus clavo, contrarijs affectibus pellendi sunt.

Cum sint autem duplices affectus, mites scilicet, & acres (quos Græci Ithi, & Pathi nuncupant) utrique pro rerum quæ dicuntur natura concitandi sunt. Ubi cumque enim aliquid in suo genere magnum, hoc est, vel maxime miserabile, vel admirabile, vel detestabile, vel indignum, vel etiam periculosum esse, fuerit argumentatione, vel quavis alia ratione comprobatum, tunc affectus, quos ipsa rei natura exigit, movendi sunt. Exempli causa. Cum Maria Moyse soror insignis illud miraculum, quo patefacta maria, iter tutum populo Dei ab Ægypto egredienti præbuerunt, commemorasset, sic erga Deum pio affectu concitatur: Quis similis tui infortibus Domine, quis similis tui? Magnus in sanctitate, terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia. Verum hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementius tamen ex eodem miraculo Abachuc Propheta assurgit: qui ubi dixisset, Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarum multarum, inclamat protinus: Audivi, & conturbatus est venter meus: à voce contremuerunt labia mea. Magnum enim animi sui ti-

morem, maximamque huius tantæ rei admirationem, stuporemque his verbis testatus est. Sic etiam ubi immensam Severi nostri benignitatem exposuimus, qui pro hominibus, quos in se ingratos, & sceleratos expertus fuerat, terras iniungere, humanam formam induere, seque in sacrificium pro omnibus offerre constituit, ut Patris numen eis propitium redderet, illosque iam morti sempiternæ destinatos, in vitam sempiternam revocaret: ubi hæc, inquam, ampla oratione exposuimus, sic amoris, & grati animi affectus excitamus.

Hæc igitur benignitas Dei animadversâ, non amoris incendium concitabit? Non animos ardere pietatis inflammabit? Non omnia vitæ pericula adire compellet, ut charitatem sanguinis profusione ostensam, sanguinis effusione pensemus? An non hoc Apostolus insinuavit, cum ait, Charitas Christi urget nos? Hoc est, tanta vis Dominicæ charitatis non modo excitat, & suadet, sed impellit, & urget, & vim obduratis etiam mentibus infert; ut si amare pigeat, redamare sic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus est, cuius præcordia hæc tanta vis dilectionis non molliat? Sed hi affectus mitiores. Multò ramen acriores illi, in quos idem Apostolus eiusdem beneficij magnitudine proposita exarsit, cum ait: Quis non separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Certus sum, quod neque mors, neque vita, & cætera quæ sequuntur: quæ certè admirabilem Apostolicæ charitatis vim, & ardorem pari verborum acrimonia, & asseveratione præferunt. Neque minori affectu, quamvis in dissimili causa Hieremias, post expositum idolatriæ peccatum, ipsum Dominum (quod est multò acrius) inducit loquentem: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, &c. Neque minùs Moses in Cant. exarsit, cum ait: Generatio prava, atque perversa! Hæccine reddis Domino popule stulte, & insipiens? Nōne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te? Et iterum: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Utinam saperent, & intelligerent, ac novissimâ providerent:

*Orosius
Episc.*

Sed commodissimum huius rei exemplum extat primo de Sapi. lib. in quo Orosius Episcopus, post nefarium illud

ice

Cælus, quod Iudæi in Christi Domini mortē commiserunt, expositum, & amplificatum, sic in indignationis affectus erumpit: Omnia crimina odij, invidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, non dico, quæ in homines concipi, sed quæ in Deum ipsum ab hominibus audacissimis, & profligatissimis committi possunt, unum in locum collata, minime partem aliquam tam infandi sceleris consequentur. Si muta elementa loqui possēt, scelestissimi facinoris crimen in eis intenderent: quod interitum rerum omnium moderatori, per quem elementa consistunt, attulerint. Cælum contra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, ut in tenebris, & caligine versaretur. Terra illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quantum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicavit. Mare gentem rebellem, & immanem fluctibus obrueret, quod viderit illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tempestate obedivit. Hactenus ille.

D. verò Cypria. serm. de Eleemosina, proposita illa Domini sententia: Respicite volatilia cæli, quæ non ferunt, neque merunt: contra avaros, & inhumanos his verbis incandescit: Volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, & quibus nullus divinæ rei sensus est, eis nec potus, nec cibus deest. Tu Christiano, tu Dei servo, tu operibus bonis dedito, tu Domino suo charo aliquid putas defuturum? Nisi si putas quia qui Christum pascit, à Christo ipse non pascitur: aut eis terrena deerunt, quibus cælestia, & divina tribuuntur. Unde hæc incredula cogitatio? Et non le impia, & sacrilega ista meditatio? Quid facit in domino fidei perfidum pectus? Quid? Qui Christo omnino non credit, appellatur, & dicitur Christianus? Et mox: Quid tibi, inquit, istis ineptis, & stultis cogitationibus plaudis, quasi meru, & sollicitudine futurorum ab operibus retardaris? Quid umbras, & præstigijs quasdam vanæ excusationis obtendis? Consistere imò, quæ vera sunt: & quia scientes non potes fallere, secreta, & abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebræ: & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus alta, & profunda avaritiæ caligo cæcavit: pecuniæ tuæ captivus, & servus es: catenis cupiditatis, & vinculis alligatus es, & quem iam solverat

Chris-

Cypria.

Christus, denuò vincetus es. Servas pecuniam, quæ te servata non servat: patrimonium cumulas, quod te pondere fuo onerat, nec meministi, quid Deus responderit Diviti exuberantium fructuum copiam stulta exultatione iactanti: Stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua à te: quæ ergo præparasti, cui erunt? Quid divitijs tuis solus incubas? Quid in pœnam tuam patrimonij tui pondus exaggeras, ut quò locupletior seculo fueris, pauperior Deo fias?

Idem de habitu virginum proposita illa Domini apud

Esai. 3. Isaiam formidanda sententia: Pro eo quod elevatae sunt filia Sion, & ambulaverunt extenso colo: sic adversus corruptum virginum ornatum insurgit: Exaltatae (inquit) ceciderunt: comptæ turpitudinem, scditatemque meruerunt: fericico, & purpura induræ, Christum induere non possunt: auro, & margaritis, & monilibus adornatae, ornamenta corporis, & pectoris perdidit. Quis non id execretur, & fugiat; quod alijs fuerit exitio? Quis id appetat, & assumat; quod ad necem alterius pro gladio fuerit, & telo? Si hausto poculo moreretur ille, qui biberat, venenum scites esse, quod ille potavit. Si accepto cibo, qui acceperat, interiret, scites esse lethale quod acceptum potuit occidere: nec ederes inde, nec biberes, unde interijisse alios ante conspiceres. Nunc quanta ignorantia veri est animi, quanta dementia, id velle, quod & nocerit semper, & noceat? Er putare, quod inde ipsa non pereas, unde alios perijisse cognoscas? &c. quæ in hanc sententiam ibidem sequuntur. Haecenus Cypria.

Hac igitur ratione nos, ubi vel lethalis peccati gravitatem, vel suppliciorum, quæ in gehenna damnati patiuntur, atrocitatem, & aternitatem amplificaverimus, vehementer adversus eos incandescere poterimus, quæ tam facile sine ullo mordentis conscientia stimulo, tot lethalia crimina pro rebus nihil committunt. Qui planè licet non verbis, tamen operibus ipsis, & moribus testari videntur, se neque divinae iustitiae severitate commoveri, nec magnifica Dei promissa aestimare: inò ea pro nihilo ducere, atque rerum omnium Domino quodammodo dicere: Neque tuam Domine gratiam, & amicitiam, & paternam curam, & providentiam quam mihi in præsentem vitam offers, magni facio: nec coelestem hereditatem, quam in futuram mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volueris donato: Ego enim momentaneam car-

nis voluptatem, aut exiguum pecuniae lucrum omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiam à te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contemptu, & mentis cæcitate horribilius? Quid execrabilius? An sensum ullum habere existimandi sunt, qui in tam horrendam cæcitatē noctem inciderunt? Hoc igitur modo post rei alicuius magnitudinem argumentis probatam, aut amplificatam excandescere, & auditorum affectus incendere, pro rerum de quibus agimus natura valebimus.

Quam rem (quoniam est in dicendo potentissima) Quintilianus de ratione movendi affectus disserens, commendat his verbis: Hic igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, icinna, infirma, & ingrata sunt. Adeò, ut velut spiritus operis huius, atque animus est in affectibus commovendis. Hæc ille. Quod si agentibus in foro causas hoc officium tantoperè commendatur, cum tamen in quibusdam bene institutis civitatibus sine procemio, & sine affectibus oratores dicere iuberentur: quid de concionatore dicendum, cuius vel solum, vel præcipuum munus est, auditorum animos commovere, & ad timorem Domini, peccati odium, mundi contemptum, & coelestium rerum amorem, cæterosque pios affectus auditorum animos inflammare? Quomodo autem hoc fieri debeat, sequenti libro (in quo de amplificandi ratione, & affectibus concitandis agendum nobis est) paulò latius explicabimus.

Quint.
instit. li.
br. 7.

CAPUT XII.

DE ACCOMMODATIONE, SIVE AD singularia descensu.

Lteram verò concionatoris partem, accommodationem, sive ad singularia descensum appellare volui: quod eius proprium sit, ubi aliqua moralis sententia generatim definita, & probata est, ad singulares virtutum, aut vitiorum actiones descendere: ad illas exhortando, & ab his deterrendo. Hic enim (ut ante docuimus) totius concionis scopus est, ad quem omnia referenda sunt. Cum enim

moralis doctrinæ finis non speculatio, sed actio sit, quæ circa singularia opera versatur: debet utique is, qui utiliter doctrinam hanc tractare velit, quæcumque hac de re in communi dixerit, ad singulares actiones accommodare. Hinc apud Isaiam Dominus, cum gravissimis verbis Iudæorum pravitatem, & impietatem accusasset, & futuram regni vastitatem prænuñciasset, quid illis faciendum esset, quò infensum sibi nunquam placarent, subiungit his verbis: Lavamini, mundi estote: Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: Quiescite agere pei versè: discite benefacere: Quærite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me dicit Dominus.

Iam verò Magister cœlestis hoc idem in Evangelio facit: ubi enim multa de formidabili iudicij die prænuñciasset, ex ijs, quæ dixerat, salutaria protinus documenta intulit his verbis: Attendite autem vobis, ne fortè graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superveniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus cuius superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini frugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Ad hunc quoque modum regius Propheta, ubi potentiam, & iustitiam regni Christi exposuisset, eam sententiam ad vitæ institutionem transtulit dicens: Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram: servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore: Apprehendite disciplinam, &c. D. autem Greg. hoc in illum beati Iob evarrans: Si fructus terræ comedi absque pecunia: propositionem, exornationem, & accommodationem breviter his verbis complexus est: Fructus terræ absque pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumptus accipere, sed eidem Ecclesiæ prædicationis pretium non præbere. Terræ igitur fructus absque pecunia comedit, qui Ecclesiæ commoda ad usum corporis percipit, sed exhortationis ministerium non impendit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui adventum districti iudicis præcurrentes, officium quidem præconis suscepimus, sed alimenta Ecclesiastica muti manducamus.

Gregor.

Dominic
4. Quæ-
dra.

Sed hæc breviter dicta sunt. Nos in concione quadam paulò fufius locum illum Ioan. 6. Hoc autem dicebat tentans cum,

cum, latius persequenti sumus. Ubi enim docuimus tentationes à Deo permitti, cum ob varias causas, tum vel maxime, ut homines firmitatem, vel infirmitatem suam agnoscerent, sic intulimus: Perfecta enim virtus est, quæ tentata non corrumpitur, quæ lacessita non vincitur, quæ nec secundis rebus effertur, nec angustiis contrahitur: quæque tam firmas in anima radices egit, ut quemadmodum ignis vehementi aura exagitur, adeo non extinguitur, ut magis etiam accendatur: ita ipsa multis modis impugnata, non modò victa non succumbit, sed etiam (ut quidam elegantè dixit) inflicto vulnere virescit. Ex hac autem doctrina, quæ vera, quæ falsa, quæ consummata, quæ imperfecta virtus sit, coniectura colligere licet. Itaque non est perfectè pudica mulier, quæ à nemine impetita pudicitiam retinet: sed quæ multis modis tentata, illibata, & integrum conservat pudorem. Non est item perfectè mansuetus, qui nulla lacessitus contumelia non irascitur; sed qui convitijs affectus, nihil acerbum responderet. Non est perfectè humilis, qui honores non appetit: sed qui sublatis etiam, & ereptis non indignatur. Non est perfectè patiens, cui ad votum omnia cedunt: sed qui in medijs calamitatibus positus, cum Propheta dicere potest: Probasti Domine cor meum, & visitasti nocte, &c. Non est perfectè obediens, qui nullum inobedienciæ crimen admisit: sed qui propria voluntate, & iudicio reluctante, alienum sequitur imperium, atque iudicium. Hoc exemplo aperte liquet, quantum lucis, & utilitatis doctrinæ adijciatur, cum ad hæc singularia descenditur. Hac enim ratione, qui audiunt, seipsos explorare sciunt, & quid de seipsis sentire debeant, iudicare.

Illud etiam hoc in loco admonendus concionator est, ut non solum peracta argumentatione ad hanc singularium rerum enumerationem descendat: sed frequenter etiam alias, ubicumque se illi occasio docendi obtulerit. Quicumque enim verè, & ex animo prodesse cæteris student, hanc præcipuè docendi rationem sequi debent. Sic Paulus, doctor gentium multa virtutum officia in Epistolis suis fidelibus commendat. Quàm multa enim ad Romanos cap. 12. congerit, cum ait: Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra, hostiam viventem, sanctam, Deo

placere n, & cætera, quæ usque ad finem capituli sequuntur. Quæ vir divinus, humanæ eloquentiæ expertus, tanta eloquentia persequitur, totque sententiarum, & verborum luminibus exornat, ut nihil nec uberius, nec elegantius dici potuisse videatur.

Sed ne exemplis omnia ex sacris litteris petamus, duo adijciam ex una D. Eusebii Emis. homilia. Illum namque Evangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem suam reversi memorantur, explanans, sic ad singulares actiones accommodat. Illud quoque quod per aliam viam regressi sunt, intelligamus utilitati, ac salutis nostræ peculiariter convenire. Viæ enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem; quando superbiam, suscepta humilitate, deponimus; quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus; quando veteres voluptates, & consuetudines pristinas, ac desideria antiqua damnamus. Ad viam utique aliam de errore transimus, quando universas concupiscentias honestatis, ac paupertatis amore calcamus: quando castitate luxuriam subingamus, sinistras semitas relinquentes, dextro tramite iter spirituale conficimus. Hæc ille. Et paulò inferius, cum nos ad Christi imitationem, & viæ eius sequendas hortatur, sic rem universam in partes distribuit. Certum est, inquit, quia Christi carpimus vias, cum relicto itinere terreno, iter spirituale conficimus: quando obedientia, & humilitas, mentis gubernaculum moderantur: quando terrenis cupiditatibus repudiatis, spes futurorum illuminatam occupat mentem: quando illam bonorum cælestium pulchritudinem cordis ima suspirant. Per salutiferas, inquam, gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præsentium rerum voluptatibus, id potius cogitat; quando sepositura sit tabernaculum corporis sui, rursumque illud resurrectionis tempore receptura: ut cum eodem recipiat, prout gessit, sive bonum, sive malum.

Videbor cuiquam fortasse longior in hac admonitione fuisse: desinet tamen mirari quisquis concionatorum officium, & quorundam ex ipsis ab usum consideraverit. Molestissimè enim fero, nonnullos ita muneris, & instituti sui oblitos, ut nihil minus agant, quam quod ex præscripto sibi munere agere

agere tenentur. Cum enim hoc sit concionatori propositum, ut quæcumque dicit, ad animarum salutem, ad castigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad divini numinis timorem, pariter, & amorem, cæteraque his similia dirigere debeat, quidam per res otiosas, & supervacaneas ita vagantur; ut nulli auditores, qui eò confluerant, quò salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus, atque iesuni à concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus est, aliud agere, & officij sui curam negligere? Quisquis igitur apud dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris nusquam oculos à ministerij sui scopo deflectat, ut ad illum totam orationis suæ vim dirigat. Itaque, ut cæmentarij nunquam vel unum lapidem in ædificio collocant, quin statim amulum, & regulam adhibeant, qua rectè, an secus collocatus sit, explorent: ita fidelis, ac prudens divini verbi dispensator, quæcumque dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cum aliquid ad dicendum excogitavit, à seipso inquirat: quid hoc ad animarum salutem? Quid ad bonos mores componendos? Quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quòd si ad hoc minus pertinet, quamlibet illud sibi subtiliter, & acutè excogitatum videatur: rectè sapit, nec se populo venditare cupit, tamquam otiosum, & ab instituto suo alienum repudiabit. Sed operæ pretium tamen me facturum puto, si omnia ea, quæ ad orationem suam Ecclesiastes accommodare, atque deflectere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam spectanda proposuero.

§. I.

Ubi concionator suggestum conscenderit, & circumstantiam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat sibi in animo, illam esse ægrotorum multitudinem, qui piscinam olim circumstitebant, ut à morbis suis liberarentur: se verò velut Angelum esse cælestis missum, qui varijs divini verbi medicamentis non unum aliquem, sed omnes, qui adfuerunt, sanare studeat. Pingat igitur animo, multos ibi esse claudos, qui viam quidem veritatis agnoscant: inertiam tamen, & lan-

Simil.

langore animi, ac laboris meru deterriti, per eam ingredi detrectent. Alios verò esse aridos, qui nullum devotionis, nullum humanitatis, & misericordiae succum habeant. Alios autem cæcos, qui nulla divinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & passim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator sæpè lamentatur. Cernit enim alios avaritiæ, & ambitionis facibus inflammari: qui videlicet pecuniam, & inanes seculi honores pro Deo colunt: alios livore, & invidia contabescere: alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æstuare: alios superbiæ spiritum efferi, cæterosque præ seipis fastidire, atque despiciere: alios libidinis concupiscentia uti: alios ira præcipites ferri, cæterosque aut convitijs, & maledictis insectari, aut diris omnibus devovere: alios contra servili animo blandiri, & turpiter maioribus adulari: alios, qui animas suas vanales habent, quas pro rebus nihili sub Dæmonis, & peccati iugum mittunt. Quid verò illos referam, qui fluxum cogitationum, & affectuum quodammodo patiuntur: qui nullum eis obicem ponunt, neque ullum iusti, & iniusti delectum habent? Quid illos referam, qui eodem (ut ita dixerim) fluxu in oculis, & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis custodiam, nullam linguæ frænum adhibent: sed quidquid illis in buccam venerit, effutiunt: & quidquid vident, concupiscunt? Quid illos, qui paralysis morbo dissoluti, ad omnia spiritalia, atque divina adeò insensibiles effecti sunt, ut non modò sine ullo doloris sensu peccent, sed latentur etiam cum malefecerint, & exultent in rebus pessimis? Quid illos, quorum Deus venter est: qui omnia vitæ studia ad corporis indulgentiam, & voluptatem referunt, nullamque aut animæ suæ, aut futuræ vitæ rationem habent, perinde atque omnia simul cum vita finirentur, nullamque futurorum spem haberent?

Adde his etiam sex illa scelera, quæ odit Dominus, & septimum quod detestatur anima eius: nempe oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat discordias inter fratres. Sed in his fere omnibus adversus homines delinquimus. Quid verò illa, quantum atrociora quæ adversus cœlestem Patrem

com-

committimus: quem supra omnia diligere, in quo spem omnem, & felicitatem nostram collocare, cuius mandatis obedire, cuius sanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficijs gratias agere, quem in ore, & corde semper habere, ac de eo dies, noctesque cogitare deberemus? Quam longè autem Christianorum multi ab hoc officiorum obsequio distant, qui (ut Apostolus ait) sine Deo in hoc mundo vitam agere videntur! His igitur morbis reputer Ecclesiastes plebsque eorum, qui illum audiunt, laborare: qui omnes sunt ad mortem, & mortem quidem sempiternam. Quid ergò indignius, quam eum, qui tot, tantisque malis curandis destinatus sit, per aera quodammodo volitantem muscas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis salutare opem ferre deberet?

Quia verò ad medicum spectat, non solum morbos curare, sed integritatem etiam tuendæ sanitatis præcepta dare, in hoc quoque Ecclesiastes medici curam, & solertiam imitatur: præsertim cum non satis ad perfectam iustitiam sit à malo declinare, nisi bonum facias. Ubi ergo à malis deterruerit, ad bona quoque opera, hoc est, ad omnia virtutum officia exortari debet: maxime cum vitia adversarum virtutum actionibus superanda sint. Ad ea verò præcipuè stimulare debet, quæ præterquam quòd virtutes egregiæ sunt, ad aliarum quoque virtutum studia plurimum iuvant. In hoc autem genere primas tenent assiduum præcandi officium, Dominicæ passionis, cæterorumque divinarum beneficiorum sedula meditatio, sacramentorum frequentior usus, devotiorum librorum lectio, affectuum cohibitio diligens, ac sollicita cordis custodia, carnis castigatio, externorum sensuum, ac præcipuè oculorum, & linguæ moderatio, & omnia misericordiae, & humanitatis opera, sive quæ corporibus, sive quæ animabus proximorum impendimus.

Postremo, Ecclesiastes exemplo Pauli omnibus omnia fieri, & in omnes se formas, velut alter Protheus, transformare debet, ut omnes faciat salvos. Alios enim terrene, alios in spem allicere, aliis consolari studet (qui videlicet varijs calamitatibus, & eruntis preonatur: cum omnia, quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sint:

ut

ut per patientiam, & consolationem Scripturarum spem habeamus) stantes confirmet, lapsos erigat, pusillanimes confortet, currentibus calcas addat, obfirmatos in sceleribus suis divini iudicii metu perterreat, & singulis quibusque convenientia salutis medicamenta adhibeat. Deinde vero ad varios hominum status, atque fortunas, variaque vitæ officia inclinanda oratio est. Quod quidem Apostolus in fine Epistolæ suarum facere solet, cum dominis, & servis, parentibus, & filiis, viris, & uxoribus, viduis, atque divitibus huius seculi, quid quisque in statu suo facere debeat, sollicitè præscribit. Quod etiam Ioannes Baptista fecit: dum omnibus ad se confluentibus, pro cuiusque personæ conditione, variè tradidit præcepta vivendi. Ad hæc igitur, & his similia, quæcumque dicimus, lectere debemus: si piè, fideliter, atque prudenter cœlestis doctrinæ panem esuriensibus frangere, non populi plausum captare volumus. Nec tamen sic dicenti salutaris plausus deerit. Multis namque experimentis constat, nulla magis re populum capi, nullamque attentius audire, quàm quæ vulneribus suis curandis accommodata est.

CAPUT XIII.

DE SENTENTIARUM, ET EPIPHONEMATUM ORNAMENTIS.

Sententiæ, & epiphonemata inter varia elocutionis ornamenta numerantur. Quæ tamen, quoniam cum inveniendi ratione maxime coniuncta sunt, hoc in loco ascribere libuit: præsertim quod quemadmodum affectus, & accommodaciones argumentationi oratoris adiunximus, & verba eius fecimus: ita, & sententiæ, & epiphonemata cum ipsa argumentatione frequenter commiscuntur. Quod tamen ornamentum genus, qui brevitati nimium student, negligere solent: qui nesciunt quantum non modo decoris, sed etiam utilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re, mihi etiam concionator ab oratore distare videtur: quod hic raro, & verecunde admodum his ornamentis utitur (ne magis

magis vitam hominum instituire, quàm causam agere videatur) concionator autem, cum non causas agat, sed mores hominum instruat, his duabus orationis virtutibus maxime utitur: idque adeo, ut sanctorum Evangeliorum enarrationes in hac præcipue re positæ sint: ut ubicumque occasio tulerit, sententiæ, & epiphonemata eruamus: quibus mores, & vitam hominum instituamus: quas cum varijs Scripturarum, & Sanctorum Patrum testimonijs confirmamus, plenam concionem efficimus. Quominus mirandum est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quàm oratores utamur, easque inter inventionis præcepta numeremus.

Sententiæ autem est oratio sumpta de vita: quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item: Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item: Egens æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item: Optima vivendi ratio est eligenda; eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia, præter eam, subiecta sunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius sequuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri.

Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratione, hoc modo: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur: propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant: ut quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate maturissima velint comparare. Hæc omnia ex Heremiana Rhetorica.

His porro sententijs, quæ ex contrarijs rebus constant, Salomon in Proverb. frequentissimè utitur. Ege cap. 10. cuius est initium: Filius sapientis castigat patientem: filius vero stultus molestia est matris suæ. Unde cum quique essent sententijs refertum est: Statera dolosa abominatio est ante Deum, & pondus æquum voluntas eius, &c. quæ sequuntur.

Quintilianus sententijs addit, quas Græcè gnōmas vocant: quod nomen ex eo accēperunt, quod similes sint consilijs, atque decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quæ insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus: quæ non vulgarem orationi, & fidem, & ornamentum addunt: quorum non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quamvis in hoc genere quædam nimium humilia, ac penè fordida sunt, quæ dicentis auctoritatem, & gravitatem minuant.

Sunt item sententiæ ad rem tantum relatæ, ut: Nihil est tam populare, quam bonitas: Interim ad personam, quale est illud. Princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Sunt autem sententiæ rectæ, sunt, & figuratæ. Rectæ sunt. Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet. Figuratæ autem, ut: Uique adeo non mori miserum est? Rectè enim dixisset, Mors inæra non est, sed illud rāmen acius. Rectum est: Nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementius Medea apud Ovidium dicit: Servare potui: perdere an possim rogas? Vertit autem hanc penè sententiam ad personam Cicero: Nihil, inquit, habet Cæsar, nec fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura melius, quam ut velis conservare quam plurimos.

Est sententiarum genus, non illud quidem petitum ab Authoribus, sed a nobis ad præsentis rei commoditatem confectum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiscere. Atque adeo unus locus complures sapenumero sententias parit. Incidunt enim, & in enarrando, & in movendis affectibus, non solum in probationibus. Quæ si in loco adhibeantur, haud mediocrem orationi copiam adiungent, nèque id sine gravitate, aut gratia. Sunt etiam sententiæ, quæ catholice dicuntur, vulgo iam ab omnibus receptæ, qualis illa: Invidentia ipsa sui supplicium est. Et: Ira est brevis ad rem-

Est,

Est, & aliud tacitum, & acutum sententiæ genus, quod frequenter epithetis conficitur: ut, præcepta iuventa, inconsultus amor, esca malorum voluptas, morosa, ac difficilis senectæ, vitiorum expultrix philosophia, humana vitæ speculum comœdia, vitæ magistra, historia. Sic Virg. Et cæco carpitur igne. Quod Ovid. explicuit, dicens, Testus magis æstuat ignis. Item in narrando: Pars maior vincit meliorem: Explicabis, si dixeris: Ferè fit, ut pars maior vincat meliorem.

Quisquis igitur concionem suam huiusmodi sententijs ornare vult (omnes autem velle debent) rerum naturam, de quibus dicit, prudenter exploret, & quidquid in illis, quod ad vitæ institutionem faciat, introspexerit, brevi oratione explicet. Ut enim antè diximus, sententia est, quæ, quid sit in vita, aut quid esse oporteat, breviter ostendit. Aliquando enim ex his, quæ dicuntur, sententiæ manant: aliquando verò, ut causa, & rationes eorum, quæ dicimus, afferuntur. Sic D. Grego. ex Phariseorum murmure adversus Dominum, quod peccatores reciperet, in hunc modum philosophatur. Ex qua re colligimus, quia verè iustitia compassionem habet, falsa verò indignationem. Interdum etiam ex una aliqua ratione plures sententiæ consequuntur. Sic Seneca in epistola ad Polyb. consolatoria de morte fratris. Illud quoque te adiuver cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisti, sed beneficium datum, quod tam diu pietate eius tibi uti, fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit. Avidus, qui non lucri loco habet, quod accepit: sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis. Stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium: qui non, & in præteritis acquiescit: & ea iudicat certiora, quæ abierunt: quia de illis, ne desinant, non est timendum. Nemo angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet, ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit.

Divus verò Cypr. sententijs pro rationibus utitur, ad confirmanda ea quæ suadet, his verbis: Neque persecutio sola metuenda est, & ea quæ subruendis, ac deiiciendis Dei servis aperta impugnatione grassantur. Facillior cautio est, ubi manifesta formido est. Et ad certamen animus ante præ-

Gregor.
in homil.Cypr. in
Epist.

Idem.

truitur, quando se adversarius confitetur. Plus metuendus est, & cavendus inimicus, cum latentè obrepit, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Idem in Epist. ad Confess. ut felicibus confessionis suæ initijs finem adiungant, sic ait: Dandâ vobis opera est, ut post hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Hæc propositio est, cui rationes ex sententijs subiiciuntur, hoc modo: Parum est adipisci aliquid potuisse: plus est, quod adeptum est, posse servare. Sicuti, & fides ipsa, & nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat. Nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo servat. Hæc ferè de sententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt: in quibus, qui volet esse dives, legat ex Ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris verò D. Grego. qui in hac virtute principes extiterunt.

S. I.

DE EPIPHONEMATE.

Sententijs Epiphonemata, quod tenui limite ab illis dividantur, adiunximus. Est autem Epiphonema, ut Fabius ait, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Quale est illud: Tanta molis erat Romanam condere gentem. Quia verò hæc diffinitio subobscura est, illam ego rudi (quod aiunt) Minerva explicandam curabo. Cuius explicationem facile intelliget, quisquis vel paululum in Dialectica arte versatus fuerit. Ea enim quæ Dialectici, vel ex diffinitionibus, vel expositionibus, aut conclusionibus inferunt, Corolaria vocant. At Epiphonema (de quo nunc agimus) quædam corolarij species est. Corolarium namque latissimè patet. Omnia enim quæ ex antè dictis referantur, sive unum, sive multa sint, Corolaria appellantur: Epiphonema autem Corolarium quidem est, sed ad certam diffinitamque materiam contractum. Non enim quidquid ex rebus, quas tractavimus, elicitur, Epiphonema est: sed id solum, quod admirationem, vel rei, de qua agitur, amplificationem, vel insignem aliquam sententiam continet, Epiphonema est. Sic Cicero pro Milo-

cc.

ne: Pudicitiam cum eriperet militi tribunus in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferbat. Hic breviter res gesta narrata est. Subdit proximus Cicero Epiphonema hoc modo: Facere enim probus adolescens periculose, quam turpiter perpeti maluit. Hæc sententia ex re narrata aperte consequitur, quæ adolescentis constantiam, atque virtutem amplificat: quando is cum periculo etiam vitæ, flagitium a se propulsavit.

Interdum etiam Epiphonema causam continet facti. Cum videlicet ex natura rei causa colligitur. Ut enim ex causis effectus, ita ex effectibus intelliguntur causæ. Tale est illud Ioannis: Multi etiam ex Principibus crediderunt: sed propter Phariseos non confitebantur, ne de synagoga eijcerentur: Hic effectus est. Subdit autem Evangelista causam: Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quam gloriam Dei: Hæc oratio, & causam continet facti, & sententiam ad personas relatum. Sulpitius Severus in vita D. Martini, postea quam illam Sancti viri in agone mortis constituti orationem commemorasset, Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat voluntas tua, huiusmodi epiphonema subiecit: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum: qui nec mori timuit, nec vivere recusavit.

Hæc eadem ratio, in qua vis Evangelica lectione multa similia his epiphonemata colligere licet. Sumamus (exempli gratia) Matthæi Evangelistæ vocationem, eiusque obedientiam, & publicanorum convivium. Quam multa ex hac sacra lectione epiphonemata, quæ admirationem, & amplificationem continent, colligere licet! Quam larga enim illa Domini pietas, & misericordia, quæ publicanum ad Apostolicum, & Evangelicum muneris dignitatem vocavit! Item, Quam stupenda iudicia Dei, qui multis alijs iustitiæ cultoribus prætermisiss, hominem turpi negotio visitantem ad tantam gloriam eligere voluit? Quanta item vis illa divini Spiritus, qui unico verbo ita cor hominis immutavit! Quanta rursus illa obedientia, quæ ad unum vocantis Domini verbum, quæ habebat, omnia deseruit! Quanta item eiusdem charitas, & alacritas, quæ amicos, & publicanos ad Domini convivium invitavit: ut eius monitis, & exemplis, sua-

suavissimoque convictu in eius amorem raporentur, & exemplo suo relictis omnibus eundem Dominum sequerentur.

Præterea, quanta eiusdem Domini benignitas, charitas, & humilitas, qui neque peccatorum convivia dedignatus est, quò illos ad se benigne traheret, neque Phariseorum obtræctationes curavit! Ac deinde, quanta Phariseorum malitia, qui virtuti, qua ipsi carebant, vitij nomen impulerunt: ne in hoc charitatis officio Christo Domino inferiores viderentur! Hæc omnia non dubium quin epiphonemata sint, quæ ex sacra hac historia colliguntur: quæ nos fufius persequentes, integram concionem in eiusdem Apostoli festo consecimus.

Mirus est in hoc genere D. August. qui Agnetis Virginis fortitudinem, atque constantiam in tam tenera ætate, hac potissimum orationis virtute illustrat, & amplificat. Sic enim ait: Nomen virginis titulus est pudoris: appellabo Martyrem: prædicavi fati. Prolixa laudatio est, quæ non queritur, sed tenetur. Hanc senes, hanc iuvenes, hanc pueri cantant. Nemo est laudabilior, quam qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant, dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium fecisse traditur. Quò detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati? Imò magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium invenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Novum martyrij genus! Nondum idonea pœnæ, & iam matura victoriæ: certare difficilis, facilis coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicij locum. Flore omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quòd tam facile vitæ suæ prodiga, quam nondum habuerat, iam quasi perfuncta donaret. Stupere universi, quòd iam divinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non posset. Effecit denique, ut ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quod ultra naturam est, de auctore naturæ est. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneret trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieni tormenti periculo, cum puella non timeret suo. Hæcenus Ambrosius.

In

In cuius oratione facile studiosus lector Epiphonemata singulis penè periodis adiecta deprehendet: quæ non vulgari acumine rem per se, alioqui illustrem, illustriorem, atque mirabiliorem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum: in quo quidem abundant, qui ingenij acuminè plurimum valent. Quò enim plenius rei naturam comprehendunt, eò plura ex his quæ dicta sunt, colligunt: quæ ubi rem amplificat, Epiphonemata dicuntur. Narratio quippe, & expositio rerum, cuique, vel rudi etiam ingenio in promptu est. At sententias, & quidquid admirationem, vel amplificationem continet, quod è rebus iam expositis, aut probatis inferitur, animadvertere, & argute, breviterque proferre (quod Epiphonematis est proprium) non vulgaris ingenij est. Eius autem præcipuus usus in clausulis est. Idèò enim Epiphonema esse dicitur, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Denique quidquid in clausulis aurem acutè ferit, Epiphonema est.

Sic D. August. exposita breviter beatissimi martyris Vincentij passione, adiecta Epiphonemata, quæ insuperabilem Martyris constantiam mire attollunt, & rem expositam amplificat. Si consideretur in hac passione humana patientia, incipit esse incredibilis: si agnoscatùr divina potentia, definit esse mirabilis. Tanta grassabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta pœnarum asperitas saeviebat in membris, tanta securitas sonabat in verbis, ut putaremus, Vincentio patiente, alium loqui, aliam torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnèrum varietate confossus, non deserebat pugnam, sed acrius iterabat. Putares, quòd eum duraret flamma, non ureret. Hæcenus August. In eolus verbis, quidquid exposita Martiris constantia acutè colligitur, quod rem amplificeet, atque mirabilem faciat, merito Epiphonema esse dicitur.

CAPUT XIV.

DE PROLEPSI, QUÆ LATINE PRÆ-
sumptio, vel anticipatio dicitur.

Post sententias, & Epiphonemata, Prolepsin quoque addere libuit. Quæ quanquam inter sententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent (sicut Epiphonemata, & sententia) numeratur, quia tamen plurimum cum inveniendi ratione sicut & illa convenit, plurimumque & ornatus, & utilitatis, & consilij continet, hoc in loco ascribendam, & argumentationi adiungendam duxi: quamvis ea non minus in cæteris inventionis partibus locum habeat. Quemadmodum enim ea, quæ dicimus, tum sententias, tum Epiphonemata pariunt: ita ex ipsidem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco subiiciam. Ait igitur: Mire verò in causis valet præsumptio, quæ Prolepsis dicitur, cum id, quod obijci potest, occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipue præmio convenit. Sed quanquam generis unius, diversas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæciliium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam Regi crediderit. Quædam prædictio, ut: Dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, ut: Rogo ignorantis mihi, si longius sum evectus: Frequentissima præparatio si pluribus verbis vel quare facturi quid simus, vel quare recedimus dici solet. Verborum quoque vis, ac proprietas confirmatur: vel præsumptione, cuiusmodi est illud: Quanquam illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit: aut reprehensione: quale est illud: Cives, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Hæc tamen Fabius.

Sed quoniam is breviter hunc locum absolvit, quid ego de hac virtute sentiam, familiari Dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus esse statuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem esse dicunt,

nam simpliciter id solum concepimus, quod proposita vox, aut oratio significat: reflexum autem, quo supra id quod directe concepimus, reflectimur, singulare aliquid in eo quod concepimus expendentem, aut commentantes, aut etiam obijcientes. Ex hac enim posteriori animi conceptione hæc virtus manat: quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris personam quodammodo induit; & quidquid ille tacita cogitatione vel annotare, vel ponderare, vel obijcere poterit, ipse propter tardiores annotat, ponderat, ac diluit. Itaque duas quodammodo personas suscipit, & dicentis, & audientis: atque tacitis huiusmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia. Ex ijs quæ dicimus, quædam prima fronte apparent arroganter, aut sordide, aut obscure, aut minus utiliter, aut subtiliter, aut longius, aut brevius, aut asperius, atque liberius, aut minus apte dicta.

His igitur veluti quærelis prudentis auditoris, breviter occurrendum est: & ratione ostendendum, nos id non temere, sed consilio dixisse: aut aliter fieri minime potuisse. Sic D. Chrystost. accusare eos volens, qui sorores adoptivas domi foverent, parumque honestam huius cohabitationis causam esse contenderet, obiurgationis asperitatem hac figura mollivit. Sic enim ait: Afferemus autem in medium, quam nos potissimum causam huius cohabitationis suspicemus. Et quænam illa? Omnino si a scopo aberravero, fas vobis esto, ut me redarguatis. Et quænam causa? Quis ille prætextus? Videtur mihi mulieris convictus, etiam absque nuptijs, ac congressu voluptatis habere non nihil. Quod si non recte sentio, non est quod dicam. Meam vobis sententiam narro, mox autem non meam solum, sed, & illorum dicam: nam & illis sic videtur. Quod inde colliquescit. Tantam enim gloriam, & tanta scandala neququam despicerent, nisi ingens quædam, & vehemens cohabitandi voluptas esset. Precor, ut nobis venia detur, desitque indignatio. Neque enim temere, & simpliciter inimicos vellem. Non sum tam miser, atque arumnosus, qui temere omnes offendere velim: sed valde doleo, ac crucior, & gloriam Dei blasphemari, & multorum salutem propter voluptatem hanc paulatim perire. Et habet voluptas hæc maiorem cohabitandi amorem, quam legitima nuptiæ. Quod nunc forte vobis mirum videtur: sed

ubi quod auditis, declarabo, eritis & vos mihi testes.

Et paulò inferius, obiurgationis acrimoniã iterum mollire volens, his verbis utitur: nec valde succenseamus eis, neque difficiles simus, & importuni. Nam qui agrum vult restituere, non hoc agit ira, & verberibus: sed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis quamvis illos punire, & eis indignari liceret, ut pote in iudicium ascitis ordinem, non tamen hoc facimus: sed medicorum magis, & eorum, qui curare solent, morem sequi luber. Unde obsecramus, & adhortamur, & eorum, si opus est, genua attingimus, si fortè quod agendam suscepimus, perficiamus. Hactenus Chrysostomus. In cuius verbis satis liquet, quanta arte, & consilio occurrit omnibus, quæ causæ, quam tractabat, obistere possent.

Præter hæc autem cum res paulò obscurior, aut subtilior, aut etiam illustrior est dicenda, attentio ab auditoribus sine ulla arrogantia, & ostentatione petenda est. Breves etiam exclamatiunculæ, quæ rerum dignitatem, necessitatem, & pondus ostendant, interijci non incommodè hac virtute solent. Cum autem quædam ex ijs, quæ dicimus, ad viros, quædam ad uxores, quædam ad dominos, quædam ad servos, nonnulla ad divites, alia ad pauperes magis pertineant, hoc quoque breviter indicandum est, quò eorum exciter attentionem, ad quos ea potissimum spectant. Iam verò cum aliquid mirabile, incredibile, supraque communem hominum fidem positum narramus, non modò affectus ex rei magnitudine concitandi, sed veritas etiam rei aliqua ratione munienda est, & interdum etiam iurejurando confirmanda. Sic D. Hiero: Sancta, inquit, Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, calente adhuc marito corpufculo, duos simul perdidit filios. Rem dicturus sum incredibilem, sed teste Christo non falsam. Lacrymæ gurgula non fluxit, sed ad pedes advoluta Christi, Expediatis, inquit, tibi Domine servitura sum, quia tantò me onere liberasti.

Iam verò B. Iob rem omnium maxime mirabilem præsertim suo tempore dicturus (nempe resurrectionis corporis, & incarnationis Dominicæ sacramentum) quam apposita præfatiunculæ usus est? Quis, inquit, mihi tribuat, ut scri-

bantur

bantur sermones mei? Quis mihi det, ut exantentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel cæte sculpantur in silece? Subdit deinde rem maxime mirabilem. Scio enim, quòd Redemptor meus vivit, & novissimo die de terra surrecturus sum: & quæ sequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stilitis, cum novum illud, & inauditum vitæ genus in altissima columna subditi confidentis, narrare vellet, ne res adeò nova, ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ij, quibus obtigit, ut essent reges hominum, post aliquam temporis conversionem mutant imagines numerorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, novo caractere tentantes aurum reddere pretiosius: ita etiam summus rex universorum (veluti quasdam figuras, ac characteres) hæc nova, & multiplicia vivendi instituta pietati, veræque religioni adiiciens, non solum Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hactenus ille.

Sic etiam quisquis beatissimæ Catherinæ Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa divinæ familiaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus devinxit, narrare parat: quòd videlicet illam sibi Christus Dominus miratione desponsaverit, quòd ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quòd cum ea canonicas horas recitaverit, hæc omnia quæ humanam fidem superare videntur, ex immensa Dei bonitate, & mira in Sanctos suos charitate, eiusque alijs operibus maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta sint: præceptio enim hæc latissime patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & auctorum observatio magis, quam præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris, & oratoris propria est: qui cum rudi frequenter, & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire, & excitare debent. Mirus est in hac figura Gregorius Theologus. Ex cuius lectione prudens lector observationis huius rationem magis, quam ex ullis artis præceptionibus intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea, quæ Fabius de hac figura præcepit, & quæ nos admonuimus, diligenter annotaverit, & legendis auctoribus ob-

100

Ecclesiastica Rhetoricæ.

fervaverit, facile eius rationem, & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hæcenus à nobis dicta sunt, liquet, nos Collectioni (quam Rhetores quinque partibus constare dicunt) quinque alias Concionatori maximè utiles, & necessarias addidisse: nempe Affectus, Accommodationem, Sententias, Epiphonemata, & Prolepsim: quæ tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant, ex natura rerum, quas tractat prudens concionator, colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mirè utilis est. Ea namque admonetur concionator, ut propositionem aliquam probaturus, primùm ex locis, quos ante commemoravimus, rationes quærat, præcipueque ex ijs, quos intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum confirmationes investiget: quæ ab extrinsecis potissimùm locis oriuntur: quæ non ad solam naturam rei exigat) exornationem adhibebit; quæ non ad solam confirmationem, sed ad quamvis aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, sententias, & epiphonemata suppeditent. Hæc enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur: quemadmodum Philosophi ex potentia materiæ formam educi, aiunt.

Prolepsis verò, quæ confutationis naturam refert, non solum ex natura rerum, quas dicimus (quandò videlicet ex illis dubitandi materia nascitur) sed ex auditorum etiam ingenijs, & conditione colligitur, quemadmodum paulò ante à nobis est dictum. Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent, idè cum inventionis præceptis copulare volumus, quoniam, ut paulò ante diximus, ex ipsis (ut ita dixerim) rerum visceribus, de quibus dicimus, oriuntur: quarum materiam res ipsæ concionatori dabunt, si eas peritius, altiusque consideraverit. Quibus non gravabor exclamationem adiungere (quæ etiam inter elocutionis figuras numeratur) quæ tunc aptissimè cadit, cum ex ipsa rerum natura velut spontè sua incurrit: ut magis ab ipsa nata quam dicentis ingenio ascita esse videatur.

CAPUT XV.

CAPUT XV.

DE ELOCUTIONIS GENERE, QUO

argumentationes supra posita tractanda sunt.

plenam, absolutamque partem huius tractationem, hoc unum desiderari videtur, ut quando tum de inventionè argumentorum, tum de formis earum differimus: quo elocutionis genere, quibusque dicendi figuris in argumentatione uti debemus, breviter aperiamus: ne quidquam sit, quod ad huius doctrinæ partem desiderari possit. Qua de re ubi Fabius de syllogismis, ceterisque argumentationum formis multa dixisset, sic in fine ait: Peregisse mihi videtur sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Namque ego ut in oratione syllogismo quidem aliquandò uti, nefas non duco, ita constare totam, aut certè confertam esse aggressionum, & enthymematum stipationem, minimè velim.

Dialogis enim, & dialecticis disputationibus erit similior, quam nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Namque illi homines docti, & inter doctos verum querentes, minutius, & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum, confessumque perducunt: ut qui sibi, & inveniendi, & iudicandi vendicent partes. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sapius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros litterarum loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnumquam turbamus affectibus, ipsa, quæ iusta, ac vera sunt, tenere non possumus. Locuplex, & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam servitate, & ex copia sarietatem, & ex amplitudine fastidiumulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis vallibus fluat, ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat.

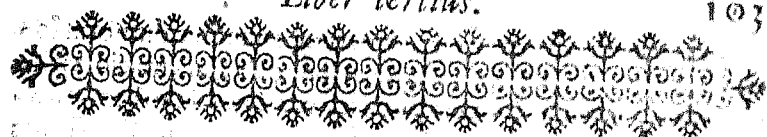
Nam

Nam quid illa miserius lege velut præformatas infantibus litteras perfequentium, ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitè custodientium? Propositio, ac conclusio, ex consequentibus, & repugnantibus non inspiret? Non augeat? Non mille figuris variet, ac verset? Ut ea nasci, & ipsa provenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri ubique videantur? Quis unquam sic dixit orator? Nonne apud ipsum Demosthenem paucissimi huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, numquam respondebunt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco.

Nunc illud adiiciendum, ne his quidem consentire me, qui argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterum minime lato, ornatoque putant esse dicenda. Namque ea distincta quidem, ac perspicua debere esse confiteor: in rebus verò minoribus etiam sermone, ac verbis quam maxime proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nullam ornatum his, qui modo non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi iurisperiti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, litus esse audeant dicere, quæ fluctus alludit. Quoque, quid natura magis a perperam, hoc pluribus condendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuvat audientis voluptas. Nisi forte existimamus Ciceronem male in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladium nobis interrim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus: ut sint ornamento, non impedimento.

Hactenus de præcipua inventionis parte, hoc est, probandi ratione, & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perstrinximus: nunc consequens est, ut in sequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic similitima est, quæque concionatoribus cum primis necessaria est, diliter incipiamus.

LIB. TER.

LIBER TERTIUS.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE ratione concionandi: in quo de ampli- candi ratione, & affectibus agitur.

CAPUT I.

QUIB AMPLIFICATIO AB ARGUMENTATIONE ratione differat.

Amplificationem (quam inventionis partem esse, constat) ab argumentatione, & probandi ratione (de qua hæcenus loquuti sumus) fecerere volumus: non quod ab ea modis omnibus iuncta sit, sed quod argumentatio ad omnia quæ rationum genera latissime patet: in quibus quæritur, sitne res, an non sit, quid sit, qualis item sit, & cuius rei præterita talis sit, & multa his similia. Amplificatio autem ad cetera quæ rationum, sive propositionum genera contrahitur: in quibus de sola rei magnitudine, & amplitudine quæritur: in quibus ostendere nitimur aliquid esse in genere suo vehementer indignum, calamitosum, lætum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, vel optandum: & quæ sunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad suadendum, vel dissuadendum, ad laudandum, aut vituperandum viam munimus: ad hæc enim tria amplificandi ratio potissimum conducit.

Itaque amplificatio (velut) argumentatio quædam ad

certum genus contracta est. Differunt etiam hæc dux orationis partes argumentorum tractatione. Argumentatio enim syllogismis utitur, hoc est, genere orationis in orbem quodammodo redactio, quamvis iustus orator, quam dialecticus syllogismum tractet. Amplificationis autem oratio expositioni, & enumerationi, quam argumentationi similior est. Sic Paulus propositionem hanc: Ministri Christi sunt: ut minus sapiens dico, plus ego, laborum suorum enumeratione amplificat his verbis: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter: & cætera, quæ deinceps sequuntur. Postremo differunt etiam sine. Argumentationis enim est, fidem facere, & intellectum ad assensum vi argumentationis perducere. Amplificationis autem est, non solum intellectum convincere, ut rem esse in suo genere maximam credat: sed etiam voluntatem ad amandum, vel detestandum, vel in quemvis alium affectum inducere.

Inventio autem earum rerum, quæ ad amplificandum pertinent, ex eisdem locis unde argumenta peruntur, sumenda est. Si enim amplificatio (ut paulò antè diximus) velut species quædam argumentationis est, efficitur sanè, ut utriusque inventio ex eisdem locis oriatur. Sed ex his tamen locis quædam magis ad amplificandum valent: ea videlicet, quæ multa in una aliqua re esse ostendunt. Unde loci à partibus, à causis, ab effectibus, & quæ his finitima sunt, nempe ab adiunctis, hoc est, antecedentibus, & consequentibus: quæ omnia exemplis, similibus, & scripturarum, vel Sanctorum Patrum testimonijs augentur, & confirmantur. Quarum rerum exempla paulò post subiiciemus.

Veruntamen hoc in loco ad memoriam revocare necessè est, quod antè diximus, videlicet duplices esse propositiones, quæ probantur, vel amplificantur, hoc est, hypothesis aut theses, quæ latine finita, aut infinita dicuntur. Finita sive hypothesis est, si quis vel obedientiam Abraham filium immolare parantis, vel adulterium à Davide Uxoribus illatum amplificare velit, utraque propositio finita erit: quæ videlicet ad has tantum personas pertineat. Contra vero, si quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit, propositio infinita erit: quæ videlicet la-

et

te ad omnia personarum genera pateat. Hæc igitur propositio infinita, ex his præcipue locis, quos supra memoravi, argumenta, hoc est, amplificandi rationes quarit. Finita vero, quæ circumstantiis implicata est, non modò ab his locis, sed ab omnibus etiam circumstantiis rem attollit, & amplificat. Quæ res in augenda peccatorum gravitate Theologis valde nota est: qui duplices esse circumstantias statuunt: alias, quæ in infinitum peccata aggravent, & interdum etiam eorum speciem mutant: quibus necessario in peccatorum confessione detegendas alunt. Alias vero, quæ citra infinitum aggravent: quæ tamen non sint necessario constitendæ. Hoc autem peccatorum exemplo, facile Theologi intelligent, quoniam modo virtutum quoque officia, quæ certis personis, ac temporibus tribuuntur, ex circumstantiis quoque augenda, & amplificanda sint: cum eadem contrariorum disciplina sit. Sed operæpretium erit, ut hæc ipsa, quæ diximus, propositis exemplis illustremus.

CAPUT II.

A PARTIBUS AMPLIFICATIO.

Partibus Propheta variorum regnorum casus miserandos amplificat: qui non contenti simplici oratione regni excidium, & vastitatem indicasse, calamitates omnes enumerant, quas una illa vastatio complectitur. Sic Hieremias in Threnis Hierosolymorum ruinam: sic etiam Babylonis eversionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel Tyri, & Aegypti, & Assiriorum vastationem lamentatur: dum operas omnes horum regnorum quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab servorum Davidis beneficium, & intempestivas eius lachrymas hæc ratione amplificat: Concesserunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam uxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Illic aperte videmus rem ab eius partium enumeratione auctam.

Sic etiam Gregor. Theologus Homilia de septem Machabais,

Gr. Th.

chabais,

chabæis, matris eorum constantiam amplificat: quæ omnibus tormentorum generibus ante illam propositis, de gradu virtutis, & constantiæ depelli non potuit. Unde ait: Matris verò robur, animique constantiam nihil flectere, & emollire, ac debilitare potuit. Non instrumenta luxuriantibus artibus accommodata, non rotæ propositæ, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum uogularum acies, non furentes bestię, non enses, qui acuebantur, non ferventes ollæ, non ignis, qui excitabatur, non miscellanea turba, non urgentes satellites, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis rivi, non flos ætatis, qui absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco à partibus, hoc est, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris constantiam amplificavit.

Lactan.
Firmia.

Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dominicæ crucis acerbiteratem ex eius partibus, hoc est, ex cunctis eius membris sauciatis amplificat. Sic enim Christum Dominum hoc modo loquentem inducit.

*Vertice ad usque pedes me lustra, en aspice crines.
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisque caput crudelibus haustum.
Undique diva pluens vitium super ora crivorem.
Compræssos speculari oculos, & luce carentes,
Afflictaeque genas: arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cerne manus clavis fixas, tractosque lacertos,
Atque iagens lateri vultus: cerne inde flumena
Sanguineum, fassisque pedes, artusque cruentos.
Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora.*

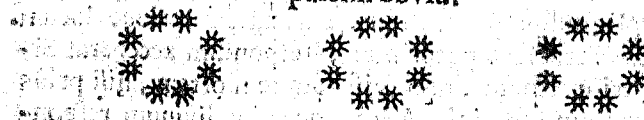
Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumeratis partibus, quas integrantes appellant, amplificatum.

Magis enim rem auget singularium partium distincta enumeratio, quam confusa totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia commentarius hanc propositionem amplificat. Rem omnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa comprehensam, quæque convolutam, hunc ad modum licet evolucere, si plarimas possessionum

for-

formas enumeremus, & varias perdendæ rei vias explicaverimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hæreditate obvenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex uxoris dote, quæ quidem neutiquam erat vulgaris, accesserat: quidquid ex legatis accreverat (accreverat autem permultum) quidquid ex Principis acceperat liberalitate: quidquid peculij castrensis conflayerat: pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, unâ cum ipsis villis, & pæconibus; breviter: rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in fœdissimis scortorum amoribus, quotidianis comellationibus, sumptuosis oblationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupedijs, unguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumpsit, abligurivit, absorbuir, ut ne teruntium quidem sibi reliquum fecerit. Hic duo illa verba, rem omnem, & luxu perdidit, suis partibus explicantur.

His igitur rationibus totum, enumeratione partium, quæ sub illo continentur, augetur. Totam autem appellamus, primum quod multas sub se partes claudit: ut in hoc exemplo proposito luxus: quæ vox, quæ multa in se vitia complectatur, explicatum est. Deinde totum appellamus, quod universale signum habet adiunctum: ut in eodem exemplo, Rem omnem perditam, dicimus: in quo omnia, quæ sub illo universitatis signo continentur, enumeramus. Hoc Dialectici descensum, & ascensum appellant: quibus vel à toto ad singularem enumerationem, vel à singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremò totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuius rei exemplum ex Lactantio proposuimus: Ubicumque igitur totum aliquod ex his tribus generibus inciderit, si res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligenter attendentibus, in sanctis litteris, & Sanctorum Patrum scriptis, præsertim apud Chrysostr. & Gregor. Theol. passim obvia.

CAPUT III.

AB ADIUNCTIS: HOC EST, ANTECEDENTIBUS, COMITANTIBUS, & CONSEQUENTIBUS.

Antecedentibus, quæ sub adiunctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contenti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua quæ præcesserunt, intelligi possunt, sed singulatim ea quoque commemoramus, per quæ ad eum exitum peruentum est. Huius præceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum. Ex ea virgine perditissimus, & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiam ab antecedentibus sic & dilatare, & amplificare licebit. Eam virginem, quod esset singulari forma, miserè deperibat. Deinde amoris impatiens, simplicem puellæ animum promissis sollicitavit, muneribus corrupit, blanditiis delinijt, officijs in mutuum amorem pellexit, improbitate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Alio quanto post tempore uterus virginis cœpit intumescere, foetu videlicet concepto: demùm puerum peperit. Aliud exemplum. Cicero Catilinæ conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare, atque amplificare licebit. Catilinæ nefarios conatus per iuvenes perditissimos, totius Romani Civitatis exitium, atque interuersionem molientes M. Tullius Cicero Consul sua sagacitate statim odoratus est: singulari vigilantia pervestigavit: summa prudentia deprehendit: miro in Respub. studio prodidit: incredibili eloquentia convicit: gravissima auctoritate repressit: armis extinxit: magna felicitate sustulit.

Hac autem amplificandi ratione (ut antè diximus) in ijs præcipuè rebus uti poterimus, in quibus explorata eius natura multa alia præcessisse intelliguntur. Causæ enim sive naturales, sive morales effectus suos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos pervenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus, Responsum acceperat Simon à Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Ante hoc enim divinum respon-

suum

suum multa præcessisse credendum est. Nam primùm vir sanctissimus divinæ gloriæ, & salutis animarum amore incensus, vehementer angebatur, cum univèrsum penè mundum infidelitatis tenebris obrutum animadverteret, & in parvo illo Iudææ angelo iustitiam penè extinctam, & pro vera religione superstitionem ferè, & hypochrism dominari. Sciebat autem summum tantorum malorum remedium in unius Salvatoris adventu positum esse: qui Evangelij lumen ad revelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus eius adventum accelerari postulabat, sciens scriptum esse: Qui reminiscimini Dominum, ne ta-ceatis, & ne detis fletum ei, donec stabiliat, & ponat Hierusalem laudem in terra. Esa. 62

His ergo sancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lachrymis pius, & misericors Dominus, qui respicit orationem humilium, & non spernit preces eorum, hunc gratissimum, & invidiosissimum illi responsum dedit, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Hac item ratione Beatissimi Patris Dominici mentem, atque propositum (quo Prædicatorum Ordinem in Ecclesia erigi postulavit.) amplificare licebit. Neque enim hoc tam præclarum inventum vir sanctissimus excogitare potuit, nisi prius arderet quasi facula animarum peritantium zelo, multisque ieiunijs, precibus, & lachrymis hoc ipsum à Domino assidue postularet.

A comitantibus verò, & consequentibus rem amplificamus, cum ea sive mala, sive bona, sive commoda, sive incommoda, quæ rem aliquam semper, aut frequenter comitantur, aut consequuntur, enumeramus. Ut si quis accusare aliquem velit, quod is alicuius belli auctor extiterit: hoc modo eius temeritatem amplificebit. Exhaustum in barbaros milites ærarium, fractam laboribus juventutem, proculcatas segetes, abacta pecora, incensos passim vigos, ac villas, desertos agros, everfa moenia, compيلاتas domos, direpta fana, tot orbos senes, tot orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indigne concupratas, tot adolescentium licentia depravatos mores, tantum funerum, tantum luctus, tantum lachrymarum præterea extinctas artes, oppressas leges, oblitteratam religionem, consula divina, humanaque omnia, corrup-

tam

ram Civitatis disciplinam. Universum, inquam hoc malorum agmen, quod ex bello nascitur, tibi uni feremus acceptum, si quidem belli fueris auctor.

Est autem hic à comitantibus & consequentibus locus mirè urilis, vel ad virtutes ex ijs, quæ illis conveniunt, amplificandas, vel ad vitia quoque exaggeranda, cum ea mala, quæ ab illis proficiscuntur, enumeramus. Qui quidem locus, ab eo qui est ab effectibus, & adiacentibus oriri videtur. Est autem hæc amplificandi ratio concionatori valde necessaria: præsertim cum ad virtutis studium, & amorem hortatur, aut à vitijs deterret: quod ad genus suavorum, vel dissuavorum pertinet. Sic D. Cyprianus sermone de zelo, & livore, invidia virus elegantissimè exaggerat his verbis: Latè patet zeli multiplex, & fecunda perniciès, radix est omnium malorum, fons cladium, seminarium delictorum, materia culpæ: inde odium surgit, animositas inde procedit. Avariciam zelus inflammat, dum quis non potest suo esse contentus, videns alterum ditiozem: ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altiozem. Hinc Dominicæ vinculum pacis rumpitur, hinc charitas fraterna violatur. Hinc adulteratur veritas, unitas scinditur, atque in hæreses, & schismata profilitur, dum obrectatur Sacerdotibus: dum Episcopis invidetur: dum quis queritur aut se non ordinatum, aut indignatur alterum se ferre præpositum. Hactenus ille.

Ofor. Ep

Ab his autem tribus locis, nempe ab Antecedentibus, Comitantibus, & Consequentibus, Oforius Episcopus humanæ vitæ miseriam elegantissimè describit his verbis: Quam gravis, & acerba sit humanæ vitæ conditio, quam multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando consequi, vel enumerando percensere. Ut enim à natali cuiusque die capiamus exordium, omnesque vitæ partes oratione perstringentes, ad exitum tandem illius veniamus, horam nullam vitæ debimus aut dolore vacuam, aut labore solutam, aut metu liberam: sed omnem ætatem infinitis difficultatibus affectam, & summis curis, & angoribus implicatam.

Vitæ namque principium à steru ducimus, de vinctisque membris omnibus, in terram abiecti labores immittis, & ploratus auspicamur. Cum autem reliqua adfuerint præ-

fidijs

fidijs naturæ tecta, atque vestita in lucem prodeant, solvuntur hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem cernimus, atque miserabiliter impeditum in vitæ primordio vagientem, statumque sui miseriam in ipso statim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim, & multitudinem, qui in illam naturam teneram, & imbecillam, confestim incurrunt, oratione complecti? Quæ cura, nutrices, quæ sollicitudo parentes afficiat? Quæ pericula, sint pueris infantibus primis illis mensibus intenta? Iam verò cum ætate progressi, metu, & cupiditate magis, atque magis turbati incipiunt; omnia mala, quæ minus antea sentiebant, sunt eis quotidie graviora. Cum autem ad pubertatem perveniunt, tunc ingens vis tempestatis existit, quæ miseros homines exagitat, nec eos ullo in loco consistere patitur.

Hinc enim acerbi amores invadunt, inde turbulenta diffidia statim animi convellunt. Quid, cum amarissima voluptates multis doloribus emptæ, nervos omnes incidunt? Quid, cum dolores admoti totum hominem impetu prosterunt? Quid deinde, cum adulta ætate dominandi libido inflammat animum? Quid cum invidia eundem conficit, atque consumit? Adde, si lubet, nuptiarum molestias, familiæ labe, vitæ sollicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorum fidem, sociorum prodiones, rerum civilium turbines, atque procellas. Quid autem ipsius ætatis extremæ morbos, atque molestias, & corporis exhausti deformitatem referamus? Quid denique cadaveris ipsius horrificam speciem commemorem? Est ne aliquid in vita vel odore tetrius, vel aspectu truculentius, vel contagio pestilentius? Sic igitur in summa vitæ brevitate, vis ingens malorum circumquaque volitat: laborem labor excipit: dolor ex dolore necitur: moerorem, atque luctum gravior quidam luctus sæpe consequitur. Unde colligitur, nihil esse in terris homine calamitosius. Hactenus Oforius. In hoc autem exemplo primum quidem ab humanæ vitæ partibus suo ordine descriptis, deinde ab adiunctis unicuique parti miseris tota res amplificatur.

CAPUT IV.

A CAUSIS RERUM AMPLIFICATIO.

Homil.
40. iuit.

A Causis D. Basilii passionis, ac doloris magnitudinem sanctorum quadraginta martyrum amplificat: diligenter causas omnes, quæ dolorem illum augere possent, ob oculos ponens. Cum enim, inquit, tyrannus, martyrum constantiam, & respondendi libertatem vidisset, in iram excanduit: expendebatque secum, quamnam machinam excogitaret, ut longam, simulque amaram ipsis mortem construeret. Invenit itaque: & videte quam gravem. Cum enim considerasset regionis naturam, quod frigore horrida esset, & anni tempus, quod hybernium: observata nocte, in qua maxime malum ipsum aufereret, & alias tunc Aquilo in ipsa spiraret: insit omnes denudatos sub diu in media urbe congelatos mori. Novistis autem omnes, qui hyemem experti estis, quam intolerabilis ea tormenti species existat. Neque enim possibile est, alijs ipsam demonstrari; quam ijs, qui iam experimento exempla eius apud se reposita habent. Nam corpus frigori expositum, primum quidem totum lividum est sanguine congelato. Deinde agitur, ac effruescit: dentes colliduntur, fibræ convelluntur, & tota moles involuntarie contrahitur.

Dolor autem quidam acris, & afflictio inenarrabilis usque ad medullas ipsas progrediens, intolerabilem facit his, qui congelantur, doloris sensum. Deinde extremitates ipsius amputantur, cum extremæ partes velut ab igne exurantur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata, & ad profundum diffugiens, partes, à quibus discedit, mortuas relinquit: eas verò, ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paulatim per congelationem procedente. Tunc itaque sub diu pernoctare condemnati sunt, quando stagnum, circum quod urbs habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planities aliqua ad agitando equos expositum erat: cum glacies ipsam transmutasse, & per frigus ad continentem, ac firmam terram reductum, accolis securam super dorsum viam

exhi-

exhibebat. Fluvij verò perpetuo fluentes, glacie ligati à fluxu cessarant: teneræque aquæ natura ad lapidum duritiam transmutata erat. Acres autem Aquilonis flatus omne animatum ad mortem urgebant. Tunc itaque ubi mandatum audivissent (vide mihi, virorum hic insuperabilem constantiam) cum gaudio, abiecta etiam postrema tunica, unusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mutuo inhortantes. Hactenus Basil. qui hæc ratione causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde Martyrum constantiam exaggeravit.

§. I.

A B EFFECTIBUS AMPLIFICATIO.

A B effectibus autem (qui interdum consequentibus, vel comitantibus adnumerantur) frequentissime rem amplificamus: cum omnem (ut ita dicam) eius sobolem, & fecunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bern. considerationis studium, ex fructibus, quos illa parit, commendat. Sic enim ait: Primum quidem consideratio ipsum fontem suum, id est, mentem de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat, & ordinat. Postremo divinarum pariter, & humanarum rerum scientiam confert. Consideratio est, quæ confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum investigat, verisimilia examinat, ficta, & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordinat, acta recogitat, in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda, aut incommoda, quæ ex rebus consequuntur, enumeramus, cum aliis, tum maxime in suasorijs, & dissuasorijs concionibus utimur. Ex ijs namque, rem, de qua agimus, vel esse amplectendam, si suademus, vel fugiendam, si dissuademus, probare contendimus.

R

§. II.

S. II.

DE AMPLIFICATIONE A COMMUNI-
BUS LOCIS, & CIRCUMSTANTIIS SIMUL.

Plenissima tamen amplificatio est, quæ à locis, quos supra recensuimus, simul, & ab omnibus rerum, & personarum circumstantiis proficiscitur. Eius commodissimum exemplum extat apud D. Tho. 3. part. quest. 46. in quo Dominicæ passionis dolorem omnium maximum fuisse ex omnium partium, & causarum, & circumstantiarum enumeratione probat.

Est autem hoc ipsum exemplum commodissimum, quodque apertissimè quæcumque hætenus diximus, declarat. In quo etiam manifestè apparet, amplificationem esse argumentationem quamdam, qua idem sanctus doctor hæc propositionem probat: nempe Dominicæ passionis dolorem, fuisse omnium maximum. Itaque studiosum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conversionem per Apostolos factam, cum ex locis, quæ ante commemoravimus, tum ex rerum, & personarum circumstantiis amplificamus. Ex persona quidem Apostolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena sapientia destituti, quique profiterentur se nihil scire nisi Christum, & hunc quidem supplicio crucis affectum. Atque verò, quod ea prædicarent, quæ essent ad agendum aspera, multoque magis ad credendum difficilla: nempe hominem inter latrones crucifixum, esse summum Deum, rerum omnium conditorem, & alia, quæ de Beatissima Trinitate, & sacra Eucharistia, & corporum resurrectione fides nostra prædicat. Præmia verò, quod ad moventis causæ rationem pertinet, vix ulla in hac vita proponebant: nisi vincula, verbera, exilia, bonorum proscriptiones, mortes, & cruciatus religionis gratia sustinendos. Contrà verò ex persequentium personis rei magnitudo augetur: quod essent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac postremò omnes omnium ordinum homines. Sed quoniam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Pa-

tres

Liber tertius.

L15

tres etiam in filios, & viri in uxores atrocissimè sæviebant.

Sed quibus machinis, & instrumentis adversus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: Innoxios, iustos, Deo charos, domo privas, patrimonio spoliatis, catenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Ad moves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viiceribus numerosa supplicia: nec feritas, & immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis. Excogitat novas poenas ingeniosa crudelitas. Sed videamus tamen, quid ijs rot machinis, atque tormentis mundus profecerit. Tantum abest, ut virtutem Sanctorum, Apostolorum, atque Martyrum infringere potuerit; ut vincas illis manus porrexerit, atque idolorum templis everfis, Christi crucem adoraret, eius paupertatem, & patientiam imitari, & omnes mundi opes, atque divitias, & carnis oblectamenta respuerit, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti cœperit. Hoc exemplo cernere licet, quantum ad res insignes amplificandas conducatur, varias tum rerum, tum personarum circumstantiis diligenter excutere.

Simili ratione D. Chysostronus ex omnibus circumstantiis diligentissimè congestis, calamitatem Sancti Patriarchæ Jacob exaggerat, cum ei Ioseph filij mors à cæteris filijs nunciata esset. Sic enim ait: Cum autem adolevisset amantissimæ uxoris filius, solarique illius desiderium huius præsentis, & iungi contubernio speraret, tunc sibi multiplices parantur clades: fratres enim illius tunicam intinctam sanguine patri ostendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim solam lugebat mortem, sed ipsum quoque mortis genus: plurimaque erant, quæ illius animum confunderent: quod amata illius coniugis filius, quod melior reliquis, quod maxime dilectus, quod in ipso ætatis flore, quod ab eo missus, quod nec in domo, neque in lecto, nec patre coram assistente, nec dicens aliquid, & audiens: quod non communi morte omnium, quod vivens à ferarum immanitate discerptus fuerat, quod ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere: ista illi non in iuventute contigissent, quando melius ferre potuisset, sed in senectute ultima. Erat miserandum omnino spectaculum, videre canos verendos pulvere fœdatos, simileque pecus discisa tunica

P2

nuda-

Cypria.

P circumstantiis

nudatum, lamentaque admittentia consolationem nullam; Scidit enim (inquit) Iacob vestimenta sua, & circumposuit cilicium lumbis suis; iugebatque filium diebus plurimis. Hactenus Chrysostomus: qui in excutiendis omnibus circumstantijs mirus artifex est.

Siquis autem appositis, & elegantissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat eiusdem Sancti Patris secundum, & tertium de providentia libros: in quibus, ut Stagiritem monachum arreptitium consolaretur, Sanctorum Patriarcharum Noë, Abrahæ, Iacob, Mosi, ac Davidis labores, & calamitates, & persecutiones (expositis, & amplificatis omnibus personarum, & rerum circumstantijs) divina quadam orationis ubertate, & facundia exaggerat. His namque exemplis multo magis, quam artis præceptionibus concionator, amplificandi rationem (quæ maxime ad omnia valet) adijcere poterit.

Cæterum, quæ hactenus dicta sunt, ad inveniendi rationem pertinent: hoc est; unde argumenta sumi debeant, quibus quod volumus amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungemus, quas Quintilianus enumerat: quæ huius loci propriæ esse videntur.

CAPUT V.

DE MODIS AMPLIFICANDI EX QUINTILIANO.

Rima est igitur amplificandi, vel minuendi species, in ipso rei nomine: ut cum eum, qui sit cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraque eum, qui pulsavit, attrigisse: qui vulneravit, læsisse dicimus. Hæc autem prima amplificandi ratio ad hyperbolem pertinere videtur (de qua suo loco dicemus) quæ rebus dare solet excedentia fidem nominum. Quod maxime naturale, & usitatum est his, qui aliquid augere, aut minuere, conantur: ut supra, vel citra id, quod res habet, oratio feratur.

Hoc autem genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus,

mus, conferantur. Ut Cicero in Verrem. Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitia: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque: non ficarium, sed crudelissimum carnificem civium, sociorumque in vestram iudicium adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiam plus ut sit, efficitur.

Quatuor tamen maxime generibus video constare amplificationem, Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie. Incrementum est potentissimum: cum magna videntur, etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id venit non modò ad summum, sed interim quodammodò supra summum. Omnibus his sufficit vel unum Ciceronis exemplum: Facinus est vincere civem Romanum, scelus verberare, propè parricidium, necare: quid dicam, in crucem tollere? Verbo satis digno tam nefaria res appellari non potest. Nam, & si tantum verberatus esset, uno gradu increverat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cum verò dixerit: propè parricidium necare, supra quod nihil est; adiecit: quid dicam in crucem tollere? Ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat, meo, quod ultra est, verba deficere.

Hac autem amplificandi ratione in ijs rebus uti possumus, quæ multa etiam in eodem genere magna sub se comprehendant: quale est admirandum, atque omni laude prædicandum redemptionis nostræ beneficium. Magnum est enim, quod Propheta quoque miratur, cum ait: Quid est homo, quod memòr es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Maius autem, quod Moyses inauditum ab exordio mundi fuisse ait, ut populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquentem, & cælestibus ipsum præceptis imbuentem. Quòd si hoc adeò magnum, & mirabile est, quid erit Deum ipsum propter hominum salutem mortale corpus induere, cum hominibus in terra versari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid verò in crucem inter maleficos, & sceleratos homines suspendi? Hæc tantam divinæ bonitatis dignationem quæ vis orationis pro meritis amplificare queat?

Fit & aliter supra summum adiectio: ut apud Virgilium

de Lauso: Quo pulchrior alter non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid supra positum est.

Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur: ut quod non est plus, quam maximum, sed quo nihil maius est: Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius, matrem tuam occidisti? Nam, & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri.

Crescit oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionem in contextu, & cursu semper aliquid priore maius insequitur; ut de vomitu Antonij Cicero: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptijs exhauseras, ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere postridie. Si inter cenam in tuis manibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum (cui ructare turpe esset) his fructis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit. Singula incrementum habent: Per se enim deforme erat, vel non in cœtu vomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum, vel si non Magister Equitum. Sed aliud divideret hæc, & circa singulos gradus immoraretur: Hic in sublime etiam currit, & ad summum pervenit, non nixu, sed impetu.

Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quaesit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod est infra, necesse est, ut extollat id, quod supra positum est. Hæc autem amplificandi ratio ab imparium comparatione sumitur: quæ Dialectici argumenta à minori, vel maiori ducta vocant: nisi quod cum argumenta sunt, probant aliquid, hic verò probando amplificat, & rem maiorem esse demonstrant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum artem, atque solertiam imitatur: qui ubi insignem aliquem colorem eminare inter cæteros volunt, alium ei subternunt, qui illum magis conspicuum reddat.

Ad hunc ergo modum qui dicit, exempla, & similia requirit: quorum comparatione res, quam attollere cupit, maxi-

maxima videatur. Huius rei exempla in litteris sanctis passim reperimur. Sic enim Dominus apud Hieremiam exemplo Rechabitarum, populi sui intemperantiam, & inobedientiam amplificat. Idemque apud eundem, eiusdem populi perfidiam acri, & figurata oratione, Gentilium exemplo amplificat, cum ait: Transite ad insulas Cethin, & in Cedar mitite, & considerate vehementer, & videte, si factum est huiusmodi, si mutavit Gens Deos suos (& certè ipsi non sunt Dij) populus autem meus mutavit gloriam suam in Idolum. Obstupescite cæli super hoc, &c. Sic etiam Dominus Iudæorum cæcitatem, & ingratitude exemplum Ninivitarum, & Regina Sabæorum declarat: præsertim cum personæ circumstantiam subdit: Ecce plusquam Ionas hic. Et: Ecce plusquam Salomon hic.

Illud autem in huiusmodi comparationibus curandum, ut utriusque partis circumstantias, quæ rem attollere possunt, diligenter excutiamus. Non solum enim tota totis, sed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: An verò vir amplissimus Scipio Pontifex maximus, Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum Reip. privatus interfecit: Catilinam verò orbem terræ cæde, atque incendio vastare cupientem nos Consules perferemus? Hic, & Cathalina Graccho, & status Reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendijs, & vastationi: & privatus Consulibus comparatur: quæ si quis dilatare velit, plenos per singula locos habeat.

Sic. D. Cypria. hoc argumentum à minori ductum, nempe si Dominus delinquentem servum punit, cur Deus de peccante homine supplicium non sumat, collatis circumstantijs, hoc modo amplificat. Ipse de servo tuo exigis servitium: & homo hominem parere tibi, & obedire compellis: & cum sit vobis eadem fors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, æquali iure, & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur: tamen nisi pro arbitrio tuo tibi serviatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus, & nimis servitutis exactor flagellis verberas: famæ, serti, nuditate, si frequenter ferro, & carcere affligis, & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum. Hactenus Cyprianus.

Hac

Hier. 35

Hier. 2.

Contra Demet.

Hæc eadem amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione, ex omnibus circumstantijs amplificare solemus. Ad hunc enim modum idem Cyprianus, gravius schismaticorum, quam lapsorum, hoc est, eorum, qui idolis sacrificarent, crimen esse demonstrat his verbis: Peius hoc crimen est, quam quod admisisse lapsi videntur: qui tamen in poenitentia criminis constituti, Deum plenè satisfactionibus deprecantur. Hic Ecclesia queritur, & rogatur; illic Ecclesia impugnatur. Hic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit, illic qui hæresim, vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decipit. Hic animæ unius est damnum, illic periculum plurimorum. Certè peccasse se, & hic intelligit, & lamentatur, & plangit: ille tumens in peccato suo, & in ipsis suis delictis placens à matre filios segregat, & oves à pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccaverit, ille quotidie peccat. Postremò lapsus martyrium consecutus, potest regni promissa percipere: ille, si extra Ecclesiam fuerit occidus, ad Ecclesiæ non potest præmia pervenire.

Est & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen imposuit: quòd videlicet hæc amplificatio alibi posita, alibi valeat: & ut aliud crescat, aliud augetur: atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum, & vomitum, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces, & latera ad ebrietatem? Minimè sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc possumus æstimare, quantum ille vini in Hippie nuptijs exhausserit, quod ferre, & concoquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, qua ex infrequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuerit vini erumpentis, ut non casum afferret, aut voluntatem, sed necessitatem (ubi minimè deceret) vomendi, & cibus non recens (ut accidere interim solet) redderetur: sed qui usque in posterum diem redundaret,

Idem hoc præstant, quæ antecesserunt. Nam cum Æo-
lus

lus à Iunone rogatus. Cavum conversa cuspide montem impulit in latus, ac venti velut agmine facto, qua data porta, ruunt, apparet quanta sit futura tempestas.

Huc etiam pertinet, cum res atrocissimas, quasque in summam ipsi extulimus invidiam, elevamus consultò, quò graviora videantur, quæ sequutura sunt, ut à Cicero factum est, cum diceret: Levia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit, humanum est: alius ne securi feriretur, pecuniam dedit, usitatum est. Non vult populus Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat: inaudita desiderat: non de Prætoris Sicilia, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Hoc in loco Cicero ratiocinatione usus est, qua colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur, atque usitata. Hoc quidam Concessionem vocant: cum is, qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur: ut quæ deinde dicturus est, graviora appareant.

Sic D. Cyprianus contra Christi hostem Demetrianum, Parum est, inquit, quòd furentium varietate vitiorum, quòd iniquitate ferarum criminum, quòd cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur: quòd superstitionibus falsis religio vera subvertitur: adhuc insuper Dei servos, & maiestati, ac nomini eius dicatos, iniustis persecutionibus flagellatis. Satis non est, quod tu ipse Dominum non colis: adhuc insuper eos, qui colunt, sacrilega infestatione persequeris? Hic augendi modus dissimili ratione idem efficit, quòd incrementum: de quo superius diximus. In incremento enim magna facinus, quæ antecesserunt: ut maius appareat, quòd deinde augere volumus. Hic autem, quæ vere maxima sunt, levia facinus, & extenuamus: ut eorum comparatione longè maius esse videatur, quòd amplificare volumus. Sic etiam solet ex alio aliud augeri: ut cum Annibalis bellicis laudibus, ampliatur virtus Scipionis: & fortitudinem Gallorum, Germanorumque miramur, quò sit maior C. Cæsaris gloria.

Illud quoque est ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Tale est illud: Non purant indignum Troiani Princeps, Graios, Troianosque propter Helenæ speciem tot mala, tanto temporis

spatio sustinere. Quænam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è vulgo, sed fenes, & prudentissimi, & Priamo assidentes. Verùm & ipse Rex decenij bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente summo discrimine, cui facièm illam (ex qua tot lachrymarum origo fluxisset) invisam, atque abominandam esse oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans, & iuxta se locans, & excusat etiam, atque sibi esse malorum causam negat.

Quin ex instrumento quoque heroum illorum, magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiæcis, & hasta Achillis. Qua virtute egregiè est usus in Cyclope Virgilius: Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Quid? Cùm vix lorica duo multiplicem connixi humeris, ferrent? Quantus Demolcos, qui indutus eam, cursu palantes Troas agebat? Ad hunc autem modum in lib. Reg. proceritas corporis & fortitudo Goliæ ex hasta eius, quòd esset quasi liciatorium textentium, & lorica, quæ erat quinque millium siclorum ponderis, demonstratur. Et Deut. 3. eadem corporis proceritas Regis Basam, ex ferrei lecti eius magnitudine: qui novem cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis haberent, ostenditur. Hæc autem corporum, & virium amplificatio, aliam quoque parit amplificationem, nempe Davidis, qui Goliæ interfecit, & Israëlitiçi populi, imò divinæ virtutis, qua is Regem ad eò potentem superavit. Est hoc simile illi, quæ Emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit: tantoque plus valet, quantò res ipsa verbis est firmitior.

Potest ascribi amplificationi Congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. Nam etiam si non per gradus ascendant, tamen velut acervo quodam allevantur. Tale est illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? Quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? Quid capiebas? Quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam Sinathrisimum vocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam crescere solet verbis omnibus, altius atque altius insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris,

mors,

mors, terrorque sociorum, & civium Romanorum, licetor Sextius.

Eadem ferè est ratio minuendi: nam totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Scio posse videri quibusdam speciem amplificationis, hyperbolem quoque. Nam & hæc in utramque partem valet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Facit etiam ad vim, & amplitudinem rerum ostendendam asseveratio: cùm vel adverbis, vel nominibus, vel alijs partibus appositis amplificamus, vel in laudem, vel in vituperium. Maiorem in modum me Senecæ lectio delectat. Dicit non potest quam tibi faveat focer. Verbis consequi nequeo, quam me delectet Cicero. Notus, & usitatus est & ille modus amplificandi, cùm speciem augemus generi collatam. Ut cùm omnes disciplinæ liberales plurimum homini concilient vel ornamenti, vel commodi, tum in primis Philosophia.

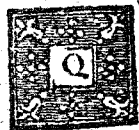
Hæc ferè Rhetores de ratione amplificandi: cuius præcepta propositis exemplis aptiora, & illustriora sunt. Quæ studiosius concionator legendis sacris doctoribus, atque his præcipuè qui eloquentiæ laude floruerunt (quales ferè Græci sunt) observare debet: ut hac virtute (quæ præcipua in dicendo est) plurimum valeat. Eius autem præceptionis, quam Fabius Ratiocinationem vocat, quæ cùm aliud dicat, aliò tendat, tria commodissimè exempla apud Ezechielem invenies. Amplificaturus enim casum, & ruinam Tyri, primum eius gloriam, immensas opes, & Emporij celebritatem cap. 27. longa, & magnifica oratione amplificat. Simili ratione cap. 31. Regni Assiriorum vastationem prænunciaturus primum quidem gloriam extollit: simili quoque ordine cap. sequenti Ægypti everisionem amplificat. Eademque ratione, verbisque splendidissimis Israëlitiçi populi ingratum animum, & scelera exaggerat, divinis beneficijs primum longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populum suum Dominus sub mulieris nomine alloquitur: Transiens per te, vidite conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cùm esses in sanguine tuo, vive. Multiplicatam quasi germen agrum dedite, & multiplicata es, & grandis effecta: & cætera quæ sequuntur. Simili quoque modo Nathan Propheta Davidis adulterium accusavit, divinis beneficijs, quæ in illum Dominus contu-

Q 2

le

lerat, primùm expositis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni sunt.

CAPUT VI.
DE RERUM DESCRIPTIONIBUS.

Uemadmodum cum de argumentorum inventione diceremus, formas etiam argumentationum, quæ ad elocutionem magis pertinere videbantur, exposuimus, ut quæ simul in oratione cœuant, simul etiam ab arte traderentur: ita nunc cum de locis, unde omnis amplificandi inventio petatur, dictum à nobis sit, figuras etiam, quæ amplificationi maximè deserviunt, quæ ad elocutionem magis spectant, his locis adnectere volumus: ut res inter se finitimæ simul collocarentur, & concionator, ubi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu habeat. Inter ea verò elocutionis ornamenta, quæ amplificationi deserviunt, rerum, & personarum descriptiones præcipue numerantur: quæ quamvis ad alia quoque valeant. (sæpe enim huiusmodi descriptiones delectationis gratia adhibentur) frequentissimus tamen earum usus in re amplificanda, & exaggeranda est. Cum enim amplificatio ad commovendos affectus instituta sit, nihil hos magis excitat, quam si ita res verè bis exprimat, ut non tam dici, quam geri, & ante oculos poni videatur. Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos posita, potissimum concitari. Quod quidem tum rerum, tum personarum descriptionibus fit. De quibus iam dicere incipimus.

DESCRIPTIO REI.

Descriptio est, cum id, quod fit, aut factum est, non summam aut tenuiter exponimus, sed omnibus fucatum coloribus ob oculos ponimus: ut auditorem, sive lectorem iam extra se positum, velut in theatrum avocet. Hanc ab effingenda rerum imagine Græci vocant Hypothyposin. Etiam si vocabulum hoc commune est, quoties aliquid oculis subjicitur. Hoc autem genus præcipue constat circumscri-

clarum explicatione, earum præsertim, quæ rem oculis maxime subjiciunt, ac moratam reddunt narrationem: hoc est quæ singularum personarum affectus, mores, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adjuvatur collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris, allegorijs, & si quæ præterea sunt figuræ, quæ rem illustrent. Quin epitheta quoque in hunc usum plurimum valent. Verum ut ista probe exprimas, non modo confert ars, & ingenium; verum etiam oculis spectasse, quæ velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Ut si quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua solliciti, & peccatorum conscientia anxij, trepidationem, & mororem describere vellet, non parum conducere, hoc ipsum periculo, & experimento subdidicisse.

Hoc modo Gregor. Theologus vitæ contemplativæ tranquillitatem, & felicitatem, quam expertus ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil enim mihi fortunatius eo homine esse videtur, qui clavis, compressisque corporis sensibus, atque extra carnem, mundumque positus, in seque collectus, nec nisi summa necessitate impellente, quidquam humanarum rerum attingens, & secum in se, & cum Deo colloquens, superiorem rebus in aspectum cadentibus vitam agit: divinæque species, & imagines puras semper, nec illis terrenis, & errabundis formis permixtas in seipso circumfert, ac Dei, rerumque divinarum purum omnino speculum est, in diesque efficitur: Incipit lucem, obscuriori videlicet clariorem adiungit, ac iam futuri avi bono fruitur, & cum Angelis versatur: & licet adhuc in terris agens, terram deserit, atque à spiritu in cælo collocatur: si quis vestrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam intelligit; atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoscer. Hactenus ille.

D. quoque Cypr. Tract. de habitu virg. quarundam foeminarum lasciviam descriptione amplificat his verbis: Quasdam non pudet nubentibus interesse, & inter illam lascivientem libertatem sermonum colloquia incesta miscere, audire quod non decet, quod non licet dicere: observare, & esse præsentem inter verba turpia, & temulenta convivium, quibus libidinum

fomes accenditur, sponsa ad patientiam stupri, ad audaciam sponsus animatur. Quis illi in nuptijs locus est, cui animus ad nuptias non est? Aut voluntariæ illic, & lætæ esse quæ possunt, ubi, & studia, & vota diversa sunt? Quid illic dicitur, quid videtur? Quantum à proposito suo virgo deficit, quando pudica quæ venerat, impudicior discedit? Corpore licet virgo, ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit illa, quæ habebat.

Alia
eiusdem
descrip-
tio.

Quid verò quæ promiscuas balneas adeunt? Quæ oculis ad libidinem curiosis pudori, ac pudicitie corpora dicata prostituunt? Quæ cum viros, atque à viris nudæ vident turpiter, ac videntur, nonne ipsæ illecebram vitij præstant? Nonne ad corruptelam, & iniuriam suam desideria presentium sollicitant, & invitant? Vident, inquis, qua illuc mense quis veniat, mihi tantum reficiendi corpusculi cura est, & lavandi. Non te purgat ista defensio, nec lascivix, & petulantix crimen excusat. Sordidat lavatio ista, non abluit, nec emundat membra, sed maculat. Impudicè tu neminem conspicis, sed ipsa conspiceris impudicè. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, sed dum oblectas alios, ipsa polueris: spectaculum de lavacro facis: theatra sunt fœdiora quò conyenis: verecundia illic omnis exiit: simul cum amictu vestis honor corporis, ac pudor ponitur, denudanda, & contrectanda virgininitas revelatur. Hactenus Cypria.

Sed como didissem huius rei exemplam extat apud D. Greg. Nisenum homil. de natiuitate Domini; in qua puerorum Innocentium crudelissima stragem copiosè describit his verbis: Quare horridum illud edictum emittitur, ut miscelli puelli trucidarentur? Quid malefici commiserunt? Quam mortis ac supplicij causam aduersus sese præbuerunt? Quibus unum illud solui crimini datur, quò scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atque hac de causa civitatem carnificibus repleri oportebat? Quis verò oratione calamitates delineaverit, atque descripsit? Quis ante oculos ponere narrando clades, & funera possit? Promiscuam illam lamentationem? Flebilem concentum puerorum, matrum, cognatorum, parrum ad carnificum minas miserabiliter exclamantium? Quomodo quis cum ense nudo carnificem iuxta infantem stantem, torvis, ac cade micantibus oculis intuen-

Gregor.
Nis.

tem, atque alias conserraneas voces edentem, sinistra manu puellam ad se trahentem, suasque proprias cervices ensi mucroni submittentem, ne suis oculis videat miserum filium carnificis manibus trucidari? Quæ ratione quis affectus patrum exposuerit? Implorationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus: cum multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis multiplices, ac varias calamitatis facies, ac modos deploraverit, ut miser infans simul & mamma adhæresceret, & per viscera lethale vulnus acciperet? Ut misera mater & papillam ori infantis admoveret, & sanguinem filij sinu exciperet? Sæpe autem alicubi carnifex ruente manu, uno impetu gladij, filium unà cum matre transfixit, atque unum sanguinis flumen extitit, quod tam ex materna plaga, quam ex lethali vulnere filij commisceretur.

Quoniam autem etiam hoc scelestæ vocis Herodis adiecit, ut non solum aduersus modò genitos infantes funesta, capitalisque sententia proferretur, verum etiam si quis ad alterum annum progressus esset, ut is quoque de medio tolleretur (scriptum est enim, à bimatu, & infra) alteram ex verisimilitudine cladem in his ratio cernit: quò sæpe tempus interiectum, duorum filiorum matrem fecerit eandem. Quale igitur rursus in talibus spectaculum erat, duobus circa matrem unam carnificibus occupatis, uno quidem prætercurrentem ad se trahente: altero verò eum, qui mamma etiam nunc admoveretur, à sinu revellente? Quomodo miseram matrem hac de causa affectam fuisse credibile est, cum aduersus duos filios natura quasi funderetur, utroque æqualiter maternis visceribus ignem accendente, cum ambigeret utrum ex improbis carnificibus sequeretur, uno quidem hinc, altero autem illinc ad eadem atrahentibus infantes? Accurrat ad recensatum, obscurum adhuc, & indistinctum ploratum emittentem? At alterum audit iam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lachrymis implorantem. Quid agat? Quò evadat? Quò se verrat? Ad utrius vocem clamorem reterat?

Utrius gemitui opploret? Utrius morti illachrymabitur, cum ex æquo naturæ stimulis utriusque nomine urgeatur?

§. I.

Possimus autem descriptionibus, ubi res postulaverit vel longioribus; vel brevioribus uti. Longiores sunt illæ descriptiones, quibus D. Chrysol. li. 6. de sacerdotio indignitatem suam ad Episcopale ministerium Basilio probare contendit. Quas, quoniam, & singularem doctrinam continent, & virtutis huius (quæ est in dicendo maxima) rationem aperitissimè demonstrant, hoc in loco atterere libuit. Is igitur volens se purgare Basilio, quòd Episcopi dignitatem refugisset, muneris amplitudinem, & difficultatem, suamque infirmitatem, & indignitatem eius rei causam extitisse, ait. Tum deinde, quo metu, atque mœrore animi contabuerit, cum ea res tractari cœpta est, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: ab eo ipso die, quo rutè mihi Episcopatus suspicionem hanc iniecasti; factum est identidem, ut corpus hoc ab anima propemodum dissolveretur: tam ingens pavor, tam ingens mœstitia animum meum occupavit. Nam cum apud me considerarem Christi sponsæ gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum: tum vero animi mei vitia expenderem, fiebat, ut assiduis tum illam, tum etiam me gemitibus, luctibusque prosequerer. In tanto ego actu antea vixi, cum id rutè ignorares, meque in tranquillitate victitare existimares. Ego verò tibi hic animi mei actum detegere tentabo: hinc enim fortassè veniam mihi dabis, meque tandem insimulare defines. Qui igitur illum detegam? Nam si eum apertè oculis istis cernere velis, id nimirum haud aliter liceat, quàm corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoque. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego per obscuram quandam imaginem, utcumque poterò, experiat mœstitiæ meæ fumum repræsentare.

Personæ *descrip-* *tio.* Fingamus puellam aliquam Regis filiam, & eius quidem; cui terra ea universa, quæ sub Sole posita est, pareat à proco quodam expeti: tum verò demus novam quandam in ea inæne formæ venustatem, quæ sic humanam naturam transcendat, ut per eam puella muliebre genus universum magno admodum discrimine superet. Præterea tantam illi inesse animi virtutem, ut virorum genus, eorum, inquam, qui vel

autem

antea fuerè, vel futuri olim sunt, longo per se intervallo relinquat: tum autem & morum honestate tanta eandem excellere, ut vel omnes philosophiæ terminos excedat: denique talem esse, ut proprii aspectus gratia, oculorumque venustas universam illam corporis totius elegantiam obscuret.

Addamus item, si placet, ipsius procum, non ex ijs tantum quæ diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici: quo quidem insanissimos quosque, qui antea unquam extiterint, amatores superet. Postea procum hunc, dum hoc philtro, ac furore deflagrat, aliunde accepisse futurum; ut puellam illam, quam miro amore deperat, homuncio nescio quis humilis, abiectus, obscuro, atque ignobili genere natus, quique idem corpore sit mutilo, denique mortalium omnium nequissimus in uxorem ducat. Tibine hic exiguam doloris nostri partem repræsentavimus? Satis tibi à me facturum putas, vel finita hic à nobis imagine? Equidem satis me fecisse puto, quod ad animi mei mœstitiæ repræsentandam spectat, cuius unius rei gratia imaginem ipsam adhibuimus. Atqui ut tibi item hic metus, stuporisque nostri modum oculis subijciam, ad aliam rursum hypothesim, descriptionemque me confero.

Ponite ante oculos exercitum ex militibus, tum peditibus; tum equitibus, tum nauticis viris constantem, ac mare quidem obtegit triremium numerus. Rursum ipsas camporum planicies, ipsos montium vertices hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant: æs item armorum oppositum Soli, splendorem reddat, atque à solaribus radijs, & glarearum, & clypeorum coruscatio vibretur: hastarum fragor, equorumque hinnitus in cælum feratur, neque terra appareat, ubique æs, ubique ferrum. Tum sint contra hos instructi, armati, efferi quidam, ac truces viri. Instetiam & conflictus tempus: postea rapiat quis de repente adolescentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorsus artis alterius gnarus sit, quàm lyre pastoricæ, ac peditum eundemque armatura ærea cum induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, ostendatque manipulos, manipulorum ductores, sagittarios, funditores, Centuriones, Duces, cataphractos, equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi confertos, navalium machinarum

Alteræ
personæ
descrip-
*tio.**Rei de-*
scriptio.

rum copiam: ostendat hostium proci & machinam universam, & averiandos, formidolososque quosdam in illis aspectus, & armorum apparatus ab aliorum apparatu diversum, & immentiam multitudinem, & convalles, & alta præcipitia, & montium iniquitates. Ostendat & adversarios in equis volantibus incantatione quadam insidere, & cataphractos per ætrem ferri, explicata etiam ei incantationis illius vi, ac forma.

Alter
navalis
præal. des
criptio.

Recenseat porrò & belli calamitates, missilium, iaculorum nivis instar ingruentium impetum, multam illam caliginem, & tenebras, obscurissimam noctem, quam sagittarum multitudo efficiat, Solis radios densitate sua avertens, pulverem tenebris non minorem, omnium oculos obæcantem, sanguinis torrentes, cadentium gemitus, stantium clamores, iacentium acervos, rotas sanguine tinctas, equos præ cadaverum multitudine, unâ cum suis sessoribus in caput præcipientes, terram universam mixtim hæc omnia continentem, sanguinem, arcus, sagittas, equorum ungulas, hominum capita simul iacentia, & brachia, & collum, & tibiâ, & pectus transfixum, cerebella ensibus traiecta facili cuspidem effractum, cui hominis oculus tanquam infibularis hæreat.

Recenseat item, & classis mala, atque incommoda. Tritemes alias in medijs aquis conflagrantes, alias cum cataphractis ipsis pessum euntes, fluctuum fragorem, navatum tumulationem, militum clamorem, spumam tum undarum, tum sanguinis mixtam, eandemque in naves simul omnes irrupentem, cadavera alia super ipsa navium transiacta iacere, alia submergi, alia adnatare, alia ad littora æstuantis maris impetu eijci, alia intra ipsos fluctus sic obruta, ut navibus iter veluti obsepant. Postremo cum exactò belli tragædias omnes edocuerit, addat item & captivitatis calamitates, & servitutem, nulla non morte duriozem. At secundam hæc omnia, iubeat illum continuò in equum ascendere, universique illius exercitus ducem agere. Hic tu adolescentulum illum censes, vel nudæ harum rerum narrationi sustinendæ parem esse posse? Ac non potius, vel à primo statim aspectu animo defecturum? Proinde, ne me ipse hic putes rem oratione attollere, neque hoc ipso quòd cor-

porc,

porc, sicut carcere aliquo inclusi, nihil profusus rerum invisibillum cernere possimus, magna ea est ducas, quæ à me dicta sunt.

Videas enim eo pralio longè tum maius, tum horribilius, si tibi fortè caliginosissimam illam Diaboli aciem, confictumque insanum oculis istis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non iacula ista, quæ cepimus, verum alia quædam machinamenta ijs, quæ dixi, longè terribiliora. Certè adversarijs istis nequaquam opus est thorace, non scuto, neque ensibus, neque hastis: sed vel nudus execrandæ illius militiæ aspectus talis est, ut humanam animam à corpore ipso dissolvere possit, nisi ea admodum generosa fuerit, atque adeò antequam à viribus ipsa suis auxilium petat, divitiarum se clementiæ providentiam senserit.

Ac sanè, si liceret, corpore hoc exuto, aut unâ etiam cum ipso corpore perspicuè, atque intrepidè universam illius aciem, bellumque contra nos instructum ipsis oculis coram contueri, videres utique non sanguinis torrentes, neque corpora demortua: sed animatum lapsus tam multos, sed vulnera sic gravia, ut tibi statim belli universa illa pictura, quam modò expressi, puerorum delectamenta, & ludicrum potius, quàm bellum videri possit: tam multi certè, ac frequentes ij sunt, qui in dies singulos feriuntur, quorum vulnera non idem mortis genus pariunt: sed quantum inter se dissident anima, atque corpus; tantum est certe inter mortem hanc, atque illam discrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eademque cadit, hic prostrata quidem iacet, mala iam conscientia cruciatu contabescens: postea verò quam separata à corpore hinc emigrarit, æterno crucianda supplicio traditur. Quòd si quis existat, qui Diaboli plagas non persentiat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingravescit. Quemcumque enim plaga unâ insicta non mordet, neque attristat, is cerè facillè & alteram excipit: itemque, & hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum usque spiritum feriens nefarius ille, quoties invenit animam supinam, prioresque plagas contemnentem.

Porrò autem si congressus modum expendere velis, hunc verò longè acriorem, ac magis diversum comperies. Neque enim

Spuma
lis præ
lis des
criptio.

Con
sentione
utrius
que præ
lis spi
ritualit
Fragorem
ex em
nibus et
cum san
tis am
plificat.

enim quisquam est, qui tam multas fraudis, doli, artificij or-
mas norit, quam multas sceleratus ille hostis. Qua quidem
in parte maior illius vis, ac potentia inest: neque inimicitias
quis tantas, tamque inconciliabiles adversus hostes sibi in-
fensilissimos gerere potest, quantas ille adversus humanam na-
turam gerit.

Porro si quis examinet, quanta cum inhumanitate is de-
pugnet, ridiculum certè fuerit homines hoc in loco conferre.
Sin iracundissimas, ac truculentissimas quasque feras delege-
ris, quas cum huius furore, atque infania conferas, reverà
manuissimas, humanissimasque eas hac comparatione com-
peries: tantum ille in animas nostras furorē spirans evomit.

Adde, quòd & pugnae iater homines gesta tempus breve
quidem esse solet, qua etiam in temporis brevitate multa
danrur induciæ. Nam, & natura sic comparatum videmus,
ut & noctis superventus, & iugulandi labor, & cibi capiendi
tempus, & multa id genus alia, militi respirandi potestatem
sic faciant, ut & armaturam exuere, tum verò paululum res-
pirare, seque & cibo, & potu reficere, multisque rebus alijs
pristinās vires recuperare valeat. Adversus autem Diabolam
dimicanti, nunquam licet arma ipsa ponere, somnūque ullum
capere, ei præsertim, qui perpetuò invulneratus prælio exce-
dere volet. Ex duobus enim necessario alterum consequitur,
ut aut cadat quis, ac pereat armis spoliatus: aut continen-
ter vigilet, armatusque stet. Siquidem ille continenter cum
sua ipsius acie stat, socordias nostras observans, ac maius qui-
dem afferens studium ad nostram internecionem, quam ad
nostram ipsi nos salutem afferamus.

Postremò, ut semel finiam, quòd à nobis hostis ille mi-
nime cernatur, quodque derepentè, atque improvīsò nos
adoriatur (quæ res ijs, qui non assidue in excubijs vigilan-
tes fuerint, infinitorum malorum causa esse solet) facit ni-
mirum, ut bello hoc ægrius, ac maiore cum negotio, quam
illo defungi possis. In hoc ergo campo voluisti nos Christi
militibus duces esse? Hoc ipsum verò quid aliud erat, quam
diabolo potius duces esse? Cum enim is, qui cæteros debet
tun in ordinis partiri, tum militaribus armis instruere, om-
nium simul infirmissimus, simul & imperitissimus fuerit, fit
nimirum, ut suæ fidei creditos prodar, & diabolo magis
quam

quam Christo ducem agat. Hactenus Chry. Cuius verba
huic præceptioni inferere libuit, non solum quòd describen-
di rationem apertissimo exemplo doceant, sed etiam quòd
singularem doctrinam contineant.

In quò quidem exemplo illam quoque amplificandi ra-
tionem animadvertere licet, quam Quintilianus annotavit:
in qua impari exemplo, hoc est, à maiori, vel minori ducto,
omnes circumstantias excutimus: quòd id de quo agimus, multò
esse maius, comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chris.
collatione facta, apertè ostendit, quantò acies dæmonum
instructissimo quovis exercitu formidabiliores sint.

§. II.

Illud tamen hoc in loco admoendam est, Sermocinationes
personarum, & illud similitudinis genus, quod à Rhetori-
bus imago similis appellatur (de quibus suis in locis disse-
remus) ad has rerum descriptiones plurimam lucis afferre.
Quòd sequenti descriptione, qua in amplianda matris sep-
tem Machabæorum constantia D. Gregor. Theologus usus *Greg. ho*
est, apertè liquet. Sic enim ait: At verò egregia mater gau- *mil. de 7*
dio simul, ac mœrore afficiebatur; atque in duorum affectuum *Macha.*
meditullio posita erat. Nam ut filiorum fortitudine, certa-
minumque spectaculo mirificè delectabatur, sic rursus cum
incertum pugnae eventum, incredibilemque tormentorum
magnitudinem secum reputaret, timore commovebatur. Ac *Imago*
proinde illos, non secus, atque avicula pullos suos arripien- *similis.*
te angue, aut alia quapiam insidiatrice bestia, circumvola-
bat, stridebat, obsecrabat, certantes adiuvabat: nihil de-
nique non dicebat, ac faciebat, quò illos ad victoriam pa-
ratiore, instructioresque redderet. Cruris guttas rapiebat,
fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc
colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus ac-
clamabat: Eugè filij mei, eugè strenui milites, eugè in cor- *Sermo*
poribus ferme incorporei, eugè legis, canaque senectutis *cinatis.*
meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, atque ad eam virtutis
magnitudinem evexit, antistites, atque patroni. Paulum
adhuc, & vicinus: paulum adhuc: & ego inter mulieres bea-
ta, & vos inter adolescentes beati. Hactenus Theolog. Hoc

autem genus similitudinis ad rem oculis subijciendam maxime pertinet.

Alia quoque similitudinum genera, & exempla, quæ à pari, maiori, vel minori, simili, dissimili, & contrario ducuntur, plurimum ad res amplificandas valent, ut suo loco ex Fabij sententia exposuimus. Quo in genere prudens lector duo præcipue in D. Chrystostomo (qui in hac parte maxime excellit) animadvertere poterit. Alterum, quod in exemplis imparibus, hoc est, à maiori, vel minori deductis, personarum circumstantias, quæ imparitatis rationem continent, diligenter excutit, & amplificat. Deinde non contentus rem maximam cum alia maxima comparasse, dat etiam operam, ut ea, quam augere vult, adhuc longè maior appareat. Hac autem ratione in sermone, quo eos accusat, qui domi sorores adoptivas fovèrent, quod eorum periculum ostendat, beati Iob exemplum inducit, oculos suos ne virginem viderent custodientis: & Apostoli Pauli, corpus suum castigantis, & in servitutem, ne reprobus fieret, redigentis.

Sic igitur ait: Sanctus ille Iob, qui omnem transcendebat virtutem; ex omnibus Diaboli retribus extractus, & primus, & solus tantam fortitudinem demonstravit, & omne ferrum, & adamantem sua continentia prætergressus, subnervavit. Diaboli potestatem: sic veritus erat talem pugnam, & curavit impossibile esse cohabitare virgini puram & sine damno; adeo, ut non solum à cohabitatione tali procul, & longè seipsum, sed & ab aspectu prorsus, & occursum subduxerit, legemque posuerit oculis suis omnino in virginem ne respicere quidem: Sciebat enim manifestè, quod non solum cohabitantem, sed & videntem curiose in faciem virginis, difficile, forte autem, & impossibile esset, effugere damnata, quod inde oritur. Propter quod, & dicebat: Ne cogitarem quidem de virgine. At si parvus videretur vobis ad certamen Iob (quamvis revera neque stercore illius simus digni) verumtamen, licet minus tua magnanimitate esse putas exemplum, cogita vocalissimum præconem veritatis, qui totum orbem circuegit; & dicere potuit verba illa multa sapientia referta, quod non iam ipse sit viveas, sed Christus in ipso: & quod crucifixus sit mundo, & mundus sibi: & quod quotidie moriatur.

Post

Post tantam ergo spiritus gratiam, & tanta certaminum specimina, post tam innumera pericula, post tam eximie diligentiam, & sapientiam studium, declarat nobis, & demonstrat, quod donec spiraverimus, & hac carne fuerimus circumdati, certaminibus nobis opus est, & laboribus; neque unquam otio temperantia paratur, sed multis sudoribus, & laboribus opus est. Ad hoc enim trophæum parandum dicebat: Castigo corpus meum, & in servitutem redigo: ne dum alijs prædicavero, ipse reprobus fiam. Hac autem dicebat, declarans seditionem carnis, & concupiscentiarum rabiem, præliumque continuum, ac vitam semper in agone constitutam. Hactenus ille. In quibus exemplis aperte liquet, quam studiosè personarum circumstantias (Beati. S. Iob, & Pauli) excusserit, & amplificaverit: ut facile quisque intelligeret, in quo periculo versarentur, qui tam longè ab animi firmitate, & perfectione distarent.

Superioris autem observationis in eodem sermone clarissima extant exempla: quæ (ne in re satis aperta sim longior) studioso concionatori legenda relinquo. Est enim hic sermo adversus eos, qui fovent domi sorores adoptivas, dignissimus, qui ab omnibus legatur, ut qui sit tum magno divitiarum gloriæ studio, tum maxima eloquentia refertus. Exemplo item huic observationi erit navalis prælij similitudo; paulo antè à nobis ab eodem auctore inducta: in qua hic vir divinus post utriusque militiæ collationem, exponit etiam quantum spiritalis militiæ certamen, & periculum sit atrocius, magisque pertimescendum.

CAPUT VII.

DE PERSONARUM DESCRIPTIONIBUS

Post rerum descriptiones, sequitur personarum descriptio, quæ varias habet species. Quamvis autem non omnes ad amplificandi rationem (de qua nunc sermonem instituimus) pertineant, ratio tamen præcipiendi exigat, ut quoniam rerum descriptiones tradidimus, personarum quoque tradamus. Primum autem earum genus est, cum personarum ingenium,

mo-

mores, cæterasque circumstantias, quas personis attributas superius diximus, sive laudis, sive vituperationis gratia, brevi oratione depingimus: quemadmodum Salustius Catilinæ, Cæsaris, & Catonis personas descripsit. Sic in litteris sanctis vita sanctissimi Iob, Tobia, Iudith in veteri testamento, & Simeonis, & Annæ viduæ in novo mores, & vita breviter describuntur. Hoc autem genus descriptionis docendi magis gratia, quam amplificandi solet adhiberi.

Est aliud proposito nostro accommodatius, quod notationem appellant: quoties amantis, luxuriosi, avari, voracis, temerenti, somniculosi, garruli, gloriosi, ostentatoris, invidi, sycophantæ personam depingimus. Mirus est in hoc descriptionis genere Ioan. Cassianus: in ijs enim liberis, quos de octo principalium vitiorum remedijs scripsit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitij contaminati sunt, appositissimè depingit. Duci autem huiusmodi notationes videntur à concomitantibus, & consequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quem Dialectici à communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia, duo solum exempla hic ascribam: reliqua autem in ijs libris studiosus concionator videre poterit. Is igitur in 10. de accidia libro, eum, qui hoc morbo laborat (quem nonnulli seniorum, meridianum Dæmonem appellabant) ira describit. Cùm hic Dæmon miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, fastidium cellæ, fratrum quoque, qui vel cum eo, vel eminens commorantur, tanquam negligentium, ac minus spiritualium aspersionem gigni, atque contemptum. Ad omne quoque opus, quod intra septa sui cubilis est, facit desidem, & inertem. Non eum in cella residere, nec operam finit impendere lectioni, nihilque se proficere tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiscit: & ab omni se dolet spiritali quæstu inanem in eo loco, vacuumque consistere: utpote qui cùm posset etiam alios regere, ac prodesse plurimis, nullum ædificaverit, nec quemquam institutione sua, doctrinaque lucratus sit. Absentia, longeque posita magnificat monasteria: loca etiam illa magis ad profectum utilia, & saluti congruentiora describit: consortia quoque ibidem fratrum suavia, & plena spiritali conversatione depingit.

Contra, universa quæ habentur in manibus aspera: &

non

non solum ædificationem nullam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum quidem victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremò, non posse se salvari putat in eo loco durantem, nisi relicta cella (cum qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit) ex inde semetipsum quantotius asportaverit. Deinde lassitudinem corporis, cibique esuriam, quinta, sextaque hora tantam suscitatur, ut velut longo itinere, gravissimoque labore confectus sibi lassusque videatur: aut quasi refectioem cibi bi-duano ieiunio, triduanove distulerit. Tum præterea huc illucque anxius circumspectat, & nec fratrem sibi quempiam adventare suspirat: sæpiusque egreditur, & ingreditur cellam: ac Solem, velut ad occasum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadam irrationabili mentis confusione, velut tetra impletur caligine, omnique actu spiritali redditur otiosus, ac vacuus: ut nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quam visitatione fratris cuiuspiam, seu somni solatio posse existimet inveniri. Deinde honestas idem morbus ac necessarias suggerit salutationes fratribus exhibendas, visitationesque infirmorum, vel eminus, vel longius positorum. Quadam etiam pia ac religiosa dictat officia: illos, vel illas debere parentes inquirere, & ad salutandos eos crebrius properare: illam religiosam, devotamque Deo sceminam, omni præsertim parentum præsidio destitutam, magnum opus esse pietatis frequentius invisere: ac si quid ei sit necessarium, quæ à proprijs parentibus negligitur, atque despicitur, sanctissimum procurari, magisque operere in his operam pietatis impendi, quam infructuosè, ac sine ullo profectu in cellula residere. Hactenus Cassia.

Idem etiam li. 12. superbi Monachi mores, & ingenium hoc modo describit: Quisquis superbix morbo fuerit occupatus, non solum nullam subiectionis, aut obedientiæ regulam custodire dignatur, verum ne ipsam auribus quidem suis doctrinam perfectionis admitit: tantumque concrevit in corde eius spiritalis verbi fastidium, ut cùm forte talis fuerit oborta collatio, uno in loco stare nesciat eius obrutus: sed huc illucque stupidus circumferatur intuitus, & aliorum, atque in obliquum, quam moris est, oculi defigantur. Pro suspiris enim salutaribus spura de sicco guttore contrahuntur

S

tur

cur, excreationes etiam sine ulla interpellatione flegmatum provocantur, digiti iudant, & in modum scribentis volitant, & ita huc, atque illuc universa membra corporis commoventur: ut dum spiritalis agitur collatio, totum se vel scantibus vermibus, vel acutissimis sudibus credat insidere: & quidquid simplex collatio ad ædificationem protulerit audientium, ob suam suggillationem æstimet esse prolatum: totoque tempore, quo spiritalis vitæ examinatio ventilatur, suis suspicionibus occupatus, non quid inde ad profectum suum capere debeat, aucupatur: sed causas cur unum quodque sit dictum, sollicita mente perquirat: vel quid eis possit obijcere, tacita intra se cordis volutatione coniectat.

Deinde post hæc, excelsa vox, sermo rigidus, amara, & turbulenta responsio, incessus erectus, ac mobilis, lingua facilis, proca loquela, nec unquam taciturnitatis amica, nisi cum contra fratrem rancorem quendam in suo corde conceperit: fitque silentium eius non compunctionis, nec humilitatis ullius, sed superbæ, & indignationis indicium: ira, ut quid in eo derestabilis sit, haud facile discernatur, utrum diffusa illa, petulansque læticia, an dira hæc virulentaque feritas. In illa namque sermo non opportunus, risus levis, ac fatuus, effrænata, ac indisciplinata cordis elatio: in ista verò ira plenum, virulentumque silentium: & quod ob hoc tantum concipitur, ut adversus fratrem rancor taciturnitate servatus, protelari diutius possit, non ut ex eo virtus humilitatis, ac patientiæ præbearur. Et cum ipse timore possessus facile cunctis tristitias inferat, atque ad satisfactionem læsi fratris semetipsam submittere dedignetur, etiam ab illo sibi met oblaram respuit, atque contemnit. Hæcenus Cassia, qui suis quasi coloribus & accidiosus, & superbi monachi mores, & ingenium ad vivum depinxit.

D. verò Bernard. detractorum mores, qui quodam *Supra* mulato verecundiæ fuce, conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur, describit his verbis: *Cantic.* Videas à detractore alta suspiria præmitti, sicque cum quadam gravitate, & tarditate, vultu modesto, demissis supercilij, & voce plangenti egredi maledictionem: quæ quidem tanto persuasibilior est, quanto creditur ab his, qui audiunt, corde invito, & magis condolentis affectu, quam malitiosè

pro-

proferri. Doseo (inquit) vehementer, pro eo quòd diligo eum, ut scitis, & nunquam potui de hac re corrigere eum: & aliàs mihi bene compertum fuerat: sed per me nunquam innotuisset, per alterum patefacta res est. Veritatem negare non possum, dolens dico, revera ita est: nam, aliàs quidem in pluribus valet, ceterum in ista parte, ut verum fateamur, minime excusari potest. Hæc Bern. D. verò Hieron. in epistola quadam fictam humilitatem. hæc eadem figura describit his verbis: Fictam humilitatem fugiens, illam sectare, quæ vera est: quam Christus docuit, in qua non sit superbia inclusa. Multi enim huius virtutis umbram, veritatem pauci sequuntur. Perfacile est aliquem habere veltem contemptam, salutare submissius, manus, & genua deosculati, inclinatio in terram capite, oculisque deiectis, humilitatem, atque mansuetudinem polliceri, lenta voce, tenuique sermones infringere, suspirare crebrius, & ad omne verbum peccatorem, ac miserum se clamare: sed si vel levi sermone offensus fueris, continuo videbis attollere supercilium, levare cervicem, & delicatum illum orationis sonum infano clamore repente mutare. Hæcenus ille. His exemplis, quid hæc orationis figura postulet, facile erit intelligere.

Hier. in
Epist.

CAPUT VIII.

DE SERMOCINATIONE.

St etiam sermocinatio, quæ inter personarum descriptiones numeratur: quæ nescio quid magis ad Concionatoris officium pertinere putem, non modò ad rationem applicandi, sed ad multa quoque alia. Quòd est mihi eius ratio, & natura diligentius aperienda, & exemplis illustranda. Prius tamen Cornificij definitionem, & exempla subijciam: Sermocinatio est, cum alicui persone sermo attribuitur: & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum fago, gladio succinctus, tenens scutum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subse-

quantur. Irrumpit in ædes subditō : deinde magna voce, Ubi est iste beatus, inquit, ædium Domini? Quin mihi præsto sit? Quid taceris? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerant: Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese. Parce, inquit: & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Per mansuetē fortunam: nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auri-bus meis applorare desinitis? Non abibit. Illi nunciatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari.

Quod simul ut audivit, Heas, inquit, Gorgia pedisse qua puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præstō, Sedes, inquit, audax? Non vox mea tibi vitam ademit? Exple meas inimicitias, & iracundiam saturo tuo sanguine. Ille, cum magno spiritu, Meruebam, inquit, ne plane victus essem: nunc video in iudicio tecum contendere non vis: ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam sententiosè loqueris: nequē ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier: Imò quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso, commoveare: & tu per Deos, inquit, hunc amplexare. Dominus est, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor loqui? Quæ me digna non sunt, tace: & quæ curanda sunt, cura. Tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Ille mulierem repulit à se lamentantem: ille nescio quid incipienti dicere (quod dignum videlicet illius virtute esset) gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaveritis: Nōne hac omnes urentur oratione? Deinde subiungere sermonem.

Est quidem hæc figura frequens in lib. Sapientia. Lege secundum eius libri caput, in quo longa quædam perditorum hominum Sermocinatio continetur. Sic enim seipso ad luxum, & impietatem adhortantur: Exiguam, & cum radio

est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reversus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hæc erimus tanquam si non fuimus, &c. Venite ergo fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tanquam in iuventute celeriter. Vino pretioso, & unguentis nos impleamus, & non prætereant nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant: nullum præstium sit, quod non pertranseat luxuria nostra, & quæ sequuntur. Item eiusdem libri cap. 5. timor, & horror impiorum in extremo iudicij die, & sermo eorum describitur his verbis: Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subita, & insperata eorum salute, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se, penitentium agentes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij: nos insensati vitam illorum asinabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est. Ergo erravimus à via veritatis, & lumen iustitiæ non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non ortus est nobis, &c. Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transferunt illa omnia tanquam umbra volans: & cætera quæ sequuntur.

Simili modo in Proverbijs Salomon procacitatem adulteræ femina primū describit: deinde sermonem illi convenientem tribuit. Sic enim ait: Considero vecordem iuvenem, qui transit per plateas iuxta angulum: & prope viam domus illius graditur in obscuro ad vesperascente die: & car., quæ sequuntur. Sic etiam in eodem libro Salomon improborum sermones, quibus simplicem hominem ad pravitatis suæ confortium inducere contendunt, ita describit: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis: si dixerint, veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra fontem frustra: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spolijs, fortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum: fili mi ne ambules cum eis. Eadem dicendi figura Esaias Regis Assyriorum superbiam amplificat: Postquam enim de eo Domi-

S ap. 2.

Prov. 7.

Prov. 2.

Esai. 10.

mus dixerat : Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse : in manu eorum indignatio mea, &c. Ipse autem non sic arbitratur, sed ad conterendum erit cor eius, & ad interuersionem gentium non paucarum. Dicit enim : Numquid non Principes mei simul Reges sunt ? Et cætera.

Nec solum quid personæ dicant, sed quid etiam dicere merito debuissent, hac fura significamus. Sic Hieremias, ut filiorum Israël ingratum animum exaggeraret, quid ij dicere debuissent, exprimit his verbis : Et non dixerunt, Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti ? Qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem, & inuiam ? Et cætera. Et infra idem : Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat nobis pluuiam temporaneam, & ferrotinam : plenitudinem annuæ messis custodientem nobis.

Hier. 2. Et iterum : Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus ? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonenti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Unde Eusebius Emmislenus fidelem virum vitam, & mores suos expendere adhortatur his verbis : Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat, ipsi nosmetipsos quotidie castigemus : ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis unaquæque anima, & dicat : Videamus, si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obreftatione, sine murmuratione transegi. Videamus, si aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui : puto quod hodie mentitus sum, peieravi, iram, vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingenui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidit, quam in cogitationibus noxijs, pessimisque consumpsi ? Hactenus illi.

Idem. 5. Et iterum : Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus ? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonenti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Unde Eusebius Emmislenus fidelem virum vitam, & mores suos expendere adhortatur his verbis : Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat, ipsi nosmetipsos quotidie castigemus : ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis unaquæque anima, & dicat : Videamus, si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obreftatione, sine murmuratione transegi. Videamus, si aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui : puto quod hodie mentitus sum, peieravi, iram, vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingenui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidit, quam in cogitationibus noxijs, pessimisque consumpsi ? Hactenus illi.

Idem. 2. Et iterum : Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus ? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonenti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Unde Eusebius Emmislenus fidelem virum vitam, & mores suos expendere adhortatur his verbis : Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat, ipsi nosmetipsos quotidie castigemus : ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis unaquæque anima, & dicat : Videamus, si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obreftatione, sine murmuratione transegi. Videamus, si aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui : puto quod hodie mentitus sum, peieravi, iram, vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingenui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidit, quam in cogitationibus noxijs, pessimisque consumpsi ? Hactenus illi.

Euseb. Emi. in homil. Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat, ipsi nosmetipsos quotidie castigemus : ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis unaquæque anima, & dicat : Videamus, si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obreftatione, sine murmuratione transegi. Videamus, si aliquid hodie, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui : puto quod hodie mentitus sum, peieravi, iram, vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingenui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidit, quam in cogitationibus noxijs, pessimisque consumpsi ? Hactenus illi.

Hoc etiam modo, tacitam Spiritus sancti exhorrationem describere solemus, sermonem eidem Spiritui accommodantes, quo nos, proposito vitæ nostræ periculo, mortis incerta conditione, gehennæ supplicijs, et celestibusque premijs, diuinisque beneficijs commemoratis, ad ostium cordis nostri pullans, a scelerata vita ad penitentiam reuocare conatur. Similique ratione varias Dæmonum suggestiones describere possumus, sermonem illis malitiæ eorum con-

uenientem tribuentes. Ad hunc quoque modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis se ipsos consolantur, salutemque sibi pollicentur, describere licet : quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimentes. Longam enim sibi vitam pollicentur, Dei misericordiam, Christi Sanguinem, Beati Latronis exemplum, extremam in fine vitæ penitentiam, cæteraque his similia in consolationem suam adhibent. Hac etiam virtute commodissime in amplificandis Martyrum certaminibus utimur : cum explicamus, quibus ipsi sermonibus partim Iudicibus respondebant, partim se ipsos ad fidei constantiam, & patientiam adhortabantur. Extant commodissima huius rei exempla apud Basilium in homilia quadraginta Martyrum. Itemque apud D. Gregorium Theologum in homilia de septem Machabæis : in qua sermones describit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis constantiam excitabant. Ad quæ exempla studiosum concionatorem remitto.

CAPUT IX.

DE CONFORMATIONE.

Sermocinationi finitima est conformatio, quæ maiorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua sic idem Cornificius : Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest persona, confingitur, quasi adsit : ut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata : & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto : Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem emitrat, nonne hoc pacto loquatur ? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris seditionibus ò cives vexor : quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patriemini nunc ab homunculis terretimis proteri, atque conculcari ? Item : Quod si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hæc utetur oratione ? Ego Reges cie-

ei, vos Tyrannos introducitis. Ego libertatem, qua non erat, peperit; Vos patriam servare non vultis: Ego capitis mei periculo patriam liberavi; Vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc confirmatio licet in plures res mutas, atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. Cicero verò adversus Catilinam patriæ proditorum, sic eandem loquentem inducit: Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te; nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium necesse, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera. Tu non solum ad negligendas leges, & quaestiones; verumetiam ad evertendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa quam ferenda non fuerant, tamen, ut potui, tuli, nunc verò me totam esse in metu propter te unum, quidquid increpaverit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Hactenus Cicero.

Ad hunc etiam modum Oforius Episcopus eidem patriæ sermonem adversus parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam, & corruptos mores minime castigant. Sic igitur ait: Quod si patria eiusmodi verbis tecum exoptuler, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te mihi moribus exitium? Cur in me pestem nefariè machinaris? Cur parentem, quam omni pietate complecti debebas, iugulandam suscipis? Meis enim legibus, & institutis in lucem editus, & nutritus fuisti; penine non solum à feris, sed etiam à morum feritate revocatus, & omni humanitate cultus exististi: meo præsidio vitam non solum elementer, atque benigne, verumetiam securè traduxisti. si enim in solitudine, & vastitate vitam ageres, non modo beluarum laniatus extimulceres, sed nihil inter te, & beluas immanes inrecesser. Mea igitur ope factum est, ut in periculis auxilium, in moribus remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplinam, in curis allevamentum invenires. Cum vita tua tam multis simul rebus indigeat, omnes illæ fuerunt à me tibi largæ, atque munificè suppeditatæ. Quod si ita non esse putas, à me secede, lucem meam, atque celebritatem fuge, & te in solitudinem abde: & videamus quo tandem modo possis abs-

absque meo præsidio vitam sustentare. Quod igitur opibus abundas, quod humanitatem retines, quod securè vitam degis, quod lucis iucunditate fruieris, id totum mihi est in acceptis referendum. Magis igitur sum mater tua, quam illa, quæ te peperit; existimanda. Si igitur mihi necem attuleris, non modò te improbum hominem, sed impium, & sceleratum parricidam fateate necesse est.

Sed dices fortasse, te nunquam de meo interitu cogitasse. An non intelligis, vitam, atque salutem meam civium moribus, & honestate contineri? Ad eò sine mente es, ut non videas, si illi cum ad ætatem maturam pervenerint, flagitijs effertati fuerint, esse mihi eorum scelere miserum, funestumque fatum necessariò subeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tam tibi, quam mihi filios genuisse. Cur igitur illos flagitijs obrui sinis? Cur illorum peccatis indulges? Cur illorum inconsideratam cupiditatem alis? Cur eorum pudorem extingui pareris? Cur denique illos honestatis studium negligere, & libidini servire permittis? Quod enim est aliud rerum publicarum exitium, & funus, nisi id, quod corrupta, & vitiosa civium institutione comparatur? Cives igitur, qui male filios suos instituunt, me perdunt, mihi pestem parant, mihi interitum, & exitium moluntur. Hæc si Resp. dicat, hominibus in filiorum educatione dilolutis, venitne vobis in mentem, quomodo homines in tanta negligentia, à maximis, & immanissimis criminis suspitione libereris? Hactenus Oforius.

Hæc etiam figura non infrequens in sanctis litteris est: Unde apud Salomonem, & Ecclesiasticum Sapientia laudes suas prædicat; & homines ad sui studium advocat. Quale est illud: O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum, & cat. Tale est etiam illud eiusdem, Sapientia foris prædicat: in plateis dat vocem suam; in foribus portarum urbis profert verba sua dicens: Usquequo parvuli diligunt infantiam: & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupiunt? Et cætera. Extat libellus quidam de conflictu vitiorum, & virtutum; quem quidam Leoni Papæ, quidam D. Augustino tribuunt, in quo vicijs tanquam rebus animarum sermones tribuuntur, quibus se te hominibus optobent, atque insipient. Similique ratione virtutes ipsæ pro se respondent, & causam

Prov. 8.
Prov. 14

Cypria. de habi- tu virg. atque dignitatem suam adversus vitia nentur. D. verò Cyprianus contra foeminas, quæ exquisitis coloribus faciem depingunt, Deum ipsam hoc modo inducit loquentem: Non metuis, oro, quæ talis es, ne cum resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat? Et ad sua præmia, & promissa venientem removeat, & excludat? Et increpans vigore censoris, & iudicis dicat: Opus hoc meum non est, nec hæc imago nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crinem adulterino colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, cum oculi tibi non sint, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos, atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compra, cum illo pariter arsura. Hæc, oro, non cogitanda sunt Dei servis? Non die, semper ac nocte metuenda?

Cyp. Ser. de Elie- mos. Idem quoque Cyprianus exaggerare volens inhumanitatem, ac perversitatem eorum hominum, qui cum ingentes sumptus in rebus inanissimis faciant, ne tunc quidem Christo pauperi porrigunt, appositisimè hac eadem figura Dæmonem loquentem inducit. Sic enim ait: Ponat unusquisque ante oculos suos Diabolum cum servis suis, id est, cum populo proditiōis, & mortis, in medium proflire, plebem Christi præsentem, & iudicantem ipso, comparationis examine provocare dicentem: Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem tui, nec familiam meam pretio passionis, & Crucis redemi: sed nec regnum cœlestē illis promitto, nec ad paradysum restituta immortalitate denuo revoco, & munera mihi quàm pretiosa, quàm gradia, quàm nimio, & longo tempore quaesita, sumptuosissimis apparatus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, concivarijs, ac sibilis eijciuntur, & furore populari nonnunquam penè lapidantur. Tuos tales munerarios, Christe, demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, ac in Ecclesia præsentem, & spectantem te eiusmodi munus edant, opignoratatis, vel distractis rebus suis, imò ad cœlestes thesauros, mutata in melius possessione, translatis. In istis muneribus hominum caducis, atque terrenis nemo pascitur, ne-

me vestitur, nemo cibi, & potus solatio sustinetur: cuncta inter furorem edentis, & spectantis errorem, prodiga, & stulta voluptatum frustrantium vanitate depercutit. Illic in pauperibus tuis tu vestiris, & pascere, tu æternam vitam operantibus polliceris: & vxr tui mejs pereuntibus adæquantur, qui à te divinis mercedibus, & præmijs cœlestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus fratres charissimi? Divitum mentes qua ratione defendimus? Qua excusatione purgamus, qui Zabuli servis minores sumus, ut Christo pro pretio Passionis, & Sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Hactenus Cyprianus. Cuius oratio satis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creverit.

Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Blefillæ duo commodissima huius virtutis exempla: quæ his adijcere non gravabor. Cum enim Paula Blefillæ filia mortem molestissime ferret, eandem Blefillam his verbis loquentem inducit: Quas nunc existimas Blefillam nostram pati cruce, quæ ferre tormenta, quod tibi Christum videat subiratam? Clamat nunc illa lugenti: Si unquam me amasti mater, si tua pberasuxi, si tuis instituta sum monitis, ne invidias gloriae meæ, nec hoc agas, ut à nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam Matrem Domini. Multas hic video, quas ante nesciebam. O quantum melior est iste comitatus! Habeo Annam quondam in Evangelio prophetantem: & quod magis gaudeas, tantorum antonum labores ego in tribus mensibus consequuta sum. Unam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc seculi carcer includit: quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis ut mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meo Domino displicentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus.

Qui nec hac Blefillæ oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquentem: Non vereris ne tibi Salvator dicat: Irascere Paula, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebel-

Hier. in Epif. ad Paul.

Idem ad eandem

libus lacrymis facis iniuriam possidenti? Scis enim quid de te, quid de cæteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Ieiunia ista adversarij mei sunt. Nullam animam recipio, quam nolente, separatur à corpore. Tales stulta philosophia habeat Martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum, vel Cationem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & tremulentem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quod habitu à matronis cæteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Meus ista, quæ plangit, sericaram vestium est. Interciperis, & moreris, & quasi non in meas manus ventura sis, crudellem iudicem fugis? Eugerat quondam, & Ionas animosus Propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est, quod per Apostolum meum iusseram, ne pro dormientibus in similitudinem gentium tristaremini? Hactenus ille. Hieremias quoque ad leniendos captivorum animos, ipsam Hierosolymorum Civitatem his verbis filios suos alloquentem facit: Audite confines Sion: adduxit enim mihi Deus luctum magnum: vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam superduxit illis æternus. Nutrivi enim illos cum iucunditate: dimisi autem illos cum fletu, & luctu, & cæ.

Hæc duo novissima descriptionum genera, præter alias insignes utilitates, hoc etiam habent, quod rectum orationis cursum, atque imperum ad formam quodam modo dialogi sectantur. Ad hæc sermones varijs personis accommodant, quas idem concionator inducere debet, & ea vocis, & gestus figura pronuntiare, atque ijs, quibus hi sermones tribuuntur. Quæ res non modo ad orationis, sed etiam ad pronuntiationis varietatem, & gratiam plurimum valet.

Post rerum, & personarum descriptiones, temporum quoque, & locorum numerantur, quas, quoniam proposito nostro parum conveniunt, omittendas duxi. Extant autem duo huius rei apud Lactantium clarissima exempla in carmine de phœnice, & de Dominica resurrectione. Illic enim locus, hic tempus elegantissime describuntur.

CAPUT X.

DE AFFECTIBUS IN COMMUNI.

ost. amplificandi rationem proximum est; ut de affectibus disseramus: quamvis hoc, exposita iam amplificandi ratione, magna ex parte traditum sit. Affectus enim (ut Philosophi aiunt) partim magnitudinis rerum, partim earundem presentia oculis subiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc descriptione rerum, & personarum fit. Utrumque verò hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio, atque descriptio, quamvis in suadendo, aut dissuadendo, laudando, aut vituperando plurimum valeant, non minus tamen, sed multò etiam magis ad affectus permovendos conducunt. Hæc igitur prima admonitio sit, ut cum alicuius rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in suo genere ostendamus, eandemque (si natura rei patitur) velut oculis spectandam proponamus.

Huius rei commodissimum exemplum præbent Lamentationes Hieremias: in quibus vir ille sanctissimus, non humano, sed divinitus actus Civitatis sanctæ eversionem, civiumque suorum calamitatem mirò modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc est, omnes eius partes, & circumstantias enumerat, & amplificat, remque totam ante oculos ponit. Hoc enim ostendunt illa verba: Quomodo seder sola civitas plena populo! &c. Et: Candidiores Nazaræi eius nive, nitidiores lacte, &c. Et: Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squallidæ, & ipsa oppressa amaritudine. Iam verò eiusdem Prophetæ oratio lamentationibus addita, totius calamitatis summam complectitur.

Deinde illud etiam ad permovendos animos maxime iuvat, ut ipsi, qui movere alios volumus, vehementer commoveamur. Quæ de re non gravabor Fabij verba, quæ superius citavi, hoc in loco repetere. Is igitur ubi de movendis affectibus disseruisset, sic hunc locum absolvit. Si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfaceram huic parti,

Tbre. i.

Fab. lib.

6. c. 33.

ti, nihil eorum quæ legi, vel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetrabilia: quæ quidem non alio quo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accēpi. Summa enim, quantum ego quidem sentio, circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur ipsi. Nam & luctus, & iræ & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, si verba, vultumque tantum, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utique in recenti dolore disertissimè quædam exclamare videantur, & ira nonnumquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quòd illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiatur oratio, qualem facere Iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, simile parietur? Siccis agenti oculis Iudex lacrymas dabit? Fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madeciscimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud Iudicem volumus, afficiamurque antequàm afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere,

Quas phantasias Greci vocant, nos sanè visiones appellemus, per quas, imagines rerum absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentem habere videamur. Has quisquis bene ceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidem dicunt Euphantastoton, qui tibi res, voces, actus secundum verum optimè fingit: quòd quidem nobis volentibus facillè contingit. Ut, hominem occisum queror, non omnia quæ in re præsentem accidisse credibile est, in oculis habebò? Non percussor ille subitus erumpet? Non expavescet? Circumventus exclamabit? Vel rogabit? Vel fugiet? Non ferientem, non coincidentem videbo? Non animo sanguis, & pavor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet? Insequetur enargia, quæ à Cicerone illustratio, & evidentiâ nominatur, quæ

non

non tam dicere videatur, quàm ostendere, & affectus non aliter quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. Ubi verò miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos gravia, indigna, tristia passos queramus. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicituri essemus. Vidi ego sæpe Histriones, atque Comædos, cum ex aliquo graviore actu personam deposuissent, stentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moveri periclitantium vice possimus? Orbem agimus, & naufragum, & periclitantem, quorum inducere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantumcumque usus fuit (nam pervenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lacrymæ solum deprehenderint, sed pallor, & verosimilis dolor. Hactenus Fabius.

Ceterùm, pios animi erga res spirituales affectus nulla ars præbere potest, nisi adsit Spiritus ille divinus, qui afflatu suo hunc morum animis nostris inspiret, quo & Prophetæ, & Evangelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis insinuat aspectus ille sanctorum animalium, quæ Ezequiel Propheta descripsit, qui erat ut carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Non solum enim accensis lampadibus mentes hominum illuminabant, sed etiam ignitis carbonibus ad divinam rerum amorem incendebant. Hoc affectu saucius Hieremias clamabat: Quis dabit capiti meo Hierem. aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo 9. die, ac nocte interfectos filia populi mei. Et: O vos omnes qui transitis per viam! &c. Et: Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritione filia populi mei. Hoc eodem affectu commotus Apostolus dicebat: Quis infirmus 2. Cor. ror, & ego non infirmor: quis scandalizatur, & ego non 11. uror? Et: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis, vellem esse apud vos modò, & commutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. Quis Gal. 4. quis

quis igitur hunc animum, atque sensum habuerit, non dubium, quin motus ipse alios movere, & incensus incendere possit. Quia verò hoc (ut ante diximus) Spiritus sancti donum est, qui in humilium cordibus requiescit, humilitate, & submissione animi, assiduisque precibus illud ab eo flagitet, quisquis onus, & officium hoc effugere non potest.

CAPUT XI.

DE AFFECTIBUS IN SPECIE.

Erunt hæc in universum dicta sunt. Iam ad affectus in specie tractandos descendamus, sua cuiusque loca, & inveniendi rationem perscribentes. Sunt autem alij affectus Oratorum, alij Concionatorum. Oratores enim fere auditorum animos ad commiserationem, vel indignationem movere solent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, spem divinæ miserationis, metum divini iudicij, ad spirituale gaudium, salutarem tristitiam, divinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem, sive animi submissionem movere solent.

Aristoteles secundo Rhetorices ad Theodectem libro copiosè de omnibus fere affectibus scribit: nempe de ira, mansuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, misericordia, cæterisque similibus. In quibus tractandis philosophico more causas explicat, quibus unusquisque horum affectuum in animo commoveri soleat. Hanc ergo prudentissimi Philosophi methodum his affectibus concitandis, quos supra memoravimus, nos quoque sequemur. Diligenter ergo animadvertenda illa sunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, spem in Deum, timorem, cæterosque similes affectus concitare soleant. Hæc autem omnia sigillatim explicare non unius libri, sed multorum opus est: cum magna pars factorum voluminum, sanctorumque Patrum hoc præcipue agat, ut hos affectus in animis nostris ingeneret. Nobis autem hoc in loco satis erit, velut digito affectuum fontes indicare, vixque ostendisse, quam in alijs sequi debeamus. Amo-

Amorem igitur in Deum excitant immensa eius bonitas, charitas, mansuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim (ut ab hac incipiamus) humanæ voluntatis obiectum à Philosophis esse dicitur. Deus autem non modo bonus, sed immensa etiam bonitas, summumque, & universale bonum est, quod omnem complectitur bonitatem: quemadmodum ipse ad Moysen ait: Ego ostendam tibi omne bonum. Denique adeo bonus est, ut eius comparatione nihil bonum esse dicatur: quemadmodum Salvator ait: Nemo bonus, nisi solus Deus. Amor etiam nostri, quem secundo loco posuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. At ita nos Dominus dilexit, ut dicat: Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Et: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Et: In charitate perperua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Hæc autem divina charitas sic nos ad redamandum impellit, ut Salvator dicat: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi ut accendantur? Lenitas quoque, & mansuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita sibi Salvator sumpsit, ut dicat: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et Apostolus, cæteris Domini virtutibus prætermisis, fideles obsecrat per mansuetudinem Christi.

Pulchritudo quoque ad se amandam vehementer allicit, quæ Græcè (Calon à vocando) dicitur: quod omnia vocet ad se, & amoris vi, ac potestate trahat. At Deus est, cuius immensam pulchritudinem Sol, & Luna mirantur: qui de se ipso ait: Pulchritudo agri mecum est. Nec agri solum, sed omnium etiam cælestium, atque terrestrium rerum pulchritudinem in se uno continet: à quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra sunt, derivatur: cum nemo dare possit, quod non habet. Quisquis autem pulchri huius naturam, & conditionem plenius cognoscere cupit, Platonem legat in convivio, in quo Socrates sceminam quandam de summi huius pulchri natura mirabiliter differentem inducit.

Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo habemus, cuius & genus sumus: quemadmodum Paulus Poeta Gentilis testimonio docet. Hæc autem magnum etiam amoris incitamentum est. Cum enim sanguinis, & generis commu-

nio inter cognatos sit, consequens est, ut qui seipsum diligit, eiusdem generis, & sanguinis consortes diligit. Inter cognationes autem, parentum, & filiorum magna cognatio est. At de Domino Deo nostro Propheta dicit: Nonne ipse est Pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te? Nec enim corporis solum formator, sed animæ etiam creator est: ideoque ipse est, à quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur: cuius comparatione, sicut nemo bonus, ita nemo pater super terram appellandus est. Unde merito Propheta dicit: Pater meus, & mater mea dereliquerunt me, *Psal. 26*
Esa. 63. Dominus autem assumpsit me. Et Esaias: Et nunc Domine pater noster es tu: & Abraham nescivit nos, & Israel ignoravit nos. Quanto ergo magis talis Pater diligendus est? Sed est aliud cognationis nomen multò arctius, atque coniunctius, quodque maiorem amoris flammam excitat: nempe viri, & uxoris, propter quam relinquet homo patrem, & matrem. Hoc autem plenissimum amoris nomen sibi Christus Dominus in Canticorum libro vendicavit: ut flagrantissimum suum erga nos amorem, nostrumque, hoc est, sanctarum animarum erga illum, insinueret. Idemque fidelem animam fide, & charitate inflammaram sibi desponsat. Utrumque autem nomen & patris, & sponsi per Prophetam complexus est, cum ait: Ergo amodò voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ. Quo ergo amore talis sponsus à nobis diligendus est?

Hiere. 3

Superest beneficentia, quæ omnia Domini beneficia sive corporis, sive animæ, sive naturæ, sive gratiæ, sive communiæ, sive privata complectitur: atque inter hæc omnia summum, & maximam redemptionis nostræ beneficium. Quæ autem oratio horum beneficiorum multitudinem, & magnitudinem vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enim stellarum multitudo, quam divina beneficia, numerari poterit. Quot ergo sunt Domini beneficia, tot cordi nostro igniculi admoventur, qui amoris ignem erga illum incendunt. Denique (ut uno verbo omnia complectar) omnes amandi rationes, quæ in rebus conditis inveniuntur, cum infinita accessione in hoc summo bono auctæ reperiantur. Quò fit, ut solus infinitus amor, qui in divino pectore æstuat, huic infinite bonitati plene satisficiat: ceteri vero

amo-

amores, vel ipsarum quoque beatarum mentium, infinitis partibus minores sunt, quam quos infinita illa bonitas, & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes, & incitamenta charitatis oriuntur: quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo proposito, Ecclesiastes partim studio, & meditatione, partim sacrarum litterarum, sanctorumque Patrum lectione rationes invenire poterit, quibus ceteros affectus in animis auditorum excitare possit. Inter quos ad Ierhali peccati odium, & detestationem, & ad divinæ iustitiæ timorem potissimum studeat inducere. Hunc autem salutarem metum præcipuè acunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis inevitabilis necessitas, divinorum iudiciorum abyssus, rationis reddendæ cogitatio, extremi iudicij formidanda severitas, suppliciorumque gehennæ acerbitas, simul & æternitas, ceteraque his similia. Est autem hic timoris affectus utilisissimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Cum enim homines nimium sui amantes sint, etiam si Dei amore careant, hoc tamen nimio sui amore capti, quidquid sibi valde noxium esse intelligunt, vehementer perhorrescunt. Unde fit, ut à servili timore incipientes, & peccata solo poenarum metu detestantes, paulatim ad filiorum amorem provehantur. Hac ratione Beatus Confessor Vincenarius inspiram penè hominum multitudinem ad veram poenitentiam traxit: quòd in concionibus suis ut vehementissimus, ita frequentissimus esset in hoc divini iudicij, æternorumque suppliciorum metu concitando. Quocirca Ecclesiastes animarum salutem sitiens, frequenter hos affectus urgere, ac præcipuè gehennæ acerbicatem, & æternitatem quanta poterit vi dicendi exaggerare, & velut oculis spectandam proponere debet. Nunquam enim tantum has poenas dicendo amplificare poterit, quin multis, ac penè infinitis partibus eius oratio sit inferior, quam quod rei magnitudo postulat. Quæ in re omnis ars, omni que dicendi facultas deficiat.

Cum enim inter Oratorum virtutes Dinosis præcipuè numeretur, quæ rei indignitatem, & atrocitatem non solum dicendo æquat, sed etiam superat: (qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur) in hac tamen poenarum acere-

V. 2

bi-

bitate amplificanda virtus hæc prorsus deficit. Tantum enim abest, ut maiorem, quam revera est, dicendo faciat, ut nec quanta sit, efficere ullo modo possit. Quamvis autem longe minus sit quod hac de re dicitur, hoc ipsum tamen quod dicitur vehementer vel ferrea hominum præcordia movere potest. Ad hoc autem multa Ecclesiastes in scriniolis reposita, & meditata habere debet: quibus hunc affectum excitare possit, ac deinde ingentem admirationem commovere: quod tam multi sint, qui hæc omnia certissima fide sibi persuadentes, non aliter vivant, quam si eadem aniles fabulas existimarent. Ubi igitur his rationibus argumenta invenerimus, quibus affectus isti commoveantur, rationes amplificandi adhibendæ sunt, quibus ea, quæ inventa fuerint, amplifemus: & hæc ipsa exemplis, similibus, dissimilibus, & scripturarum, atque sanctorum Patrum testimonijs confirmabimus.

DE COMMISERATIONIS AFFECTU.

Conquestio in causis iudicialibus defensori necessaria est, qua vel iudicum, vel auditorum animos ad misericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio raro in concionibus incidit: incidit tamen aliquando, sive cum Dominicæ Passionis acerbitatem, vel sacratissimæ Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filium amisit, aut cum eo in Ægyptum fugit, aut (quod fuit longe miserabilius) cum eundem in cruce morientem vidit, & rumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrum explicandis hic affectus intercedere. Quamvis autem hoc raro eveniat, quia tamen quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna sunt quæ legantur, ea hoc in loco attexere volui: ex quibus prudens concionator, quæ instituto suo commodiora videbuntur, seligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de Inventione libro sic ait.

Cicero. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quod facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortuna vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur. Quæ ratione habita graviter, & sententiosè, maxime demittitur

animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alicui malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in æria tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & liberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi, perpessuri ve sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos sigillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse: & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas misérias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audivi, non extremum eius spiritum excepi. Item. Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter lacrit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut si ad equum, domum, vestem, fermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commoveretur.

Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd

ab ijs, à quibus minime conveniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putaverimus: aut à quibus indignum est, ut à servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus: & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportet. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arefcit. Hactenus.

Cicero.

C A P U T XII.

DE FIGURIS ELOCUTIONIS, QUÆ affectibus concitandis deserviunt.

Ua hactenus de affectibus concitandis diximus, ad inveniendi magis, quam ad eloquendi rationem pertinent. Nunc quædam elocutionis figuras, quæ ad hoc ipsum præcipue conducunt, his adiungere visum est. Post rem igitur insignem amplificatam, aut probatam, auditoris animus, qui iam rei magnitudinè incipit commoveri, figuris ad hoc idoneis excitandus est. Inter quas prima, & vulgatissima est exclamatio: qualis illa Apostoli, ex affectu charitatis erumpens: O insensati Galatæ! Quis vos fascinavit non obedire veritati? &c.

Nec semper exclamatio ab hac interiectione, O, incipienda est: sed ubicumque impotens affectus erumpit, exclamatio est: qualis illa: Generatio prava, atque perversa! Hæc est ne reddis Domino popule stulte, & insipiens? Nonne ipse est pater tuus, &c? Potuisset enim dicere: O generatio prava!

prava! &c. quemadmodum in Evangelio Dominus: O generatio incredula, atque perversa, quandiu apud vos ero? Quosque vos pariat? Illa quoque eiusdem Domini vox, doloris index, Væ mundo à scandalis, exclamatio est.

Sed vehementissima illa est, quæ pluribus constat exclamationibus: qualis illa Grego. Theologi in oratione funebri, in qua Gorgoniae sororis foemina sanctissimæ virtutes, ac præcipue sacras in orationis studio vigiliis commendat. Re enim exposita, sic exclamat: O noctes infomes, & psalmodiarum cantus, & stationem in diem desinentem! O David, solis pijs animis haud prolixè canens! O tenera membra in terram provoluta, seque asperè præter naturam exercentia! O lachrymarum fontes præ tribulatione profusarum, ut in exultatione messem faciant! O nocturnam clamorem, nubes penetrantem, ad Deumque peruadentem! O spiritus ferocem, præ orationis desiderio nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimescentem! O foemineam naturam, quæ propter commune salutis certamen naturam virilem superasti, atque ostendisti maris, & foemina nomine, non animos, sed corpora sola distingui! Hactenus Gregorius.

Est autem exclamatio multò acrior, cum Apostrophi coniuncta est: In qua animus rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas, & inanimas sermonem convertit: qualis illa est: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, &c. Et illa quoque ante rem expositam, quod rarius contingit, contingit tamen. Audi cælum, & auribus percipe terra, quia Dominus loquutus est. Et similis huic: Audite cæli, quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Sed illa tamen, si non acrior, certè splendidior, atque suavior ex desiderij magnitudinè expressa vox: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Hanc quidem vocem ingens desiderij ardor expressit. Ille verò vehemens grati animi, & lætitiæ affectus: Laudate cæli, quoniam Dominus fecit: iubilare extrinsecus terræ: resonare montes laudationem, saltus, & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel glorietur. D. verò Hieronymus in Epitaphio Nepotiani mortem ipsam alloquitur his verbis: O mors, quæ fratres di-

Mat. 18

Gregor. Nazian. oratione funebri sororis Gorgo.

Apostrophe.

Hiere. 2 Esai. 1

Esai. 45

Esai. 44

honorem, quem dedit nobis Deus: & Paulum clamantem audiamus: Ne sitis servi hominum: & mulieribus servire ad communem omnium perniciem desideratis. Hactenus ille.

Hac igitur figura frequentissime Concionatores uti possunt: quæ, si à charitatis visceribus proficiscatur, magnam vim ad animos permovendos habet. Est in Hispania Concionator quidam, non minus sanctitate, quam doctrinâ, & officij dignitate celebris: cuius auditores (inter cetera laudum eius insignia) hoc maxime commendant, quod frequenter hac obsecratione uti soleat: Obsecro vos fratres amore Dei, ne ultra peccare velimus. Quam quidem sententiam ea vocis, & vultus figura pronunciat, quæ facili affectum eius charitatis plenissimum ostendunt: quo vehementer auditorum animos commovere solet.

Adiuratio.
 2. *Tim.*
 4.
 Finitima est huic Adiuratio: quæ maiorem adhuc vim habet. Cuius speciem illa Pauli verba præferre videntur: Testificor coram Deo, & Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos, & mortuos, per adventum ipsius, & regnum eius, prædica verbum, &c. Religiosus admodum Pater Franciscus Titelmantus, ubi in commentarijs de cælo, & mundo, aliquorum syderum magnitudinem, ex sententia Ptolomæi Alfragani, cæterorumque doctissimorum Astronomorum declarasset, adiecissetque, aliquot sydera esse, quæ terræ magnitudinem trigeries quinquies, alia septuagies, alia nonagies; alia verò (quæ primæ magnitudinis esse dicuntur centies, & septies superarent, rei magnitudine stupefactus;) sic exclamat: Adiuvo te, lector, quisquis es, ut Christiano pectore etiam, atque etiam perpendas ex his, quæ dicta sunt, quam sit miseranda sors cæli hominum, qui propter angustissimam huius terræ gurgustiola immensam illam cælestis regni amplitudinem amittunt.

Iterumque considera, quam miseri sint, & quàm male sibi consulant, qui pro huiusmodi rebus digladiantur, mutuoque se ipsos decipiunt, omniaque divina, & humana iura violant. Quamvis enim aliquis totius terræ Imperium obtineret (quod tamen nulli hactenus inter mortales contigit) quid aliud quam punctum rapuit? Quid aliud quam punctum manibus tenet, in atomò tenet imperium? Illi ergo, qui pro terræ minima particula, utpote pro agello, pro ar-

gusto

gusto prædiolo, pro domuncula, sive casula contendunt, quid aliud moliantur, quid querunt, quàm huius puncti, hoc est, totius terræ minimam particulam possidere? O vanas hominum curas, o pectora cæca! Disce, o miser, pro quàm minima recula, quantam amittas thesaurum; & pro angusto formicarum nidulo, quàm amplum abijcias palatium, dum terrenam sortem cælesti præligis.

Oratio quoque affectum animi desiderantis explicat: *Optatio*
 qualis illa: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent. *Deu. 32*
 Item illa: Quis dabit mihi penas sicut columbæ, & volabo, & requiescam. Et illa: Usquequò peccatores, Domine, usquequò peccatores gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filijs Israel obedientiam pollicentibus ad Moysem ait: Rectè omnia sunt loquuti. Quis det eos talem habere mentem, ut timeant me, & custodiant universa mandata mea, ut bene sit illis, & filijs eorum usque in sempiternum? Sanctus quoque Iob. Quis, inquit, mihi tribuat, ut in Inferno protegas me? &c. Et: Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro, &c. Hieremias item populi peccatis offensus, clamat: Quis dabit me in solitudinem diversorium viatorum, ut fugiam populum meum: quia omnes adulteri sunt, & cæcus prævaricatorum?

Contraria huic est Imprecatio, qualis illa Didonis apud Virgil.

*Sed mihi vel tellus optem, prius ima delibiscat,
 Vel Pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
 Ante pudor, quàm te violem, Et tua ira resolvam.*

Est hæc figura non infrequens in litteris sanctis: sic sanctus Iob: Pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est: conceptus est homo. Et *Osee. 14.* Pereat Samaria, quia ad iracundiam provocavit Deum suum, &c. Et in *Psalmo*: Fiant mensæ eorum coram ipsis in laqueum, &c. Verùm his imprecationibus Prophetarum, & *Psalmorum* libri pleni sunt, quæ tamen non tam imprecationes malorum, quàm futurarum cladum vaticinia, existimandæ sunt. Hæc figura uti possumus, cum gehennæ acerbiter, aut extremi iudicij

severitatem exaggerantes, - dâminatorum voces exprimuntis; quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac postea, modo natali dici, atque sibi ipsis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus feriuntur, iure numeranda est: cuius est in litteris sanctis frequentissimus usus: qualia sunt illa: Quomodo sedet sola Civitas plena populo! Et: Quomodo obscuratum est aurum, muratus est color optimus! Et: Quomodo obrexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion! Isaias quoque: Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui manè oriebaris! &c. Et Psalmodographus: Quid est tibi mare, quodd fugisti, & tu Iordanis, quia conversus es retrorsum? Montes exultastis sicut arietes, &c. Hoc autem in loco duplicatur figura, cum admirationi iungitur Apostrophe. Apparet autem hanc esse figuram, quia quod simpliciter dici poterat, Sedet sola Civitas plena populo, &c. acrius eadem sententia hoc modo profertur, & honestatur.

Sunt & aliæ figuræ, quæ multum etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales sunt, Repetitio, Conversio, Complexio, Interpretatio, Synathrismus, sive Congeries, Contraria, Contentio, & quædam aliæ, quas inter cæteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim solum hic enumerare voluimus, quæ manifestos continent affectus. Quas si quis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabit, dummodo earum vis, atque natura intelligatur.

Hæc sunt, quæ de amplificandi ratione in communi mihi dicenda visa sunt. Cum autem initio secundi libri omnem orationem in triplici genere versari traditum à nobis sit, nempe argumentatione, amplificatione, & expositione: ac de duobus prioribus iam dictum sit, reliquam erat, ut de tertia parte, hoc est, expositione modò diceremus: de qua tamen in sequenti libro, cum de narratione, & genere didascalico dicendum erit, pauca trademus. Vtroque enim modo aliquid exponimus, vel cum rem gestam narramus, vel cum abstrusum aliquid dicendo explicamus.

LIBER QUARTUS.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE ratione concionandi: qui singularia concionum genera, & dispositionis ordinem, atque rationem explicat.

CAPUT I.

DE SEX ORATIONIS PARTIBUS.

Adhuc communia Inventionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in univèrsum pertinent, exposuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, ut ad singulares concionum species tractandas descendamus: & quid unaquaque earum desideret, quidque Ecclesiastes supra Oratorem addat, explicemus. Diximus autem, ex Aristotelis, & Ciceronis sententia, Rhetoricæ artis materiam in triplici causarum genere versari, Iudiciali, Deliberativo, ac Demonstrativo. Et in Iudiciali quidem genere accusamus, vel defendimus: in Deliberativo suademus, dissuademus, hortamur, debortamur, petimus, consiliamur, commendamus, &c. in Demonstrativo, personas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum est his Didascalicum, seu dialecticum genus ab ijs, qui latius hoc causa genus patere volunt, ut non tantum finitam complectatur quæstionem, sed ad infinitam etiam extendatur, & ad quamcumque rem

positam, de qua differi via, & ratione possit. Hoc genere continentur theses, seu loci communes, & simplices, & copulati: quorum tractationem Orator à dialectica methodo accipit. Eam rationem Cicero in lib. de officijs sequutus est: nihilque aliud D. Thomas, cæterique Theologiæ Doctores agunt, cum de Deo, de Angelis, de anima, de fide, spe, charitate, cæterisque virtutibus disputant: quarum naturam, genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant. Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes tamen omnia ad vitæ institutionem inclinabit.

Ex his autem quatuor generibus, Iudiciale ab instituto nostro excludendum esse superius diximus, reliqua verò tria, quoniam proposito nostro magis conveniunt, sigillatim à nobis tractanda sunt.

Quia verò non parum refert ad omnia concionum genera, præcipueque ad suasoria, quæ maximè ad institutum nostrum pertinent, orationis cuiusque præcipuas partes, & veluti membra nosse, necesse erit, ut has ante omnia breviter exponamus. Sunt igitur plenissimæ, atque perfectæ orationis sex partes: Exordium, Narratio, Propositio (cui partitio sive divisio iungitur) Confirmatio, Confutatio, & Conclusio sive Peroratio. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris præparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Propositio summam causæ complectitur: cui additur partitio, quæ membra orationis aperit. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Has partes natura monstravit, & hunc ordinem servari iubet: ut antequam de re proposita dicamus, initio concilientur animi eorum, qui audiunt: deinde res demonstraretur: postea controversia constitueretur: tum id, quod intendimus, confirmetur: post, quæ contradici possunt, refellantur: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis faciunt, amplificentur, & augeantur: quæ pro adversarijs infirmentur. Est itaque Oratio, quæ his partibus constat, velut perfectum quoddam in suo genere corpus membris omnibus absolutum. Prima igitur pars ad conciliandos animos, ultima ad commovendos valet. Confirmatio, & Confutatio

ad

ad docendum, ac probandum pertinent; ad quam reliquæ viam minuiunt. Ex his partibus plena, & perfecta componitur oratio. Quid autem unaquæque earum exigit, exponere incipiamus:

§ I.

DE EXORDIO.

Exordium est, quo animus auditoris ad audiendum præparatur. Id ita sumitur, ut benevolos, ut attentos, ut dociles auditores habeamus. Hic multa Rhetores de captanda benevolentia docent. Benevolos quippe auditores quatuor modis faciunt: à dicentis, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. Et ab adversariorum quidem persona, si eos in odium, invidiam, contemptum adduxerint: quæ omnia longissimè ab officio nostro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos, & dociles efficiamus: quibus etiam rationibus eorum nobis favorem, & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad Rempub. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Dei cultum, & religionem: & si rogabimus, ut attentè audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est, qui attentè vult audire.

§ II.

DE NARRATIONE.

Post exordium Rhetores (qui hanc artem ad iudiciales præcipue causas tractandas, ut antea diximus, excogitarunt) Narrationem secundo loco posuerunt: quæ ad huiusmodi causas agendas ferè necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro convenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera, quæ non rarè in conciones incurrunt. Primum est, cum res gestas, quæ vel in factis litteris, vel in vita Sanctorum continentur, ad aliquid

con-

confirmandum commemoramus. Secundum est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriæ, vel tropologiae servit. Quartum in Evangelicâ lectione explicanda versatur de quibus breviter modo dicendum est.

Primum ergo genus esse dicimus, quod res gestas, & exempla Sanctorum commemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph à fratribus proditi: sic Davidis, Tobiae, Iudith, Esther, Ionæ Prophetæ, ceterasque similes alicuius utilitatis gratia in diversis concionum partibus commemoramus. Nemo autem putet, facile cuique esse huiusmodi exempla artificiosè, & eleganter dicere. Hac enim in re cum primis eloquentia dominatur, ut iucundam narrationem efficiat: in ea namque tum animorum motus, tum verba varijs personis convenientia (per quæ morata oratio fit) tum etiam breves rerum descriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis subjiciant. Genus quoque orationis rebus ipsis convenire debet. Hoc autem fiet, si lætis iucunda, serijs gravis, insignibus orationa, tristibus acerba tribuatur expositio.

Quamvis autem huiusmodi narrationes iudicialium causarum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuunt. Volunt quippe ut omnis narratio brevis, dilucida, verisimilis, & iucunda sit. Brevis, & iucunda libentius auditur: perspicua facilius intelligitur: verisimilis citius probatur. Solet fere narrationis initio præparatio quædam adhiberi, & finis tanquam peroratio, atque ad contentionem transitio: quod ipsum in reliquis etiam partibus observandum est: ut aptè inter se omnes atque eleganter cohereant. Has ergo res habere narrationem convenit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum facere debeamus cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipièmus narrare, unde necesse erit: & si non ab ultimo initio repetere volumus, & si summam, non particuiatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quod opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur: & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta sint, sciri possint, tamen nos retineamus. Quod genus, si dicam me ex provincia rediisse, [profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non

modo id, quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque adiuvat, satius est præterire. Et ne bis, aut sapius idem dicamus, cavendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperè advenit Simo: ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

Rem dilucidè narrabimus, si ut quidquid primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem conservabimus, ut gesta res erant, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambigè, ne quid novè dicamus, ne quam aliam in rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè prosequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & sic prosequamur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. Nam quò brevior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Iucunda verò narratio erit, si nova, inexpectata, magna, gravia contineat.

Secundam narrationis genus esse diximus, quod amplificandi causa sumitur, quo videlicet egregia Sanctorum facta, aut detestanda malorum exempla amplificare volumus. Hac ratione Origenes obedientiam Abrahæ in filij sacrificio, Gregor Nazianzenus vitam, & mortem Beati Martyris Cypriani. D. Basilii quadraginta militum Martyrium. D. autem Chrysostomi trium puerorum, quos Nabuchodonosor in fornace conijci præcepit, constantiam, & animi magnitudinem amplificat. Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc eloquentiæ vim, quam superius illud desiderat. Huic enim potissimum amplæ illæ rerum, & personarum descriptiones, & ea omnia, quæ in superiori libro de amplificatio- ne diximus, servantur. Nihil autem nos iuvare magis ad huius artificij rationem poterit, quam hæc Sanctorum Patrum scripta, quæ modo retuli, perlegisse, & quæ artis sunt, diligenter in eos adnotasse. Verùm hac de re paulò fufius cum

ad demonstrativum genus veniunt fuerit, discernimus.

Tertium genus est, quod allegoria, mysticisque sanctarum scripturarum sensibus deseruit. Quia verò Sancti Patres (ac præcipue Origenes) in his mysticis sensibus explicandis diligentissime versati sunt; & hoc ipsum ad Concionatoris officium maxime spectat, quæ mihi hæc de re dicenda videbuntur, paucis expediam. Principio igitur inter mysticos sensus, alij ad mores formandos, alij ad Christi mysterium explicandum pertinent: illud tropologiam, hoc allegoriam appellant. Et illi quidem sensus ad moralem Philosophiam, hi verò ad Christi fidem: illi ad legem, & institutionem vitæ, hi ad gratiam Evangelij explicandam referuntur. Quæ ex re dignitas allegoriæ supra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropologia divinæ legis enarrationem continet, allegoria verò divinæ gratiæ beneficium demonstrat: illa quidem intellectum erudit, hæc verò proposita divinæ gratiæ, divinæque bonitatis, & misericordiæ magnitudine, voluntatem accendit. Itaque cum concionator (ut antè diximus) docere, flectere, ac delectare debeat, tropologia solum docet: allegoria verò non solum docet, sed etiam flectit, atque delectat. Delectat quidem divinæ largitatis, & gratiæ, Evangelijque sanctissimi nuncio ante oculos posito: flectit autem, qui hæc tanta divinæ bonitatis, & charitatis magnitudine exposita, voluntates hominum ad tantum in Deum amorem, & peccati odium, & salutis suæ spem vehementer incendit.

Sed cum allegoriæ nomen multa, quæ ad Christi mysterium pertinent, comprehendat, illud genus allegoriæ potissimum excellit, quod summum Redemptionis nostræ beneficium, & Dominicæ passionis meritum, & divinæ gratiæ, quæ per illam nobis datur, mirabilem vim, & efficaciam præcipue declarat. Hæc enim diligenter exposita, & amplificata, miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & divinæ bonitatis, benignitatis, charitatis, & misericordiæ amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius partim quidem studio, atque doctrina, partim verò secreto Spiritus Sancti magisterio hanc tantam divinæ dignationis gratiam didicerit, eiusque non mo-

ad cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc autem ad mysticam Theologiam spectat: quæ divinarum rerum dignitatem magis amando, ac degustando, quam intelligendo cognoscit: cuius verus, ac legitimus magister Spiritus sanctus est. Qui ab hoc igitur summo præceptore fuerit edoctus, is utique huiusmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare, & quem ipse mortuum, atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipue hæc nostra ætate, qui solo literali (ut vocant) sensu contenti, mysticos sensus resugunt. Sunt rursus alij, qui in omnibus pene Sanctarum Scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim à D. Hierony. Origenes fuit: sic enim de illo ait: Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, ut videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi cum res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Cum enim Dominus in Evangelio lutum facit ex spuato, & cæci oculos linit, & ad Natatoriam Siloe mittit: cumque surdum, & mutum à turba secernit, & expuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & cælum suspicit, aperte hæc omnia mysticum aliquid nobis hic latere insinuant.

Hæc igitur in re hæc ab eodem Origene tradita regula mihi tenenda esse videtur: ut quoties vel in sacra historia, vel in veteris legis præceptis, sacrificijs, & caeremonijs aliquid inveniatur, quod prima fronte, vel otiosum, vel specie tenus superstitiosum, vel parum rationi, & æquitati consonum inveniatur, ibi mysticum sensum requiramus: ut quod in litteris scriptoris, aut legislatoris dignitati minus convenire videtur, in mystico sensu maxime convenire reperitur. Exempli gratia: Parum divinæ legis æquitati convenire videtur, ut mulier, quæ filium enixa fuerit, septem diebus immunda sit, & ab omni factorum contactu arceatur: si verò filiam pepererit, hoc legalis immunditiæ spatium duplicetur. Sic etiam cum vir mundus, qui ex præcepto Domini vaccam legalium immundiciarum expiaticam comburit, &

qui eius cineres colligit, in mundissimo loco reponit, lavare vestimenta sua, & usque ad vesperam immundus esse per legem debeat: cum ex divina legis obedientiam, & rei mundissimæ contactu nemo fordes contrahat. Iam vero vacca præcipitur eligi rufa, & sine macula, & que nunquam iugum portaverit, & quod extra castra non in templo sit immolanda, atque comburenda: & ita comburenda, ut ipsius etiam pellis, atque sinus cum ea simul comburatur, quis igitur hæc omnia mysterijs vacare credat? Quid vero mundat leprosi sacrificium? Quam multa continent, quæ si nihil spirituale, atque reconditum designarent, indignam Deo legislatore videretur.

Sic enim Levit. 14. de ipso legitur. Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris cum invenerit leproam esse mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos passeres vivos pro se, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum, vermiculumque, & hyssopum, & unum ex passeribus immolari iubebit in vase fictili super aquas viventes: aliam autem vivam cum ligno cedrino, & cocco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo asperget illum, qui mundandus est, septies, ut iure purgetur, & dimittet passerem vivum, ut in agrum avolet. Hactenus verba legis. In his ergo ac similibus legibus explicandis Origenes ait: Si credimus has litteras esse divinas, necesse est, ut spirituale aliquid, atque divinum tanto dignum legislatore in eis lateat fateamur. Alioquin audeo dicere, Atheniensium, aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magisque salubres extitisse. Cum vero idem Dominus in paschalis agni sacrificio præcipiat, ut is agnus sit anniculis, ut sine macula, ut in una domo comedatur, ut ossa eius non conterantur, ut nihil ex eo in crastinum reponatur, sed igne, quod residuum fuerit, comburatur, ac postremo ut assus non elisus comederetur, quis adeo sine mente erit, ut non hæc omnia mysticis sensibus refertissima esse credat? Hic D. Greg. ex eo, quod Dominus præcepit, ne quid crudum ex hoc agno comederetur, aperte colligit, spirituale in his sensum reconditum esse. Alioquin otiosum erat præcipere, ne quis crudas carnes comederet, quas præter carnivoras bestias nemo comedit.

His

in his mysticis sensibus ostendamus. Primum igitur vel legem ipsam, vel historiam rei gestæ dilucide, & breviter (ut paulo antea de narratione diximus) exponemus, hæc tamen observatione, ut vel ex lege, vel historia rei gestæ casum dicamus, quæ ad mystici sensus explicationem pertinent, cætera vero, nisi quæ ad historiam cognitionem necessaria fuerint, prætermittamus. Exempli gratia: Si ex sacrificio illius vaccæ (cuius paulo ante mentionem feci), redemptionis Christi gratiam, & sacramentorum virtutem à sacra eius passione manantem voluero declarare, alio eiusdem legis mysterio prætermisso, de eo videlicet, qui vaccam combussit, & eius cineres in mundo loco repositi (qui etiam immundus esse usque ad vesperam dicitur) cætera solum, quæ ad sacram Christi humanitatem pertinent, commemorabo: ne videlicet multis rebus, quarum mysteria explere nolo, narrationem frustra operem.

Rursum si docere voluero, genus humanum primi parentis vicio ad mortem damnatum, nequaquam Moysi lege, sed per Incarnationis Domini beneficium fuisse à morte suscitatum: per quod homines immensam illam Dei bonitatem, & charitatem agnoscentes, amore eius æstuate ceperunt, ea solum ex historia primi ab Heliæo suscitati narrobo, quæ ad hoc mysterium explicandum pertinebant. Nempe, quod illa sancti marci hospita ad ipsum accurrerit, Propheta vero puerum suum cum baculo miserit, quem super defuncti corpus poneret, qui tamen vitam mortuo reddere non potuit, quousque pueri dominus venit, seque ad defuncti parvuli mensuram contraxit: quo factum est, ut caro pueri calesceret, oculosque aperuerit, atque ita demum vitam amissam receperit. Lege igitur, aut historia hoc modo ante oculos posita, primo loco ijs rationibus, quas paulo ante ex Origenis sententia attigimus, demonstrandum erit, mysticum aliquid in ijs rebus latere. Nam (ut de Heliæo loquar) quousque necis, & vitæ Author Dominus hæc tam nova ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur?

Cum his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus eius mysterij cognoscendi avidus efficitur.

effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis, vel historiae partibus accomodantes: idque (quantum orationis perspicuitas tulerit) translatis verbis utentes, quæ ad legem, vel historiam, propositam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, ut oratio metaphoris respersa, non obruta esse videatur: ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo in ænigmata exeat.

In his autem allegorijs nequaquam oportebit (quod quidam faciunt) diutius in nominum interpretatione versari: sed hæc ipsa brevi oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducta est, immorari conveniet, & longiori interdum oratione, id quod intendimus, amplificare.

Ultimo verò loco illud adijciam, ut quoniam multa sunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos brevi oratione complecti minimè possumus, studiosus concionator in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Mosis Pentateuchum scripti sunt, evolvat: & ex eo, quoniam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda sit, plenissimè discet. Extat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flaviani opus in Leviticum dignum profecto quod à studiosis concionatoribus legatur. Extat item allego- riarum, moraliumque sententiarum opus, abs triginta veteribus Patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet.

Reliquum erat quartum Narrationis genus, quod in Evangelica lectione explananda versatur: cuius vim, & rationem paulò post suo loco explicabimus.

S. III.

DE PROPOSITIONE, ET PARTITIONE.

Propositio est qua breviter status, & summa totius causæ comprehenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput est quæ omitti nunquam potest. Si propositio simplex non est, subjicitur partitio, quæ brevis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est, una, quæ tantum in genere iudiciali adhibetur, per quam apertimus, quid cum adver-

sarijs

sarijs conveniat, & quid in controversia relinquatur. Altera est, qua in omnibus causarum generibus uti licebit: per quam explicamus, quot, & quibus de rebus simus dicturi, & quem secuturi in dicendo ordinem ostendimus: ut quid, quaque de re, quove loco dicendum sit appareat: quæ res vel maxime docilem facit auditorem, dum quo ordine unamquamque earum, quæ propositæ sunt, partium tractaturus sit, præcognoscet: maximèque eadem memoria lumen affert: utilis, & necessaria non oratori solum, sed cuivis etiam quacumque de re disserenti. Sed hic videndum est, ne sit obscura partitio, ne longa nimium, ac multiplex: ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maxime commendatur: absolutiōne, & paucitate, nec pluribus ferè, quam tribus, aut interdum quatuor membris comprehenditur.

Evenire autem interdum potest, ut aliqua divisionis pars docendi gratia iterum dividenda sit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, sive de Imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo. Prima enim partitio fuit: Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Absolutis autem duobus propositis divisionis membris, cum ad tertium ventum est, hæc divisione est usus: Ego sic existimo, in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere, virtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Hæc de partitione in universam dicta sunt: de qua etiam nonnulla paulò inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de divisionis ratione, atque natura docent, quæ ab illis petenda sunt. Quòd verò ad institutum nostrum attinent, videndum illud quod est, ut membra divisionis inter se cohæreant: hoc est, ut sub eodem genere univoce contineantur. Quam in re multi nimis insulse peccant, qui sola nominis voce contenti, dissimiliana inter se membra sub eodem nomine coniungunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certè modo peccant, qui civitatem supra montem positam explicaturi, montem faciunt virum sanctum, de quo sermonem habituri sunt: deinde Ecclesiam: tum iusti viri animam: atque ita de triplici monte se concionem habituros dicunt. Quo in genere

innumera penè vitia in multis Authoribus, qui sermones scripserunt, passim deprehendere licet.

Quia tamen non leviter à multis in hac dividendi ratione peccatur (quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota à divisionis ordine, & ratione procedit) quid in hac parte Ecclesiastes considerare debeat, paucis expediam. Igitur ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suæ scopum ante oculos ponat. Deinde quibus illum rationibus attingere velit, animadvertat, easque in prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demùm divisionis partes colligere poterit, quæ totius causæ summam comprehendant. Hoc autem apparet in ea Cicero- nis divisione, quam paulò antè citavimus. Cætera verò, quæ de hac re præcipi possunt, prudentis concionatoris iudicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc rectè disponendi rationem (à qua divisio manat) Cicero prudentiæ magis consilio, quam artis præceptis constare putat.

§ IV.

DE CONFIRMATIONE, ET CONFUTATIONE.

Quartam, & quintam orationis partem esse diximus Confirmationem, & Confutationem: quas nonnulli sub contentionis, & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illæ partes traditæ sunt. Ea verò totius questionis disputationem continet. Constat autem Confirmatione, & Confutatione: quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando causæ facit fidem, hæc adversariorum argumenta, quæ vel obiecta sunt, vel obijci possunt, dissolvit. Ad hanc autem probationis partem, omnia, quæ in secundo libro sive de argumentorum inventionem, sive de argumentationum formis dicta sunt, pertinent. Quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verùm cum concionatori efficiendum sit, non solum ut doceat (quod proprium est Dialecticorum), verum etiam ut deleat, & permoveat, illustrior est Oratorum, in orationeque Confirmatio, quam cuncta illa Dialecticorum argumentatio: cui tamen Rhetores omne orationis ruber acceptum ferunt,

ruat, siquid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris Rhetorica quædam orationes illustrandas, atque exornandas sunt, superioribus libris de argumentandi ratione tractavimus, ex profecto esse oportet. Quibus autem orationis figuris Rhetorica quædam orationes illustrandas, atque exornandas sunt, superioribus libris de argumentandi ratione tractavimus, ex profecto esse oportet.

DE CONFUTATIONE.

Quibus autem adversarij Confirmatio aut diluatur, aut aut infirmetur, aut elevetur. Cicero in Rhetoricis docet his fere verbis: Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave, aut his concessis, conclusio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur (veluti cum docemus falsa esse pro veris assumpta) aut si contra firmam argumentationem alia æquè firma, aut firmior ponitur. Hæc ab illo pluribus explicantur lib. 1. de Invent. & à Cornificio. lib. 2. Rhetor. ad Heren. & à Quintil. lib. 5. cap. 13. Utimur alijs etiam modis Elevatione, cum adversarij argumenta videmus Excusatione, ut si atas, imprudentia, sexus afferatur: Deprecatione: Mutua Criminatione: Inversioni signi, contra nos allati.

DE CONCLUSIONE, SEU PERORATIONE.

Peroratio est extrema pars Orationis, seu artificiosus Orationis exitus: qui constat fere vel enumeratione, vel affectibus. Enumeratio est, per quam res dispersæ, & diffusæ dictæ, unum sub aspectum subijciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificiosum quodam tractari intelligetur. Sin variè fiet, & hanc suspensionem, & satietatem vitare poterit. Quare rùm oportebit id facere, ut plerique faciunt, propter facilitatem singillatim unamquamque rem attingere: & ita omnes transire breviter Argumentationes: tùm autem (id quod difficilior est) dicite, quas partes exposueris in partitione, de quibus te

pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaveris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant, demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes percurrere separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrariis coniungere: & cum tuam Argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere.

Ira per brevem Comparationem auditoris memoria, & de confirmatione, & de reprehensione redintegritur. Atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco, quidque dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo: Nam si legis Scriptor existat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic item ut in nostra persona licebit aliàs singularem transire omnes argumentationes, aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret, quærere, aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum Argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, Legi, Loco, Urbi, Monumento attribuetur Oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si Leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, Iudices, cum vobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Communis autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque Argumentatione (quoniam tota iterum dici non potest) id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissimè transeat, ut memoria, non oratio renovata videatur. Hactenus Cicero.

His similia dicit Fabius: quæ quamvis ad Iudiciales Causas magis pertineant, multa tamen ex his elicere possumus, quæ non parùm ad institutum Nostrum (præsertim in Suasorij generis peroratione) conducant. Facile enim ex similibus

similia præcreantur. Sic igitur Fabius: In Peroratione quæ repetemus, quam brevissimè dicenda sunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, non iam Enumeratio, sed altera quasi fiet Oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda Sententijs, & figuris utique varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione velut memoriæ Iudicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles, optimeque in Verrem Cicero: Si Pater ipse indicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? Deinde subiecit Enumerationem. Aut cum idem in eundem per invocationem Deorum spoliata à Prætoris templa dinumerat. Licet dubitare, numquid nos fugerit, & quid responsuri sint adversarij his, & his, aut quam spem Accusator habeat, omnibus ita defensis? Illa verò iucundissima, si contingat aliquid ex adversario ducere argumentum, ut si dicas: Reliquit verò hanc partem causæ: aut invidia premere maluit: aut ad preces confugit, & meritò, cum sciret hæc, & hæc. Sed non sunt singulæ species persequendæ, ne sola videantur, quæ fortè nunc dixerò, cum occasiones, & ex causis, & ex dictis adversariorum, & ex quibusdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modò nostra, sed postulandum etiam ab adversarijs, ut ad quædam respondeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Hactenus Fabius.

Alteram verò Orationis partem affectibus constare diximus: Et quidem Rethores in Iudicialibus Causis indignationis, & commiserationis affectus excitare conantur. Accusator quippe ad indignationem adversus crimen: quòd intendit. Defensor verò commiseratione ad Reum absolvendum utitur. Ille igitur ubi crimen admissum esse probavit, ad vindictam, & supplicium, criminis atrocitate amplificata, excitat: iste contra, ubi argumentis Reum probavit innocentem, ad absolutionem, & misericordiam hortatur. Quæ ex re liquet, Perorationis affectus cum ratione causæ, quæ tractata est, convenire, & coherere debere.

Ad hunc ergo modum prudens Concionator pro Argumenti, & materiæ ratione, quam præcipuè in Concione tractavit, Argumentandi subtilitate relicta, Amplificationi veta-

pandere debet; sic tamen, ut amplificatio ipsa, quæ quandoque longior, quandoque brevior futura est, cum præcedenti Orationis parte cohæreat. Itaque si suademus, ubi rei dignitatem, & utilitatem argumentis probavimus, aculeos in fine exhortationis adijciemus: contra verò, si dissuademus, ad odium, & contemptum, ac detestationem ejus rei acriter incitabimus. Quæ res quamvis variè per totum Orationis corpus spargenda sit, in fine tamen Orationis, quando auditor flectendus, & vel à turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, præcipuas partes habet. Qua de re D.

Lib. 4. August. sic ait: Siqui audiunt, movendi sunt potius, quàm de doct. docendi: ut in eo, quod jam sciunt, agendo non torpeant, Christ. & rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, cap. 4. majoribus dicendi viribus opus est. Ibi Obsécrationes, & Increpationes, Concitationes, & Cœrcitiones, & quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria. Et paulò post idem. Cùm verò, inquit, id docetur, quod agendum est, & ideò docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse, quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quandò suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, verum etiam flectere, ut vincat.

Cap. 13. Ep. 12 Et paulò antè de eodem genere sic ait: Sicut est autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suaviter loquaris, ita flectitur, si amet, quod polliceris: timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cùm quid laudandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis: & quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse jam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quàm movendi. Hactenus August. His igitur affectibus, & figuris, quæ D. August. commemoravit post Epilogum, sive Enumerationem, quæ est altera Perorationis pars, uti licebit Commodissimè enim probata jam causa, velut strue lignorum

COM

composita, affectuum flamma consurgit. Quæ tantò erit ardentior, quantò probatio fuerit firmior, & efficacior.

Illud ultimò admonendum duxi, argumentorum Epilogum extremam hanc Orationis partem, quam Cicero Amplificationem vocat, præcedere debere. Non enim in hoc solum argumentorum summa colligitur, ut auditorum memoria reficiatur; sed ut omnia simul breviter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos quod volumus, efficiant. Hanc autem Argumentorum Enumerationem opportunè Amplificatio sequitur: qua vel ab aliquo scelere deterremus, vel ad virtutis ejus studium, de qua sermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc stimulos adhibemus.

Est etiam commodissimus perorandi modus, quando non ad unam aliquam Virtutem, sed ad omnia Virtutum officia adhortamur: quibus æternæ vitæ præmium propositum est. Quo perorationis genere elegantissimè D. Paulus in Epist. ad Romanos usus est: quam omnium penè Officiorum, atque Virtutum Enumeratione finivit. Nec hanc solum, sed Epistolam quoque ad Hæbreos, ceterasque his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus claudit.

Aliquando verò non inutile erit, de Cœlesti Gloria, & Sanctorum felicitate in Regno patris eorum differere: ut hoc suavissimo animarum ferculo spiritualis doctrinæ epulum finiamus. Quod venustissimè D. Cypri. in Serm. de mortalitate fecit. Hæc autem duo postrema Perorationis genera in omnibus Concionibus, quacumque de re habeantur, non incommodè quadrare poterunt. Sempè enim quæ vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos iucundiora sunt, extrema Orationis parti, quæ de tota ferè Concione dijudicat, reservanda sunt.

Hæc igitur de sex perfectæ Orationis partibus dicta sunt: quæ in genere suasorio, ac Dissuasorio (quod mox tractavimus) præcipuè locum habent. Ideoque peculiaritè de ipsis in eo genere disseremus.

CAP. II.

CAPUT II.

DE PRIMO CONCIONANDI MODO IN
genere Suasorio.

Is perfectæ Orationis partibus explicatis, reliquum est, ut ad peculiare Concionandi modum tractandos descendamus: atque in primis Suasorium, ac Dissuatorium: quos sub Deliberativo genere comprehendendi superius diximus. Hoc enim genus adeo Concionatoris proprium est, ut in omnibus Concionibus (sive quæ de Sanctis, sive quæ de Redemptionis nostræ beneficijs habentur, sive quæ in explanatione Evangeliorum, cæterorumque Sacrorum Librorum versantur) hunc nobis scopum, & in tota Concione, & singulis eius partibus proponere debeamus: ut ad Pietatem, & Iustitiam homines adhortemur, vel à vitijs deterreamus: quod ad hoc genus pertinet. Hinc enim semper omnis Oratio nostra referenda est.

De hoc autem genere satis multa diximus, cum sex Orationis partium vim, & rationem tradidimus: quæ nullibi commodius, quàm in hoc Suasorio genere inveniuntur. Sed Nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hanc Concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, exposita rei dignitate, vel necessitate, de qua Sermonem habituri sumus. Omnes enim attentè audiunt, quæ vel maximè decent, vel quæ sibi cumprimis necessaria ducunt. Exempli causa. Siquis vetusta hominum odia extirpare dicendo velit, præfari poterit, esse hoc gravissimum Crimen. Dicente Iohanne: Qui odit fratrem suum, homicida est. Deinde Crimen hoc quàm diutissimè animo infixum hærete. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Postremò latissimè hoc scelus patere: cum varia passim irarum, atque odiorum incitamenta ab importunis, & sceleratis hominibus uicuique præbeantur: ideoque operepretium esse, hoc tantum peficulum, & tam late patens malum, quodque tam multa ex se scelera germinat, ab audi-

ditorum mentibus penitus revellere. Diversa autem ratione Virtutem aliquam suasuri, insignem eius laudem, utilitatem, aut necessitatem breviter ostendemus, & quanti nostra referat, eius dignitatem exploratam, & perspectam habere.

Sic D. Cypri. Ser. de patient, ab hac necessitate orditur his verbis: De patientia locuturus, Fratres dilectissimi, & utilitates eius, & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: ut ne hoc ipsum, quòd auditis, & discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demùm sermo, & oratio salutaris efficaciter discitur, si patienter, quòd dicitur, audiatur. Nec invenio, Fratres dilectissimi, inter cæteras cœlestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda divinitus præmia spei, ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quàm ut, qui præceptis dominicis obsequio timoris, ac devotionis iunitur, patientiam maximè tota observatione tueamur. Hanc se sectari Philosophi quoque profitentur: sed tam illic patientia falsa est, quàm & sapientia falsa est.

Narratio in huiusmodi causis ferè locum non habet. Propositio tamen, ac Divisio necessaria est. Propositio quidem, ut auditores intelligant, quo potissimum Oratio nostra tendat. Qua in re Concionatores quidam gravitèr delinquant: qui cum initio dicendi Concionis suæ scopum auditoribus non proponant, vix quisquam est, qui, quo tendant, & quid efficere velint, assequatur: atque ita auditor dubius hæret, & incertus: neque quid ex doctrina colligere possit, assequitur. Scopus igitur antè omnia præfigendus est, ut auditor apertè videat, quo omnia sententiarum, & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est Divisio, quæ Causam in partes dividit. Ea verò è generibus expetendorum, & fugiendorum frequentèr sumenda est: illud cum suademus; hoc verò cum dissuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati à natura propositum sit, ut nihil velle possit, nisi quòd vel bonum sit, vel aliquam boni rationem induat: danda nobis opera est, ut in eo, quòd suademus, omnes bo-

ni rationes esse ostendamus. Cum autem tria bonorum genera Philosophi statuunt, honestum, utile, atque iucundum: hæc ipsa, quam maximè fieri poterit, in eo, quod suademus, esse contendamus.

Rhetores autem docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honestum, utile, iucundum, facile, necessarium. Atque hæc omnia, vel plura horum: in eo quod suadent inesse contendunt. Ab honesto suavitè Cælestis Magister, cum adolescenti dixit: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, &c. Ab utili suadet Paulus, cum ait: itaque, fratres, stabiles stote, abundantes in omni opere Domini: scientes, quòd labor vester non est inanis in Domino. A tuto verò idem suadet, cum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo verò argumentatur, cum nos ad divinorum mandatorum obedientiam inducit, quòd sit Divinæ Legis iugum suave, & onus leve. A facili verò, servi Naaman Syri illum ad obediendum Prophetae imperio excitabant, dicentes: Pater, & si rem grandem tibi dixisset Propheta, certè facere debuisses: quanto magis quia non dixit, nisi, Vade, lavare, &c. Item Moyses ad populum: Mandatum, inquit, hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procùl positum, nec in cælo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad cælum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audeamus, atque opere compleamus. Neque trans mare, &c. Rursumque alibi: Et nunc Israël, quid Dominus petit à te, nisi ut diligas Dominum Deum tuum, & ambales in vijs eius, & diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut bene sit tibi? A necessario verò urget Dominus, cum ait: Nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis.

His etiam partibus addunt laudabile: quòd quamvis nunquam ab honesto separetur, sunt tamen inter virtutes, quæ sub eo continentur, nonnullæ, quæ magnam apud homines laudem promerentur: qualis Magnanimitas, Liberalitas, Magnificencia, Fortitudo, atque Prudentia est, & si quæ sunt aliæ. Quia verò homines laudis, & gloriæ maxime avidi sunt, hæc quoque laudis pars in eo, quod suademus, inesse demonstrandum est. Ab hoc enim loco Judas Macha-

buz

beuz milites suos ad periculosissimum certamen excitavit, i. Mac. ne videlicet ullum gloriæ suæ crimen fugientes inferrent. Ca. 9. piuntur autem hac eîca potissimum Reges, & Principes viri. Ab hoc autem loco Cicer. pro lege Manilia ad suscipiendum bellum Mithridaticum adhortatur: Et quoniam, inquit, præter cæteras Gentes appetentes laudis, & gloriæ fuitis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, & cæt. Deniquè fructus omnes, & utilitates, & laudes, quas secum ea res affert, quam suademus, non solum enumerare, sed quam maximè fieri possit, amplificare debemus.

Diversa autem ratione dissuademus, cum id, à quo detremus, turpe, damnosum, periculosum, ignominiosum, injucundum, difficile, aut (si fieri posset) impossibile esse probamus. Hoc enim postremo loco Sanctus Joseph ad stuprum repudiandum usus est, cum adulteræ foeminae respondit: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat, quid habeat in domo sua, &c. Quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in Dominum meum? Utriusque autem rei clarissima Deut. 28. extant exempla: in quibus Moyses commoda omnia, quæ pietatem, & justitiam consequuntur: & horrenda itè, atque formidanda mala, quæ improbitati constituta sunt, magnifica oratione persequitur. Quæ quidem res maximam in suadendo vim habet, cum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat: dum & bona proponit, quæ eam alluciant, & mala itè, quæ terreant, atque ita demùm in officio contineant.

Post Confirmationem sequitur Confutatio: qua (ut antea diximus) ea, quæ obstant, quæque auditorum animos remorantur, quominus præceptis nostris pareant, amovemus, & confutamus. Sic D. Cypri. Serm. de Eleemosina, ubi multos hujus virtutis fructus, & utilitates commemorasset, ea quæ homines ab hoc benignitatis studio remorari poterant, diluit, atque confutat. Sic enim ait: si vereris, & metuis, ne si plurimum operari cœperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam fortè redigatur, esto in hac parte securus, & cætera quæ sequuntur. Deindè aliorum excusationem confutat, qui liberis se patrimonium servare dicunt, his verbis: Sed nec illa res, fratres, à bonis operibus refrænet, & revocet Christianum, quòd excusare se posse aliquis

Aa

exilti-

existinet beneficio filiorum, & cætera quæ sequuntur.

Ultimo loco sequitur Peroratio, sive Epilogus: cujus (ut antè diximus) duo sunt officia, alterum, brevissimè omnia Argumentationum capita in unum congerere, quo multiplici rationum vi, ac pondere auditorum animos in nostram sententiam pertrahamus: alterum verò, affectus concitare, quibus ad id, quod jam probavimus, exequendum impellamus: indignissimum esse ostendentes, vel rem adeò salutarem spernere (si suademus) vel adeò perniciosam amplecti, & persequi, si dissuademus. Exemplo nobis erit D. Cypria. sermo. de Patientia. Ubi enim Is Patientiæ laudes, & fructus exposuisset, Orationem tandem hoc Epilogo claudit: Patientia est, quæ nos Deo & commendat, & servat: ipsa est, quæ iram temperat, quæ linguam frenat, mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit: coerces potentiam divinum, inopiam pauperum refovet, cœtur in Virginibus beatam integritatem, in Viduis laboriosam castitatem, in conjunctis, & maritatis individuam charitatem: facit humiles in prosperis, in adversis fortes, contra injurias, & contumelias mitis: docet delinquentibus citò ignoscere: si ipse delinquas, diù, & multum rogare: tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones, & martyria consummat. Hactenus Cypria.

S. I.

HIS autem partibus, quæ Concionatori cum Oratore communes sunt, proprium, ac singulare quiddam addit Ecclesiastes, nempe, ut cum ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deteruerit, perorata causa, modum ostendat, quo vel ea virtutis actio exequenda sit, vel vitii actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent, vel tradunt eam, similes esse ijs, qui lucernam quidem emungunt, nec tamen oleum infundant, quo alii, & sustentari possit. Sic qui ad Eleemosynæ studium adhortatur, docere post adhortationem debet, quoniam modo utiliter Eleemosyna danda sit: ut videlicet non angusta, sed larga.

Plutar.

& liberali manu: quando qui parèe feminat, parèe, & metet. Deinde, ut prompto, & alacri animo: hilarem enim darorem diligit Deus. Præterea ut Eleemosyna sit occulta: ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, ut ex affectu charitatis, & compassionis tribuas, quod est misericordiæ proprium: & cætera his similia.

Ad eundem quoque modum, ubi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi præparatione ad precandum de modo precandi, & conditionibus ad precandum necessarijs, quò sit efficax oratio, agendum est: si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque ut docendi gratia de scriptis nostris exempla proponamus, in fine eius libri, quem de Orationis, & Meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suasorio tractatus, de tribus Satisfactionis partibus, nempe Oratione, Ieiunio, & Eleemosynâ adjecimus. Qui facilius quid hoc argumenti genus requirat, quàm ipsa præcepta indicabunt. In eo autem Volumine, cui Hispano sermone titulum præfiximus (*Guia de peccadores.*) duobus libris hoc idem argumentum copiosè persequuti sumus: in quibus ad virtutis studium sumus adhortati.

Principio enim, in Exordio attentionem captavimus: rem omnium, quæ in vita sunt, maximè necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractavimus, immensam Dei bonitatem, ejusque clarissima beneficia explicantes: quæ jure suo obedientiam, & amorè nostrum sibi vendicant. Deinde utilitatis, & jucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia privilegia, quibus pii omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines sese à virtutis studio subtrahere solent, tamquam inanes, & frivolas apertissima oratione confutavimus, atque dissolvimus. In ultimo verò ejus Libri capite, Argumentorum omnium summam complexi sumus: & quantum facultas tulit, timoris, & amoris affectus concitavimus, quibus languentes animos ad Virtutis amorem, divinique Numinis metum excitaremus. Et hæc quidem in priori Libro: in Posteriore verò, qua ratione esset virtus colenda, atque exercenda, præscripsimus.

Illud autem in hoc genere præcipuè admonendum videtur, ut bona, & mala; commoda, & incommoda, quæ in

hac causâ ad suadendum, vel dissuadendum adducimus, quantum fieri possit, ijs rationibus, quas supra memoravi, amplificemus. Quò enim majora ea fecerimus, eò vehementius suadebimus.

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum, & agreste, quod antefert semper utilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit. Apud hunc autem, argumenta quæ ducuntur, ab honesto: apud illum verò, quæ summuntur ab utili, fortiora sunt. Hæc de genere suasorio breviter dicta sint.

CAPUT III.

DE SECUNDO CONCIONANDI MODO
in genere Demonstrativo, qui Sanctorum Festis, & Laudibus
deservit.

Uemadmodum concionandi modus, qui proximè à nobis descriptus est, in genere Suasorio versatur: ita qui in Festis Sanctorum diebus tractatur, ad Demonstrativum genus pertinet: quo utimur in alicuius certæ personæ laudem, vel vituperationem. Finem autem ejus Rhetores statuunt, ut is, quem laudant, laude dignissimus videatur: contra verò, si vituperant. At juxta D. Basilij Sententiam, Laudes Sanctorum nequaquam Encomiorum legibus serviunt: non enim hoc præcipuè agimus, ut eos Sanctissimos fuisse doceamus: sed ut vitam nostram ad eorum normam effingere studeamus: atque ut hoc argumento mirabilem divini Spiritus virtutem agnoscamus: qui homines natura fragiles, & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumque propensos ita permutavit, ut pares propemodùm Angelis, ac mundo superiores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes personarum circumstantias (quas supra enumeravimus) laudationem ducunt. Genus videlicet, Parentes, Patriam, naturæ Dotes; Educationem, Fortunam, Studia, Dicta, Facta, & quæ sunt hujus generis, commemorantes, atque amplificantes. Hoc autem serè ordine D. Gregorius Theolog. laudes scrip-

Basil.

scripsit D. Basilij, & Casarij fratris, atque Gorgoniae sororis. Nos tamen, dum laudes Sanctorum prædicamus, non usquequaque hunc ordinem sequimur: sola enim serè insignia facta, dictaque, & interdum etiam miracula enumeramus, & quantum possumus, amplificamus, auditoresque ad eorum imitationem excitare contendimus.

In hoc autem genere Amplificandi Ratio præcipuè dominatur: quæ, tum ex natura rei, & partibus ejus, tum ex omnibus alijs circumstantijs, quæ rebus, & personis attributa sunt, egregia Sanctorum Facta dicendo illustramus, & amplificamus. Sic Apostolus ad Romanos ex personæ circumstantijs fidem Abrahamæ amplificat his verbis: Et non infirmatus est in fide: nec consideravit corpus suum emortuum (cùm jam serè centum esset annorum) & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est & facere. Ideò & reputatum est illi ad justitiam. Sic Origenes homil. de Sacrificio Isaac, celerem ejus, & promptam obedientiam in re adeò gravi, & luctuosa ex omnibus circumstantijs amplificat. Ut autem quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, aperte doceam, clarissimum hujus rei exemplum ex lib. Senecæ de Tranquillitate vitæ hoc in loco referam: quo is dictum illud Stilponis Philosophi (Omnia bona mea mecum porto) re primùm exposita, his verbis amplificat.

Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit: ab hoc Stilpon Philosophus interrogatus, num quis perdidisset. Nihil, inquit: Omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium ejus in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam violaverat. At is victoriam illi exculsit: & se, urbe capta, non invictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat ergo secum vera bona, in quæ non est manus injectio. At quæ dissipata, & direpta ferebantur, non judicabat sua, sed adventitia, & nutum fortunæ sequentia; ideò non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica, & incerta possessio est. Cogita nunc, an hinc Fur, an Calumniator, an Vicinus potens, aut Dives aliquis facere injuriam posset: cui bellum, & hostis ille, egregiam artem quassandarum Urbium professus, eri-

Cap. 4.

Lib. 2. c.

5.

pere

perere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militiam rem in rapinam tumultum, inter flammam, & sanguinem, stragemque impulsæ Civitatis, inter fragorem Templorum, super Deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Non est itaque, quod audax iudices promillium, cuius tibi, si parum fidei habes, sponsores dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: sed si prodit in medium, qui dicat.

Cap. 6.

Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se fremantium, securus aspiciat: & dura placide ferat, & secunda moderate, nec illis cedens, nec his fretus, unus, idemque inter diversa sit, nec quidquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua melior est. En adsum hoc vobis probaturus: suo illo tot civitatum evectore, munimenta incursum arietis labebat, & turrim altitudinem coniculis, ac latentibus fossis repente resistere, & æquaturum editissimas arcus aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Eripui me nudum domo, & incendijs undique reluctantibus, per flammam, per sanguinem fugi. Filias meas quis casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tan en integrum, incolumentumque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quidquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, necum erunt. Perdiderunt illi divites patrimonium: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi Curiam, & Forum, & loca exercendis in publico vitijs destinata. Feneratores perdidit rabellas suas, quibus avaritia falso læta, divitias fingitur. Ego itaque omnia integra, illibataque habeo. Proinde istos interroga, qui flent, qui lamentantur, qui strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt.

Redit
ad amicum
cui
scribebat.

Ergo ita habet, Serene, perfectum illum virum humanis, divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus solidis, & insuperabilibus munimentis præincta sunt. Non

Ba-

Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: Non Carthaginis, aut Numantiae Mœnia, una manu capta: Non Capitolium, Arcemque. Patent ista hostili vestigio: illa quæ sapientem tuentur, à flamma, & ab incursum tuta sunt: nullum introitum præbent: excelsa, inexpugnabilia, Dijs æqua.

Non est quod dicas, ita ut solet, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non enim ingentem imaginem falsæ virtutis concipimus: sed qualem confirmamus, & exhibimus, & exhibemus. Raro forsitan, magnisque ætatum intervalis invenitur. Nec enim magna, & excedentia solitum, ac vulgarem modum crebro gignuntur: Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec juvari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus, proximusque Dijs consistit: excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca,

Cap. 7.

Cap. 8.

Quem in medium protuli, ut proposito hoc exemplo, Studiosus Concionator animadverteret, qua ratione egregia Sanctorum facta, dictaque amplificare dicendo possit: cum videat, hanc unam vocem: *Omnia mea bona mecum porto*, tam longa Oratione à Seneca fuisse verbis, & sententijs illustratam. Quod si hæc egregia hominum facta admodum magnificis verbis, & sententijs Seneca extulit, quid is faceret, si agones, & certamina nostrorum Martyrum, & Puellarum scripserit, quæ spectaculum admirandum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Siquis autem commodissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat secundum, & tertium D. Chry. de divina providentia Librum: in quo is Noe, Abraham, Jacob, Moyse, atque Davidis patientiam, variosque labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hanc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

§ I.

Quæret fortasse studiosus Concionator, qua ratione præclaras Martyrum, cæterorumque Sanctorum Virtutes amplificare simili ratione possit. Ad hoc igitur non nihil iuvabit præcepta, & amplificandi rationes, quas lib. 3. præscripsimus, probè tenere: deinde disertissimorum Patrum

trum Scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiose legere: & quibus illi rationibus Sanctorum virtutes extulerunt: diligenter annotare: & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplum enim multò magis, quàm præceptis animadvertere poterit, quid in hoc genere maxime deceat.

1. Cor.
2.

Sed hæc omnia leviora sunt, nisi adsit Spiritus ille cœlestis, de quo Apostolus ait: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est: ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis: hoc est, ut eius lumine illustrati, virtutum, atque donorum eius dignitatem, & amplitudinem æstimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum, atque gemmarum pretium, & dignitatem (præsertim cum in pulvere, atque luto sordent) agnoscere potest: quis sine divino lumine divina dona (quæ exuperant omnem sensum) pro dignitate æstimare, & admirari queat? Regina Saba, cum Salomonis Regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, vestes, & officia, ac postremò Regiæ domus apparatus vidisset, rerum magnitudine, atque splendore stupefacta, non habuisse ultra spiritum dicitur. Siquis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc est: impervestigabiles divitias Christi, & famulorum eius virtutes, & clarissima gesta intueri posset, non dubium, quin multò magis, quàm Regina Saba in admirationem, extasimque raperetur.

Can. I.

Non tamen est omnium, hos oculos habere, quibus latentem Christi, & Ecclesiæ suæ splendorem cernere possint: cum omnis eius gloria ab intus sit in fimbrijs aureis. Ipsa enim Ecclesia de se ait: Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem. Exteriùs quidem nigra, intus autem miro decoris splendore coruscans. Quoniam modo? Sicut, inquit, tabernacula Cedar, & sicut pelles Salomonis. Hæc namque tabernacula, atque Salomonis pelles extrà quidem pulvere deformatæ, atque Solis ardore exustæ erant: intus tamen Regio culta, atque apparatu splendebant. Quid autem magis ad vivum Ecclesiæ ornatum exprimere potuit? Quæ cum extrà in sanctis Martyribus, cæterisque divinis hominibus (atque ijs præsertim, qui in solitudinibus vitam inopem

age-

agebant) vixis, atque abjecta carnalium hominum oculis appareret, supernis tamen mentibus splendore, & dignitate virtutum ita fulgebat, ut spectatores suos in stuporem, atque admirationem raperet.

Quis enim non stupeat, audiens Paulum dicentem: Si immolator supra sacrificium fidei vestra, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis: id ipsum vos congaudete, & congratulamini mihi? Quis unquam talem gaudij, & congratulationis materiam audivit? Quis non stupeat Andream Crucem sibi paratam tanta devotionis alacritate salutantem, laudantem, desiderantem, tantoque gaudio, & securitate amplectentem? Quis non stupeat Laurentium inter tormentorum suorum flammam latentem: & Vincentium moras Carnificum increpantem: & B. P. Dominicum avidissime Martyrium sitientem, & omnia corporis sui membra dissecari cupientem? Quid Agnetem Virginem commemorem, terdecimo ætatis anno ignes, & gladios superantem? Quid nobilem Virginem Eufemiam, rotas, ignes, & bestias vincentem, & iniuriam se à Iudice pati clamantem, quod cum nobilis esset, ignobiliores sibi in martyrio præferret? Atque ut à Martyribus ad Confessores veniamus, quis Beatum Alexium in ipsa Paterna domo, Patre, Matre, Sponsaque præsentibus, eiusque absentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam adeò inopem, & asperam inter multas servorum suorum iniurias, annis decem & octo patientissime usque ad mortem tollerasse, non obstupescat? Quis non Divinæ gratiæ potentiam agnoscat, qui noverit Eduardum Angliæ Regem ab adolescentia sua ad extremum usque vitæ diem, cum Nobilissima, & pulcherrima Virgine Matrimonio sibi copulata, in perpetua Castitate vixisse: cum necesse esset illi convivere, & cum ea perpetuò versari, & communi domo, atque mensa uti?

Miracula verò sanctorum multi prædicanda non putant, quod illorum commemoratione magis Divorum Sanctitas declaretur, quàm auditorum vita instituat. Ego verò ex eorum narratione immensam Dei nostri Bonitatem, & inæstimabilem in suos charitatem, fidem, paternam curam, & providentiam hac ratione maxime declarari posse video: utpote qui eos tanto honore prosequutus sit, ut non modò

AdPhi-
lip. cap.
2.

Bh

ipso-

ipforum verbis, & imperio, sed Cineribus, & Vestibus, & Sudariolis, & Semicutijs, & Pulveri postremo Tumultuum suorum, elementa mundi famulari, Demones opprimere, morbos cedere, & naturæ leges (quibus mundi Reges, & Imperatores subijciuntur) obedire voluerit.

Sed quid ista commemoro? Cum cæcus quidam videnti facultatem à Domino postulasset, iussus est, ut aqua ea, qua manuum sordes Editardus Rex (cuius modò mentionem feci) lavaret, oculos ipse suos lavaret: lavit, & oculorum lumen prorinus recepit. Quantam quæso dilectionis erga suos vim hoc indicio Dominus ostendit, cum hunc tantum honorem aquæ sordidæ impendere voluit, non alia vi, quàm quòd ea servi sui manus contigisset? Quàm multa autem huiusmodi miracula in vitis Sanctorum legimus, quæ ineffabilem hanc Domini in suos benignitatem, & misericordiam apertissimè testantur, & prædicant? Mihi verò neque Solis, & Lunæ, & Stellarum splendor, neque cælum, terra, maria tantam divinæ bonitatis significationem præbent, quantam hoc, quod video, hæc ipsa omnia, quæ æternis Dominus legibus, & imperio stabilivit, atque devinxit, Sanctorum nutui, & pulveri cedere, atque obedire. Quæ quidem bonitas his clarissimis argumentis patefacta, incredibile dictu est, quantam in pijs hominibus amoris flammam excitet, quantumque accendat desiderium serviendi ei Domino, à quo nihil ipsi minus sperare poterunt, si fideliter ei diligenterque servierint. Hæc breviter de commemoratione Miraculorum, seu narratione dicere volui, qua pius Concionator auditorum animos in Divinæ Bonitatis amorem excitare commodè poterit.

Non minus autem hæc eandem Divinæ Bonitatis, & Charitatis opes paterna illa cûta, & providentia declarat, quàm fidelissimus, & amantissimus Dominus in Martyrum suorum Certaminibus ostendit. Nam præter insuperabilem constantiam, quam illis ad tam inhumana supplicia perferenda contulit, admirandis eos favoribus, cœlestibusque signis, & miraculis in tormentis resciebat, & consolabatur. Ignem frequenter extinguebat, immanes bestias mitigabat, roras ferreas confringebat, ferventem adipem refrigerabat, vulnera eorum sanabat, defluentem ex vulneribus sanguinem Ange-

lorum manibus abstergebat, truncata membra redintegrabat, in carcere positos visitabat, inediaque maceratos cœlesti cibo resciebat. Quibus rebus adeò in fidei veritate confirmabantur, ut non modò ipsi in ea stabiles, & inconcussi perdurarent, sed infideles etiam ad fidem, miraculorum testimonio converterent, & ad Martyrium excitarent.

Quis igitur his indicijs non aperte immentas illas divinæ Bonitatis divitias, & plenissima Charitatis, & misericordiae in suos viscera non agnoscat? Quis non talem Deum flagrantissimæ dilectionis ardore prosequatur? Quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abijcere non concupiscat? O fidelissime piorum amice! O verè adiutor in opportunitatibus, & in tribulatione! Hanc autem paternam in suos curam, & providentiam Sapiens ille declaravit, cum de Increata Sapientia loquens ait: Hæc venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus tutavit illum: descenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, & cæc. Quisquis igitur Spiritus Sancti magisterio doctus, harum rerum non modo intellectum, sed etiam sensum acceperit, is utique præclara Sanctorum gesta, & miracula dignis poterit efferre præconijs, atque his argumentis, & exemplis ad divinæ Bonitatis cognitionem pariter, & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hæc sunt igitur (ut ad institutum redeam) veri Salomonis nostri opes, hæc impervestigabiles divitiæ Christi, hæc illa virtus, sive (ut alij verterunt) potentia Evangelij in salutem omni credenti, quæ hominem mundo, seipso, atque natura superiorem facit.

Hinc etiam licebit divinæ gratiæ vim, & potentiam vehementer admirari: quæ hanc tantam vim, tantamque puritatem mortali, & fragili creaturæ contulit. Hinc etiam licebit cæcitatem, & amentiam eorum hominum accusare, qui laboris, ac difficultatis metu, Virtutis iter, tanquam asperum, ac difficile ingredi detrectant: cum tamen divinæ gratiæ, & charitatis virtus non modo divinorum mandatorum obedientiam, sed cruces etiam, & ignes iucundissimos faciat.

Hinc etiam licebit desides, ac torpentes acriter obiurgare,

re, qui non præstent leviora, cum tamen Sancti omnes ex eadem massa procreati, eodemque modo in peccatis concepti, tanto maiora præstiterint. Quisquis igitur eam mentem, atque spiritum Domini beneficio nactus fuerit, ut hæc tam magna Spiritus sancti dona, æqua lance, iustisque ponderibus librare sciat, is planè quem ipse affectum conceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atque ita demùm Sanctorum virtutes meritis poterit efferre præconijs. Quia verò pauci admodum sunt, quibus hæc felicitas contingit, nulli Sermones Concionatoribus molestiores, ac difficiliore sunt, quàm qui de Sanctorum Laudibus habentur. Quisquis autem hoc præstare minus poterit, habet sanè paratum in promptu remedium: nempe, ut Evangelicam lectionem, quæ eo die legitur, more solito explanet, & insignes Sancti virtutes vel ipsi explanationi (ubi locus admonuerit) admisceat, vel in extrema Concionis parte proponat. Est autem Contentio demonstrativa, qua vel personam cum persona, vel rem cum re Laudis, aut Virtutis gratia conferimus: de qua sequenti Libro intentionum figurarum differemus.

CAPUT IV.

TERTIUS CONCIONANDI MODUS,

qui Lætionis Evangelicæ Narrationem continet.

Est etiam tertius concionandi modus, idemque in usu frequentissimus, qui in evangelicæ lectionis explanatione versatur. Quomodo autem Ecclesiastes in hoc Concionum genere se gerere debeat, paucis expediam.

Principio, Evangelicæ Lectio ante eius Explanationem breviter recitanda est: ea tamen brevitate, quæ venustate, & sermonis elegantia non careat. Non enim ea reïana, & arida esse debet (quod quidam nimis iniucundè faciunt) sed suo quodam ornatu perpolitâ. Paraphrastem quippe Concionator magis, quàm In-

terpreterem hæc in se agere debet. Ea enim, quæ Sancti Evangelistæ brevi, ac simplici oratione tradiderunt, ipse paulò fusiùs narrare curavit. Nec hoc tamen perpetuò faciendum est: præsertim cum Evangelicæ lectionis solito longior extiterit (qualis Lazari quadriduanæ, & Samaritanæ historia est) aut etiam cum commodius videbitur eam cum ipsa simul explanatione conjungere. Quod Concionatoris iudicio relinquitur. Neque enim hæc, quæ dicimus, plebiscita sunt ære incisa, ut non aliter facere liceat, eum id videbitur commodius.

Sacra verò lectione breviter exposita, sequatur eiusdem explanatio. Antequam non ab re fuerit, ab aliqua sententia, vel communi loco ordiri, quæ proposito quadret, & in ea paululùm immorari: atque ita denum ad id, quod initio explanationis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operæ pretium, ante Evangelicæ lectionis explanationem, vel narrationem, quid illam in contextu Evangelicæ historię præcesserit, indicare: quomò videlicet ea, quæ sequuntur, ab antecedentibus pendeant. Sic, cum Sacram illam Lectionem explicamus: Caro mea verè est cibus, &c. exordium à miraculo quinque panum capiendum est: quo cum Dominus Judæos ad fidem inducere vellet, ipsique contra signum tale ab eo flagitarent (quale fuit Manna Patribus in deserto exhibitum) hac occasione sumpta, quomò nobiliorẽ panem, cibumquẽ esset ipse mundo præstiturus, disse-
rere cepit: qui non corpoream, & temporariam, sed æternam esset hominibus vitam largiturus. Sic etiam Parabola illa de Patrefamilias operarios ad vineæ suæ culturam vocante, ab ea Petri interrogatione pendet, qua de præmio, qui omnia propter Deum reliquerunt, proposito inquiri: cui Dominus, post præmij hujus magnitudinem expositam, de varijs præmiadi rationibus, partim ex divina justitia, partim ex gratia, Parabola proposita, differit. Hoc igitur Exordium breviter absolvamus: ne tempus Explanationi Evangelicæ destinatum, hac occasione subtrahatur. Qua in re dupliciter à multis peccatur, qui & maximam Concionis partem in hac connexionem insuntunt: & cum non est necesse, sequentibus antecedentia connectunt. Sic enim multi communia quadam Concionandi decreta sibi proposuerunt, ut quod in una Concione decet, in omnibus, decere credant: & quod

ni fallor. Str.
debet huc.

semel faciendum esse statuunt, ubique esse faciendum
bitrentur.

Est & aliud Exordij genus, quo nonnumquam uti de-
bemus, ut auditorum animos ad audiendum preparemus.
Quidquid enim impedimento est, quominus auditores vel
moueantur, vel periuadeantur, initio Dictionis amovendum
est. Vehementer autem Concionum frustum impedit, quod
multi magis consuetudine ducti, quam studio proficiendi
Concionibus interfunt: alij verò curiositatis affectu, alij ne-
gligenter, & oisitanter Concionem audientes, vacui, atque
jejuni à Concione redeunt. Commodum igitur erit, hujus-
modi impedimenta, ceteraque his similia initio dicendi
amovere, summumque eorum, qui sic audiunt, periculum
explicare. Cum enim malorum nostrorum remedia, in divi-
norum eloquiorum medella posita sit, quæ spes reliqua erit
ægtoto, cui toties adhibita hæc medicina nihil profuit? Hoc
igitur triplici principio in hujusmodi Concionibus uti lice-
bit. Judicio autem Concionatoris relinquitur, quando hoc,
aut illo principio utendum sit. Hoc enim solum in hac Dis-
ciplina perpetuum est, quod nihil perpetuo fieri debeat: sed
pro ratione Evangeliorum, temporum, & auditorum, om-
nia dicentis consilio varianda sunt.

Porro autem in ipsa Evangelij explicatione hæc admo-
nenda esse duco. Primum, ut tria solum, vel quatuor, aut
ad summum quinque Loca sibi tractanda Ecclesiastes pro-
ponat. Si enim plura his fuerint, Oratio sæpe intercisâ erit,
cum frequenter dicendi impetum deponere, atque refrige-
rare necesse sit, ac denuò novum Exordium, atque spiri-
tum resumere. Addè etiam, quod cum præcipuum Concio-
natoris munus sit, affectus commovere: hos autem nisi re-
jam probata, aut amplificata excitare nequeat, efficitur sa-
nè, ut quanto probatio ipsa, & amplificatio longior, atque
vehementior fuerit, tanto affectus acriores concitari pos-
sint. Quisquis ergo pauciora loca tractare constituit, ha-
bet utique longiora spatia, quibus & res copiosius probare,
& amplificare, atque ita affectus vehementiores accendere
queat. Qua commoditate caret, qui multa Evangelicæ Lec-
tionis loca unius horæ spatio (quod nobis ad dicendum da-
tur) tractare decrevit. Ingens namque flamma ex magna
lig-

Ignorum materia, parva autem ex tenui excitari solet. Si
enim (ut Sapiens ille ait) secundum ligna sylvæ, sic exar-
descit ignis; consultius est pauciora loca copiosè digerere,
quàm multa breviter jejuna oratione percurrere. Ecl. 28

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione (quod
multi faciunt) vim Scripturis faciamus: ne germanum sensum
vel adulteremus, vel violentè detorqueamus: sed id
assumamus, quod Scriptura sponte sua vigilantè, atque stu-
dioso lectori offert: & ea potissimum deligamus, quæ non
curiositati, aut otiosa subtilitati ferviant, sed quæ ad mo-
res componendos, & objurganda vitia plurimum valeant.

Cæterum, quas sententias ex Sacra lectione deprompse-
rit, alijs Scripturarum, & Sanctorum Patrum testimonijs
studeat confirmare. Ut enim D. Hieronymus ait: Sermo Ad Ne-
Presbyteri Scripturarum sale conditus esse debet. In locis pocianũ
autem Scripturarum adducendis, quatuor hæc mihi obser-
vanda videntur. Primum, ut, quatenus fieri possit, ne sint
nimium trita, atque vulgata, & cuilibet passim obvia (ni-
si ea insigni aliqua expositione illustrentur) sed reconditio-
ra, & minus trita loca adducenda: qualia multa sunt, quæ
in Prophetarum, & Sapientiæ Libris continentur: quæ no-
vitate sua, & dicentium, & audientium animos alliciant.
Deinde in his locis afferendis modus adhibendus est: ne vi-
delicet quidquid nobis occurrerit, propriæ inventionis an o-
re illecti (quod multis sanè contingit) prorinùs arripiamus.
Sed commodissima quæque, & minus cuique obvia eliga-
mus.

Præterea illud etiam videndum, ne rem per se satis
apertam, aut iam probatam, testimonijs non necessarijs one-
remus. Quod quidam faciunt, ostentandæ magis memoriæ,
aut eruditionis, quàm necessitatis causa. Deinde id etiam
providendum, ut quas sententias vel ex Litteris sanctis, vel
ex Patribus attulerimus, sic interpretemur, ut fide, & in-
tegritate Sententiæ conservata, cum quadam venustate, &
sermonis nostri proprietate ita reddamus, ut non ex Latinæ
lingua translata, sed in nostrâ natæ esse videantur. Dupli-
citer enim hac in re multi peccant. Quidam enim sic latina
vertunt, ut Latini sermonis idiomata servent: atque ita
magnam Sententijs gratiam adimunt. Cum enim unaquæque
lin-

lingua sua habeat idiomata, proprietatesque loquendi, optime interpretis est, Latini sermonis idiomata in alterius lingue idiomata, quæ tantundem valeant, convertere. Alij verò, ut hoc crimen effugiant, inepte rhetoricantur, nimiaque verborum copia luxuriantes, nec allatae Sententiæ gravitatem, nec veritatem conservant.

Cæterum, ut de Eloquentiæ aliquod hoc loco dicam, est planè methodus valde accommodata, ad multa lectionis Evangelicæ loca explicanda: si ea sub Quæstionis, aut Dubitationis figurâ proponamus. Exempli gratia. In Evangelio de Regulo salutem filio petente, quæri primùm potest, cur Dominus illum infidelitatis arguat; cum fidem habere videretur, quæ salutem filio petebat? Neque enim salutem ab eo peteret, quem non crederet salvatorem? Deinde, cur Principi, qui simili ratione salutem filia petebat, nihil tale dixit? Imò cum eo perrexit, & in ipso itinere in fide nutantem benignè confirmavit: cum tamen & acriter Regulam corripuerit, & cum eo ire noluerit? Item, cur in Concitationis domum (qui salutem servo petebat) ire sponte sua non rogatus voluit: in domum verò Reguli rogatus etiam ire noluit? Unaquæque harum Quæstionum adhibitis dubitandi rationibus proponenda est. Deinde verò responsio eius assignanda; similiq; modo confirmanda, & ad utilitatem auditorum accommodanda est. Quidquid enim in Concione dialogi formam præferret (præterquam quòd attentionem dubitationis ipsa excitat) ad pronuntiationis varietatem plurimum conducit. Unde D. Chryf. tractandorum animorum artifex peritissimus, crebris sæpe interrogatiunculis dormientem excitat auditorum.

Postremo illud etiam admonendum est, ut cum aliquod Scripturæ testimonium citamus, nequaquam sola ejus interpretatione, quæ vulgari sermone fit, contenti simus, quòd multi faciunt, qui totidem verbis Latina patrio sermone reddunt. Danda enim opera est, ut aliquid in testimonio adducto observatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel Emphasim; quæ in uno aliquo verbo latet, explicamus, vel Metaphoram aliquam excutimus. Est enim Metaphora omnis in arcum contracta similitudo: idèque per illam explicanda est. Interdum etiam Sententiã breviter

com-

comprehensam dilatamus, aut amplificamus. Ad quòd dilatandi, atque amplificandi rationes, (quæ superius à nobis expositæ sunt) juvare poterunt. Hoc satis fit breviter monuisse. Plena quippè hujus rei cognitio, totius vitæ studio comparatur. Hoc enim præcipuè agimus, cum sacris litteris operam damus. Nec enim earumdem intelligentia contenti sumus: sed ea etiam ponderamus, quæ aliquid observatione dignum continent. Hæc autem admonitio in his Scripturarum testimonijs locum non habet, quæ ad mysticam nominum interpretationem pertinent: ut cum Aquæ nomine divinam Gratiã, & Sapientiam significari; vel Calicis nomine sortem, quæ cuique obtrigit; aut Olei vocabulo Misericordiam intelligi debere dicimus. In his enim satis est, vocis significationem ex alio loco breviter indicare.

CAPUT V.

QUARTUS CONCIONANDI MODUS EX SUPERIORIBUS MIXTUS.

ST autem quartus Concionandi modus ex his quæ diximus, temperatus, ac D. Chryfostomo valde familiaris: cujus sunt duæ præcipuæ partes: quarum altera Evangelicæ Lectionis Explanacionem continet: altera in hoc genere Suasorio, vel Dissuasorio versatur: in quo Vir sanctus communia virtutum, & vitiorum illoca tractare solet: in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret: utriusque rei bona, & mala, commoda, & incommoda enumerans, & amplificans. Qua de re nihil est singulare, ac proprium, quòd in hoc genere præcipi debeat. Cum enim hic concionandi modus ex duobus superioribus conflatus sit, quid in toto fieri debeat ex partium doctrina, è quibus totum constat, intelligi facile potest. In quo tamen genere periculum est, ne dum utrique parti satisfacere volumus, plus iusto longiores in Concione simus. Quæ res magnoperè Concionatoribus fugienda est: ne dum auditores tædio afficimus, omnium, quæ rectè dicta sunt, gratiam, & fructum amittamus: cum fatigatus au-

Cc

di-

ditior, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audit, suavitatem, ac memoriam perdit.

His ita constitutis, non erit alienum hos quatuor Concionandi modos inter se conferre, ut cuiusque ipsorum ratio, dignitas, atque utilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alij reperiantur, ad tria mihi capita revocari posse videntur. Primus quidem simplex appellari potest, cum unum aliquod argumentum, sive in genere Suasorio, sive in Demonstrativo tractatur: in Suasorio, cum ad unam aliquam Virtutem hortamur, aut ab aliquo scelere dehortamur: quod facit D. Cypr. in serm. de Patientia, de Eleemosyna, de Mortalitate, de Invidia: idemque non raro ceteri quoque Patres. In Demonstrativo autem, cum totus Sermo, alicujus Sancti Virtutes, & egregia Facta, atque insignia Miracula prædicat, & amplificat: quod iidem sæpè faciunt. Secundus verò modus Evangelicam Lectionem explanat: in qua varia moralis vitæ documenta, & argumenta, ut cuiusque loci ratio exigit, explicantur. Quod genus Concionandi Sancti quoque Patres frequenter secuti sunt.

Quocirca nemo ex his duobus Concionandi modis alterum ita probare debet, ut alterum deprimat: quando uterque Veteribus Patribus in usu fuerit: nemoque jure reprehendere potest, quod eorum exemplo, & auctoritate defenditur. Hic autem Concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diversa vitæ documenta utilis, & Concionatori quoque facilis admodum est. Neque enim sex illis partibus, quas antea commemoravimus, neque artificiosa argumentorum dispositione eget, cum lectionis Evangelicæ seriem, atque ordinem sequatur: neque magnam admodum in Concionatore eruditionem requirit: cum nulla tam angusta ingenij vena sit, neque tam curta rerum suppellex, ut non singularis explanationis partibus aliquid aliunde sumat, quò illas locupletare, & illustrare queat. Sed hic tamen Concionandi modus, ut audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens esse videtur. Rerum enim amplificatio, & concitatiores affectus causam argumentis jam probatam consequuntur: tantoque sunt (ut antea diximus) vehementiores, quanto pro-

batio longior, atque firmiter est. Huiusmodi autem probationes, in Evangeliorum explanatione longiores esse nequeunt, quando qui multa (& ea quidem inter se diversa) unius horæ spatio tractare debet, diutius in una aliqua rem immorari non potest: ideoque brevis, & jejuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit.

Adde etiam, quòd ille dicendi ardor, atque impetus, (in quo tota penè dicendi vis posita est) frequenter refrigerandus, atque interrumpendus est. Quoties enim ab una re ad aliam longè diversam transitum facimus, toties impetum illum subidere, & intercidi necesse est. Neque quàm adeò affectuum suorum est dominus, ut facile possit affectum, quo erat jam permotus, exuere, & novum illum, qui ex dissimili rerum natura consurgit protinus induere.

Ceterum cum una aliqua res in tota Concione tractatur, ut cum ad dilectionem inimicorum, ad Eleemosynæ, Humilitatis, Charitatis, & Patientiæ studia exhortamur, ardentior Oratio esse poterit, quòd multiplex argumentorum vis majorem affectibus concitandis materiam præbeat. Difficilior tamen hujus causæ tractatio est. Primum quòd majorem in Concionatore dicendi facilitatem, uberioresque sententiarum copiam requirat: ut facilitatem, quæ ex unius rei tractatione excitatur, rerum varietate, & copia vitare possit. Hic igitur primus hujus operis labor est. Proximus vero (& haud scio an multò major) reliquis Orationis partes, nempe Exordium, Divisionem, Confutationem, & Perorationem Confirmationi (in qua tota vis causæ sita est) aptare, & accommodare. Est enim huiusmodi Oratio velut perfectum quoddam corpus, suis partibus, & quasi membris compactum, quæ omnia, tanquam unius corporis membra, coherere inter se, sibi que mutuo respondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, pensatur, quòd huiusmodi Oratio vehementior, & ad permovendos animos accommodatior est.

Quòd si quis à me requirat, quem ex his Concionandi modis sequi potissimum debeamus (quamvis non is sim, qui hoc mihi iudicium arrogare possim) tamen pro tenuitate ingenij mei, quid censeam, paucis indicabo. Non probo illos, qui unam duntaxat Concionandi formam sequuntur, & quod

semel faciunt, semper faciendum esse decernunt. Commodius ergo videtur, ut pro rerum natura, ac dignitate, aut etiam auditorum utilitate, vel necessitate nunc hoc, nunc illo Concionandi genere utamur. Aliquando enim tota Concio in lectionis Evangelicæ explanatione versabitur: quandoquæ verò unum aliquod argumentum in genere Dissuasorio, vel Demonstrativo persequetur. Satietas verò, quæ ex unius rei tractatione gigni posse videtur, hac ratione vitabitur, si eadem de re varias quæstiones explicemus. Exempli gratia. Si de Charitate dicimus, pars prima de laude, & commendatione Charitatis: altera verò de his, quæ ad Charitatem consequendam adiuvant: tertia autem de præcipuis Charitatis impedimentis (quæ removenda sunt) disputabit. Item de Humilitate dicturus, easdem partes versabit, atque item de diversis veræ humilitatis gradibus, & signis differet.

Eodem modo de Orationis quoque virtute disputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, ut de præparatione animi ad orandum, deque varijs virtutibus, hoc est, Fide, Humilitate, Devotione, Ieiunio, & Misericordia (quibus efficax Oratio fulcienda, atque iuvanda est) haberi Sermo poterit. Hac ergo multiplici eiusdem rei varietate satietas, atque fastidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium Sanctorum Patrum auctoritate tueri possum, quos apertè videmus in utroque Concionandi genere versatos: sed inter hos tamen Concionandi modos, quartus (quem paulò antè indicavimus) commodissimus mihi videtur. Nam, & Evangelicam Lectionem enarrat, ac deinde unum aliquod argumentum persequitur. Huic enim Concionandi modum (ut antè dixi) summo illi Concionatori D. Chrysost. video placuisse. Hoc igitur frequentius: alijs verò tum pro natura, & conditione rerum, tum pro facultate, & ingenio dicentis uti licebit. Neque enim omnibus ingenijs, aut omnibus etiam argumentis eadem conveniunt.

CAPUT VI.

DE GENERE CONCIONIS DIDASCALICÆ.

DIST & aliud Concionum genus, quod Didascalicum appellant, quod docendi gratia magis, quam movendi adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex singulari aliqua ratione potest (præsertim in aliquibus Concionis partibus, quæ hoc exigunt) cum populus non solum movendus, sed etiam docendus est. Id verò est, cum alicuius rei plenam notitiam, atque scientiam tradere volumus.

In hoc igitur genere hic ferè ordo servandus erit, ut primùm ostendamus quid res sit, deinde qualis sit, hoc est, quas habeat qualitates, & affectiones, Tum causas eius, & effectus, ac postremò eius partes per divisionem indagemus. Sic de Gratia natura tractaturus, primùm quærit quid sit Gratia: secundò quas habeat proprietates: tum præcipuas eius causas, & effectus, quos in anima viri iusti operatur: ac postremò Gratia partes variaram gratiarum divisione numerabit, ac discutiet. Horum exemplorum D. Thom. cæteri que Theologiae Tractatores pleni sunt. Aristoteles verò aliam methodum, non admodum huic dissimilem; tradit. Præcipit enim, ut primùm probemus rem esse, deinde quid ea sit, postea qualis sit, ad extremum cur talis sit. Quo quidem ordine, cum commodissime quælibet res tractetur, non dubium est, quin optimus doctrinæ ordo in eadem re tractanda censendus sit. Quanquam non erit necesse hæc omnia persequi, cum de uno, aut pluribus confiterit.

Ad hos quatuor quasi gradus revocantur omnia, quæ de qualibet re queri possunt. Hac enim ratione, & rerum effectus, & causæ item explicantur, quarum cognitio scientiam parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cuiusque Virtutis, primùm: An proposita Virtus sit necessaria humanæ perfectioni, necne, differitur. Quod ad quæstionem, an res sit, reducitur. Deinde, quænam sit eius materia, tum objecta, tum subiecta: quod ad quæstionem naturæ pertinet.

net. Tùm quæ sint Virtutis affectiones, ac conditiones: quod ad quæstionem qualitatís perspicuè spectat. Ad extremum, quonam pacto ipsam possimus consequi: quod ad quartam quæstionem revocatur, in qua de causis, & impedimentis Virtutum agitur. Itaque omnia, quæ de una re differuntur, ad illa quatuor revocantur, eodemque ordine ferè tractantur.

Concionator tamen in hac ipsa tractatione meminisse debet, quid potissimum inter Doctorem, & Concionatorem intersit. Scholasticus enim Doctor docere solum, & intellectum erudire studet: Concionator autem voluntatem movere, & ad pietatis, & iustitiæ studium inflammare debet: ideoque omnia ad hunc scopum (quatenus fieri poterit) dirigere, atque referre conabitur.

CAPUT VII.

DE DISPOSITIONE

Diximus hætenus de Inventione argumentorum: reliquum est, ut breviter de ipsorum ordine, atque Dispositione dicamus. Ordo igitur (quod ad hunc locum attinet) est argumentorum inter se apta ad persuasionem collocatio. Quæ quidem quàm sit necessaria differenti, nemo est, qui non videat. Ut enim domui construenda satis non est lapides, & reliquam materiam in acervum congerere, nisi his disponendis, ac collocandis artificum manus adhibeatur: utquæ milites, quantumlibet fortes, ac strenui, nisi periti Ducis industria formam exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non sunt: sic Argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiscendum apta sunt, nisi ad persuasionem appositè collocentur, ac disponantur. Turbati quippè exercitus, sibi ipsis sunt impedimento: & artus etiam leviter loco moti, perdunt, quo vigerent, usum. Sic Oratio carens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore finiet, nec cohercat sibi: multa repetat, multa transeat velut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec sine proposito, casum potius, quàm consilium sequatur.

Pri-

Primus igitur Dispositionis ordo est, cum sequimur eam præceptionem, quam paulò antè exposuimus: hoc est, ut utamur Principio, Narratione, Divisione, Confirmatione, Confutatione, Conclusionem: & hunc ordinem quemadmodum præceptum antè est, in dicendis sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per Orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo Libro docuimus: id est, Expositionem, Rationem, Confirmationem rationis, Exornationem, Complexionem. Hæc igitur duplex Dispositio est: una per orationes, altera per argumentationes ab institutione artis profecta.

In Confirmatione autem, & Confutatione argumentationum, Dispositiones huiusmodi convenit habere: frivillissimas Argumentationes in primis, & postremis Causæ partibus collocare: mediocres, & neque utiles ad dicendum, neque necessariae ad probandum (quæ si separatim, ac singulæ dicantur, infirmæ sunt: cum cæteris tamen coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt) interponi, & in medio collocari oportet. Nam, & re narrata statim expectat animus auditoris, ex qua re Causa confirmari possit: Quæ propter continuo firmam aliquam oportet inferre Argumentationem. Et quoniam nuperissime dictum facile memoriæ mandatur, utile est, cum dicere desinemus, recentem aliquam relinquere, in animis auditorum bene firmam Argumentationem.

Est & alius doctrinæ ordo, qui in quovis Orationis genere servandus est. Primum enim ea priori loco tractare debemus, quæ ad eorum, quæ sequuntur intelligentiam, vel necessaria sunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Præterea semper à communioribus, ad minus communia à genere, ad speciem: à facillioribus, ad difficiliora: à magis notis, ad minus nota procedendum est. Ideoque: ab effectibus, ad eorum causas, & ab his quæ sensu cognoscuntur, ad ea quæ intellectu prævidentur, consurgimus: quod ea nobis, ut magis vicina, & familiaria, ita magis nota sunt. Hæc enim ratio (ut Apostolus ait) invisibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ factantur & intellecta, conspiciuntur: sempiternam quoque virtutem eius, & divinitas. Hætenus de Inventione, ac Dispositione ferè coniunctim, quæ tradenda videbantur, exposuimus: nunc

Rom. I.

ad

ad Elocutionem (quæ præcipua huius Artis pars est) tra-
situm faciemus.

LIBER QUINTUS.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE ratione Concionandi.

PRÆFATIO.

Unquam putaram, studiose Lector, cum Li-
bellam hunc scribere cepissem, ut ad hæc mi-
nuta Elocutionis præcepta descenderem. Sed
cum huius Artis institutio ad unam bene dicen-
di rationem dirigatur, quæ multis tamen par-
tibus, & virtutibus constat, ita omnes inter se coherent, &
colligatæ sunt, ut vix una aliqua citra aliarum cognitionem
intelligi perfecte possit. Quocirca ne mutila, & manca ad-
monitio nostra relinqueretur, neve studiosus Concionator,
per varias Rhetorum officinas, & perplexa eorum documen-
ta vagaretur, quæ proposito nostro maxime necessaria vi-
sa sunt, quam potui dilacide, atque recto ordine collogi, ea-
que perspicuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui
omnium Orthodoxorum Patrum Eloquentissimus, & orna-
tissimus in dicendo est, illustranda curavi. Sicut Rhetores
unus Ciceronis exempla ad omnia dicendi præcepta, & or-
namenta illustranda sufficere credunt: ita ego hunc Chris-
tianum Ciceronem ad omnia Elocutionis præcepta elucidan-
da satis esse arbitrari: unum mittam interim, quod is non so-
lum præceptis explicandis, sed etiam formandis
moribus, & vitæ recte constituendæ, servit.

CAPUT I.

DE ELOCUTIONIS COMMENDATIO-

ne, & quædam, ex Eabh. lib. VIII.

INC iam Elocutionis rationem tractabimus,
patrem operis, ut inter omnes Oratores
convenit, difficillimam. Nam & Marcus An-
tonius ait, à se disertos viros esse multos,
eloquentem autem neminem. Disertis satis
putat dicere, quæ oporteat: ornate autem
dicere, propriam esse Eloquentissimi. Quæ virtus si nique
ad eum in hullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L.
Crasso, certum est, & in his, & in prioribus eam desidera-
tam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius Inventionem qui-
dem, ac dispositionem prudentis hominis putat: Eloquen-
tiam; Oratoris. Ideoque præcipue circa partis huius præ-
cepta elaboravit: quod eum merito fecisse, etiam ipso rei,
de qua loquimur, nomine, palam declaratur. Eloqui enim,
hoc est, omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad
audientes perferre: sine quo supervacua sunt priora, & si-
milia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti.
Hoc itaque maxime dicitur, hoc nullis nisi arte assequi
potest, hinc studium adhibendum, hoc exercitatio petit,
hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maxime Ora-
tor Oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs
pôtiora. Neque enim Asiani, aut quocumque alio genere
corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt: ne-
que quos aridos vocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt:
sed his iudicium in eloquendo, ac modus illis: vires defue-
runt: ut appareat in hoc & vitium, & virtutem esse dicendi.
Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occur-
ram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus appre-
hensuris, hanc confessionem meam, resistam his, qui omnia
rerum, qui nervi sunt in causis, diligentia, quodam inani
circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris,
quod est in dicendo, mea quidem opinione pulcherrima: ut
sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, &
Dd
inte-

integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires. Namque & colorata, & astricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem, si quis vult, atque ficata muliebriter comat, foedissima sunt ipso formâ labore. Et cultus concessus, atque magnificus addit hominibus (ut Græco versu testatum est) auctoritatem. At muliebris, & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit ornamenta. Similiter illa: translucida, & versicolor quorundam elocutio: res ipsas effeminat, quæ illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem: nam plerumque optima rebus coherent, & certantur suo lumine. At nos quærimus illa, tanquam lateant semper, & que subducant. Ita nunquam putamus, circa id esse, de quo dicendum est, sed ex alijs locis petimus, & inventis vim afferimus.

Majore animo aggredienda eloquentia est: quæ si toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non existimabit ad curam suam pertinere. Sed evenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat Oratio. Primum, quia sunt optima, minime accersita, & simplicibus, atque ab ipsa veritate profectis similia: nam illa, quæ curam fatentur, & ficta, atque composita videri etiam volunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt: propter id quod sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. Nam & quod rectè dici potest, circumimus amore verborum: & quod satis dictum est, repetimus: & quod uno verbo pariter pluribus oneramus: & pleraque significare melius patamur, quam dicere. Quid? Quod nihil jam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset? A corruptissimo quoque Poetarum, figuras, seu translationes mutamur: tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendum nos opus sit ingenio. Atqui satis a præte Cicerone præceperat, in dicendo vitium vel maximum esse, a vulgari genere Orationis, atque consuetudine communi abhorreere.

Sed ille durus, atque inradicus, nos melius, quibus fordent omnia, quæ natura dictavit: qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi verò sit ulla verborum, nisi rei coherentium virtus: quæ ut propria sint, & dilucida, & ornata, & apte collocantur, in tota vita laborandum est,

omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerisque videas hærentes circa singula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quæ si idcirco fierent, ut semper optimis uteremur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrænat, & calorem cogitationis extinguit mora, & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pauper Orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquens di primum cognoverit, tum lectione multa, & idonea, copiosam sibi verborum suppellectilem comparavit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roboravit: ut semper in promptu sint, & ante oculos. Namque & hoc qui fecerit, ei res enim nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Namque ista quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non cum dicimus. Hæc Fabius.

Et paulò inferiùs idem: In hac igitur cura est aliquid fati. Cum enim Latina verba significantia tum apte sint collocata, quid amplius laboramus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penè syllabis commorandi: qui etiam cum optima sint reperta, quærunt aliquid, quod sit maximè antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt jacere sensus in oratione, in qua verba laudantur. Sic igitur cura Elocutionis quam maxime, dum sciamus nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maximè probabilia, quæ sensum animi nostri optimè promunt, atque in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præferre sine dubio & admirabilem, & jucundam Orationem. Verùm admirabilem, non sic, quemodò prodigia miramur: & jucundam Orationem, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem conjuncta. Hæc Fabius. Hæc in genere de Elocutionis qualitate dicta sunt: nunc ad singulares ejus sive partes, sive virtutes veniamus. In quibus hunc tenemus ordinem, ut primo loco virtutes, quæ ad Elocutionis rationem pertinent, collocemus: deinde vitia illi contraria subijciamus.

CAPUT II.

DE QUATUOR PRÆCIPUIS ELOCUTIONIS

Virtutibus.

Quatuor præcipue in Elocutione Cicero spectanda esse ait, nempe ut Latine, ut perspicue, ut ornate ut ad id quodcumque agitur, apte, congruenterque dicamus: de quibus est nobis sigillatim hoc Libro dicendum.

Primum igitur est, ut Oratio Latina sit, atque emendata. Quæ res ad Grammatici officium præcipue pertinet: cuius est de Oratione congrua, & incongrua iudicare. Quod non in Latino solum, aut Græco sermone, sed in quavis alio inspicendum est. Habet enim utraq; lingua non modo suas phrasas, & idiomata, sed etiam suam syntaxim, & constructionem verborum, qua differri in ea lingua uti solent: quam etiam sequi debet, quisquis castè, & emendatè loqui desiderat.

Adversus autem primam hanc virtutem (quæ aliorum omnium fundamentum est) tria vitia numerantur: nempe Barbarismus, Solæcismus, & barbara Lexis. Barbarismus autem in una dictione committitur, cum ea verba usurpamus, quæ apud eius linguæ peritos, in qua loquimur, non reperiuntur. Solæcismus vero in oratione locum habet, cum voces quidem Latine, sed malè tamen, hoc est, contra artis Grammaticæ præcepta copulantur. Barbara verò Lexis Barbarismo affinis est: cum videlicet peregrina dictione utimur, ut cum Latina in Hispano sermone, vel Hispana in Latino miscemus. Castus enim, & proprius sermo hoc etiã vitare studet.

Hic autem non alienum erit, ut quemadmodum peregrina verba, ita etiam phrasas, & idiomata peregrina magno studio fugiamus. Quod vitium frequenter etiam in disertissimos Viros cadit. Nam in T. Livio miræ faciendiæ Viro, putat inesse Asinius Pollio Patavinitatem quamdam. Quare si fieri potest (inquit Fab.) & verba omnia, & vox huius alumnus urbis oleant, ut Oratio Romana planè videatur, non Civitate donata. Quo quidem vitio nonnulli Concionatores haud carent: qui patrio sermone loquentes, Latini, aut Hebræi sermonis phrasas admiscunt. Quod tunc

vel

vel maxime faciunt, cum Scripturarum, vel Sanctorum Patrum testimonia vulgari sermone reddunt.

CAPUT III.

DE SECUNDA ELOCUTIONIS VIRTUTE

videlicet Perspicuitate.

Perspicuitas enim in verbis singulis, tum in coniunctis, hoc est, in contextu Orationis diligenter observanda est. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima sermonis pars conficitur debet. Proprietas tamen ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscena vitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis.

Sed ne in his quidem virtus Oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, ut maxime proprie dictum id sit, quo nihil inveniri possit significantius: ut Cato dixit, C. Cæsarem ad evertendam Rempu. sobriam accessisse: Annibalem quoque dirum, & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ bene translata sunt, propria dici solent. Possunt videri verba, quæ plus significant, quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuvant. Quod facit Emphasis: de qua suo loco dicemus:

Plus tamen est obscuritatis in contextu, & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus sermo, ut eum prosequi non possit intentio: nec traiectione tam tardus, ut in Hyperbaton finis eius differatur.

Vitanda etiam ambiguitas, non hæc solum, quæ incertum intellectum facit, ut: Chrementem audivi percussisse Demeam: sed illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: ut siquis dicat, visum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, malè tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Etiam interiectione, sive parenthesi: qua & Oratores, & Historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inferant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breve est:

Est

Est etiam in quibusdam turba inanum verborum? qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumueunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes miscentesque, ultra quam ullus spiritus durare possit, extendunt.

Alij breuitatis æmuli, necessaria quoque Orationi subtrahunt verba, & velut satis sit scire ipsos, quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil parant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima sit virtus Perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. Ita Sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi observatio. Nam rerum Perspicuitas quomodo præstanda sit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negli-

August.
lib. 4.
de doc.
Christ.
s. 10.

gentèr quoque audientibus aperta. D. autem August. iuxta illud Græcorum Adagium: Quantumvis rudiùs dicito, modo clariùs, minùs latinis verbis uti admonet, si perspicua magis fuerint. Sic enim ait: Quid prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis: cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur, non intelligunt, propter quos, ut intelligant, loquimur? Qui ergo docerit, vitabit omnia verba, quæ non docent. Et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, siue quia non suat, siue quia in præsentia non occurrunt, uterur etiam verbis minus integris: dum tamen res ipsa doceatur, atque discatur integrè. Et paulò post: Bonorum, inquit, ingeniorum insignis est indoles, in verbis verùm amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire, quod volumus, non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest; quando nihil quærimus, nisi patere, quod clausum est? Hæc ille.

cap. 11.

Est autem alia non in verbis, sed in rebus ipsis obscuritas: ubi quidam Concionatores abditas, atque difficiles quæstiones ex ipsis Philosophiæ, atque Theologiæ penetralibus desumptas, rudi, & indocta multitudini proponunt: quò

quò ingenium suum ostentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apostolo dicere posse videntur: Non nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Iesum Christum: nos autem seruos vestros per Iesum. Vehementer autem indignum est, ut quo in loco, & officio alios à vanitatis, & jactantiæ vitio deterremus, nos in idem vitium, quod perstringimus, incidamus. Quod si admonitio mea aduersus hanc multorum consuetudinem minus valet, valeat sanè D. Augustini in 4. de Doctr. Christ. libro dicentis: Sunt quædam, quæ suavi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumvis planissime dicentis versentur eloquio: quæ in populi audientiam vel raro, si aliquid urget, vel nunquam omnino mittenda sunt. Hæstenus August.

2. [Cor.

4.

Cap. 9.

CAPUT IV.

DE TERTIA ELOCUTIONIS VIRTUTE, QUÆ IN ornatu posita est.

Venio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plusquam in cæteris dicendi partibus tibi indulget Concionator. Nam emendatè quidem, ac dilucidè dicentium tenuè præmitum est: magis enim est vitij carere, quam ut magnam aliquam virtutem adeptus esse videaris. Nec verò hic ornatus parum causa confert. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & faciliùs credunt, & plerumque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectèque Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit: Nam Eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudicò. Atque quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus, reperam enim, virilis, fortis, & sanctus sit, nec effeminatorum levitatem, nec furo eminentem colorem amet, sanguine, & viribus niteat. Hoc autem ad eò verum est, ut cum in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitij utantur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis

Hæc ex
Fab. li.
8. c. 3.

tis dicat, me inimicum esse cultè dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo.

An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgentes, quam ubi plena metesis, aut graves fructu vites erunt? Sterilem Platanum, ronsasque Myrtos, quam maritima ulmum, & uberes oleas præoptaverim? Habeant illa divites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne etiam fructiferis adhibendus est decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certa que intervalla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius? Quid, in quamcumque partem spectaveris, rectius? Sed protinus in id quoque prædest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coarcebo, in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluvibus feret. Decentior equus, cuius atricta ilia, idem velocior. Pulcher aspectu fit Athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior.

August.
ubi sup.
cap. 5.

Numquam vera species ab utilitate dividitur. Hactenus Fabius. D. verò August. de hoc Orationis ornatu, quo potissimum auditorum animi oblectantur, sic ait: Sicut autem sæpe sumenda sunt & amara salubria: ita semper vitanda est dulcedo perniciofa. Sed salubri suavitate quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suavitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo Ecclesiastici viri, qui divina eloquia non solum sapienter, sed & eloquenter etiam tractaverunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus, quam deesse ipsis studentibus, & vacantibus possunt. Hæc ille.

CAPUT V.

DE ORNATU, QUI EST IN VERBIS SINGULIS.

Quoniam Orationis tam Ornatus, quam Perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in conjunctis, primum quid singula verba, deinde quid conjuncta exigant, consideremus. Qua in re illud primo loco statuendum est, quod quemadmodum Perspicuitas proprijs verbis, sic Ornatus translatis, vel quovis alio Tropo figuratis, præcipue constat. Sed

cum

cum eandem rem frequenter plura verba significant, quod Synonymia vocatur, commodiora semper, & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hæc ipsa verba, alia esse alijs consonantiora, grandiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: Consonantiora sunt, quamquam, moderatio, & concertare, quam si dixeris, & si, modestia, configere. Grandiora sunt, immanis, contrucidare, optimus, officiosissimus: quam hæc, magnus, necare, bonus, officiosus. Nitidius etiam, bos, quam vacca. In universum quidem optima ex simplicibus verbis creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper: nec fordidis unquam in erudita Oratione locus.

Cæterum quod ad usum attinet (in quo maior observatio est) delectus verborum sic habendus est, ut cum rerum, de quibus dicimus, natura, & dignitate cohæreant. Rebus enim atrocibus verba etiam ipsa auditu aspera magis conveniunt. Quod enim verbum in re grandia aptum, & magnificentum fuerit, in re humili tumidum erit. Contrà verò quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et sicut in Oratione nitida notabile est humiliter verbum, & velut macula: ita à sermone tenui sublime, nitidumque discordat, sitque corruptum, qui in plano tumet.

Hæc de proprijs verbis dicta sunt. Translata verò (de quibus modo dicendum est) nisi in contextu probari non possunt. Sed nec inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem.

CAPUT VI.

DE TROPIS.

Quoniam (ut paulò antè diximus) Perspicuitas, quidem proprijs, Ornatus verò translatis verbis, vel quovis alio Tropo figuratis præcipue constat: de Tropis iam dicere incipiamus, atque eò libentius, quò in Prophetarum Libris frequentior eorum usus est. Omnia enim Prophetarum Scripta (quoniam de rebus maximis differunt, sive cum hominum scelera cor-

Et

ti-

incipiunt; sive cum ultrices scelerum penas inprobis detrahiant, sive cum pijs hominibus, & in officio manentibus ingentia divina gratia beneficia pollicentur. Metaphoris, & Allegorijs plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus, quæ ipsi quoque maxima dicunt, amplificare, & ante oculos ponere solent. Cuius rei non alienum puto loca aliquot indicare, ut aperte liqueat, omnia Prophetarum scripta Metaphoris, & Allegorijs referri esse. Talis est locus ille Isaia: Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, &c. Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Salvatoris designavit.

Ibidem.

Deinde sequentia allegorijs plena sunt. Habitabit lupus cum agno, &c. Et cap. 8. Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, &c. Deinde futuram populi vastitatem fluminis inundatione designat, & amplificat. Cap. verò 35. conversionem, & lætitiâ Gentium pulcherrimis metaphoris declarat, cum ait: Latabitur deserta, & in via, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: & quæ sequuntur. Hiere. verò cap. 4. Assiriorum Regem Leonis nomine significat, cum ait: Ascendit leo de cubili suo, &c. Ezechiel verò cap. 17. eundem Regem ingentis Aquilæ nomine exprimit, cum ait: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri, &c. Pharaonem verò Egypti Regem Draconem appellat: ut ejus superbiam, & atrocitatem ostendat, his verbis: Ecce ego ad te, Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: Meus est fluvius, & ego feci memetipsum. Verùm hæc exempla in omnibus fere Prophetarum paginis reperiuntur. Quæ tamen hoc in loco referre volui, ut Troporum utilitatem, & usum etiâ ostenderem. Apparet enim, res magnas, & atroces his nominibus attolli, earumque magnitudinem his verbis magis, quam proprijs significari.

Est igitur Tropus: Verbi, vel sermonis à propria significatione, in aliam cum virtute mutatio. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tam longe pulcherrimis, translationem dico: quæ Metaphora Græcè vocatur. Latissimè enim patet. Eam necessitas genuit inopia coacta, post autem delectatio, iucunditasque celebravit. Nam, ut

Ex Fab.
lib. 8. c.
6. Me-
taphora

vestis frigoris depellendi causa reperta primò, post adhiberi cepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopia causa, frequentata delectationis. Est autem Translatio, cum nomen, aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo proprium deest, aut translatum proprium melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriam esse in herbis, laticas segetes, etiam rustici necessitate dicunt. Oratores duntaxat hominem, aut asperum. Non enim proprium erat, quod darent his affectionibus nomen. Iam incensam iram, inflatum cupiditate, & lapsam errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quam his accersitis magis proprium erat. Illa verò ad ornatum, lumen Orationis, & generis claritatem, & Concionum procellas, & Eloquentiæ tumina, ut Cicero pro Milone: Clodium fontem eius gloriæ vocat, & alio loco, segetem, ac materiam.

Illud autem admirandum videretur, quid sit, quod omnes transfatis, & alienis magis delectentur verbis, quam proprijs, & suis. Nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, ut pes in navi, ut in vite gemma, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quod Translatio est similitudo ad unum verbum contracta: similitudine autem mirifice capiuntur animi. Eò tamen distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem, ut leonem. Translatio, cum dico de homine, leo est.

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex est. Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut Livius, Scipionem à Catone allatrari solitum refert. In anima pro alijs generis eiusdem sumuntur: ut: Concertu virtutum nihil est suavius. Aut pro rebus animalibus inanima: ut: Duo fulmina belli Scipiades. Præcipueque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo Translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quandam; & animos damus, qualis est: Postquam indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius

dius agebat: Cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum. Arcanæ autem Literæ propter rerum magnitudinem hac eadem metaphora non raro utuntur, qua & rebus inanimatis affectus, & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem convertunt. Tale est illud: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini. Et alio loco: Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum à facie Domini, &c. Rei enim magnitudo, nempe Christi Domini in mundum adventus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: Si hi tacuerint, lapides clamabunt.

Luc. 19.

In translationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij: Cœli ingeures fornices. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum: Syrtim patrimonij: scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum: voraginem potius. Facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam, & humiles Translationes, ut: Saxeæ est verruca: quædam maiores, quàm res postulat, ut: Tempestat comestationis: quædam minores, ut Comestatio tempestatis.

Ut modicus autem, atque opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens & obscurat, & tædio complet: continuus verò in allegoriam, & ænigma exit. Quòd si vereare, ne paulò durior Translatio esse videatur, mollienda est proposito sæpe verbo: ut: Si olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum dicat: paulò durius: sin, ut ira dicat, pupillum: aliquantò mitius est. Etenim verecunda debet esse Translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur: Diligenter etiam cavendum est, ne omnia, quæ Poëtis permessa sunt, convenire Orationi puremus: nec enim pastorem populi, Auctore Homero, dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus, ac Dædalo speciosissimè sit usus. Modus autem nullus est florentior in singulari verbis, nec qui plus luminis afferat Orationi: eoque in illo explicando meritò longiores fuimus.

Synedoché.

Synedoché Tropus est, in quo ex parte totum, aut contrà: aut ex antecedentibus sequentia intelliguntur. Quæ descriptio octo illos modos comprehendit, quibus sit Synedoché, quos gravissimi Scriptores tradiderunt. Ex parte totum

in-

intelligitur, ut ex puppi navis: ensis ex mucrone: aut ex tecto domus. Cicero: Mucronis eorum à iugulis nostris reieci- mus. Hac pertinet, cum vel ex uno plures significantur. Livius: Romanus prælio victor: & Virgilius: Hostis habet muros. Vel genus ex forma, sive specie. Virg: Dentisque Sabellicus exacuit sus: pro quovis sue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro navi, & aurum, atque argentum pro aurea, & argentea pecunia sumuntur. Cicero: Homines instructi, & certis locis cum ferro collocati. Contra verò ex toto pars declaratur, ut in illo Virgilij: Fontemque, ignemque terebant. De quo genere est, cum aut e pluribus unus intelligitur. Cicero ad Bruzum, Populo, inquit, imposuimus, & Oratores visi sumus: cum de se tantum loqueretur. Aut e genere pars illi subjecta, Virgilius: Prædamque ex unguibus ales projecit. Ex antecedentibus quoque sequentia monstrantur: ut cum ait idem Poeta: Aspice aratra iugo referunt suspensa Juvenci. Ex his autem perspicuum est, Translationem ad movendos animos, & res penè sub oculos subjiciendas repertam esse: Synedochem verò ad locupletandum sermonem pertinere.

Nec procul ab hoc genere discedit Metonymia: in qua causas per effecta, vel effecta per causas, vel ex eo, quod continet id, quod continetur, vel rem e signo intelligimus. Per causas effecta declaramus, cum Inventor, aut alicujus rei Auctor pro re inventa ponitur, Virg: Onerantque canistris, dona laboratæ Cereris. Hoc modo Platonem, Aristotelem, Demosthenem frequentè pro eorum Scriptis ponimus. Cic: Lectitanti Platonem studiosè, audivisse etiam Demosthenem dicitur. Ex effectis autem causa significatur, cum sacrilegium deprehensum, & scelus dicimus pro scelerato. Hinc mœstum timorem, tristem senectutem, & pallidam mortem elegantè optimi dicunt Auctores. Virgil: Mœstumque timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres.

Ex eo quòd continet id, quod continetur, veniunt etiam intelligitur. Sic bene moratæ urbes vocantur: sic sæculum felix: sic Roma pro Romanis: Athenæ pro Atheniensibus frequentè ponuntur. Virg: Cœlo gratissimus annis, id est,

Cœ-

coelestibus. Cic. Ut omittam illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis, & inventa est, & perfecta: pro Atheniensibus. Huc referuntur etiam illa, cum ex possessore res, quæ possidentur, aut ex Duce exercitus significatur. Virg. Jam proximus ardet Ucalegon: id est, Ucalegontis domus.

Sic, hominem devorari, cujus patrimonium devoratur: & ab Annibale apud Canas caesa sexaginta millia hominum dicitur, id est, ab ejus copiis. E signo denique res monstratur. Unde toga, quæ pacis erat insigne, & otij, pro pace: & fasces usurpantur pro magistratu Virg.

Non illum populi fasces, non purpura Regum Flexit.

Metonymiam, ut ait Cicero, Rhetores Hypallagem vocant.

Antonomasia. Antonomasia ponit aliquid pro nomine: ut: Eversor Carthaginis, & Numantia, pro Scipione. Et: Romanae Eloquentiæ Princeps pro Cicerone. Et per Epitheton, Talamo quæ fixa reliquit impias: Impium pro Ænea posuit. Sic Philosophum pro Aristotele: Poetam pro Virgilio excellentiæ causa dicimus. Differt Antonomasia à Periphrasi, quod illa ad sola personarum nomina referatur: Periphrasis vero (de qua mox dicemus) latissime ad cætera patet, quæ circuitione aliqua melius, quam proprio nomine significantur.

Epitheton, sive Latine appositum, Diomedes speciem facit Antonomasiæ. Estque frequenter adjectivum nomen proprio nomini adiectum ornandi, aut amplificandi, aut indicandi causa. Non raro etiam alijs nominibus adjungi: quæ personarum propria non sunt. Neque refert, an hæc Epitheta sint adjectiva nomina, necne, modo quocumque pacto proprietates quædam attribuantur, non personis tantum, verum etiam rebus. Ut: Præceps juvena: præceps amens: & inconsultus amor: esca malorum voluptas: morosa, ac difficilis senecta: vitiorum expultrix Philosophia: humana vitæ speculum Comedia: vitæ magistra Historia. In Poematis licet naturalibus Epithetis uti: ut: Candida nix: liquidi fontes: frigida nox: volabilis amans: aureus Sol. In Oratione Prosa non oportebit adhiberi, nisi emphasim quamdam habeant, & ad rem propositam pertineant. Ut: Non impetra-

bis causam tam iniquam ab Aristide justissimo. Et: coram Catone severissimo morum censore audes agere Floralia? Id potissimum fiet incitationibus exemplorum, aut sententiarum. Aristarchus eruditissimus, & idem diligentissimus: Cicero Eloquentiæ Princeps: Plato certissimus Auctor. Exornantur autem Epitheta maxime translationibus. Ut: Cupiditas effrenata: insanae substructiones, & cæt. Solent etiam fieri alijs adjunctis Epitheton Tropis apud Virgil. Turpis egestas, & tristis senectus. Verumtamen talis est ratio hujus virtutis, ut sine appositis nuda sit, & velut incompta omnis Oratio, nec oneretur tamen multis. Nam sit longa, & impedita. Ut: in quæstionibus eam judices similem agmini totidem lixas haberent, quot milites quoque: in quo & numerus est duplex, nec duplum virium.

Interdum autem Epitheta elegantè ita multiplicantur, ut instar diffinitionis, vel descriptionis sint; imò & frequenter totam rei naturam, ejusque proprietates explicant. Hic Joannes Clymacus: Superbia, inquit, est Dei abnegatio, aspernatio hominum, laudum progenies, sterilitatis argumentum, divini adiutorij expulsio, stuporis præcursor, lapsuum ministra, casus materia, iracundiæ fons, simulationis janua, firmamentum dæmonum, delictorum custos, duritiæ, & crudelitatis artifex, compassionis, & misericordiæ ignorantio, amarus exactor, immitis iudex, Dei adversatrix, blasphemiarum radix. Hæc ille. Sic Origines de muliere Cananæ: Mulier, inquit, caput peccati, arma diaboli, expulsio Paradysi, mater delicti, corruptio legis antiquæ veniebat ad Dominum Iesum. Sic etiam Iudas Apostolus in Epistola sua de Pseudoapostolis loquens: Hi sunt, inquit, in epulis suis macula convivantes, sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fructus feri maris, deipumantes suas confusiones, sydera errantia.

Catachresis, quam rectè dicimus abusione, non habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est. Sic: Equum divina Palladis arte, ædificant. Et: Pyxides, cujuscumque materiæ sunt: & parricida matris quoque, aut sororis interfector dicitur. Valde similis est Metaphoræ, sed ab ea tamen distinguitur, quod abusio nomen ex vicina, ac

Ioan.
C'x. tom.

5.
Bib. PP.
Grad.

22.

Orige.

Cata-
chresis.
Fab. ubi
suprà.

finitima re accommodat alteri rei, quæ sine nomine est: Metaphora verò etiam si nomen non deest, undecumque, modo similitudinem res habeat, alienum nomen asciscit. Quid tam propinquum patris interfectori, quam matris, aut sororis, aut fratris interfectori? Ergo is, quia nomen Latino sermone non habet, per abusionem parricida vocatur. Quid iustus magis se junctum, quam arbor, atque Respublica, quæ florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Undè apparet, duos hos Tropos ita similes esse, ut tamen sint diversi.

Allegoria, quam Inversionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Virg. Sed nos immensum spacijs confecimus æquor. Et: Jam tempus æquum spumantia solvere colla. Habet usum talis Allegoriae frequentèr Oratio, sed rarò totius, plerumquè a partibus permixta est. Tota apud Cicer. talis est: Hoc miror enim, quætorque, quemquam hominem ita pessundare alterum verbis velle, ut etiam navem perforet, qua ipse naviget. Illud verò commixtum allegoriae genus frequentissimum est: Equidem cæterastempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus Concionum semper Milloni putavi esse subeundas: Nisi adiecisset, fluctibus Concionum, esset Allegoria: nunc eam miscuit.

Illud verò longè speciosissimum genus Orationis, in quo trium permixta est gratia, Similitudinis, Allegoriae, & Translationis. Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam variâs habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpè perturbat omnia, & totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, ut quo genere cœperis Translationis, hoc definias. Multi enim cum initium à tempestate sumpserunt, incendio, aut ruina finiunt, quæ est in consequentia rerum foedissima. Hastenus Fab. Cæterum Scripturæ Prophetarum, ut alijs Tropis, ita pulcherrimis Allegorijs; & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Isaia 5. de vinea plantata à dilecto in cornu filio olei. Quam etiam non minori elegantia septem continuis versiculis persequitur David, cum ait: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti Gen-

tes,

tes, & plantasti eam, extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumen propagines ejus: & cætera, quæ sequuntur.

Ironia, quam Illusionem vocant, Allegoria est, quæ non solum aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut Pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse Orationi voluntatem. Cic. in Clodium: Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteaacta servavit. Et Turnus apud Virgillum: Meque timoris argue, tu Drance, quando tot cædis acervos Teucrorum tua dextra dedit.

Periphrasis, sive Latine Circuitio, sicut & Allegoria, non in uno verbo, sed in conjunctis fit, cum id, quod simpliciter dici poterat (quod sit oratio vel plenior, vel significantior) pluribus verbis dicimus. Quod frequentissime fit, cum recto obliquum decoris gratia adjungimus. Ut: Scipionis providentia Carthaginis opes fregit, pro eo quod est: Scipio Carthaginè delevit. Sic dicimus admirari virtutis decus, & elegantiam, pro virtutem: & odisse sceleris deformitatem, vel turpitudinem, pro scelus. Qua loquendi figura frequentissime, & ornatissime utitur eloquentissimus Osorius.

Constat autem alijs modis Tropus hic, nempe Etymologia, Notatione, Finitione. Etymologia, cum nominis rationem explicamus: ut si quis hæredipetam dicat, qui hæreditates alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem cibo, ventrique deditum: aut pro Philosopho, hominem sapientiæ studiosum: pro Grammatico, qui litteras doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat: pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat.

Notatione constabit, cum notis quibusdam accidentium rem quampiam describimus: ut si quis Iram intelligens, animi, aut bilis effervescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Eiusdem generis est & illud: Qui digito scalpunt uno caput: quod molles, & parum viri significantur. Aut si dicas: Cubiro se emungit, Salsamentarium indicans.

Finitione constabit, ut si quis artem bene dicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem, virum, qui civitatis ærarium compilasset. Hominem Tyrannum, qui vi Leges, ac Civium libertatem oppressisset.

Et

Hæc

Allegoria.
Idem
ubi supra.

Ironia.

Periphrasis.

Hæc de Tropis dicta sint : quæ (ut antè diximus) ornamentum plurimum Orationi conciliant: quorum omnium una est ratio , atque natura : nempe pro noto , & proprio alicujus rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatus, vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis, & argumenti. Atque ut hujus virtutis fontem aperiam, quæ magnam huic facultati lucem præferet, sciendum nequaquam nomen aliud pro alio subijci posse, nisi illi valde finitimum, & quasi cognatum sit. Cognata autem rebus sunt ea, quæ supra diximus, esse rebus, aut personis attributa, unde Topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia sunt Genus rei, Species, Diffinitio, Propria, Accidentia, sive antecedentia, sive concomitantia, sive consequentia, causæ, Effectus, Totum, & Partes, Similia, & Cætera ejusdem generis. Cùm ergo omnia hæc vim habeant argumenti, periti artificis erit, quò sit Oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis uti: quòd hujusmodi nomina vicem argumenti, sive (ut Dialectici vocant) mediæ vim habeant. Sic Sapiens illa Fœmina. 2. Reg. 20. Ioab Civitatem Abela obsidenti ait: Quare præcipitas hæreditatem Domini? In qua oratione verbo præcipitandi obsidionis malum amplificavit: verbo autem hæreditatis, quod pro Civitatis proprio nomine posuit, vim argumenti, & quidem acris inclusit. Quo exemplo aperte liquet, ad omnem usum, cui Topica deserviunt, Tropos etiam deservire: qui ab illis originem ducunt. Cùm autem Similitudo inter Topica numeretur, ea verò ad probandum, ad amplificandum, ad inferendum rebus lucem, ad rem oculis subijciendam, & ad delectandum accommodata sit, consequens est, ut Metaphora etiam, quæ brevis Similitudo esse dicitur, ad omnes hos usus deserviat, eòque principem inter omnes Tropos locum teneat.

Illud etiam admonendum, quòd non modo ad Orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque Scripta Prophetarum hæc facultas plurimum conducit, quòd frequentissime his Tropis utantur. Siquis enim in Scriptis eorum diligenter adverterit, quid pro nominibus proprijs earum rerum, de quibus dicant, usurpaverint, inveniet eos non solum Metaphoricis, & Allegoricis locutionibus usos, sed alijs etiam Tropis, dum aut effectum pro causa, aut causam pro effectu, aut

totum pro parte, aut partem pro toto, aut proprium nomen pro communi, aut commune pro proprio, aut instrumenta pro re confecta, aut quæ rebus adjuncta sunt, pro rebus ipsis ponunt. Tale est illud Hiere. Interrogate, & vide-
re si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis? Hic ex consequentibus calamitatis magnitudinem significavit. Simile est huic illud ejusdem: Vocate lamentatrices, & ad eas, quæ proculesunt, mitrite, &c. His enim signis venturæ cladis acervitatem voluit ostendere. Cùm verò Amos divitum inhumanitatem exaggerans ait: Nihil patiebantur super contritione Ioseph, proprium nomen pro communi pauperum, & miserorum nomine posuit, ut D. Aug. annotavit, qui hunc Proprietatem Tropum plurimum commendavit. Cùm verò Apostolus ait: non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum concupiscentijs ejus: effectum posuit, pro causa peccati: nempe concupiscentia, & fomite, unde peccata oriuntur. Contra verò, cùm fide, ait, homines justificari, partem pro toto posuit. Fides quippe radix, & fundamentum est omnium, quæ ad justificationem requiruntur: pro quibus fidem posuit. Sic ubi in Scripturis legimus, quinquagesimum caput, vel quinquaginta capita, ex præcipua parte totum intelligimus.

Cæterum, qua ratione sibi Ecclesiastes ornatissimorum verborum copiam, in quibus hæc Troporum lumina inveniantur, comparare possit, suo loco explicabimus.

CAPUT VII.

DE ORNATU, QUI EST IN VERBIS CONIUNCTIS:
ac primum de Figuris.

UM paulò superius dictum à nobis sit, Orationis ornatum partim in verbis singulis, partim in conjunctis positum esse, ubi iam de Tropis, qui ad priorem ornatu partem deserviunt, diximus, reliquum est, ut de posteriori, qui in verbis conjunctis cernitur, nunc dicamus. Hic autem præcipuè constar Figuris, compositione, &

Hier. 8

Cap. 9.

Amos 6

Aug. li.

4. de

doctr.

Christ.

c. 7.

Rom. 6.

Ibid. c.

3.

varijs dicendi formis ad rerum dignitatem accommodatis, De his igitur in reliqua hujus Libri parte tractandum est, à Figuris (quæ Græcè Schemmata dicuntur) initium sumentes: in quibus maxima ornatus, & elegantiae pars sita est. His autem Demosthenes ita est usus, ut omnia ferè, quæ dicit, aliqua hujusmodi figura exornare curret. Quo nomine multi putant (ut auctor est Cicero) maximè esse mirabilem.

Principio igitur Figuræ definitio, ac divisio tradenda est. Figura autem (ut Rhetores definiunt) est Conformatio quædam Orationis, remota à communi, & primùm se offerente ratione, qua rectus sermo in alium cum virtute mutatur. Ut hoc autem rudi (quod ajunt) Minerva explicemus, sciendum est, quòd quemadmodum eidem corpori vestimenta plura aptari possunt, quorum alia ad venustatem, alia ad gravitatem, alia ad luctum, & mœstijam; alia ad humilitatem, & sanctitatem accommodantur: ita eadem sententia diversis potest Figuris, & formis explicari, & quodam modo vestiri: quorum alia venustatem, alia gravitatem, alia vim, & acrimoniam præferant. Eruditi autem artificis est, eam figuram, & velut habitum eligere, qui vel sententiæ enunciandæ, vel proposito nostro maximè quadret.

Subijciamus hujus rei exempla. Simplici, & recta Oratione Apollolus dicere poterat: Siquis infirmatur, & ego infirmor: si scandalizatur, & ego uror. Sed ab hac simplici, & primùm se offerente ratione discedens, multò acrius, & elegantius per Interrogationis Figuram dixit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Simili quoque ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos à charitate Christi separare, &c. At quantò vehementius, & elegantius est: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia; an periculum? &c. Itèm simplici Oratione dicere poterat: Non possum homines Deum invocare, de quo nihil audierunt: neque audire, nisi illis annuncietur: neque quis annunciare poterit, nisi à Deo mittatur. At multò elegantius ait: Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? Hic enim multæ simul Eloquentiæ virtutes coeunt. Est enim

Re-

Repetitio, & Interrogatio, & Gradatio, & membra itèm Orationis ex pari ferè numero syllabarum.

Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: Mirum est peccatricem mulierem ad Dominum venire: & mirum itèm, eandem ab eo misericorditer trahi, & benignè recipi. Sed quantò elegantius est hanc sententiam figurata Oratione ad hunc modum explicari? Quid igitur miramur, fratres, Mariam venientem, an Dominum susipientem? Susipientem dicam, an trahentem: Dicam melius, & trahentem, & susipientem. Ad hunc modum Sedulius cum dicere potuisset: Vehementèr nobis prima illa Fœmina, & antiquus Serpens nocuerunt: multò ornatiùs, atque vehementius dixit: Heu noxia Conjux. Noxia tu Conjux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia Conjux. Itèm simpliciter dicere solemus, Virtutis comes Invidia est, quæ viros bonos plerumque infestatur: acrius tamen per exclamationem dicitur: O virtutis comes invidia, quæ bonos plerumque infeceris, atque adeo infestaris? His exemplis, ut arbitror, facilè Figuræ definitio, & ejus itèm usus percipi potest.

Definitionem sequitur Divisio. Sunt enim duplices Figuræ, alia Verborum, alia Sententiarum. Verborum sunt, quæ venusta, & concinna eorundem verborum collocatione constant: qua sublata, mutatur, & tollitur Figura. Sententiarum verò sunt, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis sunt posita: ut cum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obsecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Descriptiones quoque rerum, & personarum, hoc est, Sermocinationes, Notationes, Sententiæ, & Epiphonemata, de quibus ante diximus, & multæ itèm alia inter Sententiarum Figuras numerantur.

Cum autem verborum figuræ ornatum, & elegantiam Orationi concilient, unde hic ornatus originem ducat, diligenter animadvertendum est. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum usum conducet. Sciendum est igitur, rerum omnium decorem, & pulchritudinem, quæ vel sensibus, vel intellectu percipitur, proportionem quadam, & concinnitate partium sibi in vicem aptè consentientium præcipuè constare.

Unde

Hom.
33. in
Evang.

Unde Sapientissimus ille rerum omnium Architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & mensura perfecit, ipsumque inter cætera hominem ea natura condidit, ut numeris, & apta rerum concinnitate maximè caperetur. Hac enim de causa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus suis numeris dimensus aures recreat, & Poetarum carmina, quæ numerorum legibus elegantè astricta sunt, voluptate nos afficiunt. Quò minus mirandum est, si ornatus, qui in verborum figuris est positus, inquadã apta, & concinna verborum collocatione, & proportione constitutus sit. Quid autem proportionis hujus nomine intelligam (licet enim hac voce uti) proposita exèpla facilè declarabunt.

Summam illam Euseb. Emisse sententiam: Ferina immanitas est, Deum æstimare minorem, quia majora contulit: ut idèd à te minùs accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hic apertè vides proportionem inter contraria, & similiter cadentia verba. Idem Eusebius locum illum explanans, Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, sic ait: Natus est nobis, qui sibi erat. Datus est ergo ex divinitate, natus ex Virgine. Natus, qui sentiret occalum: datus, qui nesciret exordium. Natus, qui & matre esset junior: datus, quo nec Pater esset antiquior. Natus, qui moreretur: datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam de corporum resurrectione disputans: sic ait: Ipsa caro honoratur præmijs, quæ est probata supplicijs: ipsa in maneribus gaudebit, quæ in doloribus triumphavit: quæ idèd tolerabiliter doluit se afflictam, quia fideliter credidit reformandam. In his omnibus quis non videt numerum, & proportionem Similium, Dissimilium, & contrariorum sibi invicem respondentium? Quin & in Ecclesiasticis quoque Antiphonis, & Versiculis interdum idem numerus, atque proportio reperitur: quale est illud in Laudibus D. Martini: O Virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum: qui nec mori timuit, nec vivere recusavit! Hic apparet quomodò sibi respondeant, laborem, & mortem, victum, & vincendum, mori, & vivere, timere, & recusare. Est autem in his omnibus exemplis Oratio colis, & commatis ubique rotanda: de quibus suo loco dicemus.

Quia

Quia verò D. August. (ut cæteros quoque Patres omit- tam) hoc loquendi genere maximè delectatus, libet nonnulla ejus exempla referre; quæ Prosper Aquitanus annotavit, atque collegit: quæ hanc præceptionem maximè illustrabunt: ut omittam interim, quòd eadem ipsa, citra hanc commo- ditatem, non indigna sunt, quæ legantur. Sic igitur ait: Lex data est, ut gratia quæretur: gratia data est, ut lex adimple- retur: quæ non vitio suo non poterat impleri, sed vitio pru- dentia carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam fuit sanandum. Idem: Divina bonitas idèd maximè irascitur in hoc sæculo, ne irascatur in futuro: & misericor- ditèr temporalem adhibet severitatem, ne æternam justè in- ferat ultionem. Idem: Vera confessio est benedictio, cum idem sonus est & oris, & cordis. Benè autem loqui, & ma- lè vivere, nihil aliud est, quàm sua se voce damnare. Idem: Hoc affectu, & desiderio colendus est Deus; ut sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum idèd colit, ut aliud magis, quàm ipsam promereatur, non Deum colit; sed illud, quod asse- qui concupiscit.

Idem: Iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto sup- plicio senserit nolens, quantum mali sit; quòd perpetravit volens. Idem: Mala mors putanda non est, quam bona vita præcesserit. Non enim facit malam mortem, nisi quòd sequi- tur mortem. Non itaque multum curandum necessario mo- rituris, quid accidat, ut moriantur, sed morièdo quonam ire cogantur. Idem: Iustus quidquid malorum ab iniquis do- minis irrogatur, non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si serviat, liber est: malus autem & si reg- net, servus est: nec unius hominis, sed (quòd est gravius) tot dominorum, quot vitiorum. Idem: Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus hu- milis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientem: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Idem: In rebus spiritualibus cum minor maiori adhæret, sicut Creatori creatura, illa fit maior, quam erat, non ille: & hoc est maius esse, quòd est melius esse: quia adhærens creatura Creatori, non mole auc- tior, sed virtute fit maior. Idem: Omnes beati habent, quòd volunt. Miseri autem sunt, qui vel non habent, quòd volunt,

Sent.
44.

Sent.
5.

Sent.
6.

Sent.
20.

Sent.
50.

Sent.
53.

Sent.
59.

Sent.
60.

Sent.
62.

Sent.
70.

vel id habent, quod non rectè volunt. Proprior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quam prava, etiam si quod cupit, obtinuit. Idem: Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus ultionum. Nam & blanditur, & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio: si non minaretur, nulla esset correctio. Hactenus ille.

In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis concinnitas satis apparet, qua singula verba singulis verbis contraponuntur, sibi que mutuo respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non maxima copia, & passim obvia, ut merito accusari possim, quod rem adeo perspicuam tot exemplis oneraverim. Verum hoc feci, ut ostenderem hanc decoris, & venustatis partem, qua in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, unde omnis aliarum rerum pulchritudo, qua vel arte, vel natura constant, manare solet: simul ut hac ratione admonerentur, qui eleganter dicere volunt, ut ad hanc dicendi formam ea revocare studeant, quorum natura huius decoris capax est. Hac enim Orationis gratia sequi rerum naturam debet, non affectari. Et cum etiam parcius hoc loquendi genere utendum est, cum in veritate dicemus, quo affectationis vitium omnium aliorum pessimum fugiamus: utpotè quod fidem dicenti adimat.

Hoc enim loquendi genere venerandi PP. Augustinus, Eusebius Emiffenus, Petrus Ravenas, D. Bernar. ita delectati sunt, ut vix alio elocutionis genere frequentius utantur. D. verò Greg. omnes fere Sententias his numeris astringit. Quam rem adeo venuste Petrus Ravenas agit, ut hac potissimum ratione Chryfologi nomen invenerit. Quamvis autem Rhetores hac loquendi Figura parcius utendum esse præcipiant, quod ea plus habeat jucunditatis, & suavitatis, quam gravitatis, hi tamen (quos supra memoravi) Patres, ut eorum Scripta monstrant, frequentissime ea usi sunt.

Sed ut ad id, cuius gratia hæc à me inducta sunt, veniam, sciendum est, pleraque verborum Figuras ex hoc proportionis fonte manare. Est enim (quod ad præsens attinet institutum) triplex proportionis genus, nempe eiusdem verbi ad idem verbum certo ordine, & numero sibi respondens:

AUG

aut similis ad simile: aut contrarij ad contrarium, quacumque ratione contrariorum sit. Varia siquidem contrarium generis à Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti classes Figurarum oriuntur, quæ in verbis posita sunt: de quibus ubi mox dixerimus, nonnullas alias partim similes, partim contrarias adjiciemus. Utrumque enim ad eundem ordinem, atque tractationem pertinet.

CAPUT VIII.

PRIMA CLASSIS DE FIGURIS VERBORUM, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

X prima igitur Classe, ubi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet Repetitio: quæ est, cum continenter ab uno, atque eodem verbo in rebus similibus, & diversis principia sumuntur. Sic D. Cyprianus: Si, inquit, filij Dei sumus, si templa eius esse iam coepimus, si accepto Spiritu sancto, sanctè, & spiritualiter vivimus, si de terris oculos ad Cæsum sustulimus, si ad superna, & divina plenum Deo, & Christo pectus ereximus, non nisi quæ sunt Deo, & Christo digna faciamus. Idemque rursus contra quosdam Christi Confessores paulo licentius agentes, sub unius nomine sic invehitur: Confessor est; sed post confessionem periculum maius est: quia plus adversarius prouocatus est. Confessor est, hoc magis stare debet cum Domino Evangelio, per Evangelium gloriam consecutus à Domino. Confessor est, sit humilis, & quietus sit in actu suo cum disciplina modestus: ut qui Christi Confessor dicitur, Christum, quem confitetur, imiteretur. Confessor est Christi, sed si non postea blasphemetur maiestas, & dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica, non sit turbulenta, non convitijs, & litibus perstrepsens audiatur. Cæterum si culpabilis, & derestabilis postmodum fuerit,

Gg

si

si Confessionem suam mala conversatione prodiderit, si vitam turpi foeditate maculaverit, si Ecclesiam denique, ubi Confessor factus est, derelinquens, & unitatis concordiam scindens, fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blanditi sibi per Confessionem non potest. Et cætera. Hactenus Cyprianus.

CONVERSIO.

CONversio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continentèr revertimur. Cyprianus: Deus videri non potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec æstimari, sensu major est. Et idè sic Deum dignè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Idem: Quisque ille est, quem zelo persequeris, subterfugere, & vitare te poterit, tu te fugere non potes: ubicumque fugeris adversarius tuus tecum est, hostis semper in pectore tuo est, perniciës intus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu ligatus, & vincus es, zelo dominante captivus es, nec solatia tibi ulla subveniunt. Tale est illud Apostoli: Hebræi sunt? Et ego. Israelitæ sunt? Et ego. Semen Abrahamæ sunt? Et ego. Ministri Christi sunt? (ut minus sapiens dico) plus ego. Sic etiam Seneca: Hoc est, inquit, Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla Bellorum felicitas redimet. Nam quotiès quis dixerit, occidit Persarum multa millia, opponetur, & Callisthenem. Quotiès dictum erit, occidit Darium, penes quem tunc magnum Regnum erat, opponetur, & Callisthenem. Quotiès dictum erit, omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit, dicetur: sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua Ducum, Regumque exempla transferit, ex his, quæ facit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenis.

COMPLEXIO.

COMplexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè posuimus, ut & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum revertamur. Cyprianus: Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui templum Dei servans ubicumque fuerit, sine Deo non est. Sed hæc brevis complexio est.

2. Cor.
11.

Lib. 6.
Nat.
Quæst.

Cap. 23

est. Potest autem esse multò longior. Cujus rei exemplum non verebor ex Sanctissimo Bonaventura afferre: Cujus Oratio quamvis non adè lenitèr fluat, sententiarum ramen pondere non minùs grata sanis ingenijs esse debet, quàm quæ elegantia, & nitore sermonis exornata est. Is igitur precandi studium hoc genere exornationis commendat his verbis: Si vis patientèr tolerare adversa, vaca orationi. Si vis tentationes, & tribulationes, vaca orationi. Si vis pravas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis astutias Sathanæ cognoscere, ac ejus fallacias vitare, vaca orationi. Si vis latentèr vivere in opere Dei, & per laboris, & afflictionis vias incedere, vaca orationi. Si vis spirituali in vita te exercere, & carnis curam non agere in desiderijs, vaca orationi. Si vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca orationi. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus, & desiderijs impinguare, vaca orationi. Si vis cor tuum virili spiritu, & constanti proposito in Dei beneplacito stabilire, vaca orationi. Deniquè, si vis vitia extirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur Sancti Spiritus unctio: quæ de omnibus mentem docet. Hæc eadem Figura D. Greg. utitur, hoc modo: Considero, inquit, Patres Novi, & Veteris Testamenti David, Danielelem, Amos, Petrum, Paulum, & Mathæum, & apertis oculis fidei intueor. Implet namque Spiritus Sanctus Puerum citharædum, & Psalmistam facit: implet abstinentem puerum, & Judicem senem facit: implet Pastorem armentarium, & Prophetam facit: implet Piscatorem, & Principem Apostolorum facit: implet Persequutorem, & Doctorem gentium facit: implet Publicanum, & Evangelistam facit. Quàm ergo insani sumus, qui hunc Spiritum non quærimus? Hic videre licet eadem esse verborum initia, eosdemque fines.

TRADUCTIO.

TRAductio est, quæ facit, ut cum idem verbum crebriùs ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniorèr Orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Itèr: Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudelitèr vitam hominis petijisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse

sibi reperiretur inimicus. Item: Divitias sine divitum esse, tu verò virtutem præfer divitijs. Nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedissequæ sunt. Repetuntur autem eadem nomina. Primum quidem in diversis casibus, quale est illud: Imprecor arma armis: pugnant ipsique nepotes. Littora littoribus contraria, fluctibus undas. Eleganter etiam Ioannes Picus Mirandul. cum Deo loquens sic ait:

Necessitas tua est nostris major clementia culpis.

Et dare non dignis res magè digna Deo est.

Quamquàm sat digni, si quos dignatur amare,

Qui, quos non dignos invenit, ipse facit.

Hoc autem Polyptoton Græci vocant.

Huc etiam pertinet Epanalepsis: hoc est, à postremo ad primum verbum regressio. (Quale est illud.)

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Epanalepsis.

Item illud Cic. in Verrem: Multi, & graves dolores inventi parentibus, & propinquis multi. Quod etiam fit, sententia aliqua interjecta, hoc modo: Bona miserum me (consumptis enim lachrymis, tamen animo infixus hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerrimæ voci subjecta præconis.

Anadiplosis.

Finitima huic quoque est Anadiplosis, quæ idem verbum in fine præcedentis, & initio sequentis orationis repetit. Quale est illud:

Urbs Etrusea solo sequitur pulcherrimus Astur,

Astur equo fidens & versicoloribus armis.

Sic etiam Cic. contra Catil: O tempora, o mores! Senatus hoc intelligit, Consul videt, hic tamen vivit: Vivit? Imò verò etiam in Senatum venit, &c. Et Oratio quoque hoc modo iteratur, Quale est illud Sedulij, de prima fœmina loquens:

Hæu noxia Conjux.

Noxia tua Conjux magis, an Draco perfidus ille?

Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia Conjux.

Simile est & illud Ioa. Pici Mirandulani.

Sed premit, hæu miseræ tantæ indulgentiæ sortis.

Quos fecit natos gratia, culpa reos.

Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam.

Et tuus in nostro crimine crescat honor.

Est etiam affinis huic Epizeuxis, Latine Conduplicatio, quæ

Epizeuxis.

quæ vel idem verbum, vel eandem sententiam conduplicat. Idem verbum, quale est illud: Tu tu faces illas incendiisti. Et: Me, me, adsum, qui feci, in me convertite ferrum. Et Cic. contra Catilinam: Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. In oratione vero hoc modo: Commotus non es? Cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Item: Non eriam audeo in horum conspectum venire proditor patriæ; proditor, inquam, patriæ venire audeo in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit, quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis.

GRADATIO.

Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quandam verborum catenam efficit: estque & ad docendum, & ad delectandum cum primis accommodata.

D. Cypria. Ser. de Livore: Zelare, inquit, quod bonum videas, & invidere melioribus, leve apud quosdam crimen videtur: dumque existimatur leve, non timetur: dum non timetur, contemnitur: dum contemnitur, non facile vitatur. D. item Gregor: Considerandum est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, & ad hoc ritè perveniens, qualiter vivat, & bene vivens qualiter doceat, & recte docens, infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat. Et Apostolus: Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Et iterum: Quos, inquit, præscivit, & prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, illos & justificavit. &c. Et in eod. cap. per Interrogationem, & Repetitionem venustissimè ait: Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo verò credent ei, quem non audierunt? &c. Item: Non fensi hæc, & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probavi. In hoc autem novissimo exemplo, non decus modò, sed vis etiam, & acrimonia inest. Hactenus de figuris, quæ ejusdem verbi repetitione constant.

Rom. 5.

Cap. 8.

In his autem figuris non inopia fit, ut ad idem verbum reddatur sæpius, sed inest festivitas quædam, quæ facilius auri-

auribus dijudicari, quam verbis demonstrari potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus alijs suum quoque vitium finitimum est, quod Tautologiam appellant, hoc est, eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quæ non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quæ etiam aurium iudicio dijudicatur: qualis est illa: Nam cuius rationis oratio non extet, ei rationi ratio non est fidem adhibere.

CAPUT IX.

SECUNDA CLASSIS DE FIGURIS, QUÆ
verborum similitudine constant.

Secundi verò ordinis Figuræ, quæ proportionem verborum similitudinem sibi invicem respondentium constant, quatuor præcipuè numerantur, nempe Compar, Similiter cadens, Similiter desinens, & Agnominatio.

Compar, quod Græcè Isocolon dicitur, est quod habet in se membra, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est: sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrorum superiori referre possimus. Cypria: Mundus ipse occasum sui rerum labentium probatione restatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus ætate horrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie tara læta sunt, nec adeò arboreis foetibus autumnæ foecunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

Similiter cadens, Similiter desinens.

Similiter cadens Exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur. At Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Utriusque rei exemplum patet his D. Cypriani adversus Demetrianum verbis: Certe & labor irritus, & nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrimæ,

&

& iucundissima sunt illa, in quibus non extrema tantum, sed media quoque variè, & multipliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cypri. ad Donatum, Accipe, inquit, non diserta, sed fortia: nec ad audientiam popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quam discitur: nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiæ marurantis hauritur. Idem contra Demetrianum: Qui ad malum motus est, mendaciò fallente, multò magis ad bonum movebitur, veritate cogente. Longior quidem illa, sed non minus ornata D. Aug. sententia, qua natiuitatis, & mortis diem in Beato Martyre comparans, sic ait: illo die ex fastidioso matris utero in hanc lucem processit, quæ oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo carcere in illam lucem discessit, quæ visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste vivendo venit: ad gloriosam verò vitam iniuste moriendo perrexit.

AGNOMINATIO.

Agnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Idem serm. de Mortali: Defunctos fratres non esse lugendos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti. Tale est illud Fabij: Nihil puramus esse perfectum, nisi ubi natura iuvatur. Est autem D. Bernardus ut frequentissimus, ira etiam festivissimus in hac Figura: quale est illud eiusdem: Benigna charitas affluit, non defluit. Item: Futuram hominis gloriam Dæmon vidit, & invidit. Et: Cain munera Deus non respicit, quia illum despicit. Et: Magna superbia est uti datis, quasi innatis. Sic multa alia apud eundem.

TERTIA CLASSIS EX FIGURIS VER-
borum, quæ contrarijs nominibus, aut rebus constant.

ertius figurarum ordo contrariorum proportionē
constat: in quibus tantum inest leporis, & gra-
tiæ, ut quocumque ferè modo contraria copulen-
tur, ornamenti plurimum Orationi afferant: ne-
que iucundam modò, sed acrem interdum effi-

cient. Tale est illud in Catilinam: Vicit pudorem libido, ti-
morem audacia, rationem amentia. Nec minorem vim, &
acrimoniam habet illud Cypria: in Epistol. ad Cornelium
contra Novatianos: Sic enim ait: An ad hoc, frater charis-
sime, deponenda est Ecclesiæ Catholicæ dignitas, & Sacerdo-
talis Auctoritas, ac potestas, ut iudicare velle se dicant de
Ecclesiæ Præposito extra Ecclesiam constituti, de Christiano
Hæretico, de sano fancij, de integro vulnerati, de stante lap-
si, de Iudice Rei, de Sacerdote sacrilegi? Hactenus ille. Nec
minori acrimonia Isaias adversus superbum, atque lascivum
feminarum ornatum ait: Et erit pro suavi odore foetor, pro
zona funiculus, pro crispante crine calvitium, & pro fascia
pectoralis cilicium.

Cap. 3.

Sed quoniam hæc Figura ornatissima est, pluribus à no-
bis exemplis illustranda erit: ut hac ratione multiplex eius
usus intelligi possit. Cypri. Gratulandum est, inquit, cum
improbi de Ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi
fava sua, & venenata contagione prædentur. Cohærere, &
coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum
lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum fecun-
ditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate
tempestas. Idem: Quæmadmodum Sathanas transfiguratur se
velut in Angelum lucis: ita ministros suos subornat, velut
ministros iustitiæ, asserentes noctem pro die, interitum pro
salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub præ-
textu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi: ut dum ve-
rissimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur. Idem
fer. de Eleemolyna: Dei filius, hominis filius esse voluit, ut
nos filios Dei faceret. Humiliavit se, ut populum, qui prius
iace-

iacebat, erigeret. Vulneratus est, ut vulnera nostra sanaret.
Servivit, ut ad libertatem servientes extraheret. Mori susci-
puit, ut moriens immortalitatem mortalibus exhiberet.

Idem etiam Serm. de Patientia, de admiranda Domini
Salvatoris patientia sic ait: Sub ipsa autem Passionis hora,
quæ convitiarum probra, quæ contumeliarum tolerata ludi-
bria? Ut insultantium sputamina patienter exciperet, qui
sputo suo cæci oculos paulò antè formaverat: & cuius in
nomine nunc à servis eius Zabulus cum Angelis suis fla-
gellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui Mar-
tyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur,
qui palmas vincens tribuit: spoliaretur veste terre-
na, qui indumento immortalitatis cæteros vestit: cibaretur
felle, qui cibum cœlestem dedit: potaretur aceto, qui pocu-
lum salutare propinavit. Hæc eadem Figura Apostolus usus
est, cum ait: Maledicimur, & benedicimus: persecutionem
patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Dei
quoque Filius apud Esaiam in hoc se à Patre missum esse tes-
tatur, ut lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gau-
dij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.

1. Cor.

4.

Esai.

61.

Est etiam pulcherrimum illud contrariorum genus, quo
D. Basilii in laudem Martyrum utitur his verbis: Pericula
non respicit Martyr, coronas respicit: plagas non horret,
sed præmia numerat: non videt lictores infernè flagellantes,
sed Angelos supernè lætos hominibus acclamantes: non spec-
tat ad temporalia pericula, sed ad præmiorum æternitatem.

COHABITATIO.

Est etiam Cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel
personæ simul coniunguntur: quod fieri posse sub di-
versis rationibus Dialectici concedunt. Sic Lactantius
de Phœnice post mortem exurgente ait: Ipsa quidem, sed non
eadem: quia est ipsa, nec ipsa est: Æternam vitam mortis
adepta bono. Tale est illud Herennianæ Rhetoricæ: Ades,
abesse vis: abes, reverti cupis. In pace bellum quæritas, in
bello pacem desideras. Sic. D. Gregor. Dediignantur, inquit,
iusti, sed non dedignantur: desperant, sed non desperantes,
persecutionem commoveant, sed amantes.

Hic contraria est Paradiastole. Sicut enim illic contraria copulantur, ira hic simillima discernuntur. Hæc elegantissima Figura elegantissime Apollolus usus est, cum ait: In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aperiuntur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non relinquimur: humiliamur, sed non confundimur: deijcitur, sed non perimus. Sic D. Cyprianus similia hoc modo disiungit: Aliud est, inquit, martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Sic etiam Seneca de homine deside, & otioso loquens: Non, inquit, diu vixit, sed diu fuit. Idem: Peregrinus, inquit, non quod eundum est, sed quod irur: nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus. Et dum unusquisque mavult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Et iterum: Queramus quid optimum factu sit, non quid usitatissimum. Idemque: Opes, inquit, meas fortuna abstulit, non avulsit. Item D. August. Sic diligendi sunt homines, ut eorum non diligantur errores: quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odisci quod faciunt.

Tom. 3.
in fin.
Sent. 2.

Cypr.
Ser. de
patient.

Item D. Cyprianus: Nos autem, fratres charissimi, qui Philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus: qui virtutum magis conscientiam, quam iactantiam novimus: qui non loquimur magna, sed vivimus: quasi servi, & cultores Dei patientiam, quam magisterijs celestibus discimus, obsequijs spiritualibus præbeamus. Hastenus ille. In epistola verò; quam Præsbyteri Romani ad eundem Cyprianum de lapsis miserunt, sic inter cætera scribunt: Maxime illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda. Possent sane fores, sed non utique confringant: adeant ad limen Ecclesiæ, sed non utique ut transiliant: castrorum celestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant se desorteres fuisse: resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. In his exemplis aperte liquet, quæ similia videantur, ratione distangi, & quantum inter se differant, explicari.

CONTRARIUM IN SENTENTIIS.

Et etiam Contrarium in sententijs, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ à contrarijs ducuntur, referunt. Quia

Quia tamen hoc genus argumentationis cæteris ornatius est, inter exornationes collocatur. Tale est illud: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoveris, eum quare putas inimicitias cum fide habere posse? Ad hoc etiam genus Contrarij argumenta ab imparibus, hoc est, à maiori, & minori referuntur hoc modo: Quos ex collibus deiecinus, cum ijs in campo metuinus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exquiri non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuinus, ne sint superiores?

CONTENTIO.

Hic autem Figura finitima est Contentio: quæ non tam ex contrarijs, quam ex imparium circumstantiarum comparatione constat: quæ quidem sicut & præcedens magis ad Sententiarum, quam ad Verborum Figuras pertinet. Quia tamen contrarij speciem habet, his cum adnectere, docendi gratia, volumus. Ea verò frequentissime utimur, cum proposita similitudine, aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, utriusque rei circumstantias excutimus: ut ostendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius esse. Sic Cic. pro lege Manil. Maiores, inquit, nostri sæpè pro mercatoribus, aut navicatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati, quod erant appellati superbis, Corinthum Patres vestri totius Græciæ lumen extinctam esse voluerunt: vos eum Regem tutum esse patimini, qui Legatum populi Romani Consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum immunitam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius Legationis verbo violatum illi persequuti sunt, vos Legatum Pop. Rom. omni supplicio interfectum inultum relinquetis? Subiecit deinde conclusionem his verbis: Videte ne ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis Imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conservare non posse. Verum de hac Contentione paulò fufius, cum de Exemplorum tractatione agendum erit, differemus.

AD hoc genus Contrariorum pertinet Commutatio, quæ Græcè dicitur Antimetabole. Ea verò est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transfectione ita effertur, ut à priori posterior, contraria à priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut vivas, non vivere ut edas. Item: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea retices: non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris litteris: Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: Nam sabbata propter condita sunt hominem, non homo sabbata propter.

CAPUT XI.

QUARTA CLASSIS DE RELIQUIS,
verborum Figuris.

Est hæc tria Figurarum genera, quæ proportionem quadam verborum sibi invicem respondentium constare diximus, superest quartum genus Figurarum, in quibus non ita aperte hæc proportio deprehenditur: quamvis non prorsus ea careat. Hoc enim præcipue figuræ verborum à Sententiarum Figuris distant, quod in eis sic verba collocantur, ut quandam proportionis imaginem præferant: unde venustas omnis, atque iucunditas Orationis manat. Quò fit, ut huiusmodi verborum Figuræ ad delectandum plurimum conferant: quæ res inter tria Orationis officia numeratur.

ADIUNCTIO.

Inter has ergo Figuras prima est Adiunctio, quæ Græcè Zeuma dicitur: in qua unam ad verbum, quod primum, aut postremum collocatur, plures Sententiæ referuntur quarum unaquæque desideraret, si sola poneretur. Fit autem præposito verbo, ad quod reliqua respiciant, hoc modo:

Vicit

Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia: aut proposito, quo plura clauduntur. Nec enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocaverit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus, & sequentibus sufficiat: ut, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Quia verò in his tribus locis verbum illud collocari potest, in principio videlicet, medio, & fine, tres Zeumatis species Græci fecerunt, nempe Protozeuma, Mellozeuma, & Hyperozeuma: quibus hanc differentiam significarent.

DISJUNCTIO.

HUIC contraria est Disjunctio, qua unicuique Orationis membro suum verbum apponitur, cum tamen unum aliquod toti Orationi sufficere potuisset. Ut autem illa Figura brevius, ita hac ornatiùs, & elegantius dicimus. Sic D. Cyprianus contra Demet. Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congregere, virtutem mentis infringe, fidem destrue, disceptatione, si potes, vince. Idem Serm. de mortalitat. Si avaritia proftrata est, exurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contempta est, ira exasperat. Item Cicero pro Archia de studijs suis loquens sic ait: Me autem quid pudeat, qui tot annos ira vivo, ut ab illis nullo me unquam tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Et in eadem oratione: Homerum Colophonij civem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò esse suum confirmant.

DISTRIBUTIO.

Distributio duplex est: altera in Sententijs, quæ inter Sententiarum Figuras reddetur: altera in verbis, quæ est huius loci propria: & superiori, hoc est Adiunctioni finitima, nisi quod est multo ornatiore. Sed illa quidem plura verba idem significantia repetit, hæc verò diversa, si ve verba, si ve nomina rebus accommodatissima jungit. Quo in genere ut frequentissimus, ita elegantissimus est D. Cyprian. Hinc in Epist. ad Donat. de prævæ consuetudinis violentia loquens, sic ait: Tenacibus semper illecebris necesse esse (ut solebat) violentia invitet, iniet superbia, iracundia.

dia infamaret, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Idem de habitu. virg. Cælestis hominibus imaginem Virgines portant, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem rolerantiam fortes, ad sustinendam injuriam mitès, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes, atque concordès. Idem contra Demetrii. Qui alios, inquit, judicas, aliquando esto tibi Judex. Conscientiæ tuæ latebras intuere: aut enim superbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia fævus, aut aëa prodigus, aut vinolentia temulentus, aut livore invidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus: & mitaris in peccatas generis humani iram Dei crescere, cum creseat quotidie, quod puniatur? Idem Serm. de patient. exemplo Domini in ingratos etiam beneficia conferre suadet his verbis: Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus, & innoxijs, religiosis, & impijs Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes finire, grandescere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbuta, nemora frondescere, prata virere.

INTERPRETATIO.

Perrinet etiam ad Figuras verborum Interpretatio, quam Græci Synonymiam appellant: cum instandi, augendi, & interdum etiam apertis dicendi causa plura verba idem significantia congregantur. Sic D. Cypria. Serm. de lapsis: Doleo, fratres, doleo vobiscum. Cum singulis peccatus meum copulo, mœroris, & funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plango, cum desistentibus desleo, cum jacentibus jacere me credo. Taculis illis grassantis inimici mea membra simul percussa sunt: sævientis gladij per mea viscera transierunt. Idem Serm. de livore: Si recesserunt de pectore tuo tenebræ, si hox inde discussa est, si caligo deterta est, si illuminavit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse coepisti, quæ sunt Christi, sequere: quia lux, & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? Quid te nubilo livoris involvis? Quid Invidiæ cruditate omne pacis, & charitatis lumen extinguis? Item Cicero: Quæ cum in sunt, Cæcilia, perge, quod coepisti: egredere aliquando ex Urbe. Patent portæ: proficiscere. Idem de eodem: Abijt, exeesit, erupit, evalit.

Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in Syene loquentis interpretatio.

Sisque alijs meus, ut libet, ac formidinis horror.

At mihi blandus amor, mihi sis placidissimus amor.

Noctes, atque dies toto te pectore versem.

Te sine sit mihi dulce nihil, te præstantibus optem.

Unum de precam: totis hunc sensibus æstum.

Implicitem: hunc unis exardens ossibus hauriam.

Hæc mihi solvantur flagrantem igne medulla.

Hæc mihi mens unis semper suspiret amores.

Verborum autem idem significantium copia (quæ ad hanc Figuram cum primis necessaria est) non modo synonymia, sed etiam Tropis, ac præcipue Metaphoris, & Allegorijs paratur: quando, quod proprijs verbis enunciatum est, Metaphoris significamus. Quale est illud Hieronymi Vidæ cum Domino agentis:

Nam quævis hominem admeas, foreasq, tegasq,

Quodlibet audiendi est tamen omnibus aqua potestas,

Et nobis laxas nostri usque relinquis habenas.

Hic postremus versiculus idem allegorice, aut metaphorice dicit, quod duobus præcedentibus proprijs verbis enunciatum erat.

Neque verba modo, sed sensus quoque idem facientes acervantur: quale est illud. Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum obscura caligo, & ardentes furia tum factis excitantur.

Mixta quoque, & idem, & diversa significantia, hoc eodem modo conjunguntur. Cyprian. de habitu Virg. Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te juventutis illicias, suspiria adolescentium post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut, & si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te, & venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis, & pudica.

Hoc in loco monendus est Concionator, ne pluribus verbis idem significantibus eandem sententiam oneret: nisi vel augendæ rei, vel alicujus obscurioris Sententiæ explicandæ gratia, quæ nisi hoc modo exprimi satis non potest. Quod quidam parum advertentes, plura verba idem pollentia te-

mete congerunt : quæ res dicenti fidem abrogat , propterea quod magnam ostentationis , & affectationis significationem det :

Congeries, vel Synathrismus.

Finitima est huc Figuræ Synathrismus, cujus inter amplificandi rationes meminimus: nisi quod Interpretatio est unius verbi multiplicatio: Synathrismus verò multarum rerum congeries: quæ in augendis, & amplificandis rebus præcipue uti solemus. In qua plura sive verba, sive commata, sive membra Orationis interpositis conjunctionibus, aut etiam sublativis (quod est actius) conjunguntur. Cypria, contra Demet. Innoxios, justos, Deo charos domo privas, patrimonio spoliatis, carereis includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Idem de Simplicia. Præla. Quam verò imitatem servat, quam dilectionem custodit, qui discordiæ furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum prophænat? Ad hoc genus pertinet illud Esaiæ. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & libulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminata, & pubeles, & aurenulas, & olfactoriola, & maures, & anfibulos, &c. Simile est & illud Apostoli. Usque in hanc horam & esurimus, & sitiimus, & nudi sumus, & colaphis cedimur, & instabiles sumus, & laboramus, operantes manibus nostris. Verum hæc Figura Frequentationis (de qua posterius erit sermo) admodum similis, ad Sententiarum Figuras magis pertinere videtur. Ejus autem usus in augendo, & amplificando potissimum cernitur. Estque hæc amplificandi ratio maxime naturalis, & cuique vel impetito obvia, quæ videlicet in una remulta inesse dicimus, quæ illam augeant, & exaggerent. Hactenus de verborum Figuris: nunc ad Sententiarum Figuras: in quibus uti minor jucunditas, ita major vis dicendi est.

Esai. 3.
1. Cor. 4.

CAPUT XII.

DE FIGURIS SENTENTIARUM, AC PRIMUM DE HIS, QUÆ AD DOCENDUM MAGIS PERTINERE VIDENTUR.

Una tria sint (ut D. August. ait.) præcipua Concionatoris officia, nempe docere, flectere, & delectare (de quibus suo loco dicemus) omnes Figuræ tum Verborum, tum Sententiarum in loco additæ hæc tria maxime præstant. Exempli gratia: Transitio ad docendum præcipue pertinet: quæ quid dictum sit, & quid sit dicendum, perspicuitatis gratia breviter exponit. Eadem autem vim, & acrimoniam Orationi adiungit hoc modo: Audistis gravissima, audietis graviora. Quædam tamen inter figuras sunt, quæ magis ad delectandum, quàm ad docendum, aut flectendum accommodantur: quales sunt Verborum figuræ (de quibus hæcenus locuti sumus) quamvis nonnullæ inter eas vim, & acrimoniam habeant: qualis Repetitio, Conducitio, Interpretatio, & Synathrismus, sive Congeries est. Contraria verò (ut proposita exempla declarant) non modò magnam venustatem, sed vim etiam, & acrimoniam habent. At Sententiarum Figuræ minus fortasse ad delectandum valent: ad docendum tamen, atque flectendum plurimum conducunt: ideoque illas perspicuitatis gratia in duas classes divisimus: quarum prior eas Figuras continet, quæ magis ad docendum pertinent: posterior verò, quæ ad flectendum magis, hoc est, ad instigandum, & animos commovendos magis serviunt: quamvis non abnuam pleraque earum ad omnia simul conferre. Nam & exempla, & similia aliquando rem aperiunt, & perspicuam faciunt: aliquando Orationem ornant, atque delectant: quandoque verò rem amplificant, & augent: quo nomine inter amplificandi rationes (ut suo loco exposuimus) numerantur. Sic etiam rerum, & personarum descriptiones non ad flectendum modò (quod earum præcipuum est) sed interdum etiam ad docendum, & delectandum adjuvant.

In 4. de doctr. Christ. cap. 11.

CAPUT XIII.

PRIMA CLASSIS DE FIGURIS SENTENTIARUM, quæ maximè ad docendum pertinent.

DIFFINITIO.

Diffinitionem constat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter Sententiarum Figuras ponitur, quia non solum ad perspicuitatem (quod eius est proprium) sed etiam ad Orationis ornatum non parùm conducit. Ea verò est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breviter, & absolute, hoc modo: Maiestas Reip. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo Civitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convitio aures, aut aliqua turpitudinæ vitam cuiuspiam violant. Item: Non est ista diligentia, sed avaritia: idè quòd diligentia est accurata conservatio suorum, avaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perperatione gladiatoria periculorum susceptio: Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim, & potestatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidiùs potuisse dici patetur.

Hæc autem brevis, & absoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina desumpta est. Est autem alia longior, atque copiosior laudis, aut vituperationis causa assumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperationis, ut Cyprianus in Epistola ad Cornel. de Novatiano loquens: Magis, inquit, dirus secularis Philosophiæ pravitate, quàm Philosophiæ dominicæ lenitate pacificus, defensor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, perditor charitatis. Laudandi verò gratia idem Cyprianus de habitu virginum disciplinam hoc modo defi-

definit: Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, tomes, ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo vivere, ad promissa cœlestia, & divina præmia pervenire. Idem de Oratione Dominica: Evangelica præcepta, inquit, nihil sunt aliud, quàm magisteria divina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis, quæ dum dociles credentium mentes in terris instrunt, ad cœlestia regna perducunt.

DIVISIO.

Divisio quoque, sicut Diffinitio, inter locos argumentandi ponitur. Quæ quoniam & perspicuitatem, & ornatum quandam Orationi addit, inter Sententiarum Figuras collocatur. Ea verò res omnes aliquando in formas, sive species, aliquando in partes distribuit. Ab ea verò sic argumentum ducitur: Dux res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem, atque egentem nunc videmus: qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus Orationis tertia est (de qua alibi diximus) hoc interest: illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota Oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat Orationem. Est etiam Divisionis quædam species in his D. Cypriani verbis: Primus est victoriæ titulus, Gentilium manibus apprehensum Dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum, Domino reservari. Illa publica, hæc privata Confessio est.

SUBJECTIO.

Subjectio inter argumentorum formas posita est, quòd vim habeat argumentandi. Eademque inter Figuras numeratur, quòd ornatissima sit. Quæ frequenter in Confu-

ratione utimur, cum ijs, quæ contra nos obijci possunt, brevi rationis subiectione respondemus. Sic enim D. Hieron. in Epist. ad Heliodorum, qua illum ad Eremiticam vitam hortatur, tacitis objectionibus respondet, hoc modo: Paupertatem times? Sed beatos Christus pauperes appellat. Labbre terreris? At nemo athleta sine sudore coronatur. De Cibo cogitas? Sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa jejunijs membra collidere? Sed Dominus tecum jacet. Squallidi capitis horret incultra casaries? Sed caput tuum Christus est. Infinita Eremitæ vastitas terret? Sed tu Paradysum mente deambula. Quotiescumque illuc cogitatione conscenderis, toties in Eremita non eris. Scabra sine balneis atrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lavare. Et ut breviter ad cuncta audias Apostolum respondentem: Non sunt, inquit, condignæ passionis hujus sæculi ad superventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Hastenus Hieron.

Rom. 8.

D. verò Cyprianus hac eadem Figura Beatissimos Christi Confessores ad fodienda metalla damnatos, commendat, & laudat his verbis: Non fovetur in metallis lecto, & culcitris corpus, sed refrigerio, & solatio Christi fovetur. Humi jacent fessa laboribus viscera, sed pœna non est cum Christo jacere. Squallent sine balneis membra situ, & sordidiora deformia: sed spiritualiter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus: at non in pane solum vivit homo, sed in sermone Dei. Vestis argentibus deest: sed qui Christum induit: & vestitus abundanter, & cultus est. Semitonis capitis capillus horrescit: sed cum sit caput viri Christus, qualecumque caput illud deceat necesse est, quod ad Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis, & fœda Gentilibus, quali splendore pensabitur?

D I S T R I B U T I O.

Divisioni finitima est Distributio, quam inter verborum Figuras retulimus. Est autem Distributio alia in Sententijs, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam dispersiuntur, hoc modo: Qui vestrum, Iudices nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissimè

simè enim Temper iste oppugnavit Senatam. Qui Equestrem locum splendidissimum cupit esse in Civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse, velir, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ, atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuere exemplum, quantæ pœnæ in Civitate sint hominibus hujusmodi comparatæ. Item Senatus officium est, consilio Civitatem juvare. Magistratus officium est, opera, & diligentia consequi voluntatem Senatus. Populi officium est, res optimas; & homines idoneos suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere, & propulsare: Testis est, dicere, quæ scierit, aut audierit. Quæstoris est, unumquemque horum in officio suo continere.

D. quoque Cyprianus Serm. de laps. de corruptis sæculi sui moribus sic ait: Non in Sacerdotibus religio devota, non in Ministris fides integra, non in Operibus misericordia, non in Moribus disciplina. Corrupta barba in Viris, in Fœminis formæ fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipiendâ corda simplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus subdolæ voluntates. Ad hunc modum Ezechiel Propheta cap. 22. varia ætatis suæ crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam, moreque describit. Contra verò Apost. 5. & 6. cap. Epist. ad Ephes. variariorum statuum personas, hoc est Viros, Uxores, Filios, Parentes, Servos, atque Dominos ad virtutum officia unicuique debita hortatur. Quod utinam nostri sæculi Concionatores frequenter in Concionibus suis facerent: ut quid quisque in statu suo persequi deberet, voce Concionatoris agnosceret.

Est & illa non inelegans, neque infrequens Distributionis species, qua frequenter in Descriptionibus utimur: qualis est illa Nafonis.

Iamque aliquis posita monstrat fera prælia mensa,

Pingit, & exiguâ Pergama tota mero.

Hæc ibat Simois, hic est Sigeia tellus:

Hic steterat Priami regia celsa senis.

Illic Æarides, illic tendebat Ulysses:

Hic lacer amissos terram Hector, equos.

Sic etiam Maro varios terrarum fructus describens ait

*Hic segetes, illic veniunt felicius vnae
Arbori foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Imolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabae
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?*

D. verò Cyprian. in Epist. ad Donat. utramque Distributionis speciem conjungit his verbis: Flagrant ubique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subijcit, ille falsum capitali fraude conscribit: hic arcentur hereditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus infimulat, calumniator impugnat, testis infamat, utrobique grassatur in mendacium criminum prostituta vocis vanalis audacia.

RATIOCINATIO.

Ratiocinatio duplex est: altera, quæ amplificationi fertur, quam à Fabio hoc nomine appellari superius diximus: altera, quæ inter Sententiarum Figuras numeratur, Subjectioni (de qua modò diximus) admodum similis; nisi quòd subjecto inter argumentationum formas collocatur; ideòque partes omnes interrogando enumerat, ut ad unam aliquam perveniat: Ratiocinatio autem huic partium enumerationi adstricta non est, quamvis illius speciem interrogando, & respondendo referat. Ea verò est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quiddam dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: Majores nostri, si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum malefactorum convictam putabant. Quo pacto? Quoniam quam impudicam judicabant, eam veneficij quoque damnatam existimabant. Quid ita? Quia necesse est, eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere permultos, quos istos? Virum, Parentes, Ceteros, ad quos videt sui detestatoris infamiam, pertinere. Quid postea? Quos tantoperè timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit, veneficij petat. Cùm? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam mag-

magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damnatam? Putabant impudicam quoque necessario. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putarint.

Quid in viris? Idem ne hoc observabant? Minime. Quid ita? Quia viros ad unumquodque maleficium singula cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item? Bene Majores nostri hoc comparaverunt; ut neminem Regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulò ante in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contra duxit? Desino meminisse, Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendat, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare: ut possit bellum fortitudo minuire, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? Non profectò tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? Quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi. Hæc Exornatio ad Sermonem vehementer accomodata est: & animum auditoris reddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Hoc exemplo satis liquet, qua ratione quisque & interrogare, & sibi ipsi respondere queat.

Est autem (ut dixi) Figura hæc ad concionandi rationem utilissima: propterea quòd naturam quodam modo Dialogi imitatur, & rectum Orationis cursum, atque impetum, quo auditores interdum fatigantur, Dialogi specie, atque varietate reficit. Quin etiam attentionem excitat: dum qui audiunt ea, de quibus Concionator vel dubitat, vel requirit, ipsi etiam simili ratione dubitare, & responsionem expectare coguntur: atque in hunc modum varijs interrogationibus, & responsionibus inescantur, ac detinentur. Id adeò verum est, ut non desuerint Auctores non pœnitendi, qui Conciones, quas litteris mandaverunt, in Dialogorum speciem, & formam retulerint. Cujus rei cùm multæ sint commoditates, non postrema illa est, quòd cùm apta pronunciationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum de-

derineat, hæc interrogandi, atque respondendi ratio mag-
nam ex natura sua varietatem, ut in ipsis rebus, ita in pro-
nuntiatione perit: ut res non tam in Concione, quam in scæ-
na quodammodo agi videantur.

DIMINUTIO.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs,
quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut indus-
tria dicimus egregium: quod, nequa significetur arro-
gans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc
modo: Nam hoc pro meo iure, Iudices, dico, me labore,
& industria curasse, ut disciplinam militarem non in postre-
mis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamet-
si verè dixisset, tamen arrogans visus esset: nunc & ad invi-
diam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum
est. Item: Utrum igitur avaritiæ causa, aut egestatis acces-
sit ad maleficium? Avaritiæ? At largissimus fuit in amicos,
quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est.
Egestatis? At huic quidem parer, nolo nimium dicere, non
tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est,
ne magnum, aut maximum diceretur. Tale est illud D. Cy-
prian, in Epist. ad Donatum. Cæterum quale, vel quantum
est, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenij
angusta mediocritas, ténues admodum fruges parit: nullisque
ad copiam fecundi cespitis culminibus ingravescit. Aggre-
diar tamen facultate, qua valeo.

COMMORATIO.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota Cau-
sa continetur, manetur diutius, & eodem sapius re-
ditur. Hac uti maxime convenit, & id est Oratoris
boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas
animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis
idoneum subijci non potuit: propterea quod hic locus non
est à rota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tan-
quam sanguis perfusus est per totum corpus Orationis. Hac
uti Ecclesiastes poterit, cum rem aliquam ad salutem

maxime necessariam auditorum animis insigere cupit: ut, hac
reperita admonitione, rei dignitatem, & necessitatem intelli-
gant. Sic D. Hieron. in Epist. ad Demetriadem, Finem, inquit
iungo principio, nec semel monuisse contentus. Ama scientiam
Scripturarum, & amabit te Sapientia. Hoc autem Apostolum
Thimotheo præcepisse arbitror, cum dixit: Insta opportunè,
& importunè.

2. Tim.

4.

Frequentatio.

Finitima est huic figura Frequentatio, cum res in tota Cau-
sa dispersa coguntur unum in locum, quò gravior, aut
acrior, aut criminiosior ratio sit, hoc pacto: A quo tan-
dem abest iste vitio? Quid est, Iudices, cur velitis eum libera-
re? Sux pudicitia proditor est, insidiator alienæ, cupidus, in-
temperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in
amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos
& pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes
intolerabilis. Hac Figura in fine Concionis uti possumus, præ-
sertim in Suasorijs Concionibus, cum argumenta omnia, quæ
in tota Concione tractavimus, breviter in unum colligimus:
ut velut agmine facto in animos auditorum irrumpamus, &
illis vim quodammodo inferamus. Quæ de re in superiori Li-
bro diximus, cum de Suasorij generis partibus ageremus.
Neque in fine solum Concionis, sed in ejus etiam partibus,
ubi longa aliqua disputatio, vel argumentatio absoluta fue-
rit, auditorum memoriam refricare hæc eadem Figura lice-
bit, non solum ut meminerint, sed etiam ut vi argumentorum
assentiant, & convincantur. Quo in genere non graviora mo-
dò, sed etiam leviora argumenta colligenda sunt. Feriunt
enim, si enim non ut fulmine, certè ut grandine. Eadem etiam
Figura ad amplificandum aptissima est: quando omnia, quæ
rem augent, in unum simul cogit. Quæ de re superius dic-
tum est.

BREVIITAS.

Brevitas est res, ipsis tantummodo verbis necessarijs ex-
pedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit inde Tar-
si præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde
pulsus in Hellepontum, statim potitur Abydo. Item: Modò
Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat Civita-
tis. Tum proficiscitur in Asiam: deinde exul, & hostis
est

In cap.
2.

est dicitur: post Imperator, postremo Consul factus est. Ha-
ber paucis comprehensa brevis multarum rerum expeditio-
nem. Quare adhibenda sæpe est, cum tempus non sinit com-
morari, aut res non longa eget narratione. Qua de causa D.
Ambrosius super Lucam multa brevi comprehendit his verbis:
Non solum ab Angelis, & Pastoribus, sed etiam à Seniori-
bus, & Iustis Generatio Domini accepit testimonium. Om-
nis ætas, & uterque sexus, evenumque; miracula fidem
astrunt. Virgo generat, Sterilis parit, Mutus loquitur, Eli-
sabeth prophetat, Magus adorat, utero clausus Ioannes exul-
tat, Vidua confitetur, Iustus spectat. Hic videre licet quàm
multa paucis comprehensa sint: quia hoc satis erat ad id ex-
plicandum, quod ad rem propositam pertinebat, Quæ qui-
dem Oratio quò brevior, eò ad augendum potentior est.

CAPUT XIV.

SECUNDA CLASSIS DE FIGURIS SEN-
tentiarum, quæ majorem vim, & acrimo-
niam habent.

Equitur deinde altera Classis de Figuris Senten-
tiarum: quæ quamvis ad omnia valeant, præ-
cipuè tamen ad commovendos auditorum ani-
mos adjuvant. Majorem quippè vim, & acrimo-
niam, quàm præcedentes habent. Incipia-
mus igitur ab ea, quæ magis in usu est, & ad plura valet,
nempe interrogatione. Simplex est, sic rogare: Magister bo-
ne, quid boni faciàm, ut habeam vitam æternam? Figuratum
autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instan-
di. Cyprian. de simpli. Prælat. Quid facit in pectore Chris-
tiano luporum feritas, & canum rabies, & venenum lethale
serpentum, & cruenta sævitia bestiarum? Idem ibidem: Quam
verò unitatem servat, quàm dilectionem custodit, aut cogi-
tat, qui discordiæ furore velanus Ecclesiam scindit, fidem
destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum
prophanat.

Matt.
19.

Idem Serm. de livore: Quid in zeli tenebras ruis? Quid
te nubilo livoris involvis? Quid invidia cæcitate omne pa-
cis

cis, & charitatis lumen extinguis? Quid ad Zabulum, et
renunciaveras, iterum redis? Quid Cain similis existis? Nec
minus urget illa ejusdem interrogatio in Serm. de lapsis. Pu-
ras ne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis
abnuisti, cui patrimonium præponere maluisti, cujus tem-
plum sacrilega contagione violasti? Paras facile eum misere-
ri tui, quem tuum non esse dixisti? Sed hæc exempla in-
dignationi, sequens verò, quod modò subijciam, admira-
tioni, & orationi magis servit: quale est illud ejusdem Serm.
de Eleemo. Quæ illa erit, fratres charissimi, operantium
gloria, quàm grandis, & summa lætitia, cum populum suum
Dominus cœperit recensere, & meritis, atque operibus nos-
tris præmia promissa retribuere, pro terrenis cœlestia, pro
temporalibus sempiterna, pro modicis magna præstare? In-
stat etiam illa ejusdem interrogatio in Serm. de Mortalitate. Quis
non peregrè constitutus properet in patriam regredi? Quis
non ad suos navigare festinans, ventum prosperum cupidius
optaret, ut velocitèr charos liceret amplecti? Patriam nos-
tram Paradysum computamus, parentes nostros Patriarchas
habere jam cœpimus, quid non properamus, & currimus, ut
Patriam nostram videre, ut Patres salutare possimus?

Cæterum cum præcipua Orationis virtus existat, ut non
iners, & languida, sed viva, & mobilis sit, hoc quidem cum
aliæ Figuræ, tum præcipuè Interrogatio præstat, quæ ne-
que dicentem, neque audientem languescere, aut dormita-
re sinit. Sæpe enim acrior sententia est, quæ interrogatio-
ne, quàm quæ simplici oratione effertur. Quæ eò est orna-
tior, quò & longior: qualis est pulcherrima illa Apostoli in-
ductio varijs exemplis, & similibus decurrens: Quis (inquit)
militat stipendijs suis unquam? Quis plantat vineam, & de
fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gre-
gis non manducat? Numquid secundum hominem hæc dico?
An & lex hæc dicit? & cætera, quæ hac eadem Figura se-
quantur, atque etiam præcedunt.

1. Cor.
9.

OCCUPATIO.

Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non sci-
re, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus.

Cyprian. in Epist. ad Corn. Taceo de fraudibus Ecclesiæ factis: conjurationes, & adulteria, & alia delictorum genera prætereo. Unum illud, in quo non mea, neque hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto esse reticendum: quod à primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferrent, & sacrificijs nefandis non tantum diaboli altaria, sed adhuc manus ipsa lapsorum, atque ora fumarent, communicare cum lapsis, & poenitentiae agendæ intercedere non destiterunt. Hæc utilis est Exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occultè admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi.

P R Æ C I S I O.

Precisio est, cum dictis quibusdam, reliquum, quod ceptum est dici, relinquitur in audientium iudicium, sic: Mihi tecum præcertatio non est, idè quod Pop. Rom. me: nolò dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem sæpè ignominia dignum putavit. Itè: Tu ista nunc audes dicere, qui nupèr alienæ domui? Non ausim dicere, ne cum te digna dixerò, me indignum quidpiam dixisse videar. Hæc atrocior tacita suspicio, quàm disertæ Explanatio facta est. Hæc etiam Figura Vates Regius vehemens animi sui desiderium significavit, cum ait: Anima mea turbata est valde, sed tu, Domine, usquequò? Idemque alibi: Et calix meus inebrians, Nam quod deinde sequitur (quàm præclarus est) ab interprete, explicationis gratia adiectum esse ostendit Hieronymi versio ex Hebræo, quæ hac particula caret. Hæc eadem Figura Ecclesiastes in rebus indignissimis, quas cum ad summum dicendo perduxit, præcisâ oratione interjecta, & in ipso calore dicendi paululum moratus, ingentem animi affectum significat: quem quia loquendo explicare non potest, silentio indicat. Quæ res cum in veritate ex animo sit vehementer auditores commovere solet. D. Hieron. in Epist. quorundam hominum vitia rectè castigans, neque quid significare vellet apertè explicans, hæc brevi præcisione sententiam clausit: Prudens mecum lector intelligis, quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

E M P H A S I S.

Vicina huic Emphasis, altiorem præbens intellectum quam

quàm quem verba per se ipsa declarant. Ejus duæ sunt species: altera, quæ plus significat, quàm dicit: altera, quæ etiã id, quod non dicit. Prior est apud Ciceronem pro Ligario ad Cæsarem: Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te, per te inquam, obtines, intelligo quid loquar. Iacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque verbis Emphasis. Virum esse oportet. Et: Homo est ille. Et in sacris litteris: Homo natus de muliere: Emphasis habet Mulier: quam explicuit D. Gregor. dicens: Quid in se habet fortitudinis, qui natus est de infirmitate? Itè Apost. ad Timoth. Hæc, inquit, meditare: in his esto. Unico verbo (esto) multa comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & similia. Omnes quippè animæ vires, & omne tempus, cæteris omnibus prætermisissis, in hoc uno esse voluit. Emphasis enim est, cum dicimus: Hisce oculis vidi, ne nega. Itè cum Absalon famulis præcepit, ut Amon fratrem interficerent, adiecissetque: Nolite timere: Ego sum, qui præcipio vobis: verbum illud (Ego) Emphasis habet. Sic etiam cum Salvator ait: Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Itè cum Apostolus ait: Det ei Dominus misericordiam invenire in die illa. Pronomen (illa) non vulgarem Emphasis habet. Est autem non infrequens in Litteris sanctis hæc Figura: in qua excutienda non minima pars Theologica Eruditionis posita est.

D U B I T A T I O.

Dubitatio est, cum querere videtur Orator, utrùm de duobus potiùs, an quid de pluribus potissimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. Consulpm sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque. Itè: Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? Quæro quonam te digno, ac moribus tuis appellem nomine. Itè D. Hieron. Nostri Doctores ira eloquentia suos refarciunt libros, ut nescias quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. Itè Cyprianus ad Christi Confessorem Celerinum, eundemque Parentibus Martyribus natum, sic ait: Non invenio quem beatiorem magis dicam, utrùmne illos de posteritate

tam

Pf. 6.
Pf. 21.

Lib. 11.
Job.
cap. 26.
1. Tim.
cap. 4.

2. Reg.
13.

Matth.
5.
2. Tim.
1.

ram clara, an hanc de origine gloriosa? Item Euseb. Emis. lionit. de Nativ. Domini. Quid primum miser, quidne postremum? Quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis est glorificata Virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui natus erat. Item D. Gregor. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam, an trahentem? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Hac etiam figura querimus quid dicamus, aut unde incipiamus. Cyprianus sermo de lapsis: Quid hoc loco faciam dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis aestu? Quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quam verbis opus est. Item Bernar. ad Eugenium: Unde iam mirum sumam? Liber ab occupationibus tuis.

Humil.
33. in
Evang.

CONCESSIO.

Concessio est, cum aliquid ei, adversus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, ut causa, atque proposito nostro non obstat, aut certe nihil illum iuret, quod in sententia sua defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, ut honorem quidem appetant, sed verum tamen, & solidum, non futilem, & inane. Sic etiam, ut opes querant, non tamen fragiles, & caducas, sed in aeternum permansuras. Sic voluptates, atque delicias permittimus, non turpes, & carnales, quae hominem in pecudem transforment, sed spirituales, & castas, quibus Angeli perfruuntur. Sic Eucherius Episcopus ad verae vitae amorem hortatur his verbis: Cupiditas vitae nos delectatione rei praesentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio est persuadendi, cum id poscitur, ut impetremus a vobis, quod concupiscitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur, & hanc, quam omnes exiguum amatis, ininuamus, ut ametis aeternam. Quam quo pacto amemus, nescio, si non hanc, quam amamus, esse quam speciosissimam cupimus. Itaque istud, quod cum arctum sit, placet, placeat magis si potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, sit nobis supra pretium, si potest esse sine fine. Hactenus ille.

Item

Item Cyprianus de habitu Virginum: Locupletem te esse dicis, & divitem, & utendum putas ijs, quae possidere te Deus voluit: utere, sed ad res salubres: utere, sed ad bonas artes: utere ad illa, quae Deus praecipit, quae Dominus ostendit. Divitem te esse sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. Patrimonia tua Deo foenera. Christus tibi cibis. Possessiones tibi, sed caelestes magis compara, tibi fructus tuos iuges, ac perennes, & ab omni contactu iniuriae secularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando cadat, nec sol urat, nec pluvia corrumpat. Adem etiam sermon. de Moral. sic ait: Mori plane timeat, sed qui ex aqua, & spiritu non renatus, gehennae ignibus mancipatur. Mori timeat, qui non Christi Cruce, & Passione censetur: Mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte transibit: Mori timeat, quem de saeculo recedentem perennibus poenis aeterna flamma torquet: Mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius, & gemitus interim differatur.

ADHORTATIO.

Adhortatio (ut ipsum nomen indicat) est, cum plura rognita, atque praecipra sub uno orationis impetu simul coniungimus, quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Est autem huiusmodi Adhortatio velut Conclusio, qua post alicuius rei probationem, aut amplificationem uti solemus: qua etiam (ut ante diximus) commodissime in Epilogo Snaforiae Concionis utimur. Talis est illa Domini Adhortatio apud Esaiam post Israelitici populi scelera amplificata: qua praeteritis, & futuris malis remedium adhibet, his verbis: Lavamini, mundi estote, auferre malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere perverse, discite benefacere. Quarite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus.

Cyprianus contra Demetrianum sic Argumentationem claudit: Respicite itaque dum tempus est ad veram, & aeternam salutem: & quia iam mundi finis in proximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore convertite. Deum vel sero querite: quia iam pridem per Prophetam praemon-

neus

Cap. I.

nens hortatur, & dicit: Quærite Dominum, & vivet anima vestra. Credite illi, qui omnino non fallit: credite illi, qui hæc omnia futura prædixit: credite illi, qui credentibus præmium Vitæ Eternæ dabit: credite illi, qui incredulis æterna supplicia gehennæ ardoribus irrogabit. Idem Sermo de Livore, post invidia morbum amplificatum sic Orationem claudit: His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi. Eiusmodi exercitationibus contra omnia Diaboli iacula firmandus. Sit in manibus divina lectio, in sensibus Dominica cogitatio. Oratio iugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseveret. Spiritualibus semper actibus occupemur: ut quotiescumque inimicus accesserit, quoties adire tentaverit, & clausum adversus se pectus inveniat, & armatum. Idemque paulo post: Venena fellis evome, discordiarum virus exclude, purgetur mens, quam sempiternus livor infecerat. Amaritudo omnis, quæ intus infederat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos ante oderas: dilige illos, quibus iniustus obtreptionibus invadebas. Bonos imitare, si potes: si sectari non potes, collatere certe, & gratulare mellioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio charitatis, & fraternitatis vinculo coherentem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum veneris.

SUSTENTATIO.

Sustentatio est Figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatum subiungitur, ut in Verrem Cicero. Quid deinde? Quid censeatis? Furtum fortasse, an prædam aliquam? Deinde cum diu suspenderit iudicum animos, subiecit quod multo esset improbius. Aliquando etiam cum expectationem alicuius rei gravissimæ orator concitaverit, ad aliquid, quod leve sit, aut nullo modo criminolum, descendit. Hac ratione Phariseorum levitatem amplificare possumus, qui discipulos Domini accusandos putabant, quod illorum manibus manducarent. Prius enim Scribarum, & Phariseorum dignitatem exponimus, atque eorum præcipue, qui ab Hierosolymis veniebant: qui omnes uno consilio Dominum adeuntes, ampla oratione ac-

cusationem suam illi proposuerunt. Quare (inquiunt) discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Magnum certe, & intolerandum crimen, cum scriptum sit: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Sed videamus quale sit hoc crimen, qualis ista transgressio. Non (inquiunt) lavant manus suas, cum panem manducant. Quid hac accusatione magis ridiculum? Hocine erat crimen illud, quod tanti Doctores communi consilio exprobrare volebant? Hac igitur Figura duplici in loco utimur, vel cum leve aliquid hoc modo inferre, vel summum aliquid, & inexpectatum amplificare volumus: ut quod natura sua magnum est, præmissa hac præparatione majus appareat.

IRONIA.

Ironia, cum uno verbo, aut brevi oratione fit, Tropus est, in quo pro rei nomine proprio aliud subjicitur. Quale est illud: Egregiam verò laudem, & spolia ampla referis, tuque, puerque tuus. Cum verò longa oratione fit, inter sententiarum ornamenta numeratur. Sic Cyprianus adversus Pupianum, qui ipsum Cyprianum negabat Episcopum esse, acri Ironia hoc modo invehitur: Nisi, inquit, apud te purgati fuerimus, & sententia absoluti, etiam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum, nec plebs Præpositum, nec grex Pastorem, nec Ecclesia Governatorem, nec Christus Antistitem, nec Deus Sacerdotem? Subveniat Pupianus, & sententiam dicat: Iudicium Dei, & Christi in apertum referat, nec tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis, & pacis exisse videatur. Et mox: Annue aliquando, & dignare pronunciare de nobis, & Episcopatum nostrum cognitionistæ auctoritate firmare: ut Deus, & Christus ejus agere tibi gratias possint, quod per te Antistes, & Rector altari eorum, pariter, & plebi restitutus sit. Et paulo post: Quare in hunc scrupulum non inciderunt Martyres Spiritu Sancto pleni, qui ad Cyprianum Episcopum litteras de carcere direxerunt? Nisi si omnes illi communicantes mecum (secundum quod scripsisti) polluto ore nostro polluti sunt: & si spem

vixit æternæ communicationis nostræ contagione perdidit: Papianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nois misere se noluit, in Paradiso, atque in Regno Cælorum solus habitabit, Hactenus ille.

Est etiam in sacris litteris huius figuræ usus. Sic Hierem. *Cap. 6.* *Cap. 46.* *Eccles. 11.* *Cap. 22* Confortamini, inquit, filij Benjamin in medio Hierusalem, & in Thecoa clangite buccina, & super Bethacarem levate vexillum: quia malum visum est ab Aquilone, & contritio magna. Idem alibi eadem Ironia utitur cum, denunciato Chaldæorum adventu, subdit: Preparate scutum, & clypeum & procedite ad bellum, iungite equos, & ascendite Equites, stete in galeis, polite lanceas, induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pavidos, & terga vertentes, & cæt. Tale est & illud Salomonis: Latere ergo juvenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuventutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, & scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Simile est & illud ex Apocal. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in for-
dibus est, sordescat adhuc.

EXEMPLUM.

Exemplum, & Simile constat esse argumentandi loca, quæ tamen inter figuras numerantur, propterea quod magnum orationi ornamentum afferant: præsertim cum illustrandæ, aut ornandæ rei gratia adhibentur. Quia verò duo hæc orationis ornamenta magnam inter se affinitatem habent atque eodem ferè modo tractantur, de utrisque hoc in loco dicemus.

Exemplum est, alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi Authoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertioem, cum id, quod sit obscurius, dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis verisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta, propè manutentari possit. Movent autem potissimum animos antiqua, illustria, nostratia, domestica, id est, suam quæque gentem, suum quæque genus. Aut longè maiora, ut mulieris, pueri, servi, barbari. Adhibentur au-

tem ex cuncta, aut ut similia, aut dissimilia, aut contraria. Rursum aut maiora, aut minora, aut paria. Dissimilitudo, & inæqualitas constat genere, modo, tempore, loco, cæterisque ferè circumstantijs, quas supra recensuimus.

Augentur autem, & crescunt exempla tractandi ratione. Licebit enim vel ab Authoris laude, vel gentis, unde dicitur exemplum, hoc modo præfari. Siquis è Plutarcho citabit exemplum, præfari licebit, cum Authorem unum omnium esse gravissimum, quippe qui summam philosophiæ scientiam, cum historicorum eloquentia coniuncta erit, ut in eo non solum historiæ fidem verum etiam auctoritatem, & iudicium doctissimi Philosophi spectare oporteat. Item si quis M. Artilij Reguli ad hostem redeuntis exemplum velit adducere, poterit ad hunc præloqui modum: Inter tam multa Romanæ virtutis insignia, decora, nullum unquam facinus pulchrius exiit, aut etiam laudatius, quàm M. Artilij. Huiusmodi commendationes licet affigere, vel longiores, vel breviores, utcumque locus postulet. Affigendæ sunt autem, quæ maximè sint ad id, quod agitur, appositæ. Veluti si in exemplo desiderabitur fides, Authora gravitate, & fideque commenderetur. Si plium videri voles, quod adfers, sumatur à pietate commendatio. Atque item de cæteris.

Quod verò ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breviter ubi res notior est, quam ut longam orationem desideret: quale est illud D. Hieron. Memento Daretis, & Entelli. Aliquando verò longius, quemadmodum idem Hieron. ad sapientiæ studium commendandum, peregrinationem Pythagoræ, Platonis, & Apollonij in præfatione, quam universæ Scripturæ divinæ præponunt, tractat. Cum autem exempla imparia, aut dissimilia sunt, poterunt latius per collationem, & contentionem dilatari: cum videlicet offendimus, id, quod adducimus, pro ratione, & commoditate causæ nostræ esse simile, dissimile, contrarium, par, maius, aut minus. Atque ea collatio sumitur ex omnibus rebus, & personarum circumstantijs. Aduvatur & orationis artificio, cum verbis, aut figuris accommodis alia consulto elevantur, alia attolluntur. Porro qui copiosissime volet exemplum tractare, is singulis similitudinibus, aut dissimilitudinibus partes explicabit, atque intersè per contentionem comparabit. Extrat locupletissimum

mon huius rei exemplum apud D. Bernardum in vita Matthei Episcopi, quo vitam eius, & mores cum aliorum Episcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio hæc frequenter in dicendo solet incidere, alia eius exempla ex secundo de copia rerum commentario desumpta, subiiciemus.

Siquis hortetur aliquem, ut filij mortem moderatè ferat, & ex Ethnicorum exemplis mulierem aliquam obijciat, quæ plurimum liberorum mortem fortiter tulit, post enarratam rem ira comparabit: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbarus non feres? Illa cum sexu vicit & assequum matris: tu ab altero superaberis? Illa complurimum liberorum iacturam animo infracto pertulit: tu unum ex incertum inconsolabiliter desites? Adde, quod illius filij simul omnes naufragio perierunt, morte videlicet in gloria: tuus in bello fortiter pugnans, occubuit. Illa non habebat cui filios honestè imputaret: tu filium impendisti patriæ. Illi verè totique perierunt: tuus immortalis gloria semper victurus est. Illa naturæ gratias agebat, quod aliquando tot liberorum mater fuisset: tu tantum meministi, te optimum perdidisse filium. Illa non habebat sartiendæ orbitatis spem, quippe maior, quam ut iterum iam ferre posset: tibi & uxor fecunda, & ætas etiam num integra, valensque: Ergo quod barbara muliercula præstitit, tu vir Romanus non præstabis? Quod contemhere potuit litterarum imperita, hoc te tot præditum litteris, tantum philosophiæ professorem frangit? Denique quam animi fortitudinem præstitit Pagana, hanc homo Christianus non exhibebit? Illa credens post rogum nihil superesse, tamen iunctum indecorum existinavit: tu docuit eos demum verè vivere, qui cum laude excesserint ex hac vita, sine fine clamas tibi periisse filium? Et quod illa æquæ animo reddidit naturæ, tu Deo repententi non reddes? Illa fortiter paruit necessitati: tu Deo repugnans?

Ex hac forma satis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exempla conferre: quanquam in veris causis, quoniam maior est circumstantiarum copia, facilius est invenire varias contentiones. Illud obiter admonendum, in huiusmodi contentionibus sententias, & Epiphonemata non inconcinne posse admisceri. Velut in hoc eodem exemplo post primam collationem: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbarus non

poteris? Subijci poterant sententiæ: Natura discrevit sexum, tu non discernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem expectat: Vir nisi fortis sit animo, nec viri nomine censetur. Vir utrumque significat, & sexum robustiorem, & animum infractum. Turpiter barbam gestat, qui pectoris robore superatur a femina. Item post illam contentionem: Illa non habebat, cui filium imputaret honestè, tu filium impendisti patriæ. Poterant affigi sententiæ ferè huiusmodi: Magnum doloris solatium est, habere cui honestè possis imputare fortunam. Ut nulli iustus, ita nec gloriosus impenditur filius, quam patriæ. Rursum post illam: Illi verè, totique perierunt, tuus immortalis gloria semper victurus est; adijci poterant huiusmodi: Longè felicis honesta fama, quam hoc communi spiritu vivitur. Corporis vita, & calamitosa est, & omnino ut nihil accadat, brevis: demiquè cum pœnidibus communis: illa clara, sempiternaque homines in Divorum consortium referens. Ad eundem modum singulis collationum partibus sententiæ subijci poterant. Sed hæc obiter indicasse satis fuerit.

Hæc exempla, quæ proposuimus, satis apertè huius Figure naturam explicant: quæ docendi gratia paulo fuere longiora. Caterùm cum res agitur seria, brevius, aut longius pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda est. Superius autem admonuimus Div. Chry. ubi aliqua similitudine, aut exemplo id, quod dicit, ad summum usque perduxerit, operam dare, ut aliquarum circumstantiarum comparatione rem, quam amplificat, majorem adhuc faciat.

DE CONTENTIONE DEMONSTRATIVA,
qua ad exemplorum ordinem spectat.

I.

EST & generalis quædam Contentio, præsertim in genere demonstrativo: quoribus laudandi, vituperandi gratia personam cum persona conferimus. Sic igitur Greg. Nazian. in homil. de laudib. Basilij eum cum omnibus laudatissimis veteris, & novi testamenti, Patrib. nempe cum Noe, Abraham,

Circâ
4.

Iacob, Ioseph, Moyses, Davide, Ioanne Baptista, Petro, Paulo, ceterisque Patribus comparat, eorumque virtutes vel sectatum fuisse, vel æquale ait. Sic enim incipit: Age igitur, cum multi viri tum in veteri, tum in novo Testamento pietate illustres extiterint, Legislatores, militares Duces, Prophetæ, Doctores, Fortes utque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrum conferamus: ut hinc, qualis fuerit, perspiciamus. Est & rerum comparatio: quod genus est, si quis historiam laudans, eam cum laudatissimis quibusque disciplinis compareret. Atque in his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona elevas, alterius amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, ut præferas tamen, aut certè æques, quod laudandum susceperis. In vituperando attollis vitia, sed sic, ut scelestiorem tamen, aut æque scelestum ostendas; quem in seclatis.

In his illud observandum, ut quæ adhibeantur ad comparisonem, sint tum confessa, tum insignia. Ut si bonum Principem conferas cum Trajano, aut Antonino philosopho: contra malum cum Nerone, aut Caligula. Rursus si hominem maledicum conferas cum Zoilo, & Hyperbolo: aut hominem obtruncatorem cum Dipsade, aut Regulo: hominem voluptatibus effeminatum, cum Sardanapalo. Crescet autem comparationis copia, si quemadmodum modò attigi, ad unius hominis, aut rei laudem, seu vituperationem, complures aut personæ, aut res adhibeantur. Veluti si quis Principem laudatus, è multis excerptat, quod in unoquoque maxime excelluit. E Julio Cesare, felicitatem, animique præsentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, urbanitatem: ex Tito seniore, civilitatem: ex Trajano, sanctimoniam, & clementiam: ex Antonino, gloriæ contemptum: atque item de cæteris. Similiter & in vituperando. Præterea si iracundiam detestans, conferas eam cum enormi temulentia, cum phretho, cum morbo comitiali, aut demoniaco. Aut si linguæ virulentiam damnaans, componas eam cum halitu hominis pestilentia laborantis, cum aliarum serpentum, quibus est venenum præsentissimum, cum exhalatione quorundam lacuum, aut speculam sabitam mortem afferente.

SIMILITUDO.

Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam ali-
quid

Ad He-
rem. lib.

4.

quid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per breviter. Ad unamquamque sumenda similitudinis causam accommodabimus singulos modos pronuncian- di. Ornandi causa sumitur per dissimile, sive contrarium, hoc modo: Non enim ut domus nova, aut navis, aut etiam vestis melior vestuta, & vel senio confecta est: ita melior novus amicus, quam antiquus: illius enim adhuc dubia, & parum firma fides est, hæc ut aurum, quod igne exploratur, multis experimentis, & longa die probata, & perspecta est. Dicitur autem simile à contrario, quod negemus rem, quam adducimus, eis similem esse, quam probamus.

Per negationem verò ducitur simile probandi causa, hoc modo: neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptum est probandi causa. Dicitur autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo.

Apertius dicendi causa similitudo ducitur per breviter, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad necesse sit pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi causa post mortem amici liberos ejus custodiant: propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico tantum benevolentia: studium, ut ultra quam amicus sentire possit, procurret amicitia: studio. Dicitur autem simile est per breviter: non enim ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utraque res conjuncte, & confuse pronunciata.

Ante oculos ponendi negotij causa sumetur similitudo per collationem sic: Uti citharædus, cum prodierit optime

i. Cor.
9.

mè vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea, coloribus varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, aura, & ebore distinctam: ipse præterea forma, & specie sit & statura apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus, & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis, ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis, & artium (quæ virtutis magistræ sunt) egebit: quò magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eò vehementius derisus, & contemptus ex omni conventu bonorum eijcitur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inciticia artificij, alterius stulticia simili ratione collata, sub aspectum rem omnem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine paria sunt relata omnia.

In similibus observare oportebit diligentèr, ut cum rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata: id est, hujusmodi: Ita ut hirundines æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt, simul, atque hyemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio simillium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequentèr ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, qua aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Extat libellus quidam ex D. Chrysof. aliorumque Auctorum similitudinibus collectus, qui studiosum Concionatorem ad simillium inventionem non mediocriter juvare poterit. Meminerit tamen nequaquam ex rebus sordidis, & humilibus, neque

item

scem ex obscuris, nimiumque subribus, & ad intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud, quia orationem sordidant, hoc verò, quia obscurant: & in id præcipue nocent, ad quod similitudo reperta est.

Cæterum quòd ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla (sicut paulò ante diximus) quandoque brevius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nam aliquandò uno verbo norantur. Ut: Non intelligis tibi vertenda vela. Aut: Desine lavare laterem. Ut jam vel allegoria sit, vel metapfora. Aliquandò latius explicatur, & apertius accommodatur. Quòd facit Cicero pro Muræna. Quòd si è portu solventibus, qui jam in portum ex alto invehuntur, prædicere summo studio solent tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura fert, ut his faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur: quò me tandem animò esse oportet, propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas tempestates esse subendas.

Hanc Ciceronis parabolam sic imitatus Divus Hieron. in epistola ad Heliodorum: Et ego non integris ratè, vel mercibus moneo: sed quasi super naufragio ejectus in litus, timida navigatoris voce denuncio. In illo æstu Charibdis luxuriæ salutem vocat. Ibi ore virgineo ad pudicitia perpetrandam naufragia Scyllæum renidens libido blanditur. Hic Barbarum litus: hic Diabolus pyrata cum socijs portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi: licet in modum stagni fufum æquor arrideat, licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. Crux antennæ figatur in frontibus. Tranquillitas illa tempestas est. Hic si quis singula pericula, quæ à virijs, aut improbis, aut aliudè bonis moribus imminet, velit conferre cum singulis, quæ nautis vitæ discrimen adducere solent: deinde per comparisonem majus, aut minus, itèr dissimile, aut contrarium ostendere: postremò sententijs, & Epiphonematis, ut inciderint, exornare: nimirum copiosissimè dilatabit orationem.

Velut in hoc exemplo: Ut quòd pretiosior est res,

hoc & diligentius solet adservari, & impendi circumspectius: ita temporis (quo nihil est pretiosius) summa habenda est ratio, ne quid effluat sine fructu. Etenim si curatores dari solent his, qui gemmas, & aurum temere profundunt: quæ tandem erit infantia, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, aut otio, aut inhonestis studiis turpiter consumere? Quid enim perdis, cum tempus perdis, nisi vitam? At vita quid esse potest charius? Et cum una gemmula perit, iacturam vocas: cum totus perit dies, hoc est, bona vitæ portio, iacturam non vocas? Præsertim cum illa perdita aliunde possint recuperari, temporis irreparabilis sit iactura. Præterea illa cum tibi pereunt, alijs plerumque lucro sunt: at temporis dispendium in nullius transit compendium. Nullum est damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod sentiat, præter damnum temporis.

Adde his, quod illarum opum iactura sæpè salutis fuit. Nam divitiarum plerumque vitiorum materiam ministrant, ita, ut præster temere profudisse, quàm attentè adservasse. Quanto cuiusque rei usus honestior, tantò turpior profusio. At nihil pulchrius, nihil præclarius, quàm bonas horas bene collocare. Illas ut quàm maximè serues, sæpenumero tamen vel casus eripit, vel homo tollit, ut iactura te calamitosum duntaxat, non etiam turpem reddat. At temporis amissio, quoniam non nisi nostro vitio contingit, non miseros solum, verùm & infames reddit. Pessimum infamiae genus, quoties culpa in nullum conferri potest, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos, aut ædes mercari poteras, hoc præter alia animi ornamenta, parare poteras immortalitatem. Nulla est tam brevis vitæ portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatem gradus fieri possit. Postremo de illis malè insumptis, patri fortassis rationem redditurus eras: de horis malè transactis, Deo. Sed satis est indicasse, in quantam amplitudinem dilatari possit collatio, si quis ad eum modum singulas circumstantias velit componere, atque ornare.

Hoc exemplum docendi gratia paulò fufius tractatum est. At cum in veritate dicemus, contra henda est oratio: sic tamen ut cum à minori, vel maiori ducitur similitudo, imparitas hæc maximè conspicua fiat: quò vis argumenti maior appareat. Sumamus exempli gratia hoc à minori argum-

tum. Si dominus de servo delinquente supplicium sumit, cur non Deus ab homine peccante idem faciat? Qui igitur artis expertus est, hoc satè modò dixisset. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetria. Ipse (inquit) de servo tuo exigis servitium, & homo hominem parere tibi, & obedire compellis, & cum sit vobis eadem fors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animatum ratio communis, equali iure, & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur, tamen nisi pro arbitrio tibi serviatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus, & nimis servitutis exactor flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis, & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? In hoc exemplo Div. Cypri. summa tum copia, tum brevitate usus est. Summa enim brevitatis est, quod ait: Non agnoscis Dominum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? Totam enim collationem, quam divina maiestatis amplitudine exposita, laetius tractare poterat, brevissimo sermone comprehendit. Similitudo verò, quæ præcessit, copiose admodum explicata est.

Quamvis autem exemplorum, & similitum usus ad faciendam fidem non vulgariter adiuvent, tamen hoc præcipue præstant, cum per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus est Socrates Platonicus. Exemplum per inductionem adhibetur hoc modo: Dic mihi quem tandem fructum attulit Demostheni insignis eloquentia? Nempe præter alia incommoda, infelicissimum, & miserandum exitum. Quid autem præmij Tib. & C. Græcis attulit? Nimirum eadem & miseram, nec satis honestam. Quid porro illi tantoperè laudato Antonio? Certè & hic latronum sicis crudelissime conforsus est. Agè Ciceroni Eloquentiæ Parenti, quam mercedem attulit? Nonne mortem & acerbam, & miserandam? I nunc, & tot vigilijs ad summam eloquentiæ laudem enitere, quæ præstantissimis quibusque viris semper exitio fuit.

Simile adhibetur per inductionem, hoc modo: De navigando num melius disputabit nauta, quàm medicus? An non medicus rectius de medendi ratione disseret, quam pictor? Num pictor de colorum, & umbrarum, ac linearum

ratione melius dicitur, quam nauta? Ea si plurima conferantur, faciunt ut omnino probabile videatur, unumquemque melius de ea re dicturum esse, quam melius norit. Sic D. Cypria, de simplicitate præla. Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur: quomodo Solis multi radij, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum: & cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiarum largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium Solis à corpore, divisionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præscinde rivum, præscisus arefcet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copia libertatis extendit: profluentes largiter rivos latius expandit: unum tamen caput est, & origo una, & una mater fecunditatis successibus copiosa.

Hæc de Tropis & figuris cum verborum, tum sententiarum dicta sint: in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer dissentiunt Anthores tum Græci, tum Latini: neque modò inter se ipsi discordant, sed (quod magis mirandum est) Cicero ipse sibi discrepat, qui ut ornatissimus in dicendo fuit, sic in præcipiendo diligentissimus. Nam, ut Quintil. animadvertit, multas figuras in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto, quoniam de illis mentionem non fecit, videtur repudiasse. Quasdam posuit inter verborum exornationes, quæ sententiarum sunt lumina. Quædam ne figuræ quidem sunt. Iam numerus illarum nec fuit olim certus, nec verò unquam esse poterit. Cuius rei duas ego reperio causas: altera est, quòd novæ figuræ, Quintiliano etiam Authore, fieri adhuc, & excogitari possunt: altera, quòd tam verborum, quam sententiarum figuræ non in formas, seu species (quarum certus est numerus) sed in partes, & quasi membra, quorum infinitus est numerus, distribuuntur.

CAPUT XV.

DE USU FIGURARUM.

Non multum prodest figurarum nomina, & definitiones tenuisse, nisi earum usum sciamus: hoc est, quoniam modo, & quibus potissimum in rebus illis uti debeamus. Hoc autem ex tribus præcipuis Concionatoris officijs colligendum est. Ad eum enim spectat auditores primùm docere, deinde delectare, ac postremò flectere. Et quidem docere necessitatis, delectare suavitatis, flectere victoriæ esse dicunt. Ex figuris igitur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quædam ad flectendum, & affectus concitandos potissimum serviunt. Et quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorum formas posuimus, præcipue pertinent: quibus adiungi potest ratiocinatio, quam modò inter sententiarum figuras numeravimus, & nonnullæ aliæ, quæ vel ad probandum, vel ad expositionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur Transitio, quæ cum exponat quid dictum sit, quidque deinceps sit dicendum, hæc distinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim habet, & acrimoniam, ut paulò ante admonuimus. Ad delectandum verò pertinet cum aliæ figuræ, tum præcipue quas inter figuras verborum in secunda, & tertia classe collocavimus: quæ similitum, & contrariorum proportionem constant.

Ex alijs verò figuris sive verborum, sive sententiarum, pleræque vim, & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem non pauca, quæ ad hæc omnia valent. Constat enim, rerum, personarum, locorum, ac temporum descriptiones, modò ad delectandum, modò verò ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrarijs diximus, quæ præter venustatem, & gratiam, vim quoque, & acrimoniam in loco habent. Iam verò exempla, ac præcipue similitudines, quid non efficiunt? Quid enim rebus

obscuris majorem lucem, quam similitudines, præferunt? Quid non eisdem amplificamus, aut oculis spectandum subijcimus? Quantum præterea jucunditatis commodè inducta similitudo affert? Studiosi autem Concionatoris erit, non solum numerum, & nomina, & naturam figurarum nosse, sed multò magis earum usum: ut quibus figuris in quavis concionis parte utendum sit, probè teneat. Cum autem eadem sententia pluribus figuris explicari, & quodammodo vestiri possit, periti Artificis erit, eam potissimum figuram deligere, quæ sensum animi sui apertissimè, brevissimè, atque appositisimè explicet. Hactenus de Figuris: deinceps de Compositione dicendum est.

CAPUT XVI.

DE COMPOSITIONE.

DOST Tropos, & Figuras, de quibus hactenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quæ est in Compositione, & in apta, ac numerosa verborum collocatione posita. Quam D. August. non prorsus Concionatori negligendam esse ait, licet ea in Sactis Litteris minùs inveniatur. Ejus hæc verba sunt. Sanè hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse farendum est Auctoribus nostris. Quod utrum per Interpretes factum sit, an (quod magis arbitror) consulto illi hæc plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me facere ignoret. Illud tamen scio, quòd si quisquam hujus numerositatis peritus, illorum clausulas eorundem numero, legem componat (quod facillimè fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantundem significatione valent, vel mutato eorum, quæ invenerit, ordine) nihil eorum, quæ velut magna in scholis Grammaticorum, aut Rhetorum didicit, illis divinis Viris defuisse cognoscer. Et multa reperiet elocutionis generà tanti decoris, quæ quidem & in nostrâ, sed maxime in sua lingua decora sunt: quorum nullam in eis, quibus illi instantur, Litteris invenitur.

Sed eorum quæ sunt in divinis, gravibusque sententijs, dum additebatur numerus, pondus detrahitur. Nam illa mu-

si-

siâ disciplina, ubi numerus, iste plenissimè discitur, usque adeò non defuit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieron. quorundam etiam metra commemoret in Hebræo duntaxat lingua. Cujus veritatem ut servaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem, ut de sensu meo loquar, qui mihi, quam alijs, & quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modestè fieri arbitror, non prætermissos numeros clausularum, in Auctoribus nostris hoc mihi plus placent, quòd ibi eos rarissimè invenio. Hæc illi. Cujus exemplum sequi poterit, quisquis aliquid elegantè scribere parat. Habet enim hoc præcipuè oratio nomenclorosa, & verba aptè collocata, ut sine ostentatione, & splendore verborum legentis animum adeò latentèr oblectet, ut idem ipse, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantoperè delectetur. Eadem etiam compositio non mediocriter intellectum adjuvat, quando orationis membra ita sibi respondent, & connexa sunt, ut planissimum orationis sensum efficiant. Verùm hæc ad scribendum.

Ad concionandum autem (ut ilij etiam, qui hæc de re scripsere, fatentur) hujusmodi numerosa compositio minus necessaria est: ideoque prætermittis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt, quam brevissimè hanc partem absolvam. Cornificius ergo de ea sic ait. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Et conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concusiones, quæ vastant, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: Vacca æneæ amœnissimæ impendebant. Et si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo: O Tite, tute, Tati, tibi tanta Tyranne tulisti. Et hic ejusdem Poetæ: Quidquam quisquam cuiquam, quod conveniet, neget? Et: si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est hujusmodi: nam cujus rationis oratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et: si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et: si verborum trajectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna. Quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priori libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Tale est illud Politiani: Legit epistolam mihi nuper ad se tuam

Pi-

Picus hic Mirandula noster. Quæ quidem compositio puerilis ab omni gravitate aliena videtur. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit.

§. II.

DE DUPLICI SPECIE COMPOSITIONIS.

Quisquam autem Compositionis rationem exactius assequi cupit (quæ res ad artificiosè scribendum necessaria est) scire debet, aliam esse compositionem simplicem, aliam duplicem, siue compositam. Simplex est à numerorum lege, & periodis longioribus soluta, quæ in familiarî sermone utimur, quaque plerisque in locis sacre literæ utuntur. Simplex enim veritas sermonis simplicitate gaudet. Tale est illud Genesios: In principio creavit Deus Cælum, & terram. Terra autem erat inanis, & vacua, & tenebræ erant super facièm abyssi, & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque Deus: Fiat lux, & facta est lux. &c. Composita verò, siue duplex oratio ab hac simplicitate recedens, flexuosa, & longiori utitur oratione: cujus partes, & velut membra explicare necesse est, ut eis cognitis, totum, quod ex illis constat, facilius agnoscatur. Ut autem in manu ipsam quidem manum velut totum quoddam consideramus, deinde digitum ut ejus membrum, ac postremò digiti articulos, qui sunt variæ hujus membri partes: ita in oratione similes partes attendimus. Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci commata, Latini cæla, vel incisa vocant. Sunt deinde veluti membra, quæ Græci τοια, Latini verò eodem nomine membra vocant. Sunt rursus periodi, quas Latini tum ambitum, tum comprehensionem, tum circumscriptionem appellant, quæ pluribus membris constant.

Quia verò D. Aug. 4. de doct. Christi horum omnium exempla ex 2. ad Corinth. Epistola ponit, nos quod ille recit, in hac parte sequemur. Cæsa igitur, vel incisa sunt quatuor illa: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Et illa item quatuordecim: In itineribus sæpè periculis fluminum, periculis

caulis satronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, & cætera quæ sequuntur. Membra verò sunt duo hæc: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uroor? Periodus verò bimembris est apud eundem: Libenter suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Triembris verò, cum ait: In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo: & ego, & cætera. Quadriembris autem, cum ait: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloria. Potest autem periodus plura etiam membra habere. Cum verò membra constant pari sæpe numero syllabarum, Hecolon, siue Compar. appellabitur figuræ verborum diximus.

Div. autem Aug. postquam totius loci hujus divinam eloquentiam miris laudibus extulisset, & dicendi flores annotasset, potissimum commendat compositionis varietatem, quod modo casis, modo membris, modo periodis hæc oratio fiat, quodque decentissime modo post cæsa, modo post membra periodos intermiscet, quibus orationis compositio variatur, & tedium legentis excurrit, & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed divina sapientia (quam sequitur, & contrahitur) vera eloquentia fecisse constat. Sapientia enim est, rectè & pro dignitate res concipere, & ponderare: eloquentia verò, apud ita conciperis, simili oratione profertur. Hæc iteque Sapientiam sequi solet vera, & naturalis eloquentia, quæ Viri sancti maxime utuntur, qui sunt arte artificiosissimi, & eloquentes sunt. Rectè enim ille, Si rem, inquit, poterit conciperis, nec facundia dicendi, nec sermo te desereret ullus. Eadem varietate utitur Div. Ambros. cum in lib. de virginæ Beatissimæ Virginis virtutes, laudesque percerent. Eadem enim venustate, & gratia modo post incisa, modo post membra, periodos bimembres, aut triembres interponit, ut sequenti cap. videbimus.

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, quæ vel cæsam, vel membra tum dicimus: alteram verò, quæ circumscriptione dicimus, quæ videlicet ab initio ad finem usque quasi in orbem inclusa fertur oratio, quæ nisi in fine sententiam non absolvit. Itaque imaginem refert, vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam Propositionis Hypotheticæ, idque mo-

de brevius, modo longius, ut instituta ratio, vel argumentatio possit veritatem. Hoc autem præter ea exempla, quæ modo ex Pauli Epistola proposita sunt, sequentia quoque declarant. Membratum quidem fuit illa Div. Cypri. periodus contra Demetrianum. Mundus occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrum copia est, non frugibus estate torrendis solita flagrantia est, nec sic horia de temperie fata lata sunt, nec ad æquiboreis fructibus autumnus fræquenda sunt. Minus de effossis, & fatigatis montibus eruntur, maris oram crusta minus argenti, & aurum opes suggerant exhausta iam metalla, & pauperes irent. Cæsum vero perfluit, quæ deinde sequitur. Breviatur in dies singulos, ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodi quamvis possint bimbres esse majorem tamen gratiam habent, cum vel trimembres sunt, vel etiam quadrimembres: quorum illa Græci tricola, hæc vero tetracola vocant. Tricola ut illud: Vitæ pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tetracola, ut illud Cypri: Quemadmodam sponte Sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se celestis ille Spiritus infundit; Singula quoque verba cæsum orationem faciunt per illud Acrimonia, voce, vultu inimicos perterritisti.

Periodus vero quæ circumscripse dicimus, in qua (ut Aristoteles ait) principio ita responderi sinit, ut plenum sensum faciat, absolvatque sententiam, quandoque brevior, quandoque longior est. Brevis est illa: *Finem qui quærens timoribus*

Cedit amor rebus: res age, tutus eris. Hic perfectus Sylogismus est. Brevior item & illa D. Cypri. in Ser. de Lap. Nemo fratres, nemo hanc Confessorum gloriam murlet: cum dies negantibus præstitutus excessit, quisquis professus intra diem non est, Christianum se esse confessus est. Paulo vero longior illa eiusdem, qua sermonem de Patientia exorditur hoc modo: De Patientia locuturus, fratres dilectissimi, & utilitates eius, & commoda prædicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque

ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: ut nec hoc ipsum, quod auditis, & discitis sine patientia facere possitis. Paulo etiam longior est ea, quæ deinde sequitur, periodus: Nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras cælestis discipline vias, quibus ad consequenda divinitus præmia spei, ac fidei nostre secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quam ut qui præceptis dominicis obsequio timoris, ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur. Servimus autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones adversativæ, quamquam, & si, licet: & item comparativæ, ut, sicut, ita, &c. quæ ubi hæc particule intercedunt, sensus orationis nisi in eius fine non absolvitur: quod huius periodi, quo circumscripse dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc præcipue reperta sunt, ut plura verba sub una circunductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus Compositionis speciebus, casibus, membris, & periodis additur quarta, Græcis Peribole dicta, id est, circuitus, aut flexus. Ea vero est oratio sinuosa, & proluxa, constans ferè pluribus membris, quam vulgata periodus, & hic flexus proprius est Historicorum, in quo plura membra, & commata sua serie ita se equaliter consequuntur, ut tamen perspicua sit continuata, & longior constructio. Differt autem peribole à periodo non ita multum, nisi quod in periodo tam rerum, quam orationis consequentia, & coherentia requiratur bene coagmentata. Sed peribole est historica, & longior constructio orationis non ita nexis inter se antecedentibus, & consequentibus, quin facillime possit in sua membra resolui. Cavere tamen oportet, ne illa sit iusto prolixior, & obscuritatem, vel tædium pariat. Summatim ergo: periodus est circuitus orationis oratoricæ, peribole est circuitus orationis historice.

Talis est illa Sanazarij de partu Virginis oratio, qua sanctorum Patrum in Lybæ residentium lætitiæ de filij Dei conceptu grandi orationis figura (de qua mox dicemus) his verbis describit.

*Interea manens descendit fama sub imor,
Pallentisque domus, veris rumoribus implet.*

*Optatam adventare diem, quo tristitia linquant
Tartara, & evictis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemque ululatum, & non latabile murmur
Tergeminitantis, adverso qui carceris antro
Excubat infomnis semper, rictusque trifauci
Horrendum, stim ulante fame, sub nocte profunda
Personat, & morsu venienteis ad petit umbras.*

Huic vero quintam addunt constructionis speciem, quam Aristoteles *Campetra*, Latini tractum, vel *neum* vocant, aut productionem spiritus: quæ revera idem est, quod *Peribole*, quam definiimus: nisi quod est paulò longior: & quò longior, eò elegantior, dum tamen (ut diximus) modum in hac longitudine servet. Exemplo erit illud D. Cyprii in Epist. ad Cornel. quod etiam grandi figura profuit. Tuetur enim vir sanctus Episcopatus sui dignitatem adversus hæreticos, qui illum Episcopum esse negabant, eiusque vita, & electioni detrahebant. Sic igitur ait: *Cæterum dico, dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus, quando Episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi universi suffragio deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suæ in Episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete serviens disciplina, in tempestate proscriptus, applicato, & adiuncto Episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphitheatro dominicæ donationis testimonio honoratus: cum talis frater a quibusdam desperatis, & perditis, & extra Ecclesiam constitutis impugnari videretur, apparet quis impugnet non sicut Christus, qui sacerdotes aut constituit, aut protegit, sed ille, qui Christi adversarius, & Ecclesiæ eius inimicus, ob hoc Ecclesiæ præpositum suæ infestatione persequitur, ut gubernatore sublato, atrocius, atque violentius circa Ecclesiæ naufragia gesserit.* Hactenus ille,

His igitur quinque constructionis speciebus pro rerum natura, quas tractamus, utendum erit. Quo fieri, ut satietatem varietate vitemus, & rebus ipsis sum velut habitum, & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animadvertere, quando his, vel illis uti debeant: neque enim huius rei plena observatio præceptis artis comprehendere potest. Illud tamen constat, *causa & membra non raro instandi gratia*

adhiberi, præsertim cum plura sint. Periodis tum in argumentando, tum in exordijs frequentius utimur, quamquam hic longioribus, illic vero brevioribus. Peribole ad historiarum narrationes, & amplificationes accommodatior est. Quamquam hæc omnia & in alijs quoque orationis partibus non ineptè locum habeant. Hactenus de Compositione (quam tertiam ornatus partem esse diximus) qua leniter, iucunde, & apertè decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe aptè dicendi, agendum est.

CAPUT XVII.

DE APTE DICENDO.

Hactenus de tribus Elocutionis virtutibus, nempe Latinitate, Perspicuitate, & Ornatu dictum est. De Ornatu quoque, qui est tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compositione disseruimus. Sequitur aptè dicendi ratio, quæ & ipsa ornate dicendi pars maxima est. Cicero autem paucis totam eius naturam, atque rationem breviter complexus est, cum 2. de Orator. lib. ait, non omni causæ, neque auditori, neque personæ, nec tempori congruere orationis unum genus. His igitur rebus aptè, atque appositè orationem accommodare, id demum aptè dicere est. Quod quidem (ut Fab. ait) non in Elocutione tantum, sed in Inventionè quoque spectatur. Nam si tantum habeat etiam verba momentum, quantum res ipsæ maius?

Quatuor sunt autem, quæ præcipuè observare debet, qui aptè dicere cupit, nempe ut oratio tum dicenti, tum audienti, tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maxime conveniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid potissimum dicendo consequi velit. In his igitur omnibus, quid maxime deceat, considerandum est: quod quidem non ad artis præcepta solum, sed ad prudentiæ iudicium (quod sicut rerum omnium gerendarum, ita dicendarum moderatur

rator est) præcipue pertinet. Inter ejus autem officia & maximum, & difficilimum est, quid ubique deceat, intelligere. Hinc enim decorum illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Cæterum quid in his quatuor rebus, quas supra memoravimus, maxime deceat, ordine tractandum est.

Primum igitur, ejus, qui dicit, ratio habenda est. Non enim eadem ratio omnibus convenit: aliter enim Juniores, aliter Senes, aliter Principes Viti, aliter Humiles, atque privati, aliter inferioris ordinis Ministri, aliter Episcopi, & superiores Prælati dicere debent. His enim multa licent, quæ alijs non perinde licent. Quod quidem in D. Chrysof. concionibus apparet: in quarum exordijs auditorum benevolentiam captat, suam erga illos charitatem, paternamque curam, & providentiam declaratans, illorumque interdum laudes, & virtutes prædicans. Hoc autem, quod Episcopum & virum sanctissimum maxime decebat, alios non perinde deceret. Cùm enim (juxta Fabij sententiam) Rhetorica sit prudentia dicendi, præcipuum autem prudentiæ opus sit intelligere quid maxime in agendo deceat, non minus ejusdem erit, videre quæ unamquamque causam deceat in dicendo. Unde cùm Socrati Lysias orationem, quam in ejus defensionem composuerat, recitasset: Præclara, inquit, & elegans oratio est; sed non convenit Socrati. Erat enim forensi instituto aptior, quam philosopho, ac tali philosopho. Rursus Lysias percontanti, cùm si bonam judicaret orationem, putaret sibi non convenire. Nonne, inquit, fieri potest, ut amictus, aut calceus elegans sit, ac pulcher, qui tamen a licui non conveniat? Ad omnes tamen in universum pertinet, ne quid dicant, quo auditores offendi jure possint: hoc est, ut nihil insolenter, nihil arroganter, nihil inverecundè, nihil petulantè, nihil contumeliosè, nihil sordidè, nihil scurriliter, nihil abjectè, nihil licentè, aut aliàs indecèntè, & vitiosè dicant, sed totus orationis character modestiam, humanitatem, charitatem, & communis salutis studium, & ardens veræ pietatis desiderium præferat. Hæc autem modestia, cùm alijs concionis partibus, tum exordijs maxime convenit, quæ submissa esse debent, & veteranda.

Has in dicendo virtutes cùm alij Patres, tum præcipue

Div.

Div. Cyprian. ubique præfert: nihil enim in eo reperies, quod ad ostentationem ingenij videri possit ascitum. Talis ubique sermone habitus est, ut loqui sentias verè Christianum Episcopum, & Martyrio destinatum. Pectus ardet Evangelica pietate, & pectori respondet oratio, loquitur disertè, sed magis fortia, quam disertè. Hunc autem pietatis, & dilectionis affectum declarat, cùm in concionibus suis hanc vocem charitatis plenissimam frequentissime repetit: Fratres dilectissimi. Sed hunc tamen affectum in serm. de lapsis præcipue declaravit: cujus hæc verba sunt: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctans vario mentis æstu? Quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quam verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga defendenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda jactura est. Quis enim sic durus, ac ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo equalore deformes reliquias constitutus, siccos oculos tenere prævaleat? Nec erumpente statim serui prius gemitus suos lachrymis, quam voce depromat? Quis igitur in his verbis pectus Apostolicum, & charitatem plusquam paternam non agnoscat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium, animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat, & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifestare curabit.

Veram hos in loco non tam virtutem nostram ostendere, quam vitia fugere studeamus. Illud enim ostentationi proximum est, si nimium sit, in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cætera autem vitia, quæ fugere debemus, omnem vitiosam sui jactationem maxime fugiendam esse monet Fabius, quod ea audientibus afferat non fastidium modò, sed plerumque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublimè quiddam, & erectum, & impatiens superioris. Ideoque abjectos, aut submittentés se libenter allevamus, quia hoc facere tanquam majores videmur: & quoties discessit amuratio, præcedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere, ac despiciere creditur, nec tam se majorem, quam minores cæteros facere. Invident humiliores (nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere) rident superiores, improbant boni. Hactenus ille.

Ab

Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui ostentandi ingenij, & eruditionis gratia, difficiles quæstiones, quæ nihil ad animarum salutem conducunt, in concionibus tractant. Hac enim ratione se ipsos ostentare, & venditare populo volunt. Nec minus peccant, qui eloquentiæ laudem affectantes, plurima verba idem significantia temerè congerunt: quibus apud imperitum populum, & rudem concionem hac loquendi facultate, & volubilitate linguæ admirationem sui faciant, cum tamen nihil esse possit magis Eloquentiæ contrarium. Hæc sunt igitur, & his similia, quæ qui dicit, partim cavere, partim observare debet.

Nec solum Quis dicat, sed apud Quos etiam dicat, considerandum esse ratio ipsa moneat. Aliter enim apud Rusticos, & agrestes homines, aliter apud Eruditos, aut Nobiles, aut Principes viros, & delicatas aures dicendum est. Apud hos enim sublimis, & elaborata Oratio, apud illos vero Concitator esse debet. Præterea aliter apud Monachos, & Virgines Deo dicatas, hominesque divinarum rerum studio, & contemplationi addictos, aliter apud eos, qui sine ullo divini numinis metu in omnia scelera ruunt. Denique pro varietate tum personarum, tum vitiorum, quæ in populo grassantur, variè Sermo tractandus est. Cujus rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo præscripsit, quid viros, quid uxores, quid Seniores, quid juniores, quid divites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus hujus rei nos admonuisse videtur, cum ait: Cum viro irreligioso tracta de sanctitate: & cum injusto, de justitia: & cum muliere, de his, quæ æmulatur: cum timido, de bello: cum negotiatore, de traiectione: cum eniptore, de venditione: cum virò livido, de gratijs agendis: cum impio, de pietate: cum inhonesto, de honestate: cum operario annuali, de consummatione anni: cum servo pigro, de multa operatione.

His igitur verbis non obscure Ecclesiasticus docet, pro auditorum varietate sermonem esse variè accommodandum. Hoc autem parum advertunt, qui cum neque Episcopi, neque urbium Præfecti, neque Cognitores causarum in concione adsunt, adversus illos tonare, ac fulminare solent, cum hoc non sit plebem erudire, sed indignationem, atque odium, quod fortè adversus illos conceperunt, irritare, atque

que exsatiare: quod est à Christiana pietate maximè alienum. Sed hæc ad auditorum personam spectant.

Nunc quid res ipsas, de quibus dicimus, & Concionatoris officium maximè deceat, consideremus. Quia verò hoc non solum ad eloquendi, sed etiam ad inveniendi rationem pertinet, quid in hoc genere Concionatorem deceat, in superiori libro, cum de inveniendi ratione ageremus, nonnulla observanda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus, ille aptè dicere, quod ad inveniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causæ, quam tractat, commodissima, maximèque propria, & ad rem potissimum pertinentia dicit: neque ad ea, vel ad communia loca, vel ad peregrina, minimeque instituto suo deservientia (nisi cum hoc ratio argumenti exigit) digreditur. Qui enim ita vagatur, quamvis elegantè fortasse dicat, aptè tamen minime dicit: quia non id agit, cujus gratia dicere instituit. In quo vitio sunt Concionatores ij, qui instituti sui obliti (quod in hominum moribus castigandis, & instituendis positum est) aliena, minimeque huic proposito servientia tractant; miserofque auditores (qui hujus rei gratia conciones adeunt) jejunos, vacuosque domum dimittunt. Verùm hæc in rebus ipsis observatio (ut modò diximus) ad inventionis rationem pertinet. Quod autem Elocutionis genus rebus ipsis pro ipsarum natura, & varietate conveniat (in quo hujus operis difficultas præcipuè sita est) deinceps aperiendum est. Quæ enim hætenus diximus, quamvis maximè necessaria, quibus Concionator, vel mediocritèr eruditus facile advertere, & præstare poterit, præsertim si fraterna charitate præditus sit. Difficiliora sunt, quæ sequuntur, & quæ non tam à communi prudentia, quam ab artis præceptionibus, maturo judicio, & dicendi exercitatione pendent.

S. I.

CUJUS MODI ELOCUTIONEM VARIA
genera causarum, variaque concionatoris officia exigant.

Sciendum est igitur, non idem Elocutionis genus omnibus causis, & argumentis convenire. Hoc enim perindè est,

Fab. lib.
11.

esset, atque idem indumenti genus diversis personarum statibus, nempe dominis, & servis, viris, & feminis, sacris Deo hominibus, & prophanis velle accommodare: cum confert unicuique harum personarum suum peculiarem habitum, & cultum pro cuiusque personæ conditione, & fortuna convenire. Sic igitur aliud Elocutionis genus in parvis causis, aliud in mediocribus, aliud in gravibus desideratur. Qua de re sic Fab. ait: Panata facultate scribendi, &c. proxima est cura, ut dicamus aptè, quam virtutem Elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæque est (meo quidem iudicio) maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis varius, & multiplex, conveniatque aliis aliis, nisi fuerit accommodatus rebus, atque personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium verteret. Quid enim prodest esse verba & Latina, & significantia, & nitida, nisi cum his, in quæ auditorem duci, formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi parvis in causis, limarumque grandibus, lætum tristibus, lenè asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux, atque violentum jucundis adhibeamus, ut monilibus, & margaritis, ac veste longa (quæ sunt ornamenta fœminarum) deformentur viri: nec habitus triumphalis (quo nihil cogitari potest augustius) fœminas deceat. Hactenus Fab.

Idem
lib. 8.

Idemq; lib. VIII. de vario orationis ornatu differens, eandem sententiam, aliquantò tamen apertius, explicat his verbis: illud observatione dignius, quòd hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse variatus. Atque ut à prima divisione ordiatur, non idem demonstrativis, & deliberativis, iudicialibus causis, conveniet. Namque illud genus ostentationis compositum solam petiit audientium voluptatem, ideòque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit: ut qui non insidietur, nec ad victoriam, sed ad solum laudis, & gloriæ finem tendat. Quare quidquid erit sententijs populare, verbis nitidum, figuris jucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut instructor quidam Eloquentiæ intusendum, & penè pertractandum dabit. Nam eventus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur seria, & vera dimicatio est, ultimus fit famæ locus. Præterea non debet quisquam, ubi maxima rerum mo-

men-

menta versantur, de verbis esse sollicitus. Neque hoc cò pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed ut presior, & severior, eò minùs confessus, præcipue verò ad materiam accommodatus. Nam & suadendo, sublimius aliquid exigit. Senatùs, concitatus populus, & in iudicijs publicæ, capitalesque causæ possunt accuratius dicendi genus. At privatum consilium, causasque pauperum, ut frequenter accidit, calcaïlotum, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodicis postulare? Aut circa stillicidia affici? Aut mancipij rehibitione sudare? Hactenus Fabius.

Cornificius autem hæc omnia dicendi genera ad tria revocat his verbis: Tria sunt dicendi genera, quæ nos figuris appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium magna, & ornata constructione. Medioeris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infimâ, & pervulgatissimâ verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis. In gravi confumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei potuerunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive extranea, unamquamque in rem accommodabuntur: & si graves sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, adhibebuntur. In medioeri autem figura versabitur oratio, si hæc (ut antè dixi) aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum, descenderimus. Attenuatum autem figuræ genus, ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est.

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipsis, quas dicimus, pro earum natura, atque varietate aptanda sunt, tribus etiam Oratoris, aut Conciliatoris officijs præcipue convenire, Div. Aug. ex Cic. sententia Auctor est. Ejus hæc verba sunt: Dixit quidam Eloquens, & verum dixit, ita dicere debere Eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit: Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus est constituta, quæ dicimus: reliqua verò duo, in modo quo dicimus.

Ad He-
rem. lib.

4.

Aug. st.

4. de
doctr.

Christ.

Cap. 12.

Sicut est autem ut teneatur ad audiendum delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suaviter loquaris, ita flectitur, si amet, quod polliceis, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid latandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, & quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest, ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit, ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse jam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quam movendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis, ita movebuntur, ut eos non opus sit majoribus eloquentiæ viribus jam moveri. Quod tamen cum opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum scierint, quod agendum sit, non agunt, ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines & agere, & non agere, quod sciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod nesciunt? & ideo flectere necessitatis non est, quia semper opus non est: si tamen docenti, vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoria est flectere, quia fieri potest, ut & doceatur, & delectetur, & non assentiatur. Cum verò id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse, quod dicitur, frustra placet modus ipse, quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est, non solum docere, ut instruat; verum etiam flectere, ut vincat. Hactenus Augustinus.

Ex his autem tribus Concionatoris officiis colligit idem Sanctus, tria esse dicendi genera, sive tres formas, atque figuras, quæ his tribus officiis respondeant. Sic enim eodem in loco ait: Cum vir eloquens tria præstare debeat, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat, ad eundem etiam hæc tria dicendi genera pertinere ait idem ipse Romani Auctor eloquij. Sic enim inquit: Is erit eloquens, qui poterit parva submisit, modica temperatè, magna granditer dicere: tanquam si adderet etiam illa tria, & sic explicaret unam, eandem sententiam dicens: Is igitur erit eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisit: ut delectet, modica temperatè:

ratè: ut flectat, magna granditer dicere. Hactenus August. Ex cuius verbis aperte liquet, hæc tria dicendi genera ad tria illa Concionatoris officia docendi, delectandi, atque movendi pertinere.

§. II.

DE TRIBUS ELOQUENDI GENERIBUS

Quibus potissimum ornamentis unumquodque eorum constat.

Cum igitur & varietates causarum, de quibus antè diximus, & hæc tria Concionatoris officia, quæ modò exposuimus, variam Elocutionis rationem, habitumque requirant, de his modò, quor sint, & quibus potissimum ornamentis content, ex D. August. sententia dicendum est. Sunt igitur (ut modò diximus) tria dicendi genera: unum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, & grave: tertium est interiectum, & intermedium, & quasi temperatum: in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submisso & acuto forma debet esse orationis à vinculis numerorum libera, & soluta, non tamen vaga, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda est, & omnis insignis ornatus removendus. Ponentur tamen acutæ, crebræque sententiæ: ornamenta verborum, & sententiarum cum tropis verecundè, parcèque adhibebuntur: translationes tamen poterunt esse crebriores, nec tam crebræ tamen, quam in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum uberius est aliquantò, & robustius, quam hoc humile, de quo dictum est, submissius autem, quam illud (de quo dicitur) amplissimum. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac oratione suavitatis. In idem cadunt humilia omnia & verborum, & sententiarum. Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. At illud amplum, grave, copiosum, ornatum, vim profectò habet, vel maximam: modò enim perfringit, modò irripit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas. Hic

Orator & defunctos excitabit, ut Appium Cæcum. Apud hunc & Patria ipsa exclamabit, aliquemque (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum pro rei natura, quam tractat) executere, & concitare poterit,

Cæterum quòd ad verborum delectum attinet, genus hoc dicendi amat verba ampla, & magnifica, & in rebus atrocibus (ut antè diximus) auditu ipso aspera, & veluti confragosa. Ex Tropis autem illustres Metaphoras, Epitheta, & Hyperbolem, similesque tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetæ verba: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Er: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo: & montium fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium devorare carnes, insignes illæ & audaces metaphoræ sunt, de quibus antè diximus: devorare autem terram, & montium fundamenta comburere, Hyperbole esse videtur, quæ ad rem attingendam maxime accommodata est. Epitheta quoque, & adverbia Epithasim, hoc est, incrementum significantia ad hoc genus præcipue pertinent,

Hæc omnia breviter indicat illa D. Cyprian. oratio in Epistola ad Cornelium ubi ait: Gentiles, & Iudæi minantur, & Heretici, atque omnes, quorum pectora, & mentes Diabolus obsidet, in veneratam rabiem suam quotidie furiosa vocerentantur: non tamen idcirco cedendum est, quia minantur: aut ideo adversarius, & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vendicat, & astitit in seculo. Manere debet apud nos, frater, fides robusta, inextinguibile, & stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus, atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petraë obiacentis fortitudine & mole debet oblitere. Huius autem figuræ in Heroniana Rhetorica commodissimum extat exemplum: quòd vel scilicet quid hoc dicendi genus requirat, absque ullis etiam artibus præceptionibus poterit iudicare: ideoque quamvis sententia, quæ in eo tractatur, ab inferioribus nostris nonnullis diffideat, libuit tamen hoc in loco ascribere: quoniam facile cuique erit, ex similibus similia effingere, atque perficere. Sic igitur ait.

Quis

Quis est vestrum Iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? Quod maleficium cum hoc scelere comparari? Quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In his, qui violassent ingenuam, Matrem familias, constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia Maiores nostri consumpserunt: huic verò truculentissimo, ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt? Atque in alijs maleficio ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria pervenit: huius sceleris qui sunt affines, omni consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feroces animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes revulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus ovantes irruerent in civitatem: quomodo Deum spoliatis Templis, Optimatibus trucidatis, alijs arreptis in servitutem, Matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, Urbs acerbissimo concideret incendio conflagrata? Qui se non putant id, quod voluerint ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ Patriæ miserandum scelerati viderint cinerem? Neque o verbis consequi, Iudices, indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia vos mei non egetis. Vester enim vos animus amantissimus Reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturberis ex ipsa Civitate, quam iste hostium spurcissimorum dominatu nefario voluit obruere. Hactenus Corneli. qui hoc amplissimo dicendi genere proditionis indignitatem, & atrocitatem exaggerat.

Ex figuris autem verborum, & sententiarum, quas vim & acrimoniam habere diximus, cum de illis loqueremur, & præcipue descriptiones rerum, & personarum, Conformatio, & Congeries illa, quæ Græcè Sinathrismus dicitur, quæ multa simul, quæ rei magnitudinem artollunt, unum in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. Compositio verò longiores periodos, & flexuosam orationis formam, quæ multa cæsa, & membra includit, desiderat: de quibus paulò antè propositis eiusdem D. Cypri. exemplis locuti sumus. Omnes verò amplificandi rationes, de quibus etiam suo loco diximus, huic generi præcipue serviunt. In hoc autem ge-

ne-

Deut.

32.

nerere licet interdum (cùm rei dignitatis postulat) tonare, ac fulminare, & Cœlum, ac Terram invocare: quale est illud Isaïæ exordium: Audi Cœlum, & auribus percipe Terram: quia Dominus locutus est. Et apud Hierem. Dominus, Obstupescite Cœli super hoc, &c.

CAPUT XVIII.

QUIBUS IN REBUS, HIS TRIBUS DICENDI FIGURIS, SIVE GENERIBUS UTI DEBEAMUS: Ex D. Augustini sententia lib. IV. de Doct. Christ.

Uoniam quid unaquæque harum figurarum exigat, & quibus potissimum ornamentis conficiatur, ostendimus, ordo exigit, ut quando non omnes hæc formæ omnibus causis, & argumentis conveniant, quibus potissimum unaquæque harum conveniat, explicemus. Hunc autem laborem Div. August. in 4. de doct. Christ. lib. nobis ademit, qui varijs sanctarum Scripturarum, & Sanctorum Patrum propositis exemplis præcipuam Rhetoricæ artis partem copiosè tractavit. Quia verò is nonnulla alia huic præceptioni obiter admiscet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quæ ad hanc præceptionem maximè pertinent, ab alijs. sejuncta, ejusdem Div. Aug. verbis hoc in loco ascribenda curavimus. Is igitur ubi ex Cicéronis mente dixisset, eum esse eloquentem, qui ut doceat, parva submisit: ut delectet, modica temperatè, magna granditer diceret, sic ait: Hæc tria insignis ille Orator in causis forensibus posset ostendere. Non est autem hoc in Ecclesiasticis quæstionibus, in quibus hujusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniarijs judicandum est: ea magna, ubi de salute, ac de capite hominum: ea verò, ubi nihil horum judicandum est, nihilque agitur, ut agat, sive decernat, sed tantummodo delectetur auditor, inter utrumque quasi media, & ob hoc modica, hoc est, moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit. Nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quandoquidem omnia

maxi-

maximè, quæ de loco superiori populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus est æternus interitus, omnia sunt magna, quæ dicimus: usque adeo, ut nec de ipsis pecuniarijs rebus, vel acquirendis, vel amitendis parva videri debeant, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim parva est iustitia, quam profecto & in parva pecunia custodire debemus, dicente Domino: Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, id est, ut à puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem est & in magno disco, quæ in nummulo parvo: ita ubi parva iuste geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo.

Et tamen cum Doctor iste debeat rerum dictor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submissè cum aliquid docetur, temperatè cum aliquid vituperatur, vel laudatur. Cum vero aliquid agendum est, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de una, eademque re magna & submissè dicitur, si docetur, & temperatè, si prædicatur: & granditer, si aversus inde animus, ut convertatur, impellitur. Quid enim ipso Deo maius est? Numquid ideo non discitur? Aut qui docet unitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, ut res ad intelligendum difficilis, quantum datur, possit intelligi? Numquid hic ornamenta, & non documenta quæruntur? Numquid ut aliquid agat, est flectendus auditor, & non potius ut discat instruendus? Porro cum laudatur Deus, sive de ipso, sive de operibus suis, quanta facies pulchræ, ac splendide dictionis oboritur ei, qui potest? Quantum potest laudari, quem nemo convenienter laudat? Quem nemo quomodocumque non laudat? At si non colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur Idola, sive Dæmonia, sive quæcumque creatura, quantum hoc malum sit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici.

Submissa dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum (ut planius aliquid commemorem) ubi ait: Dicite mihi

Pp

qui

Cap. 18.

Cap. 18.

Cap. 20.

qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptura est enim, quod Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera: sed ille quidem, qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per reprobationem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta: unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, quæ coniuncta est huic, quæ nunc est Hierusalem, & servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est: quæ est Mater nostra: & cætera. Itemque ibi ratiocinatur, & dicit: Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abraham dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit in feminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos, & triginta annos facta est lex, non infirmat ad evacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abraham autem per reprobationem donavit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Ut quid ergo data est lex, si ex illa non est hæreditas? Ipse sibi hoc obiecit, atque ait velut interrogans: Quid ergo lex? Deinde respondit: Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est: Deus verò unus est. Et hic occurtebat, quod sibi ipse proposuit: Lex ergo adversus promissa Dei? Et respondit: Absit. Redditque rationem dicens: Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, & cætera. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia inducta sunt, submisso dicendi genere tractantur.

In illis autem Apostolicis verbis dictio temperata est: Seniore[m] ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, iuniores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores. In illis. Obsecro autem vos, fratres, per miserationem Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem. Et totus ferè ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt, in qui-

quibus propria proprijs tanquam debita reddita decenter excurrant, sicuti est: Habentes dona diversa secundum gratiam, quæ data est nobis: sive prophetiam secundum regulam fidei: sive ministerium, in ministrando: sive qui docet, in doctrina: sive qui exhortatur, in exhortatione. Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sollicitudine: qui misereatur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odientes malum, adherentes bono, charitatem fraternitatis invicem diligentes, honore mutuo prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, Spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus Sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: id ipsam invicem sentientes. Et quam pulchrè ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminantur? Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et aliquantò post: In hoc ipso, inquit, perseverantes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Quæ membratim fusa clauduntur etiã ipso circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quidquam debearis, nisi ut invicem diligatis.

Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto temperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum est, quam violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta penè omnia, sed ea, si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem, si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis est enim ei propter quod agitur, ut verba congruentia non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato, gemmatoque ferro vir forris armetur intentissimus pugna, agit quidem ille armis, quod agit, non quia speciosa, sed quia arma sunt, idem ipse est tamen, & valet plurimum etiam cum rimanti telo mira facit. Igitur Apostolus, ut pro Evangelico ministerio patienter mala huius temporis consolatione donorum Dei omnia tolerentur. Magna res est, & granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: Ecce nunc, inquit, tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, nullam cuique dantes offensionem, ut

non reprehendatur ministerium nostrum, sed in omnibus commendantes nosmetipsos, ut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in jejunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in Spiritu Sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma justitiæ à dextris, & à sinistris; per gloriā, & ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam, ut seductores, & veraces; ut qui ignoramur, & cognoscimur; quasi morientes, & ecce vivimus; ut coerciti, & non mortificati; ut tristes semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem: Os nostrum patet ad vos, O Corinthij, cor nostrum dilatatum est: et &c. quæ persequi longum est.

Item ad Romanos agit, ut persecutiones hujus mundi Charitate vincantur Spe certa in adjutorio Dei. Agit autem granditer, & ornate: Scimus, inquit, quoniā diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt Sancti: quoniam quos ante præcivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos autem prædestinavit, illos & vocavit: & quos vocavit, ipsos & justificavit: quos autem justificavit, illos & glorificavit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus, qui justificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? Angustia? An persecutio? An fames? An nuditas? An periculum? An gladius? sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamur rota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus supervincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separate à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Ad

Ad Galatas autem quamvis rota illa Epistola submissio dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus, ubi est eloquium temperatum, tamen interponit quendam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem talibus ornamentis, qualia sunt in his, quæ modo posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, observatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. Estote sicut & ego quia & ego sicut vos. Fratres, precor vos, nihil me læsistis, & tentationes vestras in carcerem pridem evangelizavi, neque respicistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quæ ergo sit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sunt vobis verum prædicans? Amulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, ut eos amulemini. Bonum est autem in bono amulari semper, & non solum cum præseus sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis: Vellem autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Numquid hic aut contraria contrarijs verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut causa & membra circuitusve sonnerunt? Et tamen non ideo repuit grandis affectus, quo eloquium fervere sentimus. Sed Apostolica ista sic clara sunt, ut & profunda sint: atque ita conscripta, memoriæque mandata, ut non solum lectore, vel auditore, verum etiam expositore opus habeant, si quis in eis, non superficie contentus, altitudinem quærat.

Quapropter videamus ista genera dicendi, in eis, qui istorum lectione ad rerum divinarum, atque salubrium scientiam profecerunt, eademque Ecclesie ministrarunt. Beatus Cyprian. Submissio dicendi genere utitur in eo libro, ubi de sacramento calicis disputat. Solvitur quippe ibi quæstio, in qua quaritur: Utrum calix Dominicus aquam solum, an eam etiam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo Epistolæ, jam solvere incipiens propositam quæstionem, Admonitos autem nos sciens, inquit,

ut

ut in calice offerendo, Dominica traditio ferretur, nequæ aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix, qui in commemorationem eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, Ego sum vitis vera: sanguis Christi non aqua est utique, sed vinum, nec potest videri sanguis eius, quo redempti, & vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi Sanguis ostenditur, qui Scripturarum omnium sacramento, ac testimonio prædicatur.

Invenimus enim in Genesi circa sacramentum Noe hoc idem præcurrisse, & figuram Dominicæ passionis illic extitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recumbens nudis, & patentibus fœmoribus, quod nuditas illa patris à medio filio denotata est, & foras nunciata, à duobus verò maiori, & minori contecta: & cætera, quæ necesse non est exequi, cum satis sit hoc solum complecti, quo Noë typum futuræ veritatis ostendens, non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem Dominicæ passionis expresserit. Item in Sacerdote Melchisedech Dominicæ Sacramenti præfiguratum videmus Mysterium, secundum quod Scriptura Divina testatur, & dicit: Et Melchisedech Rex salem protulit panem, & vinum. Fuit enim Sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus Sanctus ex persona Patris ad filium dicens: Ante luciferum genui te. Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hæc, & alia, quæ sequuntur huius Epistolæ, submissæ dictionis modum servant: quod facile est explorare legentibus.

- Ambros.
lib. 1. de
Sp. Sanc.
in prol.

Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de Spiritu Sancto, ut eum, Patri, & Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicendi genere utitur: quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cætera in principio huius operis ait: Commotus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in uno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hoc dum caprarum. Cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azima supra petram posuit, & ea iure per-

perfundit. Quæ simul, ut virgæ cacumine, quam gerebat Angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium, quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit Corporis Christi: quia scriptum est: Bibebant de consequenti petra: petra autem erat Christus. Quod utique non ad divinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni rivo sui Sanguinis inundavit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim homini ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: Quia concupivit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt: Quis nos cibabit carne? Quod igitur exiit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, ostendit quod caro Domini & Spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Unde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram, &c. In quibus verbis Ambrosius rei docendæ, ac probandæ maxime incumbit.

De genere temperato est apud Cypri. virginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quod sublimior gloria est, maior & cura. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus, atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta in dolos, laudis, & honoris opus integrum, atque incorruptum, imago Dei respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in ipsis largiter florebat sanctæ matris Ecclesiæ gloriosa fecunditas: quantoque plus gloriosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augetur. Et alio loco in fine Epistolæ: Quomodo portavimus, inquit, imaginem eius, qui de limo est, sic portemus & imaginem eius, qui de cælo est. Hanc imaginem virginitatis portat integritas, sanctitas portat & veritas, portant disciplinæ Dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad iram tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes, atque concordantes. Quæ vos singula observare, diligere, imple-re deberis, quæ Deo, & Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicastis, maiori, & meliori parte præceditis. Provestæ

Cypri. in
Epist. de
habitu
virg.

annis, iunioribus facite magisterium. Minores natu, præbe-
te paribus incitamentum: horrentis vos motus excitare,
æmulis de virtute documentis ad gloriam provocate, durate
fortiter, pergite spiritaliter, pervenite feliciter, tantum memen-
tore tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari.

Ambro.
lib. 2. de
Virgini-
bus

Ambrosius etiam genere dicendi temperato, & ornato
professis virginibus proponit Matrem Domini tanquam sub
exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo
erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli
ambitu syncerum adulteraret affectum, corde humilis, ver-
bis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi stu-
diosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis
spem reponens, intenta operi, verecunda sermonibus, arbi-
trium mentis solita non hominem, sed Deam querere: nu-
num laedere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu,
æqualibus non invidere, fugere iactantiam, rationem sequi,
amare virtutem. Quando ista vel nutu læsit parentes? Quan-
do dissensit à propinquis? Quando fastidivit humilem? Quan-
do irrisit debilem? Quando vitavit inopem? Eos solos so-
licita cœtus virorum invisere, quos misericordia non eru-
besceret, neque præteriret verecundia. Nihil torvum in oculis,
nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum, non
gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior:
ut ipsa corporis species simulachrum fuerit mentis, & figu-
ra probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet
agnosci, ac primo prætetendat ingressu, nihil intus latere te-
nebrarum, tanquam lucernæ lux intus posita, foris luceat.
Quid ego exequar ciborum parsimoniam, officiorum redun-
dantiam: alterum super naturam superfluisse, alterum ipsi na-
turæ penè defuisse? Illuc nulla intermissa tempora, hic con-
geminati ieiunio dies: & si quando refecendi successisset vo-
luntas, cibus plerumque obviis, qui mortem arceret, non
delicias ministraret, &c. Hæc autem propterea in exemplo
huius temperati generis posui, quia non hic agit, ut virgi-
nitatem voveant, quæ nondum voverunt, sed quales esse de-
beant, quæ iam votæ sunt. Nam ut aggrediatur animus tan-
tum ac tale propositum, grandi utique dicendi genere debet
excitari, & accendi. Sed Martyr Cyprianus de habitu Vir-
ginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scripsit

Iste

ste verò Episcopus etiam ad hoc cas magno accendit elo-
quio.

Verum ex eo, quod ambo egerint, dictionis grandis
exempla memorabo. Ambo quippe in ecti sunt in eis, quæ
formam pigmentis colorant, vel potius decolorant: quorum
prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera. Siquis pingendi
Artifex vultum alicujus, & speciem, & corporis qualiter
æmulo colore signaverit, & signato jam, consummatoque si-
mulachro manus alicuius inferat, ut jam formata, jam picta
quasi peritior reformaret, gravis prioris Artificis injuria, &
justa indignatio videretur. Tu te existimas impunè laturam
tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam?
Ut enim circa homines impudica, & incesta fucis lenocinan-
tibus non sis, corruptis, violatisque, quæ Dei sunt, peior
adultera derineris. Quod ornari te putas, quod putas comi,
impugnatio est ista divini operis, prævaricatio est veritatis.
Monentis Apostoli vox est: Expurgate vetus fermentum, ut
sit nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nos-
trum immolatus est Christus. Iraque festa celebremus, non
in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitia,
sed in azymis synceritatis, & veritatis. Num synceritas per-
verat, & veritas, quando quæ sincera sunt, polluantur, &
adulternis medicaminum fucis, in mendacium vera mu-
rantur? Dominus tuus dicit: Non potest facere capil-
lum unum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Do-
mini tui vocem, vis te esse potiorem? Audaci co-
narum, & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo
præfugio futurorum capillos jam tibi flammeos auf-
picaris. Longum est inserere omnia, quæ sequun-
tur.

Cypr.
Epist.
de hab.
Virgin.

Ille verò posterior, ut in tales diceret: Hinc illa,
inquit, nascuntur incentiva victorum, ut quasiis co-
loribus ora depingant, dum Viris displicere formidant,
& de adulterio vultus, meditantur adulterium casti-
tatis. Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, pic-
turam querere? & dum verentur maritale iudicium, suum per-
didernat. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare, quod
nata est: ita dum alij studet placere, prius ipsa sibi displicet.
Quem iudicem, mulier, veriorum deformitatis tuæ requirimus,

Ambros.
lib. 1. de
Virgi-
nibus

Qq

quàm

quàm te ipsam, quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tua conscientia, nec alieni gratiam, erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu adultero vis placere: & irasceris, si amet aliam, qui adulterare in re docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam, quæ passa est lenonem. Ad licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia phœnicem natura adulterat. Satis, ut existimo, apparet, foeminas, ne suam fucis adulterent formam, & ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omnino genus hoc Elocutionis agnoscimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & in alijs Ecclesiasticis Viris, & hœna, & benè, id est, sicut res postulat, acutè, ornate, ardenti que dicentibus, per multa eorum scripta, vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione, vel auditione, admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere: imò quantum congruè fieri potest, omnibus generibus Distio varianda est. Nam quando proluxa est in uno genere, minus detinet auditorem. Cùm verò fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quamvis habeant & singula genera varietates suas in sermone Eloquentium, quibus non sistantur in eorum, qui audiunt, frigescere, vel recessere sensibus. Verumtamen facilius submissum solum, quam solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, ut nobis assentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cùm fuerit, quantum satis est, excitata. Et ideo cavendum est, ne dum volumus altius erigere, quod erectum est, etiam inde decidat, quò fuerat excitatione perductum. Interpositis verò quæ sunt dicenda submissius, benè reditur ad ea, quæ opus est granditer dici, ut dictionis impetus sicut maris altus alternet. Ex quo fit, ut grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen generi dicitio tota tribuatur, cuius copia prævaluerit.

Inter-

Interest enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur certis, & necessariis locis: nam & in grandi genere semper, aut penè semper temperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, ut dicantur nonnulla submissè, etiam quæ possent granditer dici: ut ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tanquam umbris luminosiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua quaestionum vincula solvenda sint, acumine opus est, quod sibi submissum genus propriè vendicat. Ac per hoc eo genere utendum est, & in alijs duobus generibus, quando in eis ista incidunt, sicut laudandum aliquid, vel vituperandum: ubi nec damnatio cuiusquam, nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur: in quocumque alio genere occurrerit, genus adhibendum, & interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inveniant suos locos duo cætera, & in submissio similiter.

Temperatum autem genus, non quidem semper, sed tamen aliquando submissio indiget, si (ut dixi) quaestio, cuius nodus est solvendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submissio sermone dicuntur, ut quibusdam quasi theoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dicitio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipsa suscipitur. Non sane si dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer patendus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. Grande autem gentis plerumque pondere suo voces premit, sed lachrymas exprimit.

Denique cùm apud Casarem Mauritaniam dissuaderem populo pugnam civilem, vel potius plusquam civilem, quam cateruam vocabant (neque enim cives tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parentes, ac filij lapidibus inter se in duas partes divisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solemniter dimicabant, & quisque, ut quemque poterat, occidebat) egi quidem granditer quantum valui, ut iam crudele, atque inveteratum malum de cordibus, & moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo, non tamen egisse me aliquid præavi, cùm eos audirem acclamantes, sed eum ventres viderem. Ac-

clamationibus quippe se doceri, & delectari, flecti autem lacrimis indicabant. Quis ubi aspexit, iramānam illam consuetudinem a patribus, & avis longè a maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obfidebat, vel potius possidebat, devictam, antequam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito, ad agendas Deo gratias, corda, atque ora converti. Et ecce iam ferme octo, vel amplius anni sunt, propitiò Christo, ex quo illis nihil tale tentatum est, ut quicquam eorum nullum ad illud tempus, in quo, ut vultis, dicitur: Sicut & alia experimenta multa, quibus didiciatis homines, quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non clamore potius quam genitu, aliquando etiam dolorem, postremo per mutationem demonstrasse. Submissio etiam dicendi genere, quæ plerique utitur, sedatur, quod nesciebant, scirent, iure quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem ut agerent, quod agendum iam noverant, & agere nonlebant. Ad huiusmodi namque duriciem flectendam, debet granditer dici. Nam & laudes, & vituperationes, quando eloquenter dicuntur, tam sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, ut non solum in laudibus, & vituperationibus eloquentia delectentur, verum etiam ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Et mox.

Illud verò, quod agitur genere temperato, id est, ut eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum usurpandum: sed ut rebus, quæ utiliter, honesteque dicuntur, (si nec docente indigam eloquio, nec movente: quia scientes, & saventes auditores habent) aliquando promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedant, vel tenacius adhaereat assensus. Nam cum eloquentia sit universale officium, in quocumque istorum trium generum dicere aptè ad persuasionem finis autem id, quod intendis, persuadere dicendo: in quocumque istorum trium generum dicit, quidem eloquens ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non pervenit eloquentia. Persuadet autem in submissio genere, vera esse, quæ dicit. Persuadet in grandi, ut agantur, quæ agenda iam esse sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere temperato, pulchre, ornateque se dicere. Quo finis nobis, quid opus est? Appetant eum, qui lingua gloriantur, & se in Pa-negyricis, talibusque dictionibus iactant, ubi nec docendus,

nec ad aliquid agendum movendus, sed tantummodo est delectandus auditor.

Nos verò istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus: id est, ut bona morum diligantur, vel dicantur mala: si ab hac actione non sic alieni sunt homines, ut adeam grandi genere dictionis urgendi videantur: aut si iam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseverent. Ita fiet, ut etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter utamur: non eius sine contenti, quo tantummodo delectatur auditor, sed potius hoc agentes, ut etiam ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuventur. Hæc omnia ex D. Augusti ad verbum selecta sunt: quibus hæc præceptio de triplici dicendi genere, sive de tribus orationis formis adèd copiose, & aperte tradita est, ut facile quisque Concionator intelligat, quo dicendi caractere in quavis concione, vel concionis parte sit usus.

His autem, quæ vir sanctus adèd copiosè explicavit, totque commodissimis exemplis illustravit, nihil deesse videtur, nisi ut caveamus quòd Cornificius diligenter admonet, ne dum hæc tria dicendi genera consecramur, in finitima his virtutibus vitia incidamus. Nam gravi figura, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ est fugienda, quæ rectè videbitur appellari, si inflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut novis, aut priscais verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus vendit patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depultus icrit lacunas. Revertit igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis.

In hoc genus plerique cum declinavissent, & ab eo quo profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre generis orationis profecti sunt, si pervenire eò non poterunt errantes perveniunt ad confinium eius generis, quod appellamus dissolutum, quod est sine nervis & articulis: ut hoc modo appellem fluctuans: eo quod fluctuat huc, & illuc, nec po-

test confirmare, nec viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam, atque etiam, quid possent facere, si quidem sua spontè facerent, indè haberent, hinc adiutores multos, malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens, perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum, & exanguè genus orationis, quod non alienum est, exile nominari, cuiusmodi est hoc: nam ille istic in balneis accessit, ad hunc postea dixit: hic tuus servus me pulsavit: postea dixit hic illi: considerabo: post ille convicium fecit, & magis, magisque presentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura puris verbis, & electis compositam orationem. Hactenus Cornificius.

CAPUT XIX.

DE GRANDILOQUI GENERIS MATERIA.

Uia verò grande genus orationis sublimitatem, & vim ad commovendos animos habet (quod quidem est præcipuum, & singulare concionatoris officium) danda illi opera est, ut in omni concione unam aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent (ut ex Div. Aug. exemplis colligitur) quæcumque in suo genere maxima sunt, & ad movendos animos potentissima: cuiusmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breviter annotabimus. Periti autem Concionatoris erit, eadem rationibus, & ornamentis, quæ paulò antè exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de severitate extremi iudicij, de atrocitate, & æternitate poenarum, quas improbi apud inferos patiuntur, de lethali peccati gravitate dicuntur. Quæ amplificata, vehementer adversus eos, qui

line

sine ullo pungentis conscientiæ aculeo tot lethalia peccata committunt, incandescere possumus. Similique ratione adversus eos indignamur, qui levissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine ullo suo commodo Divinam Majestatem gratis offendere, & ejus amicitiam, & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Hieremiam amplificat, cum ait: Obstupefcite, Cæli super hoc, & portæ ejus desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c.

Cap. 2.

Hæc itèr ratione illorum periculum amplificamus, qui statim à confessione, nulla interposita mora in eadè crimina relabuntur, atque hunc tota vita ludum ludunt: & eorum etiam, qui de die in diem conversionem suam procrastinant: ac multo magis eorum, qui ad extremum vitæ diem poenitentiam differunt: & eorum etiam, qui quàm diutissime peccatis assuevere: quorum conversio adeò difficilis est, ut Dominus per Hieremiam dicat: Si potest Æthyops mutare pellem suam, & pardus varietates suas: ita & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum. Verum majus adhuc periculum est obdurati, & excacati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine pervenitur. Eodem modo amplificamus summum Redemptionis nostræ beneficium, quo summus ille rerum omnium conditor, ut nos divinitatis, & gloriæ suæ participes efficeret, atrocissimum Crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est. In quo quidem beneficio omnia sunt adeò magna, ut majora esse nequeant, hoc est, & meritum, & præmium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrati animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem Domini sui bonitate à peccatis cohibentur, nec pro tanto beneficio dignas Redemptori gratias agunt. Neque dissimilis ratio est, cætera divina beneficia, & ingratitude hominum amplificandi, atque eorum præcipue, qui divinis muneribus non ad largitoris gloriam, sed (quod est multo indignius) ad ejus injuriam abutuntur.

Cap. 13

Hoc autem genus argumenti mira orationis grandiloquentia Moyses non quidem rhetorico, sed prophetico spiritu afflatus tractat in Cantico illo, cujus initium est: Audite cæli

cæli

Cap. 7.

cœli quæ loquor : in quo primum divina beneficia , deinde populi ingrætitudinem , & scelera , ac postmodò divinæ justitiæ supplicia sceleratis hominibus inferenda amplissima oratione attollit. Similique ordine , & facultate dicendi idem argumentum tractat Ezechiel cap. 17. sub metaphora Virginis derelictæ , & à Deo in sponsam assumptæ , & multis opibus auctæ , & ornata : quæ tamen fidem sponso datam violaverit , & adulterum admiserit. Eadem orationis figura Amos cap. 6. adversus Israelitici populi principes exclamat his verbis : Væ vobis , qui opulenti estis in Sion , & confiditis in monte Samariæ , optimates , capita populorum , ingredientiæ pompaticè domum Israel. Transitè in Calenne : & cætera , quæ sequuntur. Hujus autem loci grandiloquentiam D. August. 4. de doct. Christ. lib. miratur , & varia ejus ornamenta copiosè declarat. Verùm hæc , quæ docendi gratia subjecimus , exempla ad indignationis affectum commovendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere , illa , quàm Græci Dinostia vocant , præcipuè dominatur , quæ rei indignitatem magnoperè auget , & attollit : de qua mox dicemus.

Cypria.

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet , ad hoc tantum affectus hoc orationis genus deservire. Quæcumque enim alia res , sive nimium faulta , & lata , seu vehementer tristes , & luctuosa existat , hoc orationis genere tractanda est. Utriusque rei commodissimum extat exemplum apud D. Cyprianum in sermo de lapsis : initio namque rem tractat latissimam. Gratulatur enim Ecclesiæ de insigni Confessorum gloria , atque fortitudine , quæ Christi fidem apud infideles judices constanti animo confessi fuerant. Deinde verò miserandam lapsorum ruinam , & inconstantiam , quæ tormentorum metu à fide desciverant , mœstissima oratione lamentatur. Confessores igitur gloriosos initio sermonis his verbis collaudat. Exoptatus vobis omnibus dies venit , & post longam noctis horribilem , tetramque caliginem , Dei luce radiatus mundus eluxit. Confessores præconio boni nominis claros , & virtutis , atque fidei laudibus gloriosos , lætis conspectibus intuemur , sanctis osculis adhærentes , desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohors candida , qui persecutionis urgetis ferociam turbulentam stabi-

stabili congressione fregerunt : parati ad patientiam carceris , armati ad tolerantiam mortis , repugnastis fortiter sæculo : spectaculum gloriosum præbistis Deo : secuturis fratribus fuitis exemplo. Quam vos lato sinu excipit Mater Ecclesia de prælio revertentes ! Quam beata , quam gaudens , portas suas aperit , ut adunatis agminibus intretis , de hoste prostrato trophæa referentes ! Cum triumphantibus viris , & famina veniunt , quæ cum sæculo dimicantes , sexum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ suæ gloria virgines , & pueri annos suos virtutibus transeuntes , & cætera. Sunt & argumenta alia , quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea verò facillè quisque ex his , quæ diximus , intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco advertendum est , unius rei amplificationem alteri aditum præbere. Ut exempli causa : cum extremi judicij severitatem , aut gehennæ supplicium amplificaverimus , incandescere licebit adversus multorum hominum stuporem , atque cæcitatem : qui cum hoc certissima fide teneant , non verentur præcipites in omnia scelera , atque adeò in ipsa gehennæ supplicia sine ullo doloris sensu irruere.

CAPUT XX.

DE ALIJS ORNATUS VIRTUTIBUS,
ac in primis de Energia , qua Latine Evidentia dicitur.

Ræter has autem quatuor ornatus virtutes , quas in Tropis , Figuris , Compositione , & aptè dicendi ratione posuimus , sunt & aliæ , quæ ad eundem ornatum pertinent , quas modò breviter attingemus.

Est enim in primis Energia , quæ Latine dicitur Evidentia , sive repræsentatio : quæ rem oculis evidentè , veluti spectandam proponit , & repræsentat. Qua de re sic Fabius ait : Magna virtus est , res , de quibus loquimur , clarè atque ut cerni videantur , enunciare. Quod aliquandò brevi oratione , aliquandò longiori efficitur. Hoc modò Cicero luxuriosum

Fab.
li. c. 13.

convivium describit his verbis : Videbar videre alios intrantes ; alios vero exentes , quosdam ex vino vacillantes , quosdam hesternā potatione oscitantes . Humus erat immunda , lutulenta vino , coronis languidulis , & spinis cooperta piscium . Quid plus videret , qui intrasset ? Sic urbium captarum crescit miseratio . Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse civitatem , complectitur omnia quæcumque talis fortuna recipit , sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius . At si aperias hæc , quæ verbo uno inclusa erant , apparebunt effusæ per domos , ac templa flammæ , & ruentium tectorum fragor , & ex diversis clamoribus unus quidam sonus , aliorum fuga incerta , alij in extremo complexu suorum coherentes , & infantium , foeminarumque ploratus , male usque in illam diem servati fato senes , tum illa profanorum , sacrorumque direptio , efferentium prædas , repetentiumque discursus , & acti ante suum quisque prædonem catenati , & conata retinere infantem suum mater , & sicubi maius lucrum est , pugna inter victores . Licet enim hæc omnia , ut dixi complectatur eversio , minus est tamen totum dicere , quam omnia . Hactenus Fabius . Ex cuius exemplis liquet , ad hoc genus virtutis rerum , & personarum descriptiones (de quibus in tertio huius operis libro disseruimus) maximè pertinere . Eæ namque rem oculis ita subijciunt , ut qui dicit , non dixisse , sed pinxisse ; & qui audit , non tam audisse , quam inspexisse videatur .

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus , obscuris rebus explicandis accommodatum : quo ex rebus familiariter notis , ea quæ sunt reconditiora , & obscuriora patefacimus , & velut ex tenebris in lucem producinus . Est enim (ut Aristoteles ait) innatum nobis , ut ex notioribus , & ijs quæ sensu percipiuntur , ad ignotiora , & quæ intellectu comprehenduntur procedamus . Hoc autem similitudinis genere aliquando quidem brevius , aliquando latius sacræ literæ utuntur . Tale est illud : Sicut ovis ad occisionem ducetur , & quasi agnus coram rondente se obmutescet , &c. Est apud Hieremiam : Quis est iste , qui quasi flumen ascendit , & veluti fluviorum intumescunt gurgites eius ? Ægyptus fluminis instar ascendet , & velut flumina movebuntur fluctus eius . Et Dominus in Evangelio : Quoties , inquit , vo-

lui

lui congregare filios tuos , quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas , & voluisti . Longiores sunt illæ apud Esaiam . Quomodo si rugiat leo super prædam suam , cum occurrerit ei multitudo pastorum , à voce eorum non formidabit , & à multitudine eorum non pavebit : sic descendet Dominus exercituum super montem Sion , ut prælietur . Et alio in loco idem : Sicut somniat esuriens , & comedit , cum autem fuerit expergesfactus , vacua est anima eius : & sicut somniat sitiens , & bibit , & cæt . Sic erit multitudo omnium gentium , quæ dimicaverunt contra montem Sion .

Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque pertinere idem Fabius auctor est . Ea namque rem appositisimo nomine , rei que naturam maximè significante , exprimit : quam inter verborum figuras collocavimus . Præcisio quoque , quæ plus tacendo , quam docendo significat , ad hoc genus pertinet : quam etiam inter sententiarum figuras numeravimus .

§ I.

Dinosis.

Est etiam virtus alia , quam Græci Dinosis , id est , gravitatem vocant : qua utimur in exaggeranda rei indignitate . Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur . Hac enim fit , ut rei indignitas tanta appareat , quanta est : & interdum etiam maior , quam est . Urinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem concederet , ut peccati indignitatem , & peccati supplicia , & multorum fidelium stuporem , & salutis suæ neglectum , ceteraque his similia oratione nostra , non dico supra id quod sunt , attollere , sed saltè exæquare possemus , & tanta dicendo efficere , quanta sunt . Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat ? Danda tamen nobis opera est , ut quam proximè fieri poterit , ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus : quò torpentium , atque ignorantium animos salutari , & necessario metu concutere , & excitare possimus .

convivium describit his verbis : Videbar videre alios intrantes ; alios vero exentes , quosdam ex vino vacillantes , quosdam hesternā potatione oscitantes . Humus erat immunda , lutulenta vino , coronis languidulis , & spinis cooperta piscium . Quid plus videret , qui intrasset ? Sic urbium captarum crescit miseratio . Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse civitatem , complectitur omnia quæcumque talis fortuna recipit , sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius . At si aperias hæc , quæ verbo uno inclusa erant , apparebunt effusæ per domos , ac templa flammæ , & ruentium tectorum fragor , & ex diversis clamoribus unus quidam sonus , aliorum fuga incerta , alij in extremo complexu suorum coherentes , & infantium , foeminarumque ploratus , male usque in illam diem servati fato senes , tum illa profanorum , sacrorumque direptio , efferentium prædas , repetentiumque discursus , & acti ante suum quisque prædonem catenati , & conata retinere infantem suum mater , & sicubi maius lucrum est , pugna inter victores . Licet enim hæc omnia , ut dixi complectatur eversio , minus est tamen totum dicere , quam omnia . Hactenus Fabius . Ex cuius exemplis liquet , ad hoc genus virtutis rerum , & personarum descriptiones (de quibus in tertio huius operis libro disseruimus) maximè pertinere . Eæ namque rem oculis ita subijciunt , ut qui dicit , non dixisse , sed pinxisse ; & qui audit , non tam audisse , quam inspexisse videatur .

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus , obscuris rebus explicandis accommodatum : quo ex rebus familiariter notis , ea quæ sunt reconditiora , & obscuriora patefacimus , & velut ex tenebris in lucem producinus . Est enim (ut Aristoteles ait) innatum nobis , ut ex notioribus , & ijs quæ sensu percipiuntur , ad ignotiora , & quæ intellectu comprehenduntur procedamus . Hoc autem similitudinis genere aliquando quidem brevius , aliquando latius sacræ literæ utuntur . Tale est illud : Sicut ovis ad occisionem ducetur , & quasi agnus coram rondente se obmutescet , &c. Est apud Hieremiam : Quis est iste , qui quasi flumen ascendit , & veluti fluviorum intumescunt gurgites eius ? Ægyptus fluminis instar ascendet , & velut flumina movebuntur fluctus eius . Et Dominus in Evangelio : Quoties , inquit , vo-

lui

lui congregare filios tuos , quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas , & voluisti . Longiores sunt illæ apud Esaiam . Quomodo si rugiat leo super prædam suam , cum occurrerit ei multitudo pastorum , à voce eorum non formidabit , & à multitudine eorum non pavebit : sic descendet Dominus exercituum super montem Sion , ut prælietur . Et alio in loco idem : Sicut somniat esuriens , & comedit , cum autem fuerit expergesfactus , vacua est anima eius : & sicut somniat sitiens , & bibit , & cæt . Sic erit multitudo omnium gentium , quæ dimicaverunt contra montem Sion .

Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque pertinere idem Fabius auctor est . Ea namque rem appositisimo nomine , rei que naturam maximè significante , exprimit : quam inter verborum figuras collocavimus . Præcisio quoque , quæ plus tacendo , quam docendo significat , ad hoc genus pertinet : quam etiam inter sententiarum figuras numeravimus .

§ I.

Dinosis.

Est etiam virtus alia , quam Græci Dinosis , id est , gravitatem vocant : qua utimur in exaggeranda rei indignitate . Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur . Hac enim fit , ut rei indignitas tanta appareat , quanta est : & interdum etiam maior , quam est . Urinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem concederet , ut peccati indignitatem , & peccati supplicia , & multorum fidelium stuporem , & salutis suæ neglectum , ceteraque his similia oratione nostra , non dico supra id quod sunt , attollere , sed saltè exæquare possemus , & tanta dicendo efficere , quanta sunt . Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat ? Danda tamen nobis opera est , ut quam proximè fieri poterit , ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus : quò torpentium , atque ignorantium animos salutari , & necessario metu concutere , & excitare possimus .

Pertinet etiam ad eloquendi rationem orationis ubertas, & copia, qualem in D. Chrysostomo videmus. Ut enim eruditæ aures brevitate, & acumine sententiarum, & pressa oratione gaudent: ita rudes, & indoctæ copia rerum maxime capiuntur. Ad hanc verò copiam pertinet, ut quidquid aptè, & commodè pro ratione argumenti dici potest, ad causam afferamus: neque quidquam, quod eam magnoperè tueatur, prætermittamus. Deinde ut ea ipsa, quæ adducimus, non indigesta, & angusta, sed copiosa oratione ita prosequamur, ut quidquid virium in rebus ipsis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod Exornationis proprium esse superius diximus, cum Collectionis partes explicavimus. Cuius rei exempla ex D. Cypriano, Gregorio Niseno, & Eusebio Emiseno adduximus.

Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare Tautologiam (cuius superius mentionem fecimus) quæ est eiusdem verbi vitiosa repetitio, inopiæ causa facta: cum is, qui dicit, adeo inops verborum est, ut rem eandem significaturus, verbum aliud tantundem efficiens non invenit, quo eam exprimat. Qui enim copię studet, non rerum modò, sed verborum etiam dives esse debet: ne inopiæ causa idem verbum centies (ut multi faciunt) repetere cogatur.

Porro autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima sunt, nempe avaritia, & prodigalitas: quorum alterum defectu, alterum redundantia virtutis mediocritatem deserit: ita planè copię utroque modo sua vitia adversantur. Nam illi primùm orationis ariditas contraria est, commune barbarorum, & imperitorum vitium, qui animi sui sensus ieiuna, & sterili oratione declarant. Hi enim non vident hoc vel maxime (ut antè diximus) dialecticam, & scholasticam orationem ab oratoria distare: quòd illa nervis, & ossibus tantum constat, hæc illis cutem, & carnem, & sanguinem, & coloris pulchritudinem addat.

Per redundantiam verò illi adversatur vitium illud, quod Asiaticum ab Asianis appellant; qui longissima oratione minimeque necessaria utebantur, inanique verborum congerie luxuriabant. Adversatur etiam hoc eodem modo Macrologia, de qua mox dicemus.

Est etiam varietas, non vulgaris orationis virtus: cui contrarium est vitium mirè rædiosum, Homæologia: quæ nulla varietatis gratia levat rædium, estque tota coloris unius. Est igitur primam quidem in rebus ipsis adhibenda varia, & multiplex supellex, quam varia Authorum, tum nostrorum, tum etiam Ethnicorum lectio præstabit. Ad quod non modò sententiæ, sed etiam exempla, similia, & apophthegmata mirè faciunt. Utendum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hætenus diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam orationi varietatem conciliant. Cum autem multa membra in eadem orationis serie conjunguntur, ne longa rerum enumeratio fastidium pariat, varietas figurarum adhibenda est, quæ orationem à molesta illa rerum continuatione vindicet. Ad quod cum aliæ figuræ, tum præcipuè interrogatio maxime conducit. Sic Ambrosius in eo exemplo, quod paulo antè posuimus, cum multas Beatissimæ Virginis virtutes recto orationis ductu enumerasset, orationem hac interrogatione variavit: Quando illa vel nutu læsit parentes? quando vitavit inopem? quando fastidivit humilem? &c. Deinde repetitione quoque varietatem auxit: Nihil toruum in oculis, nihil in verbis pro-cax, nihil in actu invertecundum: non gestus fractior, & cætera, quæ sequuntur. Denique omnes rana verborum, quam sententiarum figuræ, huic orationis varietati deserviunt. Ut enim personæ alio, atque alio cultu, ita eadem sententiæ alio, atque alio verborum, & figurarum habitu vestiri possunt. Quod ut planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, subiiciemus.

Non est miserum mori: Et: Usque adeò ne mori miserum est? Nihil est te vanius, an quidquam est te vanius? licet per interrogationem variata est figura. Non magnam laudem assecutus es: egregiam verò laudem es assecutus. Non ista curat populus: Id populus curat scilicet. Hic per Ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quam amat pecuniam. Per admirationem verus est orationis color. Tum Deum contemnit, tum homines. Haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines.

Hic per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi charius, aut antiquius fama: Dilpream, si quid mihi charius fama. Hic per adjurationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: O singularem hominis vanitatem! Hic per exclamationem. Non modò virgines aliquot constupravit, verum etiam Vestalem incestu polluit. Virgines complures stupravit, ut interim de vestali incestu polluta fileam. Hic per occupationem variatus est sermo. Cum & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis litteris, nulla forma, nullo ingenio, quid est cur te adeò jactes? Quid habes cur tam sis insolens? Natalium splendorem? Atqui genere est obscurissimo: Ope? at vel Iro ipso pauperior es: Eruditionem? sed bonas litteras neque attrigisti unquam: Formam? at ipsa Therfite deformior es: Ingenium? at istud profectò nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua jactantia est, nisi mera insania? Hic per objectionem variatus est orationis habitus.

Variatur etiam oratio per æquippollentiam: de qua Dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detractioe, geminatione, & verbis contrarijs. Ut, primas obtinet, non est in postremis. Vir egregiè doctus, vir minimè indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. Ad hanc formam pertinent, quæ actionem, & passionem declarant. Ab illo grave vulnus accepit: Infixit illi grave vulnus. In Cicerone quædam desiderantur à doctis. In Ciceroe docti quædam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relativas, quæ & ipsa ad contrariorum genus pertinent. Uxor illius esse non vult: non vult illum maritum. Recusat illius esse socer: recusat illum generum. Pudet me hujus nurus, pudet me hujus socrum videri. Non alium mihi patrem optem: nullius malim esse filius. O me tali felicem præceptore! Felicem me, qui tuus sum discipulus? Hæc de Elocutionis virtutibus dicta sufficiant: nunc ad vitia illis adversantia transeamus.

DE VITIJS ELOCUTIONI, AC PRÆCIPUE ORNATUI OPPOSITIS.

Uoniam de elocutionis, ac præcipue de ornatu orationis virtutibus diximus, reliquum est, ut quoniam virtutibus vitia contraria sunt, de vitijs quoque orationis nonnulla dicamus, quod ea studiosè declinantes, virtutes plenius consecrari valeamus. Et quidem cum initio hujus libri quatuor præcipuas Elocutionis virtutes esse dictum sit, ut videlicet oratio esset emendata, perspicua, ornata, & rebus, quæ dicuntur apta, & accommodata: quæ essent emendatæ, & perspicuæ orationi contraria vitia sunt cum ipsis virtutibus exposuimus. Ornata autem, atque apta orationis vitia, quoniam plurima sunt, in hunc locum reservavimus: propterea quod ea, nisi cognitis virtutibus, haud faciliè dignosci poterant. Atque ut summatim rem totam perstringamus, quæcumque adversus ea, quæ ad ornatè, aptæque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia sunt. Cùm igitur ornatus tria illa potissimum exigat, delectum verborum cum rebus ipsis coherentium, accommodatas eisdem verborum, & sententiarum figuras, lenem, & numerosam compositionem: quidquid adversus ista peccat, vitium est. Nec minus vitium est, si oratio personis, & rebus apta non sit.

Sed quia sub hac communi admonitione varia vitia continentur, operæpretium erit, eadem sigillatim enumerare, suisque nominibus, quod apertius cognoscantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quod honestissimo cuique cum primis vitandum est, nempe Cacemphaton, id est, obscœna pronuntiatio, cùm turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cujus rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum præcipimus. Verùm cùm aliquid hujusmodi significandum necessariò est, periphrasi, aut aliquo alio tropo utemur.

Deformitati proximum vitium est Tapinosis, quæ rei magnitudo, vel dignitas verbis, aut sententijs minuitur; cùm videlicet rei honestæ, vel splendide sordidum nomen tribuimus, parumque rei dignitati ejus accommodatum. Cui na-

tura contrarium, sed errore par est, parvis dare excédentia modum nomina: ut si quis parvicidam appellaverit nequam hominem, aut deditum metetrici, nefarium. Illud enim parum, hoc nimium est. Debent enim verba rebus convenire, nisi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum est.

Tautologia, hoc est, vitiosa ejusdem verbi repetitio, non nitoris, sed inopiæ causa facta: id quod aridis, & inexercitatis evenit, ut eadem per eadem dicant, & eandem quasi cantilenam recantent, cordaque oberrent eadem. Unde adagium manavit Crambe bis posita mors. Varietas ergo verborum adhibenda est, cum res eadem sapius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonasmus adiectio verbi supervacua: ut: Sic ore locuta est. Itaque non inurbanè Cicero adversus Pansam declamans, cum is dixisset filium à matre decem mensibus in utero latum, ille contra: Quid igitur? aliæ in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum, aut ornatum non adjuvat, vitiosum dici potest. Excusatur tamen hoc, cum asseverationis gratia fit: quale est illud: Vocemq; his auribus hausi. Et: Hisce oculis vidi: ne nega.

Macrologia, id est, iusto longior sermo, quale est illud: Legati non impetrata pace, retrò domum, undè venerant, reversi sunt. Verùm hic in brevi sententia peccatum est. Pejus tamen est cum hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc est, quando quæ breviter & dici; & intelligi poterant, longa, & perplexa oratione tractantur, quæ res prudentem auditorem obrundit, enecatque.

Cacozelon, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Deniquè Cacozelon vocatur, quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cetera cum parum vitantur, hoc petitur. In hoc autem vitium incidit quisquis eam orationem affectat, cui non est par, nec affuetus.

Brachilogia, id est, concisum, cum de re gravi nimis breviter, & angustè loquimur: quæ longiorem, & apertio-

requirebat sermonem. Quod si is qui dicit, alio properans hoc ipsum præstare non poterit, causam reddere conveniet, cur eam amplam angustis terminis comprehenderit.

Miosis, id est, diminutio, superiori vitio affinis, nisi quod pluribus verbis fit, ubi de re magna, & ardua est iusto tenuior, & simplicior oratio, quam ejus dignitas, & natura postulat: ut si quis materiam grandem, & splendidam sermone quotidiano, & jacente, servilique proferat. Hoc enim eloquentie proprium est, sermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphologia, hoc est, tumiditas, contraria Miosi, ubi res tenues, & levicula efferuntur affectata, tumida, & speciosa, nimisque magnifica oratione: ut si quis ad amicum in epistolio, vel ad rusticos, & indoctos splendidis nugetur periculis. Quod vitium sic irridet Horat. in Arte.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatus?

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: Ut orantem pro capite sollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ: ita in parvis rebus, iudiciisque vana sint eadem: rideaturq; merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens diciturus, utatur illa Cicer. confessione, non modo animo commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere.

Asiatismus, id est, Asianum genus orationis, immodicum verbis, & figuris, sed rebus inane. Hoc enim orationis genere Asiani utebantur, à quibus hujus vitij nomen desumptum est, ut paulò antè diximus.

Homæologia, mirè radiosum vitium, quod nulla varietatis gratia levat radium, estq; tota coloris unius: quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippe dicitur semper tenore, sicut Cantilena aliqua radiosior, neque numeris, neque sonis probe distincta, & variata: ideoque non animis solum, sed etiam auribus est ingratisissima. Estq; hoc vitium superiori similitimum, & sequenti contrarium.

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium, ubi nihil in oratione rectum, aut proprium est, sed omnia immodicè figurata, & sicut versicolor vestis, sicut picturata, & confuta sunt. Talis est ferè sermo Apulcianus, atque hoc quidem vocatur alias immodicè floridum, sed quod pueriliter, & effeminatè flosculis figuratarum abutatur.

Fab. lib.
21. cap.
1.

Idem
lib. 8.
cap. 3.

Idem
ibidem.

Idem
ibidem.

Periergia, id est, curiositas, & supervacua, ut sic dixerim, operositas: ut à diligenti curiosus, & à religione supersticitio distat. Ea verò est, cum de re nihili, & in sententia levicula multum verborum absumimus, nimisq; futiliter immoramur. Quod vitium copiam male affectantibus est valde familiare.

Cacophonia, id est, absurditas, vel absonum: cum duriter, & confragose inter se coheret, & collidantur, stridentq; litterae, & syllabae. Est autem hoc vitium in versu maxime cavendum, nisi ubi res quamq; tuosior requirit talem asperitatem. Peccat aut. hoc vitium contra compositionis lenitatem, & concinitatem.

Atimonia, id est, sine numeris, est oratio carens numeris, & compositione tolerabili: ut si quis merè brevibus breviter, aut merè longis longa continuet, aut perpetuis comaribus tinniat, vel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pomposè. De quo vitio Fabius lib. 9. c. 4. et Cicero in Oratore perfecto præcipit. Etenim quadam temperatūra syllabarum est faciendā, quam & aures mediocriter purgatæ sentiant, & probent: ut Póranus scribit in opere de Euphon.

Onitonomiton, id est, indistinctum, superiori affine vitium, peccans contra decorem orationis, & dispositionis, in qua nulla est œconomia, sed omnia confusa sursum, deorsumq; miscentur: & fit plerumq; verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte, & ordine, neq; habet dispositionem artificialem, neque naturalem. Verum hoc vitium non contra elocutionem, sed contra orationis dispositionem est: de qua superius diximus: in quod tamen non rarè multi Concionatores incidunt: præsertim cum parum meditati suggestum conscendunt.

Præter hæc autem vitia numerantur breviter à Fabio alia. Est enim oratio hebes, in qua nihil est acuminis. Est itè sordida, in qua nullus est orationis, sermonis cultus, & elegantia. Est sterilis, & jejuna, quæ nulla dicendi ubertas, & copia orationis ornatu atq; distat, qualis imperitorum est, & arte carentium. Est itè subtristis, quæ nihil habet lætum, nihil floridum, quo capiatur auditorum. Est & ingrata, quæ nihil habet suavitaris, & jucunditatis. Est & vilis, sordida affinis, in qua nihil accurate dicitur. Ut igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ sunt: quas quidem facile consequetur quisquis ea, quæ de orationis ornatu hæcenus dicta sunt, servare conabitur. Hæc de elocutionis virtutibus, simul ac vitijs dicta sufficiant.

LIBER SEXTUS.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE ratione concionandi: in quo de actione, sive pronuntiatione, & quibusdam alijs ad concionandum adiu- mentis differitur.

P R Æ F A T I O.

Uperest utilissima, eademque ad scribendum difficillima hujus operis pars, quam Rhetores Pronuntiationem, sive Actionem nuncupant: sed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis gestum, & motum pertinet. De hac virtute Fabius, & Cornificius copiosius, quam cæteri Rhetores scripserunt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, ut non magis Inventionem, Dispositionem, Elocutionem, & Memoriam, sine pronuntiatione ad agendum conferre dicat, quam solam sine his omnibus pronuntiationem. Quam sit verò difficile de hac re præcepta tradere, idem etiam declarat his verbis: Quia nemo de pronuntiationis ratione diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt posse de voce, vultu, & gestu dilucide scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magno opere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Hæc ille. Idem etiam, ubi de gestu corporis præcepta dedisset, hæc verba subjicit: Non

sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sum voces. Verum nec hoc confusus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset, nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere volumus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Hactenus ille.

Nos igitur horum Auctorum vestigijs insistentes, prætermisissis ijs, quæ illi multa ad civiles Causas tractandas litteris commiserunt (quæ lectori fastidium parere possent) ea solam eligemus, quæ instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ (ut paulò post videbimus) est omnium præstantissima, studioso Concionatori defuisse videamur. Sed quoniam Viri adeò eloquentes difficile esse docent, Pronunciationis præcepta tradere, danda nobis venia erit (qui vix quòd sentimus, explicare dicendo possumus) si minùs plenè, & apertè, quæ de ea dicenda erunt, exponemus. Quamvis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili, & dilucida oratione tradere valeamus: quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea, quæ præcipi possunt, negligenda sunt. Hæc enim legentium ingenia ad ea, quæ defunt, quæque verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis ante diebus in librum quemdam Gallica lingua scriptum, qui de arte, atque ratione venandi diserebat: qui eousque ad singularia artis hujus præcepta descendit, ut ijs notis, quibus Cantores ea, quæ concinunt, designare in libris solent, insinaret, qua vocis figura, atque sono canes à Venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certè sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modò præcepta excogitant, sed etiam genus quoddam cantici, & vocis, quo bruta animantia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo, tradere tentarent. Si ergo isti adeò studiosi in re nihili fuerunt, cur Nos in tradenda re omnium præstantissima, maximèque Concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaque non modò Eloquentissimis viris (quos supra memoravi) hujus rei observationes, & præcepta in medium offeram, sed etiam quæ ipse longo concionandi usu consequi potui, illis adjungam, ea que

quæ varijs exemplis illustranda, atque exponenda curabo.

CAPUT I.

PRONUNCIATIONIS NECESSITAS, ET

Commendatio.

Quanta sit rectæ pronunciationis necessitas, & utilitas, non video qua ratione magis explicare possim, quàm quòd non raro mihi videre contigit, imò verò nemò non passim videt, Concionatores plurimos, quibus neque Eruditio disputando, nec Eloquentia scribendo, nec Pietas, & Religio in vita deest, quorum tamen conciones vix ullæ aures patienter ferre possunt. Cuius rei non alia profecto causa est, quàm quòd hac una pronuncianti virtute destituti sunt.

Hos autem auditorum Vulgus eruditos quidem Viros, dicendi tamen gratia carere ait: gratiæ videlicet nomine hanc agendi, & pronuncianti virtutem designans. Hæc igitur una pars maximè in dicendo dominatur: sine qua summus etiam Concionator esse in numero nullo potest: mediocris verò hac instructus, Summos sæpe superat. Nam & infantes actionis dignitate Eloquentiæ sæpe fructum tolerant, & discreti multi deformitate agendi infantes putati sunt. Cuius rei ea vel præcipua causa esse videtur, quòd auditores ita afficiuntur, ut ad eorum oculos, & aures, vultus, sermoque pervenit.

Hinc Di Bernar. Epist. 66. Solet, inquit, acceptior esse sermo vivus, quàm scriptus; & efficacior lingua, quàm littera: nec tam affectum exprimit scribens digitus, quàm vultus. Non tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quàm quo vultu, & actione dicas, attendere homines solent. Id adeò verum est, ut si rem indignissimam lenta, & languida voce pronuncies, ita ipsi quoque eandem concipiant, neque pro rei indignitate moveantur. Contra vero si levem alioquin iniuriæ acrivocæ, & vultu enunciaveris, similem morum auditorum animis incuries. Est enim Pronunciatio (ut in priori libro diximus) velut extrema orationis forma, quæ tales in auditorum animis motus & affectus ingenerat, quales dicentis vox, vultus, & gestus præferunt. Nec ad motum tantum, sed ad fidem etiam faciendam apta pro-

pronunciatio plurimum valet. Quam rem adversus Callidium ostendit Cicero. Callidius namque Gullam accusavit. M. Tullio defendente: cumque accusator affirmaret, se testibus, chirographis, questionibus probaturum, sibi a reo fuisse præparatum venenum: sed interim rem tam atrocem remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronuntiaret. M. Tullius: An ista, inquit, si vera essent, sic a te dicerentur? Tantum abest, ut inflammares nostros animos, ut somnum isto loco vix teneremus. Sed commodius erit, Fabiam huius virtutis laudes commemorantem audire. Is igitur in oratoriarum Institutionum libro sic ait.

Habet pronuntiatio miram quandam in oratione vim, ac potestatem. Neque enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsum composuimus, quam quæ modo efferantur. Nam ita quisquis ut audit, movetur. Quare neque probatio ulla, quæ modo venit ab Oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adiuvetur asseveratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, & totius præpense habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illum ignem Iudex conceperit, ne dum eum lupini, securique moveamus, ac non & ipse nostra oscitatione solvatur. Documento sunt vel scenici Actores, qui & optimis Poetarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta delectent, & viliissimis etiam quibusdam impetrent aures, ut quibus pulcherrimus est in Bibliothecis locus, sit etiam frequens in Theatris.

Quod si in rebus, quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronuntiatio potest, ut iram, lachrymas, solitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est, ubi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis affirmaverim plus habituram esse momenti, quam optimam, eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi summum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum, ac tertium locum: donec ab eo queri desierit: ut eam videri possit non præcipuam, sed solam indicasse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hipocritem studuit, ut admirantibus etiam cæcis orationem Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse videatur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero

unam

unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam Eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in defendenda scæptis necesse, totius populi Rom. lachrymas concitasse, Antonium, & Crassum multum valuisse, plurimum verò Q. Hortensium: cuius rei fides est, quod eius scripta tantum infra famam sunt, qui diu Princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, novissime quoad vitam, secundus, ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus.

Et hæc cum valeat, multiplex verba per se, & vox propriam vim adijciat rebus, & gestus, motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coe-rint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem imperus cuiusque animi tulit, actionem, iudicent fortio-rem, & solam viris dignam, sed non alij fere, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quidquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia solent improbare, vel qui verborum, atque ipsius etiam soni rusticitate (ut L. Cottam dicit Cicero fecisse,) imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasionem suam fruuntur, qui hominibus ut sint Oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iu-ventur: in hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nam certè bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his, quæ subito dicenda erant, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, ut volumus, uti licet: mala, vel imbecilla, & inhibet multa: aut insurgere, exclamare, & aliqua cogit, ut summittere, deflectere, & raras fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur. Hactenus Fabianus.

Cum sit autem omnis actio in duas divisa partes, vocem scilicet, & gestum: quorum alter oculos, altera aures movet (per quos duos sensus omnis ad animam penetrat affectus) prius quidem de voce, deinde de gestu, qui voci accommodatur, dicendum est. Sed antequam singulares huius

par-

partis observationes, & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum est: ut sine rei cogito, facilius ea, quæ ad finem destinata sunt, percipiamus.

CAPUT II.

IN QUEM FINEM, SIVE SCOPUM OMNIA huius partis præcepta referenda sint.

Uamvis multa, ac varia de rectè pronuntiandi ratione à Rhetoribus sint tradita, tamen omnia ad unum dumtaxat finem referuntur: hoc est, ut ita dicamus, quemadmodum natura ipsa, & communis, ac naturalis loquendi modus dicitur esse loquendum: à quo declinare, ut contra naturam, ita contra decorum est. Neque enim aliud tota artis observatio agit, quam ut hunc naturalem loquendi modum exprimat. Quæ in re vehementer errant, qui aliam putant esse debere vocis figuram, cum concionantur, quam cum loquuntur: cum eadem rerum natura eandem utrobique agendi, & pronuntiandi rationem exigat: nisi quod cum loquimur, vox quidem submissior, cum vero concionamur, propter loci amplitudinem, & auditorumque frequentiam, eadem attollenda sit, ut ab omnibus audiatur. Quò magis mirandum est, tam paucos esse Concionatores, qui in hac parte naturam ducem sequantur, cum nihil facilius esse prima fronte videatur, quam illas ducem, & motum, qui naturam omnibus inritus est, sequi. Ut autem quid in hac parte sentiam, apertius significare valeam, quid mihi, & quidam novitio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogavit me, ut concionarem audirem, quò illum postea, si quid mihi animadversione dignum videretur, admonerem. At is Concione omnem (quam ad verbum edidicerat) sine ulla vocis varietate ita pronuntiavit, ac si aliquem Dividis Psalmum memoriter recitaret. Cum autem finita Concione domum repeterem, vidi in itinere duas mulierculas acriter inter se contendentes, atque rixantes. Quæ ut veris animi affectibus concitata loquebantur, ita varias quoque vocis figuras, & flexus, pro ipsorum affectuum varietate subinde commutabant. Tunc ego

facio, qui mihi aderat: Si ille, inquam, Concionator has mulierculas audisset, & hanc ipsam pronuntiandi rationem imitaretur, nihil ei ad perfectam actionem (quæ proorsus destitutus est) deeret.

Qua ex re colligitur, quòd quemadmodum piores cum vel arborum, vel avium, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, ut quàm maximè possint, ad vivum eà expriment: ut qui illa cernit, non tam picta, quam verè se corpora cernere putet: ita Concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligenter observet, atque eorum præcipuè, qui hoc aptius, & elegantius, & cum quadam dignitate faciunt: & hac una observatione quidquid hic longa oratione præcipimus, erit assequutus. Animadverti aliquandò pictorem quemdam parvulum Iesum in tabula exprimentem, qui passerulum manu prehensum teneret: is autem, ut probe aviculam exprimeret, eandem in manu vivam contemplabatur, ut ita demùm effigies avis veram ejus formam repræsentaret. Idem ergo nobis agendum, ut diligentè, & attentè naturalem pronuntiandi rationem, qua Viri eleganti ingenio præditi in familiaribus colloquijs utuntur, observemus, ut eandem nos dum concionamur, pro virili nostra referre valeamus. Verùm hoc quamlibet facile, ac naturale esse videatur, multi, ut jam diximus, minimè assequuntur, ac multominus illi, qui cum verborum inopes sint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediscunt: & ita illas eodem vocis tenore, cæcorum mendicantium more pronuntiant. Hæc ideo à me dicta sunt, ut studiosus Concionator intelligeret, in quem finem omnia huius partis præcepta referenda sint. Omnia enim eò tendunt, ut illam pronuntiandi rationem sequamur, quam mortalibus cunctis natura ipsa, nullo docente, præscripsit. Quam qui probe fuerit assequutus, non admodum his nostris præceptionibus indigebit.

CAPUT III.

QUATUOR ESSE PRÆCIPUAS PRONUNCIATIONIS VIRTUTES, quarum prima est, ut sit emendata, hoc est, ut careat omni vitio.

SI autem commodissima, maximèque naturalis illa Fabij partitio, qua dicit eandem in Pronunciatione virtutes, quas in Elocutione posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: Non est alia ratio pronunciationis, quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, & apta esse debet: ita hæc quoque primum emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, jucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur: Barbarum, Græcumve. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus. Itæ fiet illud, quod Ennius præbat, cum dicit, suaviloquenti ore Cæthegum fuisse: non quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodam sono (quod quidam faciunt) circumliniat. Itaque si ipsa vox primum fuerit, ut sic dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus nunc dixi, parietur incommodum: deinde non absurda, rudis, immanis, dura, rigida, varia, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata: spiritus, nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis.

Et quoniam in gestu quoque, & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breviter dicendum est, quod ea sint eam vitij pronunciationis coniecta: quamvis hac de re copiosius suo loco (ut polliciti sumus) differemus. Curandum ergo est, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deieci in terram oculi, nec inclinata utrolibet cervix. Nam, si frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singu-

los

los vocis conatus allevarentur, aliorum conficta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Insuper autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet.

§ I.

Secunda Pronunciationis virtus, ut sit dilucida.

Dilucida verò erit Pronunciatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars desituri solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent: expressa enim debent esse verba. Ut autem est necessaria verborum explanatio, ita omnes computare, & velut annumerare litteras, molestum, & odiosum. Nam & vocales frequentissimè cœunt, & consonantium quædam in sequente vocali dissimulantur. Præcipue verò ad hanc virtutem parandam adiuvat distinctio, hoc est, ut oratio velut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit: hoc est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. In ipsis tamen distinctionibus tempus aliàs brevius, aliàs longius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Ubi enim orationis sensus perfectè finitur, deponam, & morabor, & novum rursus exordium faciam. Sunt aliquando, & sine respiratione quædam moræ etiam in periodis, ut in illa: In cœtu verò pop. Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset, & cætera, multa habent membra: sensus enim sunt alij, atque alij: & sicut una circumductio est, ita paulum morandum in his intervallis, non interrumpendus est contextus: & è contrariò spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripiendus est, alioqui si incitè recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parva, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Hæc omnia ex Fab. qui paucis sane verbis hanc virtutem ita commendavit, ut sine ea nullam aliam esse censet.

Quæ ex re liquet, graviter eos delinquentes, qui summa

celeritate tota fere Concione ita dicunt, ut nullo in loco sistant, nihil distincte dicant, sed uno spiritu, atque uno impetu omnia percurrant. Aut enim memoriæ dissidentes ita dicunt, ne si aliter dixerint, aliquid è memoria excidat, aut ita metu, & tripidatione eorum animus obsessus est, ut sui iuris esse non sinantur, quod metus ille omnem animi sensum quodammodo ebibat, & vix quid dicant, aut quomodo dicant, attendere permittat. Quod quidem vitium inter maxima comparandum est: in quod tamen plerique Concionatores incidunt, atque ij maxime qui huius officij Rudes, & velut Tyrones sunt, vel magno oppressi metu dicunt. Hinc idem Fabius. Nec volubilitate nimia confundenda, quæ dicitur, quæ & distinctio perit, & affectus, & nonnunquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimia tarditatis. Nam & difficultatem inveniendi faceret, & segnitia solvit animos. Promptum ergo sit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus, concidat sententiam, nec eoque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus est spiritus: ita tamen, ut id neq; diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis partibus, optimè inter juncturas sermonis revocabitur. Exerendus autem est, ut sit quàm longissimus: quod Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum continuabat, quàm posset plurimos versus.

S. II.

TERTIA PRONUNCIATIONIS VIRTUS,

ut sit ornata.

Ornata est Pronunciatio, cui suffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in se, qui desiderantur, sonos, sive intentiones, quæ toto (ut ajunt) organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus, cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. Nec gravif-

fi-

simus ut in musica sonus, nec acutissimus Orationibus convenit. Nam & ille parùm clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum potest, & hic prætennis, & immodica claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam vox, ut nervi, quò remissior, hoc gravior, & plenior: quò tensior, hoc tenuis, & acuta magis est. Sic imavim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs igitur utendum sonis, hiq; cum augenda intentio est, excitandi, cum summittenda, sunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, ut vox quatenus fieri possit cum suavitate quadam non quidem feminea, aut etiam affectata, sed virili, & naturali prodeat: quæ quidem res, ut in cantu, ita etiam in dicendo aures mulcet, ac detinet. Quod ut præstare possimus, curandum, ne cum Sermo in contentione est, ita vocem ultra vires urgeamus, ut arteriæ lædantur. Sic enim velut exasperatur vox, & insuavem quamdam raucedinem contrahit, quæ ipsas etiam auditorum aures exasperat. Hinc Fabius: Vox, inquit, ultra vires urgenda non est: nam & suffocata sæpe, & majore nisu, minus clara est. Moderandus ergo est ille impetus, nec ex toto sic effundendus, ut & vox lædatur, & sequentibus non sufficiat. Hoc autem efficere singularis cujusdam dexteritatis est. Impetus enim ille animi sæpe ita mentem obruit, ut hoc animadvertere non sinat. Quid autem ad hanc vocis suavitatem, & firmitatem conducatur, paulò fufius Hierenniana Rhetorica docet. Cujus sententiam hoc in loco attexere libuit.

Primum enim admonet, ut quàm maximè sedata, & depressa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, si ante quàm leni voce permulsa sint, acri clamore complentur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. Commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur clamore universus. Et uno spiritu continenter mul-

multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim tabescent, & arteria complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducit in quendam sonum æquabilem, atque constantem. Quod ergo ad vocis integritatem utile sit, id est, etiam auditoribus gratum.

Sapè rerum naturæ gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis: ut quod nostræ voci proest, idem voluptate auditoris probetur. Utilis est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. Quid verò insuavius, quam clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sentias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maximè delectat, cum sermone animum ejus retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris in totius conclusionem causæ? Hactenus Herenniana Rhetorica.

Ornatam quoque facit pronuntiationem vocis varietas rebus ipsis accommodata: de qua tamen mox dicemus: quod hoc ad rationem aptè pronuntiandi magis pertineat: id quod non minus ad ejus ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam præbet, ac renovat aures, & dicentem ipsa laboris mutatione reficit: ut standi, ambulandi, sedendi, jacendi vices sunt, nihilque horum pati unum diù possumus.

CAPUT IV.

QUARTA PRONUNTIATIONIS VIRTUS,

ut sit apta.

Hactenus de tribus pronuntiationis virtutibus, hoc est, de ratione emendatè, dilucidè, & ornatè pronuntiandi diximus: superest quarta, & ea quidem præcipua, ac summa aptè pronuntiandi virtus, quæ rebus ipsis quas dicimus, pro ipsarum natura vocis figuram accommodat. Quæ res ad atten-

tio-

tionem auditorum excitandam, fastidiumque vitandum miro modo adjuvat. Ad singulas quippe vocis mutationes, & flexus, auditoris animus, qui ex loquentis ore pender, tot intra se concipit motus, quot ille sonos subindè mutat. Intelligit enim, non frustra illum rectam pronuntiandi formam in aliam, atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter, & attentionem renovat, & sarietatem varietate vitat.

Qua de re sic Fabius ait: Iam tempus est dicendi, quæ sit apta Pronuntiatio, quæ certè ea est, quæ his, de quibus dicimus, accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatque vox ut ferrur. Sed cum sint alij veri affectus, alij ficti, & imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium: sed carent arte: ideoque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura: ideoque in his primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moneri: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fuit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. At in blandiendo, fatiendo, satisfaciendo, rogando, lenis, & submissa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & consolantium gravis: in metu, & verecundia contracta: adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa, & sibilis, & consultò quasi obscurior: in expositione, ac sermonibus recta, & inter acutum sonum, & gravem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis, & sedatis descendit, pro utriusque rei modo altius, vel inferius. Hactenus Fabius.

Ex cuius verbis haud obscurè quædam sit apta Pronuntiatio colligitur. Ea namque est, quæ non uno, & eodem tenore decurrit, sed quæ (ut antè diximus) pro rerum varietate, & natura subindè vocem commutat: quæ grandia graviter, mediocria temperatè, submissa leniter, atrocia vehementer, atque acriter efferat, ut & verbis, & rebus, quas dicimus, atque animo vox ipsa respondeat. Qua de re sic

fic

fic idem Fab. ait: Vitemus illam, quæ Græcè Monotoniam vocatur, una quædam spiritus, ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamosè, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed ut in iisdem partibus, iisdemque affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut transitus postulabit: ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt: sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent.

Proponamus enim nobis illud Ciceronis in Oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas penè distinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quasi vultus murandus est? Et si vereor, Iudices, ne turpe sit pro fortissimo Viro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum, atque submissum, quia & exordium est, & solliciti exordium, tamen fuerit, necesse est, aliquid plenius, & erectius, dum dicit: Pro fortissimo Viro dicere, quàm, & si vereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio incresecat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus, quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur: Minimeque deceat, cum T. Annius ipse magis de Reip. salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est: Me ad eius cautamparem animi magnitudinem afferre non posse. Tum invidiosiora: Tamen hæc novi iudicij nova forma terret oculos. Illa verò iam penè apertis, ut aiunt, tibijs: Qui quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latum etiam, atque fufum est. Non enim corona Confessus Vestis cinctus est, ut solebat. Quod notavi, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi varietatem, sine qua nihil nec minus, nec maius est.

Verùm hæc in genere de communibus pronuntiandi virtutibus dicta sunt: reliquum est, ut cuiusmodi Pronuntiatio singulis Orationis partibus adhibenda sit, diligenter inspiciamus. Atque ut ordine hanc partem plenius tractemus, neque quidquam à nobis prætermisum esse videatur eam methodum sequemur, quam Dialectici, cæteraque Disciplina

næ observare solent: quæ rem totam, & partes eius ad prima usque elementa revocant. Itaque Dialectici, quibus de Syllogismo tractare propositum est, prius quàm ad hoc veniatur, de Syllogismi partibus, nempe de præpositionibus, ex quibus Syllogismus conficitur, differunt. Quia verò Propositiones singularibus vocibus constant, de illis etiam in libris Prædicamentorum tractant: atque ijs omnibus prælibatis, ad Syllogismorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur methodum nos quoque in pronuntiandi facultate tradenda sequemur: nisi quod primo loco de præcipuis orationis partibus, secundo verò de varijs sententijs, quæ in eisdem partibus continentur, ac postremo de singulis verbis, ex quibus Sententiæ constant, quomodò pronuntianda sint, differemus.

CAPUT V.

QUIUSMODI PRONUNCIATIO TRIBUS

præcipuis orationis partibus, hoc est, Expositioni, Argumentationi, & Amplificationi conveniat.

T igitur quod primo loco posuimus, expediamus, meminisse debemus, quid in hujus Operis initio à nobis dictum sit: nempe Orationem omnem aut in expositione, aut in Argumentatione, aut in Amplificatione versari. Constat autem vel rudibus etiam, aliam pronuntiandi rationem in Expositione, aliam in Argumentatione, aliam in Amplificatione requiri. Hæ autem tres partes alias etiam sub se continent. Expositioni namque Exordium, Narratio, Propositio, atque Divisio finitima sunt. In Argumentatione verò aliquandò probamus, aliquandò improbamus, & confutamus: & interdum quidem sedatius, atque subtilius, interdum verò acrius, & concitatius, & vehementius disputamus. In Amplificatione autem major varietas est. In hac enim diversarum rerum magnitudinem attollimus, & amplificamus, & varios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, dolorem, & metum, aliosque similes animi motus excitare nitimur: inter quos indignatio, & commiseratio à Rhetoribus præcipue numerantur. In his ergo affectibus

bus tractandis tam varia esse actio debet, quam affectus ipsi varij sunt, ut suo loco monstrabimus. Nunc quid unaqueque harum partium exigat, consideremus.

§. I.

Expositio.

Expositioni igitur (quam ex tribus Orationis partibus primam fecimus) finitima est (ut diximus) exordij, & & narrationis actio: hæc enim tria non acrem, & concitatam, sed sedatam actionem postulant. In Expositione ergo cum citra argumentationem rem aliquam, aut obscurum locum exponimus, sedata Pronunciatione opus est, intervallicam tamen distinctam, voceque paululum pro sententiarum natura variata: ut ipsa pronunciatione eas res, quas demonstrabimus, animis auditorum inserere videamur.

Exordium.

De Exordio verò sic Fabius ait: Exordio frequentissime lenis convenit pronuntiatio. Nihil enim ad conciliandum gratius verecundia. Itaque & vox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis decebit. Hactenus Fabius. Quæ in re non leviter Concionatores quidam peccare solent, qui vel ostentandæ eruditionis, vel ingenij, vel libertatis eujusdam gratia ita dicere incipiunt, ut quadam arrogantis suspitione non careant. Quin & auditores hæc agendi libertate quodammodo se contemni arbitrantur. Alij verò in ipso etiam exordio acri actione utuntur. Quod tunc maximè faciunt, cum frequentissimus ad audiendum populus confluit. Tunc enim partim majori ad dicendum calore, atque impetu concepto, partim ut vox ab omnibus audiatur, eam plus, quam par est, urgent, atque attollunt. Quò fit, ut eos non modò vox, sed vires etiam in medio orationis cursu destituant: atque ita qui acriter cœperunt, lentè, & languidè viribus fatiscantibus sermonem finiant. Hi autem non advertunt, quod vulgò dici solet, non ex flamma fumum, sed ex fumo flammam excitari debere. Hoc ergo tempore peritus Concinator prudentè animi sui impetum cohibeat, & ad majora illum, magisque necessaria reserret.

Narratio.

Sequitur Narratio. Ea verò (ut Fabius ait) magis prolatam

latam manum; gestum distinctum, & vocem sermoni proximam. Sonum autem simplicem frequentissimè postulat in his, quæ nullos continent animorum motus, aut quid simile, quod variam agendi rationem exigat. Est autem difficilior narrationis, quam argumentationis, aut amplificationis actio. In his enim partibus disputandi, aut amplificandi ardor, & motus animi actionem instruunt, & adjuvant. At cum narratio minus actiosa, minimèque ardens, & concitata esse debeat, sola dicentis arte, atque prudentia moderanda est. Quamvis non inficior esse narrationes aliquas, quæ hos affectus recipiant: quarum actio non perinde difficilis est. In omni igitur narratione vocum varietate opus est, ut quo pacto quidque gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: Deindè modò acriter, tum clementè, mœstè, hilaritèr in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, sicut admirationes, de quibus nos narrabimus, diligentèr advertemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus.

Maximè varia est actio probationum: nam proponere, quæ sis dicturus, atque in partes dividere, & explicare, quid conveniat, & quid in controversia sit, expositioni, de qua modò diximus, similia sunt. At Argumentatio plerumquè agilior, & acrior, & instantior, consentientem orationi postulat etiam: gestum id est, fortem celeritatem. Instandum quibusdam in rebus, & densanda oratio. Hic oportebit augere vocem, & torquere sonum, & celeritèr cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. Asseratio autem, quæ inter probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet. Fiducia igitur appareat, & constantia, utique si auctoritas subest. Cæterum cum rationes, ac probationes difficiles ad intelligendum sunt (urpotè ex Philosophiæ, aut Theologiæ abditis petita) tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, acuta voce, & longioribus intervallis utendum est: ut hac distinctione aperior sit oratio, & auditoribus mora detur, ac spatium cogitandi, & percipiendi, quæ dicta sunt. Celeritas enim, & volubilitas linguæ non modò tardioribus, sed eruditis etiam

Argumentatio.

impedimento est, quò minus ea, quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumentandi, ac probandi ratio, expositioni, ac demonstrationi, quam argumentationi similior est.

*Ampli-
ficatio.*

Amplificatio verò quæ tertiam sermonis partem complectitur, in affectibus præcipuè locum habet: qui (ut paulo antè diximus) tam variam vocis, & actionis figuram desiderant, quam sunt ipsi varij. Prima igitur ad hoc cura esse debet, ut affectus, & motus animi in nobis sint: tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & ut verè motus sunt, ita verè auditores afficient. Neque aliud agit ars, quam ut naturam imitètur: ad quam tamen ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideoque nunquam Declamatores id efficiunt, quod Sancti Viri Spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is planè, ipso affectu docente, intelliget, quam dissimili vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim vocis genus postulat miseratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce. Aliud mêtas: demissum, & hæsitans, & abiectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis. Aliud voluptas: effusum, lenè, tenetum, hilaratum, ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens. Atrox enim vox esse debet in ira, aspera, ac densa, & respiratione crebra: neque potest esse longus spiritus, ubi immoderatè effunditur.

Sequitur deinde altera prononciationis observatio, quæ ad peculiare Sententias pertinet: quæ sub his præcipuis orationis partibus (quas supra memoravimus) continentur: de qua non nulla iam diximus: cum de apta prononciandi ratione differuimus. Sed quoniam hæc pars præcipuam prononciandi virtutem continet, de ea copiosius paulo post propofitis varijs exemplis tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Superest enim quod tertio loco polliciti sumus, de singularium verborum prononciatione. Non enim in sententijs solum, sed frequenter etiam in singulis verbis alia, atque alia vocis figura adhibenda est. An non hæc, inquit Fab. Misellus, & pauperculus, submissa, atque contracta: fortis, & vehemens, & latro, erecta, & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis, & proprietas rebus tali astipulatione, quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendet. Quid? Quod

eadem verba mutata, prononciatione indicant: interrogant, irident, elevant? Aliiter enim dicitur: Tu mihi quodcumque hoc regni. Et: Cantando tu illum? Et: Tu ne ille Aneas? Et: Meque timoris argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisque, vel hoc, vel aliud, quod volet; per omnes affectus verset, verum esse, quod dicimus, sciet. Hactenus Fab. Plurima attem in Scripturis sanctis verba invenire licet, quæ hac vocis ætymonia enunciantur. Tale est illud: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit usque ad Inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Et: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes. Hic singularia verba peculiarem quandam vocis amplitudinem cum acrimonia coniunctam desiderant. Sic illud D. Chrys. Ut leones ignem spirantes ab illa mensa discedimus, terribiles Dæmonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine à naturali tono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil à natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui cum tenuem, & pusillam vocem habeant, inflatis (ut ita dixerim) buccis hanc vocis amplitudinem, & acrimoniam referre volunt.

Dent.
32.

CAPUT VI.

DE GESTU, ET MOTU CORPORIS.

Diximus perfectam prononciandi, & agendi rationem apta vocis figura, & gestu corporis contineri. Quia verò de vocis figura, & varietate satis dictum est, proximum est, ut de gestu, & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis, quæ à Fabio animadversa sunt, qui hanc partem diligentissimè tractavit: utpote qui nullam ferè corporis partem prætermisit, cui non suam faciem, gestumque præbuerit. Gestus ergo primum (ut idem ait) voci consentiat, & utrumque, vox scilicet; & gestus, animo simul pareat. Is verò quantum habeat in Oratione momenti, satis vel ex eo patet: quòd pleraque etiam citra verba significant. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequen-

mutat

ter sine voce intelligitur, atque afficit, & ex vultu, ingreſſus ſuæ perſpicitur habitus animorum, & animalium quoque ſermone carentium, ira, lætitia, aduſatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis ſignis deprehenditur. Nec mirum ſi iſta, quæ tamen in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis valeant, cum pictura tacens opus, & habitus ſemper eiſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam viam dicendi nonnunquam ſuperare videatur. Contra ſi geſtus, ac vultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non auctoritas modò verbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoque à geſtu, atque à motu venit: ideoque Demotheſes grande quoddam ſpeculum intuens, componere actionem ſolebat. Adeò quamvis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit quod efficeret.

Caput.

Præcipuum verò in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cum ad ipſum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor; & præduro; ac rigente barbaria quædam mentis oſtenditur. Tuam accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu concordet, & manibus, ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eodem vertitur, quò geſtus, exceptis, quæ aut dammare, aut concedere, aut à nobis remove oportebit, ut idem illud vultu videamur averſari, manu repellere: quale eſt illud.

Dij talem terris avertite peſtem. Et,

Haud equidem tali me dignor honore.

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, ſunt, & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti, & communes omnibus. Solo tamen eo facere geſtum, ſcenici quoque Doctores vitioſum putaverunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio, adeò iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum eſt. Dominatur autem maximè vultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus: hoc pendente homines, hunc intuentur, hunc ſpectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurimum intelligimus. Hic eſt ſæpe pro omnibus verbis. Sed

Vultus.

Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quòs maximè animus emanat; ut citra motum quoque, & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lachrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu verò intenti, remiſſi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi fiunt: quæ ut actus popoſcerit, ſingantur. Labra & porrigantur malè, & ſcinduntur, & aſtrunguntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac penè ad aurem trahuntur. Lambere quoque ea, & mordere deforme eſt, cum etiam in efferendis verbis modicus eſſe eorum debeat motus. Ore enim magis, quàm labris loquendum eſt. Cervicem rectam oportet eſſe; non rigidam, aut ſupinam. Manus verò, ſine quibus trunca eſſet actio, ac debilis, vix dici poteſt quot motus habeant, cum penè ipſam verborum copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentem adjuvant, hæ (propè eſt ut dicam) ipſe loquuntur. An non his poſcimus? Pollicemur? Vocamus? Dimittimus? Minamur? Supplicamus? Abominamur? Timemus? Interrogamus? Negamus? Gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non eadem concitant? Inhibent? Supplicant? Probant? Admirantur? Verecundantur? Non in demonſtrandis locis, atque perſonis adverbiorum, atque pronominum obtinent vicem? Ut in tanta per omnes gentes, nationeſque linguæ diverſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo videatur. Et hi quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus. Hæteſus Fab. Idemque multa de digitorum, & manuum motu, atque compositione docet: quæ nos, quòd minus inſtituto noſtro conveniant, conſultò miſſa fecimus.

Oculi.

Labra.

Cervix.
Manus.

Illam autem manus, atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo ſequentes digiti coeunt: aut quando ſolus index cæteris ſub pollice compreſſis, directus, & protenſus eſt. Hic autem digitorum poſitus ad omnia ferè, quæ dicimus, valet. Interdum etiam diducto pollice quatuor reliqui aptè iunguntur, quando aut pectori manum admoveamus, aut etiam aliquid averſantes ab eodem removemus. Siniftra verò manus nunquam ſola rectè geſtum facit, dexteræ ſe frequenter accomodat, idque præcipuè dexteræ manus indice

dice in sinistra pollicem, aut indicem incidente; aut alterius motibus, modo pollicem, modo indicem feriente. Hic veteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est utrumque deforme. Illud etiam advertendum, ne vox à gestu, vel gestus à voce dissentiat. Unde Polemon sophista Histrionem Tragædiarum, qui in Olympijs, ò Iupiter! Pronunciaret, ostensa terra: O terra! Manu in cælu proiecta, submovit à præmijs (præsidebat enim ei certamini) dicens: Hic manu commisit solecismum. Cætera verò, quæ de corporis, & membrorum gestu præcipi possunt, communis prudentiæ iudicio, & naturæ instinctui relinquimus.

CAPUT VII.

DE VITIJS PRONUNCIATIONIS, ET
Actionis.

Uemadmodum in superiori Libro, postea quàm Elocutionis virtutes exposuimus, communia quædam ejus vitia annotavimus: ita nunc idem facere visum est, cum de pronunciandi ratione agimus. Quamvis enim facile sit virtutibus cognitis, vitia cognoscere (vitiū enim est quidquid virtutibus adversatur) aperior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia designentur. Primum autem, atque vulgatissimum vitium est, vocis æqualitas (quod Græci Monotoniam, hoc est, unum quemdam vocis sonum appellant) cum is, qui dicit, eodem vocis tenore, sine ullo ejus flexu, ac varietate, tota ferè concione decurrit, more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, recitare solent. In hoc autem vitium hujus officij Tyrones frequentèr incidunt. Metu enim, ac trepidatione quadam insoliti operis pressi, vix quidquam aliud, quàm ne, quod dicturi sunt, memoria excidat, attendunt. Nunquam autem quisque aprè dicit, nisi qui hoc metu, & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quod & quid dicat, & quomodo dicat, prudentèr inspicat.

Huic autem contrarium vitium est, vocis inæqualitas:

in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequentèr accidit, ut qui vitium aliquod vitare student, in alterum, quod ei adversatur, incidant: ut ij faciunt, qui avaritiæ labem, & infamiam fugientes, in prodigalitatibus foveam labantur. Ut enim simplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipsam, non pro natura rerum, sed pro suo arbitratu temerè illam modo in sublime attollunt, modo ad imum deprimunt: quæ res & graviter auditorum aures lædit, & insanam, ac temerariam libertatem præferre videtur. Ab hac autem pronunciandi ratione graves homines, & sana ingenia maximè abhorrent.

Est autem aliud æqualitatis vitium, quod utriusque hujus naturam referre videtur. Habet enim cum inæqualitate coniunctam æqualitatem. Est autem vitium hoc adeò occultum, ut vix verbis indicari possit. Quidam enim hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quandam pronunciationis formam captant, quæ suos etiam vocis flexus, & varietatem habeat: & neque à communi, & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamen omnibus concionis partibus accommodant. Sive enim aliquid narrent, sive argumententur, sive rem attollant, atque amplificent, eandem fere pronunciandi figuram retinent. Quod perinde est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime stupidus in nonnullis concionatoribus deprehendet. Quæ quidem animadversione facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimie tarditatis, quo quidam lenta pronunciatione, longioribusque intervallis tota fere concione utuntur. Quæ res tantum abest, ut auditores afficiat, ut somnum etiam frequenter illis incuriat. Cui contrarium est vitium nimie celeritatis: quo multo plures laborant, sive quod memoriæ diffidant, nisi ita dicant, sive quod ea libertate careant, qua dicant, qui nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipsorum, & eorum, quæ dicuntur, compotes sunt. Isti enim modo celerius, modo tardius, modo longioribus, modo brevioribus intervallis pro rerum natura, & dignitate uti solent. Utrumque enim vitium est, & celeri omnia, & tarda voce pronunciare. Quocirca varietas, ut in vocis fi-

gura, ita in celeritate, & tarditate adhibenda est. Quamvis si in alteram partem peccandum sit, fortasse gravius peccant, qui nimia velocitate, quam tarditate dicunt. Initio tamen Concionis (quandiu dicentis animus nondum incalescet) ut sedatæ, & lenes sententiæ, ira sedata, & lenis actio, & longioribus intervallis distincta (quæ aliquam dicenti ad ea, quæ dicit excogitanda moram præbeat) non immerito commendatur.

Ut autem in tarditate, & celeritate, ita in acrimonia, & remissione, atque languore sua vitia his non admodum dissimilia notantur. Sunt enim quidam acri, & vehementi ingenio, qui tota fere concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficiscitur. Ut enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inferuntur: atque ita alij ex alijs vim, & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, ut cum rem indignam acri pronuntiatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoveant, propterea quod animadvertunt eos omnia, quæ dicunt, sive levia, sive gravia sint, simili vocis impetu pronuntiare. Quo circa delectum habere convenit, ut sciamus quæ acriori, quæ leviore voce proferenda sint, ut suum cuique velut ius, atque habitum præbeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compositos esse, qui acres, & ardentes sunt, si hunc ardorem suam regere sciant, eoque suis in locis utantur: sic tamen, ut ne tunc quidem cum eo utendum est, totas fervori suo habenas permittant, ne fauces ita lædant, ut vocem oxasperent, & illiberali quadam, atque incondita raucedine inficiant. Videant hi quoque non protinus ad hanc pronuntiationis rationem initio statim concionis veniendum esse. Si enim nondum præparatis auditoribus in hunc affectum irruerint, insanire tanquam vinolenti videbuntur.

Quia verò multi Concionatores se se ad aliorum, qui sunt huius artificij principes, imitationem accingunt, eorumque non modò eloquentiam, sed etiam agendi, & pronuntiationis rationem referre student, monendi sunt, ut cautè hoc, atque prudenter agant. Cum enim in actione præcipue spectetur decorum, sciant hi non omnia omnes decere. Est enim in hoc (ut Fab. ait) latens quædam ratio, & in-

narra-

narrabilis, & ut verè dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte, nec totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos Actores Comædiarum Demetrium, & Stratoclem placere diversis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diversa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandæ actionis. Itaque quod idem Fabius in Clarissimorum Authorum lectione, atque imitatione docet, idem in imitanda insignium Concionatorum pronuntiatione consilium sequi debemus. Sic enim ait: Neque verò id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni Authores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & onercedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati; nec semper intendunt animos, & nonnumquam fatigantur, cum Ciceroni dormire interim Demosthenes, Horatio verò etiam Homerus esse videatur. Summi enim sunt, homines tamen, acciditque his, qui quidquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur: id enim est facilius, ac se abundè similes putent, si vitia Magnorum consequantur. Hæc sunt communia pronuntiationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quæ ferè contingunt indicanda sunt.

§. I.

GESTUS VITIA.

UT autem à digitis, & manibus ordiamur, primum vitium est, diductis omnibus digitis supinam palmam, more eorum qui stipem postulant, protendere. Secundum verò ab hoc diversum est, quò quidam digitos omnes ita comprimunt, ut ij faciunt, qui è fonte aquam man-haurire volunt, quod non minus indecorum est. Averso autem pollice demonstrare aliquid, receptum magis putat Fabius, quam oratori decorum.

Brachijs quoque non uno modo peccatur. Primum enim vitiosè dextrum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. Quod ego vitium in disertis etiam Concionatore animadver-

ti. Aliud verò brachiorum vitium est, cum plus nimio vel in suum, vel in imum, vel in latera, instat eorum qui cruci affixi sunt, protenduntur. Hinc Fab. Tolli, inquit, manum Artifices supra oculos, demitti infra pectus verant; adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere vitiosum est. Idemque palmas complodere (quod modo multi Concionatores passim faciunt) scenicum esse ait. Quamvis enim hoc in re maxima nonnumquam deceat, frequenter tamen illud facere, & aures, & oculos auditorum offendit, cum præteritis, qui hoc facit, ardeat, illi verò saepe langueant, vel minus fortasse attentum sint. Nec minus scedè quidam suggestum palmis feriunt. Vitium enim hoc sicut & illud. Fœmur autem ferire (inquit Fabius) quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idque in Callidio Cicero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non fœmur: quanquam si licet, de fronte dissentio. Hactenus ille. Idemque humorum vitium his verbis describit: Iactantur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret; ut si calore dicendi vitare id excidisset, offensione illa commoveretur.

Quid autem hic illos referam, qui & pedibus, & brachijs, & irrequieto corporis motu digladiari magis quam agere videntur? Modò enim medium corpus frangunt, modò se intra suggestum demisso corpore condunt, modò inde velut emergunt, & in sublime artolluntur. Ut igitur languida actio motu caret, ita nimium actiosa deformis, & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & à recto declinat, & intuentes offendit.

Supere est aliud vitium, cui auditorum voluptas, & ignorantia, virtutis nomen indidit: cum videlicet partim gestu, partim etiam voce aliorum dicta, aut facta, histrionum more imitatur. Gestus autem exemplum ponit Fab. si videlicet ægrum tentantis venas Medici similitudine, aut citharædum, formatis ad modum percutientis nervos manibus ostendas, quod genus quam longissimè in actione est fugiendum. Absesse enim plurimum à saltatore debet Orator, ut sic gest-

gestus ad sensus magis quam ad verba accommodatus, quod etiam histrionibus paulò gravioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre cum de se ipso loquatur, & in eum quem demonstrat, intendere, & alia his similia perquiserim, ita non effingere status quosdam, & quidquid dicet, ostendere. Nec id in manibus solum, sed in omni gestu, ac voce servandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit soleatus Prætor Populi Ro. inclinatio incumbens in mulierculam Verris effingenda est. Aut in illa: Cædébatur in medio foro Messanæ: motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur eruenda. Cum mihi Comædi quoque pessime facere videantur, qui cum in expositione aut senis sermo, aut mulieris incidit, tremula, vel effœminata voce pronunciant. Ad eò in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Hactenus Fab. qui si in Oratore, qui de rebus ad brevius huius ævi usum pertinentibus disputat, hanc imitationem indecoram putat, quid idem faceret in Concione, qui de æterna vita, æternoque supplicio, disserit? Neque verò memovet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant; laudant quippè quod eorum aures mulcet, quodque illis voluptatis cuiusdam, & risus materiam præbet, quemadmodum histrionem laudant, qui probè voces, & actus hominum effingit. Quod tamen graves, & eruditi Viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi, quam populi plausum captare debemus. Hi namque indignum esse putant Ecclesiastici Doctoris auctoritatem ad histrionum gesticulationem, & levitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fab. in prima futuri Rhetoris institutione vitanda esse docet his verbis: Curabit etiam, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deieci in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervice. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidit multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur.

retur. Infinitum autem in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Hactenus Fab. Cætera vel actionis, vel prononciationis vitia facile horum, quæ breviter exposuimus, admonitu, prudens Concionator reprehendet.

CAPUT VIII.

DE VARIâ PRONUNCIANDI RATIONE
in Sententijs.

Hæc omnia quæ de prononciandi, atque agendi facultate dicta sunt, ex Quintiliano huius artis Principe ad verbum penè desumpsimus: prætermissis tamen his, quæ minus apta instituto nostro essent, vel quæ lectori fastidium, aut obscuritatem parere potuissent. Hæc autem satis esse putamus, ut Concionator minimè stupidus his documentis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam hæc prononciandi virtus (ut initio diximus) summa est, & multi nullum laborem inutilem purabunt, dummodo eam plenius assequantur, his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa, quæ hactenus in communi de vocis figura tradita sunt, rudi (ut ita dixerim) crassaque Minerva explicare constitui, Nequâquam tamen hoc in loco absolutum Concionatorum, sed novitium, ac penè infantem à primis huius disciplina rudimentis instituendum suscipio. Ut enim ludi magistri, qui vel legendi, vel scribendi artem docent, ab ipsis primùm singularibus litterarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere solent (sic enim perficiunt, ut inoffense postea vel legere, vel scribere sciant) ita ego per plurima Sententiarum genera, ex quibus præcipuæ concionis partes constant, decurrens, & qua vocis figura unaquæque earum prononcianda sit, insinuans, facilem ipsi aditum aperiam, ut quonam modo cæteræ prononciandæ sint, intelligat. Quæ enim Fabius in communi dixit, ego ad peculiare etiam, & singulares Sententias accomodabo, propositisque varijs exemplis illustranda curabo. In quibus exemplis prononciandis exerceri poterit, quisquis hanc facultatem plenius consequi desiderat.

Ne-

Nequè verò hoc ipsum sine eiusdem Fabij auctoritate facio, qui ediscere insignia Authorum loca mouet: in quibus variam prononciandi rationem exercere valeamus. Eius hæc verba sunt: Ediscere autem, quo exerceris, erit optimum, nam ex tempore dicendi avocatur cura vocis, ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affectus, & ediscere quam maxime varia, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, ut simul in omnia paremur. Hactenus ille. Idemque rursus Rhetoricæ artis Tyronem cœmediarum Actori tradi præcipit, ut ab illo hanc naturalem prononciandi formam discat: quamvis & ibidem, & ubique doceat, aliam Oratoris, aliam verò Actoris prononciationem esse. Ibidem etiam præcipit, quod modò diximus, nempe eligendos esse locos aliquot insigniores, in quorum prononciatione Tyrones exercentur. Sic enim ait: Debet etiam docere Comædus, quomodo narrandum, qua sit auctoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quod ita optimè faciet, si certos ex cœmedijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id est, actionibus similes. Idem autem ad prononciandum non modò utilissimi, verùm ad augendam quoque eloquentiam maxime accomodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus assistat, neque solum lectione formet, verùm discere etiam electa ex his cogat, & ea dicere stantem clarè: & quemadmodum agere oportebit, ut protinus prononciatione vocem, & memoriam exercent. Hactenus ille.

Quia verò nobis neque licet, neque decorum est ex Comædijs loca eligere, in quorum prononciatione exerceamur, aliqua ex Litteris Sanctis loca in medium proferemus, atque ea in primis, quæ Dialogorum speciem præferunt, quæ ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quòd si diutius in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi iura succensere debet. Quia enim Sapientibus, & Insipientibus debitor sum, ubi hactenus prononciandi rationem sapientibus demonstravi, modò eandem rudioribus aperire contendam. Sed ut verum ingenue fatear, illud me adhuc hunc laborem magis excitavit, quòd paucos admodum Con-

cio-

Fab. lib.
II.Lib. I.
cap. 19.

cionatores videam, qui rectam hanc, & naturalem pronun-
ciandi rationem teneant. Quod eò magis dolendum est, quia
huius rei ignoratio in nonnullos cadit, qui cæteris Eloquen-
tiæ partibus instructissimi, quoniam hac virtute destituun-
tur, omnem laboris sui, & communis utilitatis fructum
prorsus amittunt. Huicigitur publicæ utilitatis iacturæ (si-
quid per nos præstari possit) hac nova docendi ratione con-
sulendum putavi.

CAPUT IX.

VARIA SENTENTIARUM EXEMPLA
è Sanctis litteris excerpta.

Uid autem præcipuè hoc in loco persequi velim,
paucis indicabo. Tripartitam esse Pronunciandi
rationem superius diximus. Aliam enim Pronun-
ciandi rationem præcipuis Concionis partibus
(hoc est Expositioni, Probationi, & Amplifica-
tioni) aliam varijs Sententijs, quæ in has partes incurrunt,
aliam verò singulis sæpe verbis, quæ his sententijs continen-
tur, convenire diximus. Quia verò summa Pronunciationis
observatio in huiusmodi Sententijs aprè pronun-
ciandi sita est, hanc partem (quam superius carptim, & breviter atti-
ginus) huic loco reservavimus, ut de ea, quam fieri pos-
set, copiosè ageremus, eamque varijs (ut dixi) exemplis
illustraremus. Sed prius tamen infantiam meam confitebor,
quòd nequaquam varios vocis flexus, atque figuras scriben-
do exprimere potero: Unum tamen illud præstabo, ut pru-
dentem Lectorem admoneam, aliam, atque aliam vocis fi-
guram in diversis propositæ cuiuslibet sententiæ partibus ef-
fè adhibendam: quam ipse per se, nisi stupidus admodum
fuerit, facillè deprehendet. Verum quia omnia sententiarum
genera persequi, & variam Pronunciandi rationem unicuique
illarum assignare, infiniti propemodum operis esset, hanc
ego methodum commodissimam iudicavi; ut propositis ali-
quot verborum, & sententiarum Figuris, de quibus in secun-
do, & quinto huius operis libro disseruimus, quam pronun-
ciandi rationem unaquæque exigat, expendamus. Ut enim
figu-

Figuræ omnes peculiarem quendam veluti gestum, & formam
Elocutionis habent, ita peculiarem quoque Pronunciandi
formam requirunt. Ab his autem primum incipiamus, quæ
affectum aliquem, & motum animi exprimunt: in his enim
pronunciandi ratio manifestior est.

Prima igitur Figura (sic enim & hanc, & alias huic si-
miles hoc in loco appellare libet) Optatio est, quæ suam
quandam pronun-
ciandi formam requirit, quæ videlicet de-
siderantis animi affectum exprimat: qualis illa Sponsæ in
Cant. Quis det te fratrem meum fugentem ubera matris
meæ, ut inveniam te foris, & desculer re? Paulò ramen
acrior, & magis anxia, atque indignabunda illa Hieremiæ
Optatio: Quis dabit me in solitudinem, diversorium viato-
rum, ut fugiam populum meum, quia omnes adulteri sunt,
& cæterus prævaricatorum. Clementior tamen, & veluti com-
miserantis illa: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis
fontem lachrymarum, & plorabo die, ac nocte interfectos
filiiæ populi mei? Sic illa: Utinam saperent, & intelligerent,
ac Novissima providerent. In his omnibus eadem vocis figu-
ra, cum aliqua tamen dissimilitudine pro Sententiarum natu-
ra retinenda est.

Contraria huic est Imprecatio, qualis illa: Pereat dies,
in qua natus sum, & nox, in qua dictum est: Conceptus est
homo. Vehemens est & illa Didonis apud Maronem Impre-
catio: Sed mihi vel tellus optem, prius ima dehiscat, vel
Pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras, &c. Antè
pudor, quam te violen, aut tua iura resolvam. Hæc autem
Imprecatio acri, & horrenda voce pronun-
cianda est. Benè
precatio verò sicut huic contraria, ita longe diversam vocis
figuram desiderat; qualis illa Prophetæ: Dominus conserve-
tum, & vivificet eum, & beatum faciat eum in terra, & quæ
sequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Psalmus pro-
nunciandus, cuius est initium: Exaudiat te Dominus in die
tribulationis, &c. Similem vocis figuram exigunt & benedic-
tiones illæ in Sacris Litteris frequentes; qualis illa Isaac ad
Esau: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui bene-
dixit Dominus: Crescere te faciat Deus meus, det tibi de-
rore Cæli, & de pinguedine terræ, & cætera sequuntur.

Finitima est huic Obsecratio, quæ blandam, & mollem

Optatio

Cant. 2.

Hier. 91

Idem. Ibi dem.

Deut

32.

Imprecatio.

Iob. 31

Preca-
tio.

Ps. 40.

Ps. 191

Gene. 8.

Obsecra-
tio.

Ecclesiastica Rhetorica.

354

non tamen effeminatam vocem requirit: cuiusmodi est illa
Ephe. 4. Pauli: Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis: Rogo autem vos, ne praesens audiam, &c. Obsecrationi finitima est lavitatio ad iustitiam, & pietatem, quae similem vocis mollitudinem exigit; qualis est illa Domini in Evangelio: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis: Simili vocis (ut ita dixerim) blandiloquentia illa Regij Vatis invitatio proferenda est: Venite filij audite me: timorem Domini docebo vos, &c.

Sunt praeterea multi alij animorum motus, & affectus, qui quam sunt varij, tam variam pronunciandi formam de-
Conquestio. postulant. Aliter enim querimur, & vicem nostram lamentamur, ut cum Propheta pio, & mesto animi affectu queritur dicens: Usquequo Domine oblivisceris me in finem?

Pf. 12. Usquequo avertis faciem tuam a me? Quoad ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? &c. Sic Sanctus Iob:

Iob. 7. Usquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutinam salivam meam? Actius tamen Abachuc Propheta queritur cum ait:

Abac. 1. Usquequo Domine clamabo, & non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, & non salvabis? Hei mihi, qui factus sum, sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae non est botrus ad condendum, praecoquas ficus desideravit, anima mea. Perijt Sanctus de terra, & rectus in hominibus non est, &c.

Hac eadem Interiectione Va; non modo sortem nostram dolemus, sed alijs etiam mortem, & supplicium comminamur. Sic Amos: Va vobis qui opulenti estis in Sion Optimates, Capita populorum, ingredienti es pompatice domum Israel. Sic Dominus in Evangelio: Va, inquit, vobis Scribae, & Pharisei hypocritae, qui clauditis regnum Caelorum, &c.

Finitimus autem Comminationi est Indignationis affectus: Sic Dominus apud Ezechielem: Et complebo, inquit, furorem meum in te, & dabo te in desertum, & in opprobrium gentibus, quae in circuitu tuo sunt, & eris opprobrium, & blasphemia exemplum, & super in gentibus, quae in circuitu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furore, & in indignatione, & in ire perationibus: Ego Dominus locutus sum, quando misere-

ro sagittas famis pessimas in eos, quae erunt mortiferae, & immitram in vos famem, & bestias pessimas usque ad internecionem: pestilentiae & fames transibunt per te, & gladium inducam super te: Ego Dominus locutus sum. In his verbis aperte constat atrocitatem Indignationis similem in pronuntiatione atrocitatem postulare, ut habitus vocis orationi, & sententiae respondeat. Sicut etiam idem Dominus apud Esaiam: Taqui, semper filii, patiens fui, quasi parturiens lequar, dissipabo, & absorbebo simul, desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. Sic idem Dominus in Cantico: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad Inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Dentes Bestiarum mittam in eos cum furore trahentium super terram, atque serpentum, & caetera quae in hanc sententiam sequuntur.

Incidit etiam non raro Admiratio affectus. Tale est illud apud Esaiam: Quomodo cessavit Exactor, quievit Tributum? Et: Quomodo cecidisti de Coelo Lucifer, qui mane oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes, &c. Interdum etiam affectus hic alijs admiscetur. Sic apud eundem Indignationi coniungitur: Quomodo facta es Meretrix, Civitas fidelis, plena iudicij? Dolori autem apud Hieremiam, cum ait: Quomodo sedet sola Civitas plena Populo? &c. Sic David amicorum casum lamentatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt arma belli?

Ironia vero, quae est in Sententijs, non vacat quodam amarulentiae affectu, quam Pronuntiatio preferre debet. Sic Dominus in Evangelio: Sinite illos, caeci sunt, & duces caecorum, &c. Ironiae quoque speciem habet illud Apostoli: Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur. Et in Apocal. Dominus: Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Pracisio autem, quam inter Sententiarum Figuras numeravimus, ingentem saepe affectum, non loquendo, sed tacendo exprimit. Sic Regius Vates: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine usquequo? Substitit enim in hac voce desiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus ulterius progredi non valuit. Deest enim verbum: Non parces mihi, vel aliud simile. Diversum autem animi affectum

Esai. 42

Deut. 32

Admiratio.

Esai. 14.

Esai. 1.

Thren. 1

2. Reg. 1

Ironia.

Matt. 5

Apo. 22

Pracisio

Psal. 6.

Ps. 22.

insinuavit cum dixit: Calix meus inebrians. Præcisa enim Oratio est in Hebræo. Particula enim: Quam præclarus est, ab Interprete perspicuitatis gratia addita fuit. Hac autem Orationis præcisione ingentem animi affectum significare possumus, cum alicuius rei dignitatem, vel (quod est frequentius) indignitatem ad summum usque extulimus. Ad quem ubi perventum est, subsistit Oratio, quasi is, qui dicit, nullam satis dignam Orationem inveniat, qua, quod reliquam est, explicare possit. Itaque Concionator velut attonitus hæret, stupet, ac silet: quo quidem silentio, cum vere dicentis animus commotus est, vehementer Auditorum animi concitantur. Tanta autem Divini Spiritus vis in Concionatore esse poterit, ut Concionem ipsam huiusmodi præcisione aliquando finiat: atque ita suspensos, & tremebundos Auditores relinquat. Quæ quidem res, ut ridicula erit, si ex sola dicentis arte fiat: ita cum ex animo divinæ gloriæ zelo faucio fit, ad permovendos animos efficacissima est.

Assere-
ratio.

Habent affectus aliquid hæc Orationum genera, quæ mox subiiciemus, atque in primis Asseratio, quæ interdum (ut Fab. ait) plus ipsis probationibus valet. Ea enim vim quandam, & acrimoniam in voce, ac vultu requirit, quæ Causæ suæ fiduciam præferat. Talis illa Pauli: Ecce ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autem rursus omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ Legis faciendæ. Idemque rursus: Si in hoc mundo tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliore sumus omnibus hominibus. Et apud eundem: Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, &c. Regnum Dei possidebunt.

AdGal.
5.

1. Cor.

15.

1. Cor. 6

Adiu-
ratio.

Matt.

26.

1. Reg.

25.

3. Reg.

18.

Cum Asseratione similitudinem quandam habet Adiu-
ratio: cuiusmodi est illa Caiphæ Pontificis: Adiu-
ro te per Deum Vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus. Similem autem Acrimoniam, & asserandi vim Ius iurandum requirit. Sic David: Vivit Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi, nisi citò venisses in occursum meum, non remansisset Nabal usque ad lucem matutinam mingens ad parietem. Sic Elias trepidantem Abdiam confirmat hoc iuramento: Vivit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparebo ei (hoc est) Achab Re-

gi.

gi. Sic Ioab ad Davidem Absalonis filij mortem lamentantem ait: Nunc igitur surge, & procede, & alloquens satisfac servis tuis. Iuro enim tibi per Dominum; quod si non exieris, ne unus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & peius erit hoc tibi, quam omnia mala, quæ venerunt super te ab adolescentia tuâ. Quis non videt, quantam vocis Acrimoniam hæc Oratio postulet?

Habet etiam Adhortatio speciem quandam affectus, quæ præcipientis imperium, & auctoritatem voce ipsa, & quadam pronuntiandi celeritate repræsentat: qualis est illa Domini apud Esaiam: Quærite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus. Sic apud eundem: Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentis, dimitte eos, qui contracti sunt, liberos, & omne onus dirumpe, frange esurienti panem tuum, & cetera quæ sequuntur.

Nec longè distat ab Adhortatione Castigatio: qualis illa apud Salomonem: Usquequò piger dormies? Quando con-
surges è somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, &c. Idemque: Usquequo parvuli diligitis infantiam? Et stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? Et imprudentes odibunt scientiam?

Ad affectus etiam commovendos plurimum conferunt Exclamatio, & Apostrophe, quæ non unum aliquem affectum exprimunt, sed ad omnes accomodantur. Ex quovis enim ingenti affectu in Exclamationem, & Apostrophen erumpere licet. Ad Commiserationem quidem illa Hieremiæ Exclamatio pertinet: O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor similis sicut dolor meus. Leniorem verò Indignationem habet illa: O stulti, & tardi corde ad credendum ea, quæ locuti sunt Prophetae! Acrior tamen illa Pauli: O intensati Galatae! Quis vos fascinavit non obedire veritati? Sed multò tamen acrior illa: O generatio incredula, & perversa, quousque apud vos ero? Quandiu vos patiar? Neque verò necesse est ad Exclamationes omnes particula O: sine ipsa namq; & cum alijs etiam Interiectionibus, quibus vehemens affectus erumpit, Exclamatio fit. Talis est illa Ioannis Baptistæ: Genimina Viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Similiter & illa Domi-

2. Reg.
19.Adhor-
tatio.Cap. 1.
Esa. 58Castiga.
Prov. 1.Excla-
matio.

Thre. 1.

Luc. 24.
AdGal.3.
Lucæ 9

Lucæ 3

Esa. 1.

ni vox apud Elaiam: Heu consolabor de hostibus meis, & vinctam lunam de inimicis meis. Sic & Dominus in Evangelio, magno erumpente animi dolore ait: Væ mundo à scandalis. Et: Væ homini illi, per quem scandalum venit. Sic & Angelus in Apocal. homines ipsos inducit Babylonis casum admirantes, & lamentantes: Væ væ Civitas illa magna Babylon, Civitas illa fortis, quia una hora venit iudicium tuum. Numeratur etiam inter Exclamations illa Hieremia, A, A, A, Domine Deus, Prophetæ dicunt eis: Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis. Ut enim littera, O, ita etiam, A, commodissimè exclamationibus servit. Utraque enim, quoniam fauces implet, ad exclamandum commodissima est. Verùm ex his, A, mihi commodior, atque facilius ad pronuntiandum videtur, minusque dicentis artificium detegit, cum sit velut naturalis quadam erumpentis affectus significatio. Qua si prudenter, suis in locis Ecclesiasticis utatur, non parùm Auditorum affectus excitabit.

Exclamationi finitima est Apostrophe: utpote quæ illi semper adiuncta est, eademque sicut Exclamatio, cunctis affectibus servit. Vehemens illa: Audi Cælum, & auribus percipe Terra, quia os Domini locutum est. Nec minus illa Moyfis: Testes invoco hodie Cælum, & Terram, citò perituros vos esse de terra quam transito Iordane possessuri estis. Nec minus vehemens illa: Obstupescite Cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c. Sic & illa apud Ezechielem: O mucro, mucro, evagina te ad occidendam, lima te, ut interficias, & fulgeas. Longè autem dissimili vocis figura pronuntianda est Apostrophe illa suavissima: Rorate Cæli desuper, & nubes pluant lulum, aperiatur terra, & germinet Salvatorem. Sic & illa: Flecte ramos arbor alta tenia laxa viscera, &c. Utrobique enim pronuntiationis vox desiderantis animi affectum exprimere debet. Diversum autem ab hoc affectum requirit illa Davidis Apostrophe: Montes Gelboè, nec ros, nec pluvia veniant super vos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium.

Interrogatio quoque & omnes recipit affectus, & aperte dissimilem à communi sermone pronuntiationem requirit, eamque cum primis pro affectuum, & sententiarum ratione

variā. Simplici autem, & blanda voce Adolefcens ille interrogat: Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Sic & illud: Qui sunt hi sermone quos confertis ad invicem ambulantes, & estis tristes? Dissimili autem voce optantes interrogamus: Quis mihi tribuat, ut scribantur sermone mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro? &c. Omnia huius Interrogationis membra simili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia, atque instantia pronuntianda sunt. Sic & illa: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Acrior tamen illa: Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commollitis. Et: Generatio prava, atque perversa, hæcine reddis Domino, popule stulte, & insipiens? Hæc interrogatio cum quadam iræ, & indignationis significatione proferenda est: Sicut etiam hæc. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente tali non ulciscetur anima mea? Hærentis autem, dubitantis, & anxij animi voce pronuntianda est Interrogatio illa: Cui loquar, aut quem contestabor, ut audiat? Et: Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat, ut annunciet illud, quare perierit terra, & exusta sit quasi desertum, eò quod non sit qui pertranseat? Longum est ire per singula; huiusmodi namque exemplorum in Litteris Sanctis nusquam non magna copia est, in quorum varia, ac dissimili pronuntiatione Ecclesiasticæ exerceri poterit, ut huiusmodi excitatione veram, ac naturalem pronuntiandi formam animo concipiat.

Sermocinatio quoque, quam inter Sententiarum Figuras numeravimus, quæ varias personas loquentes inducit, varijs quoque affectibus servit. Ideoque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim Sermocinationem illam pronuntiamus: Et non dixerunt: Metuamus Dominum, qui dat nobis pluviam temporaneam, & serotinam, plenitudinem annuæ mæsis custodientem nobis. Aliter illa: Ne gemas in novissimis tuis, & dicas: Cui detestatus sum disciplinam? Et increpationibus non acquievit cor meum? Nec audivi vocem docentium meorum, & Magistris non inclinaui aurem meam? Aliter illa: Dixerunt Impij cogitantes apud se non recte: Exiguam, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & cætera, quæ sequuntur, Sapient.

Matth. 19.

Luc. 24.

Job. 16.

2. Ad

Cor. 11.

E/sai. 3.

Den. 32

Hier. 5.

Hier. 6.

Sermocinatio.

Hier. 5.

Prov. 5.

Sap. 2.

2. Aliter illa, qua Impij felicissimam Justorum sortem admittentes dicunt: Hi sunt, quos aliquandò habuimus in derisum, & in similitudinem improprij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodò computati sunt inter filios Dei, & inter Sanctos fors illorum est. Ergo erravimus à via veritatis, &c. Sapient. 5. Aliter illa. Visitado super fructum magnifici cordis Regis Assur. Dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum: &c.

Sunt etiam inter Figuras aliæ, quæ peculiarem quandam Vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est Repetitio, quæ idem nomen Orationis initio repetit. Hæc autem postulat, ut eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Hieremiam: Gladius ad Chaldæos, ait Dominus; & ad habitatores Babylonis, & ad Principes, & ad Sapientes ejus: Gladius ad Divinos ejus, qui stulti erunt: Gladius ad fortes illius, qui timebunt: Gladius ad Equos ejus, & ad Currus ejus, & ad omne Vulgus, quod est in medio ejus: Gladius ad Thesauros ejus, qui diripientur. Conversio quoque idem postulat in fine, quod repetitio in principio. Sic autem pronunciamus illud D. Pauli: Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus, &c.

Complexio verò, quæ utriusque Figuræ naturam retinet, in qua initia inter se, & fines conveniant, utriusque etiam Figuræ formam in pronuncians retinet. Cujus rei exemplum cùm de hac Figura loqueremur, subjecimus.

Conductio, quam Græci Epizeusim vocant, quæ idem verbum, aut etiam orationem repetit, ut Asseverationi finitima est, ita similem ferè pronuncians formam requirit. Sic apud Esaiam Dominus: Propter me, propter me faciam, ut non blasphemem, & gloriam meam alteri non dabo. Et iterum: Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Acrior illa: Tu tu faces illas incendiisti. Et in Oratione: Commotus non est? Cùm tibi Mater pedes amplexaretur: commotus non est? Sic & illa: Tu in horum conspectum venire audes proditor patriæ? Proditor, inquam, patriæ, tu in horum conspectum venire audes? Et: Matrem tuam

occidisti: Quid dicam amplius? Matrem tuam occidisti. Correctio quoque peculiarem quandam pronuncians rationem petit: qualis illa Div. Greg. Quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille senex, cùm filium se habere dixisset, adiunxit: Quid dixi me habere? Imò habui Chreæ: nunc habeam necne, incertum est. Dubitatio quoque aliam pronuncians formam requirit: qualis illa Eusebij Emis. Quid primùm mirer, quidve postremum? Quòd sine conceptu est collata Fecunditas, an quòd per Partum magis est glorificata Virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat: Sic Div. Cypria. in Serm. de Lapsis: Quid hoc loco faciam, dilectissimi Fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, aut quomodò dicam? lachrymis magis, quàm verbis opusest. Verùm inter alias Figuras vix ulla majorem in pronuncians varietatem desiderat, quàm Ratiocinatio, atque Subjectio: quæ similem penè naturam, similemque pronuncians formam requirunt: propterea quòd crebris Interrogationibus, & Responcionibus constant. Quo fit, ut subindè Vocis Figura varianda sit, cùm aliter interrogemus, & aliter nobis ipsis, tanquam alteri, respondeamus. Quocircà non erit Tyronibus inutile, in harum duarum Figurarum pronuncians exerceri. Exemplam verò cùm de his duabus Figuris ageremus, subjecimus: quæ hic repetere non est necesse. Verùm de his satis multa: quibus facitè quisque intelliget, quæ pronuncians ratione in cæteris quoque Sententijs, quæ ad has revocari non possunt, usus sit. Omnia enim, quæ hæc tenus præcepimus, eò pertinent, ut Pronuncians cum rerum, & Sententiarum natura aptè cohæreat.

occidisti: Quid dicam amplius? Matrem tuam occidisti. Correctio quoque peculiarem quandam pronuncians rationem petit: qualis illa Div. Greg. Quid igitur miramur, fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille senex, cùm filium se habere dixisset, adiunxit: Quid dixi me habere? Imò habui Chreæ: nunc habeam necne, incertum est.

Dubitatio quoque aliam pronuncians formam requirit: qualis illa Eusebij Emis. Quid primùm mirer, quidve postremum? Quòd sine conceptu est collata Fecunditas, an quòd per Partum magis est glorificata Virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat: Sic Div. Cypria. in Serm. de Lapsis: Quid hoc loco faciam, dilectissimi Fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, aut quomodò dicam? lachrymis magis, quàm verbis opusest.

Verùm inter alias Figuras vix ulla majorem in pronuncians varietatem desiderat, quàm Ratiocinatio, atque Subjectio: quæ similem penè naturam, similemque pronuncians formam requirunt: propterea quòd crebris Interrogationibus, & Responcionibus constant. Quo fit, ut subindè Vocis Figura varianda sit, cùm aliter interrogemus, & aliter nobis ipsis, tanquam alteri, respondeamus. Quocircà non erit Tyronibus inutile, in harum duarum Figurarum pronuncians exerceri. Exemplam verò cùm de his duabus Figuris ageremus, subjecimus: quæ hic repetere non est necesse. Verùm de his satis multa: quibus facitè quisque intelliget, quæ pronuncians ratione in cæteris quoque Sententijs, quæ ad has revocari non possunt, usus sit. Omnia enim, quæ hæc tenus præcepimus, eò pertinent, ut Pronuncians cum rerum, & Sententiarum natura aptè cohæreat.

CAPUT X.

EXEMPLA QUÆDAM E LITTERIS
Sanctis desumpta, in quorum Pronuncians rudem hujus Officij exerceri valeant.

Uoniam (ut paulò antè diximus) ediscere aliquid monet Fabius, in quo exerceri valeant, qui hanc pronuncians facultatem consequi desiderant, operæ pretium me facturum putavi, si præter cætera exempla, quæ hæc tenus ex Scripturis Sanctis

Ps. 49.

tis adduxi, alia quoque paulò longiora afferam, quæ variam pronuntiandi rationem exigunt: in quibus hujus Artificij rudes exerceri queant, ut perfectam pronuntiandi formam addiscant. Sumamus igitur in primis locum illum ex Psalm. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu esarras justitias meas, & assumis Testamentum meum per os tuum? Hæc duplex Interrogatio Figura objurgantis, atque admirantis pronuntianda est. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum quod subdit: Tu verò odisti disciplinam, projecisti sermones meos retrorsum: & cætera, quæ sequuntur usque ad illud: adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc omnia membra eodem Vocis tenore, atque Acrimonia pronuntianda, & suis intervallis distinguenda sunt: quoniam omnia eandem continent enumerationem scelerum, nisi quod sententia illa: Si videbas furem, currebas cum eo, nonnihil ab antecedentibus, & consequentibus membris in pronuntiatione distat. Sequitur deinde: Hæc fecisti, & tacui. Hæc admirantis vox est, & velut ad tam diuturnum silentium obstupescentis. Ideoque paululum hoc in loco subsistere pronuntiatio debet. Hoc enim Admirationis ratio postulat. Quod verò deinde sequitur: Existimasti iniquè quod ero tui similis: majorem dicentis Acrimoniam, & Indignationem præferet, majoremque adhuc quod protinus subdit: Arguam te, & statuam contra faciem tuam: hoc enim minaci gestu, atque Voce pronuntiandum est. Sequitur deinde alia pronuntiandi ratio ab his longè dissimilis: Intelligite hæc, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit, qui eripiat. Hæc enim Sententia voce prudenter, atque opportunè admonentis, & ab imminente periculo deterrentis proferenda est. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quàm varia in his paucis versiculis pronuntiandi ratio adhibenda sit.

I. Cor.
6.

Sumamus aliud Exemplum ex Prima Pauli ad Corinthios Epistola: in qua Corinthiorum lites reprehendit. Sic igitur ait: Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos, & non apud Sanctos? Hæc Interrogatio, & tres, quæ deinde sequuntur, habitum vocis acriter Objurgantis, Admirantis, & Instantis exigunt. Quod verò sequitur: Sæcularia igitur judicia, si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judi-

can-

candum. Hoc majori adhuc vehementia pronuntiandum est. Habet quippè oratio hæc: Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, speciem quandam, vel Hyperboles, vel Ironiæ, quam deinde corrigit, cum infert: Ad verecundiam vestram dico. Quæ quidem Sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde: Sic? Non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? Hæc Interrogatio admirantis vocem postulat, & apertissima ratione eos, qui litigabant, convincentis. In illa verò particula, sic, paululum immorandum esse videtur. Habet enim & silentium in pronuntiatione, aliàs quidem longius, aliàs brevius non vulgarem Emphasim. Quod verò protinus adjicit: Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Hæc sententia eandem vocis Acrimoniam, & Admirationem petit, sic tamen ut circumstantia illa: Et hoc apud infideles, maiori nisu, atque voce proferenda sit, quò indignitas rei magis emineat.

Sequitur deinde alia pronuntiandi ratio, cum subdit: Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Verum multò acrius urget, ubi continuo infert: Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Hæc enim duplex Interrogatio maiori spiritu, atque impetu pronuntianda est. Aliam porro Vocis figuram exposcit, quod sequitur: Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. In qua Sententia particula illa: Et hoc fratribus: eminere debet, sicut superior illa: Et hoc apud infideles. Utrobique enim rei indignitas ex varijs personarum circumstantijs colligitur: quam Pronuntiatio præferre debet. Sequitur continuo alia Vocis figura, cum addit: An nescitis, quia Iniqui Regnum Dei non possidebunt? A qua nonnihil distat, quod deinde subiicit: Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, &c. Regnum Dei non possidebunt. Hi omnes Articuli vehementius, atque celerius pronuntiandi sunt: sic tamen, ut intervallis suis distinguantur. Afferatio quippe, quæ ipsis interdum probationibus plus valere dicitur, vehementiam, atque impetum in asseverante requirit.

Quia verò Orationes illæ, in quas personarum varietas

Zz 2

incur-

incurrit, quæ instar Dialogorum sunt, ad Facultatis huius exercitationem plurimum conferunt, ex his etiam Exempla aliquot in medium proferam, atque in primis illud Matthæi 23. ubi Scribæ, & Pharisei Dominum adierunt, ut ipsum de neglecta Discipulorum cura, ac Disciplina obiurgarent. Sic igitur aiunt: Quare discipuli tui transgrediuntur Traditiones Seniorum? Hæc Obiurgatio magna severitate, & ampla voce proferenda est, ut Scribarum, & Phariseorum personam referamus, qui ingentis piaculi esse credebant illotis manibus contra Seniorum Traditionem edere. Sed quanto alia voce Dominica responsio proferenda est, cum ait: Quare & vos transgredimini Mandatum Dei propter Traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum, & matrem, & cætera quæ sequuntur. Omnis hæc Oratio obiurgantis, & indignantis vocem desiderat. Sed acrius tamen est, & vehementius, quod deinde addit: Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Esaias, cum dixit: Populus hic labijs me honorat, &c. Hoc enim est velur adacto verbi Dei pugione Divinam Legem adulterantes transfodere. Longè verò dissimilem Vocis figuram exigit; quod deinde Discipuli ad Dominum dicunt: Scis, quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? Hoc enim submissa voce, quasi ad aurem insufurrando, proferendum est. At illud, quod sequitur, libera asseverantis voce pronuntiandum: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus Cælestis, eradicabitur. Dissimili protinus Voce proferendum est, quod subiecit Petrus, cum ait: Edifere nobis Parabolam istam. Sed quanto aliter pronuntiandum quod deinde respondit Dominus: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? &c, quæ sequuntur.

Si quis alia Exempla desiderat, habet in Evangelica Historia nonnulla, atque ea in primis, quæ Dialogorum speciem referunt, ut cum Dominus longa Oratione cum muliere Samaritana usque ad Discipulorum adventum loquitur, illa interrogante, & Domino respondente. Sic etiam cum Petrus pedes à Domino ablui recusat, Dominus verò cepto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Greg. Naz. in Funebri Oratione, qua Basilij

Mag-

Magni Virtutes, ac præcipue mirabilem eius in fide constantiam adversus Imperatoris Arriani Præfectum commendat. Cuius rei historiam hoc in loco attexere libuit, non solum quia instituto nostro utilissima est, sed etiam quoniam Historiam scitu dignissimam continet. Sic igitur Greg.

Quonam autem modo vel Præfecti audaciam, vel Basilij Virtutem, & Sapientiam, cum qua ei restitit, satis digna Oratione complectar? Quæ tua est, inquit Præfectus, ratio, heus tu? Nomine illum suo compellans (nondum enim eum Episcopi nomine appellandum ducebat) ut tanto imperio obistere audeas, solusque omnium præfractè, & contumaciter obusteris? Quorsum, respondit Basilij, hæc oratio spectat, & quanam hæc est contumacia? Nondum enim id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, Imperatoris religionem minime profiteris, omnibus alijs iam substratis, ac superatis. Non enim, inquit Basilij, hæc vult Imperator meus: nec creaturam ullam adorare sustineo, cum & Dei creatura sim, & Deus esse iubeat. Nos verò, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? Nihil ne? Age verò non magnum, & honorificum existimas nobiscum adiungi, sociosque nos habere? Ad hæc Basilij: Vos quidem Præfecti estis, & illustres: non inficias eo: minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere mihi quidem amplum, & honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi quoque Dei creaturæ sitis) sed ut alios quosdam ex his, qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate Christianismus dignoscitur.

Hac oratione commotus Præfectus, ac maiori ira succensus, è Cathedra surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur verò pertimescam? Respondit Basilij. Quid fieri? Quid patiar? Quid patieris? Intulit ille, unum, è tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quanam hæc? Subiunxit Basilij. Facito enim, ut ea cognoscamus. Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilij: Si quid aliud habes, id nobis minitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quonam, inquit ille, modo hæc intelligis? Quoniam, inquit Basilij, primum bonorum proscriptioni obnoxius non sum, quippe qui nihil ha-

beam.

beam : nisi fortè laceris , ac detritis hisce pannis indigas , ac paucis libellis , in quibus omnis mihi vita sita est. Nec verò exilium ullam cognosco , qui nullo loco circumscriptus sum , ac neque terram hanc , quam nunc colo , meam habeo , & eam omnem , in quam proiectus fuero , pro mea duco : imò ut rectius loquar , universam terram Dei esse scio , cuius advena ego sum , & peregrinus. Iam quid accipere queant tormenta , cum corpore caream ? Nisi fortè primam plagam dixeris : huius enim solius inferendæ potestatem habes. Mors porrò beneficij mihi loco erit : citius me ad Deum transmitteret , cui vivo , & munere meo fungor , maximaque ex parte obij , & ad quem iam pridem propero.

Quo Sermone attonitus Præfectus , nemo , inquit , me (nomenque suum adiunxit) ad hunc usque diem ita est allocutus , nec pari verborum libertate. Neque enim , ait Basilus , forrasse in Episcopum incidisti. Alioqui hoc prorsus modò disseruisset , pro huiusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus , ò Præfecte , clementes , & placidi sumus , atque omnia abjectissimi , quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est : ac non dicam adversus tantam potentiam , sed ne adversus plebeium quemquam , & infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verùm ubi Deus nobis periclitatur , ac proponitur , tum demùm alia omnia pro nihilo purantes , ipsum solum intuemur. Ignis autem , & gladius , & bestia , & unguæ carnes lacerantes , voluptati nobis potius sunt , quàm terrori. Proinde contumelias nos affice , comminare , fac quidquid collibuerit , potestate tua fruere , audiat hæc etiã Imperator : nequaquam profecto nos vinces , edque adduces , ut impia doctrinæ assentiamur : nisi his quidem atrociora miniteris. Hactenus Greg. Nazianz. verba. In his igitur , similibusque locis aptè pronuntiandis exerceri poterunt , quicumque hanc facultatem perfectè consequi desiderant.

CAPUT XI.

QUALIS PERFECTI CONCIONATORIS

Vita esse , & quo potissimum tempore , quove temperamento , & quo affectu Concionandi munus exercere debeat.

BSolvimus , amice Lector , quæ nobis de Concionandi ratione , atque officio in his Libris dicenda esse videbantur. Reliquum est , ut Epilogi vice documenta quædam partim exijs , quæ dicta sunt , partim aliunde breviter colligamus : quæ Concionator noster tanquam præcipua hujus officij capita habere semper ante oculos debeat. Quæ qui diligentè observaverit , non dubium , quin egregius hujus divini operis Artifex evasurus sit. Sed antequam hoc attingamus , ad memoriam revocanda sunt , quæ de Concionatore ipso in primo hujus operis Libro diximus. Qua de re quatuor mihi breviter prælibanda esse videntur : nempe , Quis , Quando , & Quo temperamento , & Quo fine Concionator munus suum exercere debeat.

Quod verò ad primum attinet , sancti illi Patres , qui deserta Ægypti loca incolabant , cum præcipue huic Officio maturum esse credebant , qui sibi jam consulisset , quique diuturna benè vivendi consuetudine omnes animi sui affectus , motusq; composuisset : ut virtute jam in naturam quodammodo transeunte , minima cura mores , & actiones suas regere , & in officio continere posset. Qui enim desideriorum , atque affectuum suorum impotentia laborat , cui necesse adhuc est cum effrenatis carnis motibus continenter bellum gerere , nondum idoneus est , qui se totum alienis cupiditatibus frenandis impendat : quandoquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namque erudire , & ad Virtutis amorem trahere , perfectiorum est , & eorum , qui firmas jam radices in virtute jecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus , & in animantibus docet : neque enim arbores recentè plantatæ fructus continuo ferunt , neque animantia ubi primum in lucem edita sunt , fecundificant : nisi enim ad jus-

ram corporis magnitudinem pervenerunt. Cumque maxime naturale viventibus sit, similes sibi generare; hoc tamen nisi in adulta, perfecta que ætate non præstant. Quocirca probata jam, & corroborata virrus sit oportet, quæ virtutem in alijs ingenerare debet. Recte enim Div. Bern. cum Concionatore agens: Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis, si quod suades, prius tibi illud persuasisse cognoveris. Efficiatior enim operis, quam oris vox est.

Epist.
201.

Addetiam, quod cum præcipuum Concionatoris officium in virtutum, atque vitiorum natura explicanda versetur, quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quam qui perpetuò vitij bellum indixit, seque totum ad virtutum, & divinæ Legis studium composuit. Quamvis enim exquisita doctrina, atque eruditio ad Concionandi officium necessaria sit (sine qua temeraria, & cæca esset omnis Oratio) tamen cum ad eam vitæ puritas, & sanctitas accedit, dictu mirum est, quantum ejus accessione doctrina juvetur. Quam quidem rem Sanctorum Patrum Scripta facile declarant: in quibus videre licet, quantam eorum doctrinæ vim, & lucem vitæ sanctitas, & innocentia adjunxerit. Hinc Regius Propheta: Super omnes, inquit, docentes me, intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsi. Duo sunt, quæ plurimum ad Sapientiam conferunt, Studium, & Experientia: Illud ad Doctores, hæc ad Seniores pertinet. In antiquis enim est Sapientia, & in multo tempore Prudentia.

Psal.
118.

Attamen divinæ Legis amor, atque studium usque ad cæpiorum mentes illustrat, ut & Doctores, & ætate provectis anteferatur. Unde est illud Ecclesiastici: Anima Viri sancti annunciat aliquandò vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam (ut omittam divinæ gratiæ lumen, & egregia illa Spiritus Sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illustrandam, atque perficiendam conferuntur) quantum, quæso, ad virtutum, & vitiorum cognitionem parandam adjuvat, in virtutis, & pietatis curriculo diu sudasse, atque laborasse? Ut enim qui navigant mare, narrant pericula ejus: ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam vitiorum viam fugere student, hanc planè itineris hujus ingressum, & exitum, prælia, & victo-

rias,

rias, labores, & dolores, variasque pugnandi artes, & vitæ pericula non solum legendo, sed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi quam Venator, quis depiscandi arte, quam Piscator dicet? Quis verò anfractus, & compendia viarum exploratius, quam assiduus Viator, intelliget? Qui non est, inquit, tentatus, quid scit? Qui spiritualia numquam arma tractavit, qui numquam cum inimico aperto Marte conflixit, qui se illi victum, atque captivum tradidit, qui numquam cum affectibus suis colluctatus est, qui nullum propter honestatem, atque virtutem laborem suscepit, qua ratione de hac spirituali pugna disputare perfecte poterit?

Hac enim de causa Annibal Phormionem Philosophum de re militari disputantem irrisit, quod senex qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, coram se, qui tot annos cum Populo Rom. Orbis victore bella gessisset, de re militari disputare ausus esset. Quo exemplo non obscure intelligimus, quanto aliter de spirituali Militia loquantur, qui in ea strenuè versati sunt, quam qui nunquam illam attigerunt. Iam verò de Divini Spiritus delicijs, de internis fidelis animæ cum Cœlesti Sponso colloquijs, de charitatis ardore, atque impetu, de sobria illa humanæ mentis ebrietate, qua Sanctorum animæ rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui hæc ipsa diu, multumque expertus est? Qua ex re liquidò apparet, verisimè à Propheta dictum esse: A mandatis tuis intellexi. Hæc autem non eo consilio diximus, ut doctrinæ vel necessitatem, vel dignitatem minuamus (sine cuius luce mortales in densissimis errorum tenebris versarentur, & sine qua nemo docendi munus usurpare in Ecclesia debet) sed ut ostenderemus (quemadmodum paulò antè diximus) quantum lucis, & caloris integritas, & sanctinonia vitæ Sacræ Theologiæ studijs, atque Doctrinæ adiungat.

Ps. 118.

Ex his autem intelligi facile poterit, quod secundo loco posuimus, hoc est, quo tempore Concionator munus hoc aggredi debeat. Si enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in virtute radices iecerunt, consequens est, ut nemo, nisi ad hanc virtutis firmitatem pervenerit, munus hoc obire debeat. Ideoque merito Propheta iustum vitum ligno comparat, iuxta decursus aquarum plantato, quod si ac-

Aaa

tum,

Psal. 1.
Ecc. 3.

cum; inquit, suum dabit in tempore suo. Neque enim omnia omnibus temporibus conveniunt. Rectè enim Salomon ait: Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Illud autem spectat ad privaram Iustorum vitam, in qua ijs spiritualibus delicijs, atque amplexibus Cœlestis Sponsi fruuntur; hoc autem ad publicam, quæ tota in aliorum salute procuranda intenta est.

Elegantèr admodum Origenes annotavit, quod magnus ille Sapientiæ Amator eandem sapientiam modò Sponsam, modò verò Sororem appellet. Quamvis dissimilis utriusque nominis ratio sit; utraque tamen in Sapientiam cadit, quæ alio tempore Sponsa, alio Soror esse debet. Et quidem quo tempore Sponsa est, solius Sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri communicari potest: ubi verò Soror est effecta, potest utique alijs matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam Sponsam assume, cuius tu solus delicijs fruaris. Non enim habet amaritudinem convicius illius, neque tædium conversatio illius, sed lætitiā, & gaudium. Deinde verò illam, cùm castissimam Sororem in publicum profer, & alijs fruendam trade. Huius autem ordinis inversio facit, ut Concionator & sibi ipsi noceat, & alijs prodesse nequeat. Non est enim iacentis alium erigere, neque alijs quisquam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus sive arborum, sive animantium partus ad frugem minimè pervenit. Ita fit, ut Concionatoris immaturus labor alijs quidem inutilis, sibi autem damno, atque detrimento sit. Quod quidem damnatum D. Bern. exponit his verbis: Quod tuum est, spargis, & perdis; si prius quam infundaris tu totus, templenus festines effundere: contra Legem avans in primogenito bovis; & ovis primogenitum rondens. Nimirum vita, atque salute, quam alteri das, te fraudas, cum sana vacuus intentione, gloriæ inanis vento inflaris. Hactenus Bern.

§ I.

Ecc. 29.

Sequitur deinde quod tertio loco posuimus, hoc est, quo temperamento munere suo sit Concionator uturus. Quam rem brevi oratione Ecclesiasticus docet cùm ait: Recupera proximum secundum virtutem tuam, & attende tibi tæ-

ncidas. Hoc enim charitatis ordo exigit: de quo Sponsa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, ut hac ratione Concionator alijs profit, ne sibi desit: sic aliorum saluti studeat, ne suam deferat: sic in alios liberalis, ne sibi parcus: sic pius, ne sibi immitis: sic denique salutaris, ne sibi inutilis, & sui negligens existat. Hoc autem nos docent quinque illæ Virgines sapientes, quæ fatuis Virginibus oleum postulanti-bus prudenter responderunt: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Hoc idem nos Apostolus docet, cùm ad Timotheum ait: Attende tibi, & doctrinæ. Hoc enim modo & te ipsum salvum facies, & eos, qui te audiunt. Priori ergo loco sibi Concionator prospicere monetur: secundo verò, ut tradendæ populo doctrinæ yacet. Vires igitur suas perspectas, atque exploratas habere debet, ut quod sibi necessarium fuerit, prius sumat; deinde quod reliquum fuerit temporis, & officij alijs impendat. Hoc est enim quod Ecclesiasticus insinuavit, cum dixit: Recupera proximum secundum virtutem tuam: hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti, atque facultati onus.

Qua de re sic Seneca: Quoties aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Idemque rursus: Ut quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum rerum actu fatigandus, nec magnarum supraque vires appetitarum. Facile est levia aptare cervicibus, & in hanc, aut in illam partem transferre sine lapsu. Illos igitur imitari Concionator debet, qui ex alvearijs favos decerpunt: qui nequaquam ita illa exhauriunt, ut non apibus aliq̄nta mellis in hyemem reposita relinquunt. Sic etiam pastores, qui distenta lacte ovium ubera emulgent, agnorum, quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fortis alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum Ecclesiastes alios cœlestis doctrinæ pabulo alere debet, ut se quoque ipsum spiritualibus exercitijs, & interna cum Deo vacatione pascat. Fax enim quippe ipse, & in ediam sustinebit, si se neglecto, atque esuriēte, de aliorum tantum pabulo sollicitus sit. Qua in re non animantium modò, sed arborum etiam, & terrarum quoque ingenium, atque naturam imitabitur. Arbore enim, quæ uno anno uberrimos proventus ferunt, sequenti anno à solito fe-

Matth.

25.

1. Ad

Timo. 4.

rendi fructus labore feriantur : fertiles etiam agri , qui cō-
piosam uno anno messem tulerunt , sequenti , quō se reſciant ,
à solito cultu vacare permittuntur . Si ergo terra , cujus pro-
prium est , fructus germinare , hac alterna quiete indiget :
quāto magis spiritus noster , qui aliunde quā à natura vires
haurit : eadem laboris , & quietis vicissitudine indigebit : ne vi-
delicet exhaustus deficiat , si se totum alijs , cura sui pro-
sus abjecta permiserit ?

Ceterum quoniam tantum in me authoritatis non est ,
ut mihi fides adhiberi debeat , Sanctissimi Viri Bernardi , qui
non tam humano studio , quā divino hauſtu , atque magis-
terio divina tractavit , hac de re sententiam proferam . Is
igitur ad Eugenium Pontificem Max. sic scribit : Audi ergo
quid redarguam , quid suadeam . Si quod vivis , & sapis , to-
tum das actioni , considerationi nihil , laudo te , in hoc non
laudo . Puto quod & nemo qui à Salomone audierit : Qui
minoratur actu , percipiet sapientiam . Certè nec ipsi actioni
expedit consideratione non præveniri . Sic itē si totus vis
esse omnium , instar illius , qui omnibus omnia factus est ,
laudo humanitatem , sed si plena sit . Quomodo autem plena ,
te excluso ? Et tu homo es : Ergo ut integra sit , & plena hu-
manitas , colligat te intra se sinus , qui omnes recipit . Alio-
qui quid tibi prodest iusta verbum Dñi , si universos lucre-
ris , te unum perdens ? Quamobrem cum omnes habeant ,
esto etiam tu ex habentibus unus . Quid ? Solus fraudaris mu-
nere tuo ? Usquequò vadens spiritus , & non rediens ? Us-
quequò non recipis te & ipse inter alios vice tua ? Sapien-
tibus , & insipientibus debitor es , & soli negas te tibi ? Stul-
tus & sapiens , servus & liber , dives & pauper , vir & femi-
na , senex & iuvenis , clericus & laicus , iustus & impius om-
nes pariter participant te , omnes de fonte publico bibunt
pectore tuo , & tu seorsum friens stabis ? Si maledictus qui
partem suam facit deteriorem , quid ille , qui se penitus red-
dit expertem ? Sanè dividentur aquæ tuæ in plateas , homi-
nes , & iumenta , & pecora bibant ex eis : quin & camelis
pueri Abrahæ potum tribuas : sed inter ceteros bibe tu de
fonte patris tui . Alienus , inquit , non bibat ex eo . Num-
quid tu alienus ? Cui non alienus , si tibi es ? Hæc omnia
ad verbum ex D. Bern. cuius ego sententiæ nihil habeo quod
adij-

adijcere possim : cum satis , superque id quod volumus , à
Sanctissimo Viro explicatum sit .

Quarto verò loco his , quæ hætenus diximus , illud ad-
ijciendum puto : ut qui hoc divinum munus agredi conti-
tuit , diligenter attendat , quo spiritu , atque animi destina-
tione ad hoc veniat . Hoc est , videat an per ostium in ovile
ovium ingrediatur , an aliunde ascendat . Ostium vel flagrans
veræ charitatis studium , vel maiorum obedientia est . Nemo
quippe ad hunc honoris gradum ascendere debet , nisi voca-
tus à Deo tanquam Aaron . Rectè enim Apostolus : Quomo-
do , inquit , prædicabunt , nisi mittantur . Mitti verò est , à
Deo ad hoc opus destinari . Neque verò satis est , ut opus ip-
sum ex natura sua pium , atque sanctum sit , ut illud protin-
us adoriri quisque debeat , nisi pares oneri vires habeat :
hoc est , nisi is virtutum ornamentis , quæ modò commemo-
ravimus , instructus sit . Tutus autem ad hoc officium aditus
obedientia est : quæ nihil deliberare , nihil discutere tenetur ,
cum ad hanc virtutem non imperata examinare , sed dili-
genter exequi pertineat . Sed ne hic quidem securitatis tan-
tum est , ut in utramque aurem dormire liceat . Nam & Saul
ex imperio Domini regni curam suscepit : quā ipse quæsi-
tis etiam latebris fugere voluit : cum tamen videmus in obe-
dientiæ quoque portu gravissimum vitio suo fecisse naufragium .
Sic etiam non pauci munus hoc ex Majorum impè-
rio obeunt : qui muneris ipsius occasione elati , aut popula-
ris favoris auram caprant , & ad plausum populi concionan-
tur , aut ex aliorum laudibus , & prædicatione inaniter esse-
runtur : ita fit , ut qui spiritu cœperunt , carne consumantur .
Ceterum si quā multis modis in hac parte peccetur , & in
quanto salutis discrimine multi versentur , quantumque h
boni operis specie decipiantur , explicare dicendo vellem ,
nullus esset dolorum , & querelarum finis , quo ita consul-
tius esse duxi , rem tantam silentio præterire , quam le-
viter , ac tenuiter eandem attingere . Hactenus
de Concionatoris persona , & vitæ integritate
diximus : nunc quod paulò antè polliciti
sumus , aggrediamur .

Roma.
10.

CAPUT XII.

QUÆ SINT, QUÆ AD CONCIONATORIS
officium rectè exequendum præcipuè jubant.

Quoniam multa in his Libris ad Concionatoria munus utiliter exequendum necessaria explicuimus, quæ vix quisquam ante oculos habere omnia possit, erit sane operæpretium, pauca, quædam seligere, quæ in hoc opere præcipua sunt, quæque ambitu suo ea ferè omnia, quæ diximus, complectuntur. Horum autem primum, & maximum, & aliorum penè omnium causa, Cælestis spiritus est: quo sanè plenus erat ille, qui dicebat: Ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, ut annunciem Iacob scelus suum, & Israel peccatum tuum.

Mich.
3.

Hic autem Spiritus vitæ integritatem, atque sanctitatem donat, hic Concionatoris pectus ardore caritatis inflamat, hic flagrantissimam fraternæ salutis sitim accendit, hic moestissimum pereuntium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quæ omnia Evangelico Concionatori necessaria esse diximus. Qua de re sic Div. Bernardus: Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moveat. Verè turturem te exhibes, si gemere doceas: & si persuadere vis, gemendo id magis, quam declamando studeas, oportebit. Verùm quoniam hac de re multa in prima hujus operis Libro dicta sunt, in præsentia hoc solum asseveranter affirmare audeo, plus hunc Cælestem Spiritum ad benè dicendum, quam omnia Rhetorum præcepta in unum congesta juvare. Cum autem hoc Dei donum, & clarissimum quidem donum sit, continuis precibus ab eo flagitandum est, qui dat Spiritum bonum petentibus se. Nemo enim posse confidat. Rectè enim Fabius: Prodit, inquit, se, quamlibet custodiarur, simulatio: nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet, ac hæreat, quotiès ab animo verba dissentiant. Secundo loco post divini Spiritus gratiam (cui primas partes tribuimus) pronunciandi facultas est:

Sup.
Cant.
Serm.
59.

est: quæ incredibile dictu est, quantum in dicendo dominetur: de qua, cum tam multa dicta sint, nihil est quod in hoc loco dicere amplius debeamus.

Tertio verò loco verborum copia paranda est: quam nisi multa eorum librorum lectione, qui patria lingua (qua in Concionibus utitur) scripti sunt, nullo modo tibi quisquam perfectè comparare poterit. Quæ res quam sit Concionatori necessaria, causis redditis explicandum est. Constat igitur summam Eloquentiæ in hoc sitam esse, ut dignitati rerum par sermo tribuatur: hoc est, ut unamquamque rem tantam dicendo faciamus, quanta est: ne sermo rerum pondere, & dignitate sit inferior. Sicut igitur umbra corpus: ita sermo naturam rerum sequi, & cum ea cohærere debet. Ad hoc autem præstandum duo sunt necessaria: alterum, ut eas res, de quibus dicturi sumus, toramque earum vim, atque naturam pro dignitate concipiamus: alterum verò, ut hoc ipsum quod mente concepimus, verborum, atque orationis ministerio plenissimè declaremus, ipsamque mentem nostram in auditorum animos quodammodo transmittamus. Hoc autem quam sit difficile præstare, exposito inter modum loquendi Angelorum, & hominum discrimine intelligi poterit.

Angeli enim, præferrim qui superioris Ordinis sunt, quæ admodum per pauciores species plura intelligunt, ita brevissima temporis mora conceptus suos alijs patefaciunt. Cæterum quod ad homines attinet, adeò angusta intellectus humani vena est, ut & longiori morâ ad plura intelligenda, multisque verbis ad ea explicanda egeat. Itaque Angeli ut vasa oris latissimi quidquid intra se habent, momento temporis effundunt: hominum verò mens, & lingua mentis interpretes, ut vasa oris angusti, guttarim. (ut ita dixerim) & longo temporis spatio unius rei naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum, ubi res ipsas perfectè conceperimus, multa verborum supellex in promptu habenda est, ut necesse non sit, dicentem ad singulos animi conceptus hæere, & velut ostiatim mendicare, quoniam modo illos afferre debeat. Nec multitudo solum verborum tumultuaria, atque promiscua, sed selectissima eorum copia paranda est, quæ significantissimè, & appositisimè mentem nostram expriment. Alia enim verba apertius, alia ornatiùs, alia signi-

significantius rerum naturam explicant. Sed illud adhuc difficilius, ut verba rebus accommodentur. Alia enim verba, rebus latis, alia tristibus, alia grandibus, alia atrocibus feruntur. Atrocibus namque verba ipsa atrocia, & auditu aspera conveniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in procinctu habendam, opus est (ut diximus) multa eorum librorum lectione, qui ornatisime patrio sermone scripserunt. Nec satis est multa tumultuarie, & propteranter legere, nisi diligenter, & eius linguæ phrasas, & idiomata, & verba omnia, quæ vel tropo aliquo à propria significatione detlexa sunt, vel quæ significantissime, aut aptissime rem exprimunt, observemus. Præcipueque insignes Metaphoræ, & Allegoriæ annotandæ quæ (quoniam unico, aut paucis verbis similitudinem quandam comprehendunt) incredibile dictum est, quantam orationi gratiam addant, quantumque ad res ipsas non modo explicandas, & ornandas, sed multo magis ad amplificandas, & augendas valeant: quando res magnas (quarum tamen magnitudinem non assequimur) rerum maximarum translatis nominibus explicamus: ut cum, verbi gratia, Dæmonem appellamus Leonem, Draconem, Serpentem antiquum, generis humani Hostem, Principem tenebrarum, truculentam bestiam, &c. Qua de causa libri Psalmorum, & Prophetarum metaphoris, & allegorijs ubique scatent.

Harum ergo insignium Metaphorarum magnam vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter, ac sobrie uti debet: ut videlicet neque metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura (quales quædam sunt ex Philosophiæ penetralibus excerptæ) ac multo minus, humilis: quales sunt, quæ ex rebus vilibus, & sordidis sumuntur. Nec longius etiam progrediatur, ut multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quod sit, ut cum multa, & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, improprie, & parum verecunde dicant. Nam oratio magna ex parte proprio sermone constare debet. Iuvabit autem memoriam hæc eadem in Libris, subiectis virgulis, aut signis aliquot, annotare: ut cum eadem relegimus, horum admonitu signorum

Ibidem pedem figamus, & memoriæ, atque imitationi, quod annotavimus, commendemus.

Nec Troporum gratiam solum, sed insignes quoque Figuras tam verborum, quam Sententiarum (de quibus in superiori Libro diximus) & quidquid postremo Artis est, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, ut artis præcepta varijs exemplis renovata, tenacius memoriæ habeant, & velut ante oculos habeantur, atque dicenti se vel non quaesita offerant. Qui verò diligentiores in hac parte sunt, insignia loca, quæ legentes observarunt, in Albeolo ad hoc parato scribunt: ut frequenti lectione ad eorum imitationem, quæ selegerunt, promptiores fiant. Quod cum alias, tum præcipue cum concionaturi sunt, facere debent: ut hac diligentia verborum copia illis facile suppetat.

§. I.

Cuius verò utilitatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, quod cum tria sint, quæ Eloquentiam pariant, nempe *Arts, Imitatio, & Exercitatio*: Lectio ad imitationem pertinet, quæ nobis ante oculos ponit, quid in dicendo sequi, & imitari debeamus. Sed operæpretium erit hæc ipsa quæ diximus, Fabij authoritate non solum comprobare, sed uberius etiam explicare. Is igitur quàm sit dicenti verborum copia necessaria, & quonammodo paranda sit, ostendit his verbis.

Hæc eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria: ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos *Exis*, id est habitus, nominatur, accesserit. Ad quam scribendo plus, an legendo, an dicendo conferatur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si quilibet earum rerum possemus una esse contenti. Verùm ita sunt inter se connexa, & indiscreta omnia, ut si quid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neque solida, aut robusta fuerit unquam Eloquentia, nisi multo stylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fuit. Qui autem scierit quo sint quæque modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam,

tiam, velut clausis thesauris incubabit. Et mox: Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam patandæ, quibus uti ubicumque desideratum erit, possit: ex constant copia rerum, ac verborum.

Sed res propriæ sunt cuiusque causæ, aut paucis communes: verba in universas paranda: quæ si rebus singulis essent singula, minorem curam postulerent: nam cuncta sese cum ipsiis protinus rebus offerrent. Sed cum alijs sint alia, aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque (ut ita dicam) in conspectu: ut cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio quosdam collecta, quæ idem significarent vocabula, solitos ediscere: quod facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset: quod, cum est puerile, & cuiusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum: turbam enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur, optima legendo, atque audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum: omnibus enim fere verbis, præter pauca quæ sunt parum veteranda, in oratione locus est. Et paulò post: Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima: nam & humilibus interius & vulgaribus est opus, & quæ nitidiorè in partevidentur sordida, ubi res poscit, propriè dicuntur.

Hæc ut sciamus, atque eorum non significationem modò, sed formas etiam, mensurasque norimus, ut ubicumque erunt posita, convenient, nisi multa lectione, atque auditione assequi nullo modo possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes à nutris nutricibus iussu Regum in solitudine educati, etiam si verba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt: Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita, ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis, & gladius: alia, quæ etiam si propria

pria rerum aliquarum sint nomina, tropicos tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum, & mucro. Nam per abusionem Sicarios etiam omnes vocamus, qui eadem eloquocumque commiserint: alia circuitu verborum plurimum ostendimus, quale est: *Et pressi copia lactis.*

Plurima verò mutatione figuramus: Scio, non ignoro: & non me fugit, non me præterit, &: quis nescit? Nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio, & video sæpe idem valent quod scio, quorum nobis libertatem, ac divitias dabit lectio, ut his non solum quomodo occurrerint, sed etiam quomodo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, video, ita de visu oculorum, intelligo. Deinde verò cum legendo, & audiendo verborum copia paretur, lectionem certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet: pudeat enim dissentire, & velut tacita quædam iracundia inhibemur plus nobis credere: cum & interim vitiosa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam, quæ non placent: sed è contrariò quoque accidit, ut optimè dictis gratiam prava iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sapius licet, sive dubites, sive memoriæ penitus affigere velis. Reperamus autem, & tractemus, & ut cibos mansos, ac prope liquefactos dimittimus, quod facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ, imitationique tradatur: ac diù non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, legendus est: sed diligenter, & penè ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perfectus liber utique ex integro resumendus, præcipueque oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Hæc omnia ad verbum ex Fabio.

§. II.

NUNC quas utilitates ex verborum copia Concionator sit assecuturus, paucis absolvam. Primum quisquis copiosam idoneorum verborum suppellectilem sibi

comparaverit, animi sui sensus plenissimè, atque significan-
tissimè (quod Eloquentiæ maximè proprium est) explicabit.
Cum enim (ut Philosophi docent) ea, quæ sunt in voce, sine
earum, quæ in anima sunt passionum notæ, qui his vocibus
abundaverit, easque velut ad manum assidua lectione ha-
buerit, facilius, & brevius, & significantius animi sui sen-
sam exprimet. Deinde etiam minori studio, atque labore con-
cionem adornabit. Facile enim qui verborum dives est, men-
tem suam vel dicendo, vel scribendo poterit explicare: qui
secundus, atque præcipuus post rerum inventionem labor est.
Postremò hic idem verborum apparatus hoc etiam præstat,
ut à metu, & trepidatione, qua Concionatorum multi la-
borant, magna ex parte liberi simus. Hic autem metus duo
gravissima incommoda parit, quæ totam penè vim dicendi
exhauriunt. Primum enim mentem dicenti eripit, quæ ti-
moris magnitudine oppressa, non satis providet, neque
quid dicere, neque quomodo dicere debeat. Hoc autem quid
aliud est, quàm sopito Governatori clavum in répestate com-
mittere? Mens enim orationis clavum moderari, & quæ di-
cenda sunt, excogitare debet: ne lingua mentem, sed mens
linguam præcurrat: quæ tamen metu urgente obruta, mag-
na ex parte acumine suo, & luce destituitur: atque ita agrè
admodum, quæ dicenda, providet. Idem etiam metus (ut
injectione diximus) pronuntiationi obstat: quæ maximam in di-
cente libertatem, atque ut ita dixerim) dominium requirit:
ut homo sui compos, eodem temporis spatio, & quid dicat,
& qua vocis figura, & varietate dicat, prudenter attendat.
Hanc autem in dicendo libertatem plenius assequitur, cui
verborum copia suppetit. Hæc enim præstat, ut in quavis
periodo, vel temere etiam cœpta, exitum tandem sine ullo
erroris, aut hæsitacionis dedecore, verborum copia suffragan-
te, invenire valeas. Quæ res magna ex parte dicenti timo-
rem adimit, cum sciat facile sibi paratum ad omnia offendi-
cula remedium. Quocirca non negligentè curanda ea res est,
quæ tot nobis ad dicendum adiumenta præbet.

Nemo tamen arbitretur hanc verborum copiam idèd
parari, ut multis nominibus idem significantibus rem eandem
(quod quidam nimis ineptè faciunt) exprimamus. Hoc enim
in loco fiat, inanissimum, & vanâ ostentatione plenum
est;

est: idèdque nihil magis veræ Eloquentiæ contrarium. Neque
etiam hoc quærimus, ut à communi sermone recedentes, se-
lectissimis verbis semper utamur. Hoc enim & curiositatis,
& vanitatis, & affectatæ Eloquentiæ significationem dat: &
ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hanc verborum co-
piam paramus? Sane ut & breviter, & facile, & (quod ca-
put est) significantissimè animi nostri sensum (ut paulò an-
tè diximus) exprimamus: idque sine ulla sermonis aut im-
proprietate, aut rusticitate. Ille autem verborum, & ora-
tionis ornatus maximè probandus est, qui res ipsas sequitur:
ut sermonis elegantia non aliunde ascita, sed cum rebus ip-
sis nata videatur. Imò verbum omne inusitatum, quodquæ
aliquam artis suspensionem præferat, non aliter quàm sco-
pulum in navigando fugiendum esse moneo. Indignissimum
quippe cordatis auditoribus videtur, ubi tam magna rerum
momenta versantur, de verbis magis, quàm de rebus esse
solicitem. Qua de re multa jam in superioris Libri initio ex
Fabij sententia diximus.

Hæc tam longa oratione prosequutus sum, quod mul-
tis experimentis edoctus, quantum facultas hæc utilitatis
ad bene dicendum afferat, intellexi. Non ignoro tamen ali-
quos citra hanc operam, imò verò citra ullum artis studium
ornatissimè dicere: atque ij præsertim, qui frequenti usu con-
cionandi copiosam verborum segerem sibi comparaverunt: sed
hi tamen (ut Fabius ait) excellentis naturæ, atque ingenij
sui imitatores habent paucos, negligentia verò quàm plu-
rimos. In hoc igitur arti operam damus, ut qui tam egregi-
am dicendi facultatem à natura non accepimus, artis bene-
ficio consequamur: & quod illis præclara indoles ingenij de-
dit, nobis ars, & industria conferat. Nam & illi ipsi, qui à
natura ad bene dicendum facti, & compositi sunt, multò
uberius, & ornatiùs id fecissent, si naturam arte, atque
disciplina juvissent.

Sed quoniam eorum librorum lectionem, qui patria lin-
gua scripti sunt, ad parandam verborum copiam conferre
diximus, meminere studiosus Concionator, Eloquentiam non
in verbis tantum, sed multò magis in sententijs esse. Quod
indicant non modo figuræ sententiarum (de quibus in supe-
riori Libro differuimus) sed etiam variæ amplificandi, pro-

bandi, narrandi, describendi, & exordiendi rationes, quæ in cæteris libris exposuimus: quæ non tam verbis, quàm Sententijs constant. Ut autem his quoque virtutibus oratio nostra excolatur, alios nobis Authores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chrysoctomum, Basilium, Græg. Nazianzenum, atque Nissenum Magni Basilij fratrem, cæterosque similes Patres: in quibus elegantissima oratoria facultatis exempla reperiemus. Utrique igitur Authores studiosè legendi, ut ex illorum lectione verborum copiam comparare, horum verò cæteras Eloquentiæ virtutes referre, atque imitari possimus. Sic enim fiet, ut his exemplis adiuti, aptè, atque ornate dicere valeamus. Rectè enim Fab: Omnis, inquit, vitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic Musici vocem docentium, Pictores opera priorum, Rustici probaram experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis deniquè disciplina initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus. Et herclè necesse est, ut similes, aut dissimiles bonis simus. Similem ratione natura præstat, frequentèr imitatio. Hastenus Fabius.

S. III.

ULtimo loco illud admonendum est, artis præcepta, atque horum Authorum lectionem sine stylo, & exercitatione scribendi (quod ad eloquendi rationem attinet) exigui admodum fructus esse. Hæc enim duo priora ad hoc postremum seu ad finem destinata sunt: quò sublato, necesse est illa frustrà esse. Quin & illa ipsa plurimum scribendi usu, & exercitatione iuvantur. Qua in re illud evenire videmus, quod Philosophi aiunt, nempe causas sibi invicem esse causas, hoc est, mutuis se auxilijs iuvare. Constat enim, artis præcepta, & bonorum Authorum lectionem magnopere ad usum scribendi, atque dicendi conferre. Nam & ars dux est, quæ dicendi rationem, ordinemque describit: & lectio, præterquam quòd artis præcepta confirmat, idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit, quod scribentes intueri, & referre possimus. Contrà verò stylus ipse præterquamquòd exercitatio-

ne ipsa facultatem dicendi parat, quid scribenti potissimum deest, hoc est, quibus præcipue verborum, aut Sententiarum ornamentis destitutus sit, re ipsa experitur. Quò fit, ut multò attentius, atque diligentius se in honorum Authorum lectione, & artis observatione gerat, ut inopiæ suæ lectionis opibus consulere valeat.

Qua ex re liquido apparet, verum esse quod dici solet, optimum dicendi Magistrum esse stylum; ideoque illum Fab: commendat his verbis: *Uel laboris, sic utilitatis etiam longè plurimum affert stylus.* Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem, ac Magistrum dicendi vocat. Scribendum ergo quàm diligentissimè, & quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis, alendisque seminibus fecundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & verba in labijs nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt. Illic opes velut sanctiore quodam arario conditæ, unde ad subitos quoque casus, cum res exigat, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici citò, proposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem: quæ nascendi quoque hæc fecerit legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentum continerentur. Hast. Fab.

Quantis autem multa sint argumentorum genera, in quibus Eloquentiæ Candidatus stylum exercere valeat, nulla tamen in re utilius exerceri poterit, quàm in aliquot Sanctorum Patrum elegantissimis scriptis patris lingua verrendis: quales sunt plurimæ D. Basilij Homiliæ, atque illæ imprimis, quas in laudem Gorgonij, & quadraginta Martyrum scripsit. Sic multa ex D. Chrysoct. verri possunt: ut Libri duo de Ratione Orandi, tres de Divina Providentia ad Stagiritem Monachum arreptitium, & sex item de Sacerdotio: in quibus Libris omnes Eloquentiæ virtutes, ac præcipue miras amplificandi rationes inveniet. In his igitur, aut similibus Scriptis vertendis Ecclesiastes non modò stylum exercebit, atque formabit, sed multa etiam, & præclara Orationis ornamenta deprehendet, ad quorum exemplar ip-

se sua, cum aliàs scripserit, effingere curabit. Horum autem Eloquentissimorum Patrum, aliorumque similium exemplo, ut hoc obiter admoneamus, intelligere licebit, nequaquam Rhetoricæ Artis præcepta divino Spiritui obstitere, cum utrumque in his Viris Sanctissimis videamus: qui & Dei Spiritu pleni, & artis, atque eloquentiæ studijs instituti, artificiosissimè, & elegantissimè scripserunt. Legat qui volet D. Cypriani sermonem de lapsis, & dubitare meritò poterit, quid in eo magis mirari debeat, an summam Eloquentiæ vim, an flagrantissimum charitatis, & pij doloris affectum: quo miserandum lapsorum casum, & ruinam mœstissima Oratione lamentatur. Ars enim diuturna consuetudine in naturam quodammodo versa, & intellectus jam pridem artis præceptis imbutus, non tam ex arte, quam ex se ipso, quæ dicenda sunt, arte inconsulta providet: ideoque non modò divino Spiritui mentem hominis agenti, atque inflammanti non obstitit, sed illi etiam ministerium vocis accommodat, ut flammam suam verborum copia suffragare, foras emittat. Quod ideo dixi, ne me quicquam tot præceptis tradendis Divino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum apponere arbitretur: præsertim cum primum jam, & summam locum cum huic Spiritui tribuerim.

§. IV.

Quartum inter hæc locum Inventioni damus: quæ licet primæ naturæ sit, quia tamen in eloquendo materiæ vicem obtinet (quæ elocutionis, atque pronuntiationis virtutibus, seu formis quibusdam, ut ante diximus, excolenda, & velut informanda est) posteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, cum passim cernere liceat, præclara quorundam Concionatorum inventa, si elocutionis, & actionis gratia destituantur, auditoribus parùm grata, ideoque minùs utilia esse: vulgaria verò, & quotidiana penè consuetudine detrita, si his virtutibus illustrentur, ab eisdem maximè probari. Inventionis autem primæ virtus est Electio: quam (ut Fabius ait) multi ab inventionis nomine tanquam novam Orationis partem secreverunt: tantùm illa illa momenti esse putabant. Ad eam verò pertinet, ut non

vul-

vulgaribus inventis contenti simus, sed optima, & ad id, quod efficere volumus, accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorundam ingenia, qui res insigniores prætereuntes, aut earum vim minimè assequentes, vulgarissima quæque, & rudibus etiam pervia confectantur. Quæ in re vis ingenij, & acumen maximè desideratur: quòd faciat, ut instar periti aurificis prudenter metallorum valorem, & dignitatem expendamus, & purum ab adulterino auro discernamus.

Sunt autem multi, qui ingeniorum suorum inventa, quamlibet rudia sint (philautia communi generis humani morbo decepti) plusquam par est, diligant: parentum more, qui liberos suos quamvis deformes, & amore suo dignissimos, & pulcherrimos judicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multò rectius de inventis poterit judicare. Quamvis non desint alij, qui adeò longè ab hoc affectu absint, ut nihil illis suum placeat. Utrumque autem vitium, & omnia sua amare, & nihil. Et nescio (inquit Fabius) utros peccare validius putem: an eos, quibus omnia sua placent, an quibus nihil suum placet. Præclara autem inventa, & selectæ sententiæ hoc etiam præstant, quod dicentis animi splendore, & dignitate sua afficiunt: qui sic affectus, facile, & commodissima verba, & dicendi figuras rei accommodas eligit, quibus quod ipse animo concepit, enunciet. Quid, quòd hic ipse affectus non modò facultatem ad eloquendum, sed vim etiam, atque animum ad agendum confert: ut quem ipse affectum animo conceperit, in animos auditorum ipsa actionis vi, atque calore transfundat? Quomodo ergo Philosophi dicunt, formas rerum corporearum, ex materiæ sinu, & potentia educi: ita planè ex præclara aliqua, & insigni Sententiæ duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet, & actionis educitur.

Alterà verò Inventionis virtus est, ea potissimum dicenda eligere, quæ & argumenti natura, & auditorum conditio, & necessitas postulat. Ex his autem duobus aptè dicendi ratio præcipue sumitur: quamvis diligentius auditorum, quam argumentorum cura habenda sit, ad quorum institutionem tanquam ad scopum tota oratio dirigenda est. Quod multi non attendentes, & quid argumenti natura exi-

Ccc

gat,

gat, solùm perspicientes, longius in ea re, quam pro auditorum commoditate progressi, eosdem penè vacuos, manesque relinquunt. Sic nonnulli Pharisaorum adversus Dominam calumnias, & odium persequentes, cum multa sese illis loca ex Evangelica Historia in eandem sententiam offerant, ea omnia congerere, & accumulare student, in eaque re vel totam, vel maximam concionis partem, auditorum institutione neglecta, infumunt. Tales autem velut in ipso itinere positi, & rerum, quæ in via sese offerunt specie capti, quò tenderent, oblitici sunt. Omnia enim, quæ dicimus, ad bonos mores instituendos, & malos revellendos conferenda esse constat. Id ergo solum dicendum est, & tantum in eo immorandum, quantum ad hanc finem conducat. Itaque ut fabri lignarij, & cæmentarij adamusim omnia expendunt, quæ molliuntur, neque quidquam probant, quod vel parum ab ea desleat: sic Ecclesiastes hanc semper ante oculos sive amusim, sive scopum proponat: neque quidquam quamlibet novum, aut subtile, aut auribus populi gratum ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum non pertineat. Aliàs prodicionis se reum existimet, si causam Christi, & animarum agens, rem suam magis, quam Christi curet, suiq; magis, quam salutis animarum rationem habeat.

Ad hanc autem observationem spectat, ut pro auditorum varietate sermo dicentis accommodetur. Qua de re sic Div. Greg. Ut (inquit) longè ante nos reverendæ memoria Greg. Nazianzenus edocuit, non una, & eadem exhortatio cunctis congruit: quia nec cunctos par morum qualitas attingit. Sæpè namque alijs officiant, quæ alijs profunt: quia plerumquæ herbe, quæ alijs pabulum, alijs necem inferunt, & levis sibilus equos mitigat, & catalos instigat: & medicamentum, quod hunc morbum mitigat, alteri vires jungit: & pastus, qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium, formari debet sermo Doctorum, ut sua singulis congruant, & tamen à communi ædificationis arte nusquam discedat. Idemque rursus in eodem libro de hac virtute sic ait: Lingua nostra bonis fomentum sit, pravis aculeus: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, desides hortatu succendat, refugientibus suadeat, asperis blandiatur, desperatos consolatur: ut

Greg.
In Prol.
3. part.
Rast.

qui

qui Doctores dicimur, viam salutis gradientibus ostendamus.

Ut autem Ecclesiastes hæc ipsa commodè præstare valeat, diligenter mores hominum, apud quos dicit, & publica item vitia, quæ maximè in populo grassantur, perspicit, atque etiam in chartis descripta habere debet, eorundemque vitiorum medicamenta, & remedia: ut ad hæc ipsa omnis ejus oratio dirigatur, & quocumque in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit ad hæc illi rursùm esse redeundum: frustra enim dici videtur, quidquid extra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maximè præstare solent, qui ita se huic officio dederunt, ut in eos fidelis operarij nomen (quo illos Dominus in Evangelio appellavit) cadere meritò possit. Hi namque non modò concionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis penitentium confessionibus audiendis, salutis animarum continenter incumbunt. In his autem non modò communes hominum mores, & vana studia, & communia scelera quotidie addiscunt, sed etiam (quod maius est) iustam animo indignationem, piamque malorum compulsionem adversus ea concipiunt. Quo fit, ut maiore adversus illa impetu, & ardore declament. Quin etiam quæ sint vera, & salutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere assequuntur: quando de huiusmodi morborum medicamentis quotidie tractare, & cogitare coguntur. Nec communia solum vitia, quæ in populo grassantur, sed perverfas etiam de rebus opinioniones, & sophisticas, atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiuntur, ibidem addiscunt: & adversus illas gravissimarum rationum præsidia comparant. Est apud nos insignis quidam Concionator, cuius hoc vel præcipuum studium est, vulgares, atque fallaces perditorum hominum opiniones, atque sententias, quibus ipsi vitia sua tventur, acerrimis rationibus confutare, atque proscindere. Cum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut prava aliqua persuasio antecedat, consultissimum est, securim ad radicem apponere, ut omnis plantatio, quam non plantavit Pater Cælestis, radicibus evellatur. Harum autem sive opinionum, sive vitiorum cognitio facit, ut & aptissimè dicamus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandoquidem attentius ea homines audiunt, quæ ad se maximè pertinere intelligunt.

Ccc 2

Quæ

Quæ autem cautio in huiusmodi vitijs carpendis adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis venena, aut alicuius gravis offensionis materiam populo præbeamus, Concionatoris prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, cum aut Præfectorum, aut Prælatorum suorum mores accusant. Sæpe namque hi vel levibus causis inducti, vel privatis affectibus incitati, falsâ in illos crimina intendunt: quibus Concionatores fidem adhibentes, ea statim in concionibus sine ullo gravi delationis testimonio, aut examine criminantur: qua quidem re non levem contra se maiorum suorum indignationem, atque invidiam constant: & non modo apud illos doctrinæ fructum, sed fidem etiam amittunt. Quò circa nullibi magis, quàm in aliquarum personarum vitijs perstringendis Concionatoris prudentia desideratur: ne vel dicenda sciat, vel non dicenda temerè effutiat.

Dissimili autem ratione, sed non minori fortasse incommodo peccant, qui disterijs & fecerijs populum ad risum movent. Hi namque in se ipsos iniurijs sunt, quandoquidem sibi in dicendo fidem abrogant: cum nemo credat illos ex animo à vitijs deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plausum, atque risum populi captare student. Hinc D. Hier. illum Esaiæ locum explanans, Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt, sic ait: Ille est Doctor Ecclesiasticus, qui lachrymas, non risum movet: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem. Et ad Nepotianum: Docente re, inquit, in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus susciterur: lachrymæ auditorum laudes tuæ sint.

Illud etiam Concionator admonendus est, ut nimiam subtilia, & quæ populi captum excedant, silentio premat: frustra enim dicitur, quod non intelligitur: qui verò contra faciunt, magis se ipsos venditare, quàm populum docere student. Hinc D. Greg. locum illum Beati Iob exponens: Super ipsos stillabat eloquium meum, sic ait: Debet Prædicator inspicere, ne plus prædicet, quàm ab audiente capi possit: ne dum parvis sublimia, & non profutura iungit, se magis curet ostendere, quàm auditoribus prodesse.

Ultimo loco illud adiiciendum, hæc ipsa quæ diximus, sine

sine pertinaci studio, atque labore non ita multum iuvare. Non enim hic vulgarem, ac trivialem Concionatorem, sed singularem, maximeque hominibus salutarem instituimus. Quòd si Cicero nullam iudicat Eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum Eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta sint, quæ admirationem commoveant: quid de Christiana Eloquentia sentiendum est, quæ tota in altissimis, admirandisque cœlestis philosophiæ sacramentis explicandis versatur, quæque non tam verborum, quàm rerum pondere, & maiestate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Evangelici Concionatoris ignominia erit, si suspensos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quàm admiranda mysteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inertis orio, atque signitie, sed pertinacis studio, atque labore pervenitur. Nam & multa, & varia in omni vita legisse opus est, & multo labore, ac studio unaquæque concio apparanda est.

Hoc enim studio se Demosthenes ad dicendum componebat. Unde de eius orationibus vulgo dicebatur, quòd lucernam offerent: eius videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo norantes. Quod quidem vulgi testimonium ipse confirmavit, qui discipulare solebat, moleste se ferre, si quis Fabrorum ferrariorum, aut aliorum Opificum antelucanas eius vigilias antevertisset. Idemque rogatus, quâ ratione tantam Eloquentiæ vim comparasset: Plus, inquit, olei quàm vini absumendo. Hoc igitur studio, ac labore id assequutus est, ut cum inter Græcos Oratores locum assequeretur, quem inter Latinos Cicero: quin & is (ut Fabius ait) Ciceronem ipsum, quantus est, fecit. In quem Ciceronem (ut D. Hiero. in Epistola quadam scribit) pulcherrimum illud extat Elogium: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus Orator, tu illi ne esset solus. Utrumque autem flagrantissimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitavit. Nobis verò non licet hoc affectu, atque animo huic studio incumbere, quibus lege prohibitum est, ne offeramus Domino sacrificium igne alieno. Quo circa ignem illum, quem super Apostolos Dominus misit, assiduis ab eo præcibus postulare debemus, ut ardentissimo eius gloriæ,

ria, & fraternæ salutis amore incensâ, nihil non faciamus, nullumque studiorum laborem recusamus, quò multorum animas salutis nostræ Auctori Christo lucrificamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaque cura, & studio opus est, ut egregiam concionem rebus, & verbis instructissimam parare valeamus. Quò quidem studium gravi molestia non caret, cum eadem sæpè repetere, & memoriæ mandare necesse sit: quæ res fastidio, & molestia non caret: quam tamen flagrans in Christum charitas superare debet.

Nequè verò quisquam satis se ad concionandum instructum putet, si præclaras insignis alicuius Viri Conciones apud se retineat. Nemo enim manus hoc tractare pro dignitate poterit, nisi quæ aliunde congestis, ita cum animo suo verset, ac volvat, ut ex alienis multarum rerum adiectione, tractandique ratione sua quodammodo faciat: ut videlicet non aliunde ascita, sed domi suæ nata videantur: quod levis operæ, atque negotij est. Quò autem is, quem imitari studet, in hac dicendi facultate præstantior est, eò est difficilijus humili ingenio sublimia aptare. Hoc enim perinde est, ac si quis aurea Saulis arma exiguo Davidis corpori accommodare velit. Hæc sunt igitur, quæ studiosus Concionator providere ante omnia debet, quò fideliter munus suum administrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

CAPUT XIII.

QUA RATIONE ECCLESIASTES

Concionem adornare debeat.

His ita constitutis, quoniam modo Ecclesiastes concionem adornare, & scribere debeat, breviter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in 2. huius operis Libro numeravimus, tres esse ad scribendum necessarias, Inventionem, Dispositionem, & Elocutionem. Primus ergo labor est invenire, quid dicas. Hanc autem inventionem dabit primum quidem parata antè facultas & sententiarum thesaurus: deinde inveniendi ars, de qua in

superioribus Libris discernimus: tum præterea diligens, & studiosa lectio, quæ præseari labore inventionis opes augere solet. Sed quoniam de inveniendi ratione modò diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quò Ecclesiastes pium mentis affectum, quatenus fieri possit, huic præsentì lectioni adiungat: ut quem ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quò ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo suo verset, atque retractet, nec oblatam pij affectus occasionem vacuum abire sinat. Ea verò omnia, quæ vel legendo, vel meditando invenerit, brevissimè in chartula describat: quo videlicet in prospectu cuncta, quæ invenerit, habeat: ut commodiora ex illis eligeret, & in ordinem redigere possit.

Post Inventionem, proxima dispositionis cura est. Ubi enim ex tumultuaria illa rerum congerie, & veluti sylva aptissime elegerit, ea in ordinem disponere, & suis in locis collocare necesse est. Quò ita facere debet, ut nihil in Sententijs aut Scripturarum testimonijs afferendis detortum, nihil sit violentum: sed omnia suis in locis aptè collocentur, & velut ad numerum cadant: ut non aliunde ascita, sed cum rebus ipsis nata videantur. Quam rem D. Chrysol. diligentissime observare solet. Hanc autem Orationis partem prudentia maximè, & iudicio constare, Author est Cicero. Quæ verò arte tradì possunt, in 4. huius operis Libro expoluitur: ad quem locum studiosum Concionatorem remittimus.

Ubi verò inventa disposuerimus, postremus, ac maximus Elocutionis labor sequitur: quæ est velut ultima Inventionis forma. Prior enim forma est dispositio, quæ velut corporis ossa iuncturis distincta, suis locis aptat: posterior verò Elocutio est: quæ (ut suo loco diximus) carnem, & sanguinem, & colorem suum, ac speciem ossibus, ac nervis addit. Huius autem Elocutionis velut parens quædam cogitatio est: à qua omnis Elocutionis vis, ornatusque procedit. Ut enim Pictores quam imaginem effingere volunt, mente prius concipiunt, cuius exemplar manus sequitur: sic Concionator res primum concipere pro dignitate debet, ut deinde calamus præpositi exemplaris ductum, ordinemque sequatur. Quæ quidem similitudine intelligimus, talia esse, quæ propo-

sito exemplari fiunt , quale exemplar ipsum est. Quid enim ex depravato exemplari , nisi depravatum opus consequi potest ? Quò fit , ut quisquis res optime conceperit , sit etiam eas optime dicturus. Verissimè enim dictum est : Si rem potenter conceperis , nec Facundia dicendi , nec Sermo te deseret ullus. Huic ergo cogitationi se totum Ecclesiastes tradat. Hæc enim (ut Fab. ait) paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsi noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò , quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit , sed verba etiam copulat , totamque ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Hactenus Fab.

Ad hanc igitur cogitationem & tempora , & loca idonea captanda sunt. Tempus autem vel antelucanum, vel nocturnum , cùm nec familia peritrepit, nec tumultus ullus partem nobis mentis eripit , commodissimum est. Loci quoque solitudo, & obscuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorem. Sacer verò locus , & is in primis in quo Sacra Eucharistia adservatur , super omnes alios aptissimus est. Sacramentalis enim Christi Domini præsentia miro modo pij hominis mentem & componit , & afficit , & ad salutaria, atque utilia magis , quàm curiosa , & subtilia cogitanda inducit. Hoc tamen admonendum , ut cùm primum ea, quæ paravimus , cogitare cum animo nostro cœperimus, ab ijs præcipuè cogitandi initium faciamus, quæ animum nostrum maxime, cùm legerentur , commoverunt , quæque auditoribus maxime salutaria esse intelleximus. Hæc namque facillè pectus nostrum , ut ante fecerunt , incendunt : quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio usque ad finem cogitanda magis apta erit. In hac autem cogitatione danda nobis opera est, ut quoties argumentationem aliquam fuerimus persequuti, aut mysterium aliquod explicaverimus, ad officij nostri scopum , hoc est , ad christianæ vitæ institutionem , aut pium animorum motum , hæc ipsa , quæ diximus , quatenus fieri possit, convertamus. Illa etiam, quæ grandis figuræ materiam esse in superiori Libro diximus , ubi locus postulaverit,

tractanda erunt. Hæc enim ad flectendos auditorum animos potentissima sunt. Flectere autem, esse inter tria Concionatoris officia præcipuum , ex D. Aug. sententia superius diximus. Ad hoc autem Orationis cursum assidue vertere , & utilissimum , & laudatissimum , & cordatis auditoribus, populoque gratissimum est : cùm omnibus ferè, natura docente persuasum sit , Concionatoris officium ad christianæ institutionem , & morum correctionem institutum esse.

Hanc porrò cogitationem stilus deinde feliciter , & facillè sequetur. Ut enim D. Hiero. ait : Quæ benè scimus, benè & loquimur. Ea autem benè scimus, quæ diu multumque cum animo nostro retractavimus, in eisque penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidem, quandiu stilus formatus non est , expediet sanè totam concionem patria lingua ad verbum scribere : quanquam hic nonnihil periculi est (nisi diligenter pronunciandi leges attendamus) ne omnia uno vocis tenore pronunciemus : ut ij faciunt , qui ea , quæ memoria complexi sunt , recitare solent. Ubi verò stilus ipse assidua exercitatione vires collegerit, tunc scribendi laborem moderari oportebit. Quæ enim plana , atque facilia sunt, breviter sive latino, sive patrio sermone scribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore Concionator commodè explicare. Loca verò difficiliora oportebit eo modo scribere, quo dicenda sunt. In quo genere ponimus membra illa, atque comparia , quibus D. Cyprianus frequentissimè , & elegantissimè utitur, qualia sunt illa : Evangelica præcepta, Fratres dilectissimi , nihil sunt aliud quàm magisteria divina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis : quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt , ad cælestia Regna perducunt. Idemque rursus ad Donatum : Tenacibus semper illecebris necesse est (ut solebat) vinolentia invitet, inflet superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Hactenus ille. Huiusmodi ergo orationes , si quando inciderint (incidere autem aliquando, quoniam sunt venustissimæ, debent) prius quidem ad verbum scribendæ , & memoriæ etiam , ne nos sermo destituat, fideliter sunt commendandæ.

CAPUT XIV.

QUOMODO ECCLESIASTES PRÆPARARE
animum suum debeat, quando Concionem habiturus est.

T huic institutioni nostræ finem apponamus, illud etiam scribendum esse iudicavi, quonam modo Ecclesiastes præparare animum suum debeat, cum iam iam concionaturus est. Ut enim disciplina venatoribus est, accipitres ad invadendam prædam inædia præparare: ita nos ad hanc spirituales animarum venationem (de qua Dominus apud Hieremiam meminuit) compositis animi affectibus præparari debemus. Ad hoc autem primum est, ut ea nocte, quæ Concionis diem antecedit, in oratione perseveremus, suppliciter illum obsecrantes, qui Sapientiæ Author & Governator est: in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri: illum, inquam, qui linguas infantium difterras facit, ut feliciter sermonis nostri cursum ad nominis sui gloriam dirigat, & nobis quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi studium clementer impertiatur. Novi pijissimi quendam Concionatorem, qui non modo falsis lachrymis, sed cæso etiam verberibus corpore, hæc ipsa à Domino postulabat. Sequenti vero die sacra dominici corporis, & sanguinis Mysteria quanta poterit animi submissione, atque devotione celebret: detque operam, ut devotionis calorem, quem ex sacra celebratione Domino aspirante conceperit, secum ad suggestum deferat. Plurimum enim hoc ipsum ad bene dicendum iuvabit.

Ubi verò suggestum conscenderit, priusquam dicendi initium faciat, quæ dicturus est, omnia ad communis Domini gloriam, & animarum salutem dirigat, suppliciterque ab eodem misericordiæ Parente poscat, ut nihil ante oculos suos, nisi sola eius gloria obversetur. Indignissimum enim est, ubi tam magna rerum momenta versantur, ubi Deus ipse, cuius causa agitur, præiens a se, ad inanem popularis auræ plausum, posthabito mundi iudice Deo, oculos desistere. Hæc igitur in parte Ecclesiastes Armeniæ inclitæ fœminæ fidem, atque pudorem imitari studeat, quæ à Cyri convivio domum

rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus, interrogata à viro, quid de Cyri dignitate sentiret, ait: A te, mi Vir, oculos nunquam deflexi; itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur fœmina hæc, præsentem Viro, ne in Cyrum quidem, & Regem, & forma præstantem oculos conijcere ausa est; quis ferat, præsentem seculorum Rege, ad inanes vulgi rumusculos mentem convertere? Et quoniam sæpe hostis antiquus, velut ex insidijs occupatum, Concionatorem adoritur, dum inter dicendum latenter vanas ingerit cogitationes, ipse antequam dicere incipiat, quidquid dicenti sibi vanitatis obreperit, initio adiuret, atque detestetur, Deoque mentem suam puram, castamque exhibeat. Quod ut præstare rectius valeat, Christum Dominum ad iudicium, Sanctorum millibus stipatum venientem, seque ante illum tumulo conditum in adverso pariete cogitatione depingat, ut hinc superni Iudicis timor, inde mortis paulo post futuræ metus Concionatoris mentem à periculosissimo, & occultissimo inanis gloriæ flatu incolumem servet, quæ (ut D. Bern. ait) leviter quidem volat, leviterque penetrat: sed non leve vulnus ingerit.

Ut autem & alacrius, & purius munus suum aggrediat, mirabilem eius fructum, atque utilitatem, quam in primo huius operis Libro exposuimus, ad mentem revocet: quam novo hoc exemplo utcumque explicare tentabo. Fingamus esse Principem aliquem pietate, & virtute præstantem, eundemque non solum opibus, sed etiam misericordia, & benignitate divitem; qui inter cætera virtutum insignia, hoc etiam habeat, ut septimo quoque die mille pauperes in domum suam convocet, certamque pecuniæ summam in uniuscuiusque sinu ad inopis vitæ sustentationem condat. Quis non hunc Principem summis laudibus efferret? Quis non hoc opus & Deo pauperum amatori gratissimum, & Principi maxime salutare esse non videat? Si hoc igitur opus eximijis laudibus dignissimum est, quibus, quæso, laudibus pij Concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus dominicis, proposita ante se frequenti hominum turba, non pecuniam perituris corporibus profuturam, sed animabus spirituales alimoniam, vitæ pabulum, & salutis æternæ poculum subministrat. Unico enim vocis ministerio omnes altan-

tiū animas reficit, erudit, consolatur, & illuminat: & ita illuminat, ut cum ad omnes doctrinæ lumen pertingat, non minus unicuique luceat, quàm si solus ille hoc beneficio rueretur.

Hoc etiam tempore duo illi, antequam dicere incipiat, providenda sunt, Elocutio, & Pronunciatio: hoc est quoniam modo animi sui sensa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronunciare debeat. Ad illud autem hoc præcipue spectat, ne lingua mentem præcurrat, ne verba in labris tantum nascantur, sed ab imo pectore cum iudicio progrediantur. Ut enim musices periti mente prius dictant, quod manus pulsando exequitur (mens enim magistra, manus vero ministra obsequens est) ita Vir Eloquens sollicito, & prudenti iudicio providet, quæ deinceps lingua prolatura est. Qua ex re liquet, quàm libera ab omni metu, & perturbatione mens esse debeat, quæ uno, atque eodem temporis spatio sermonis velocitatem, & linguæ volubilitatem antevertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioquin nisi dicendi Magistra mens omnia præveniat, nihil neque prudentè dici, neque aptè pronunciari poterit. Qua de causa Concionis exordia, quandiu dicentis animus non incaluit, submissa, & intervallis longioribus distincta esse debent, quò ad providenda, quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paulatim enim animus dicendo incalcescet, quo tempore facilius omnia se se dicenti offerent. Hic enim mentis ardor, si rectorem habeat, magnus dicendi magister est.

Maius autem est moderandæ actionis negotium. Elocutio enim antecedenti labore, ac studio iuvarur: at Pronunciatio tota præsentis temporis est. Ex universa autem illa pronunciandi ratione, quam superius tradidimus, hæc sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa æqualitatis, & inæqualitatis vitia, quæ ibidem perstrinximus, fugiat. Deinde verò curet, ut distinctè, aptè, atque ornate, quæ dicenda sunt, pronunciet. His enim virtutibus tota rectè pronunciandi facultas continetur. Sic enim fiet, ut Pronunciatio, quemadmodum elocutio, emendata, dilucida, apta, & ornata sit. Et quidem distinctè dicimus, cum intervallis suis Orationis partes, & membra, articulosque distinguimus. Aptè verò cum & sententijs, & verbis suam vocis

figuram, & corporis gestum accomodamus: quam rem paulò antè copiosè tractavimus. Ornate verò pronunciamus, cum damus operam, ut vocem ipsam cum naturali quadam suavitate fundamus: quæ videlicet nulla asperitate auditorum aures lædat: quas si non demulceat, certè non exasperet. Hoc autem præstare facilius poterunt, qui clara, & inavi voce à natura donati sunt: si hanc in pronanciando curam non neglexerint. Vocis autem acrimonia non semper, sed cum res postulat, utendum est: quæ ne languescat Oratio, non infrequens esse debet. Quæ in re impetus hic, & ardor animi (ut antè diximus) sic regendus, & moderandus est, ne arteriæ lædantur, & vox incondita quadam, & insuavi asperitate aures offendat. Has igitur præcipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas ut uno, simplicique intuitu contempletur, non erit inutile, si forte insignem aliquem ætatis suæ Concionatorem audierit, aut quemvis alium, citra Concionem, hæc pronunciandi virtute præstantem, eum sibi ante oculos ponat: imo & eius effigiem in adverso pariete depingat. Sic enim fiet, ut sola hac imagine antè oculos posita, tota pronunciandi ratio (quæ multis, ut antè vidimus, præceptis constat) hoc uno intuitu sibi offeratur. Quòd si duos etiam, varijs inter se dicendi, pronunciandique virtutibus insignes audierit, eos etiam antè se simili ratione statuat: ut multæ virtutes, multaque agendi præcepta sub hac specie sese illi obijciant.

Illud autem providere diligentissimè debet, ut cum dicit, totamque vim cogitationis ad bene dicendum conferat, partem etiam cogitationis Pronunciationi tribuat. Dantur enim in intervallis morulae quædam, in quibus citrà elocutionis iacturam hoc etiam provideri possit. Mens enim, quæ magno divinitatis beneficio mortalibus data est, tantam habet vim, ut eodem temporis spatio, & quid dicere, & quomodo dicere, & quemadmodum rebus, quas dicit vocis figuram, & corporis gestum accomoder, animadvertere possit. Si enim ea rectè prius fuerit instituta, hæc omnia providere ita potest, ut prima illa dicendi cura alias non excludat.

P E R O R A T I O.

Hæc habui, candide Lector, quæ de Ratione Concionandi dicerem, plura, quæ mihi se se ingerebant, dicturus, si per alias occupationes, & impedimenta licuisset. Sed hæc tamen (ut arbitror) studioso Concionatoris fatis erunt, ut cætera ipse per se invenire, atque observare queat. Verè enim à Salomone dictum est: Da Sipienti occasionem, & addetur ei Sipientia. Audio etiam insignes aliquot Viros hac nostra ætate præclara volumina de Concionandi Ratione edidisse, quæ nondum ad manus meas pervenerunt: quæ moneo diligentè evolvi. Sic enim fiet, ut hæc divina Facultas multorum inventis, & accessionibus aucta, numeris omnibus absoluta sit. Hac enim ratione Disciplinas omnes crevissent, & ad perfectionis culmen pervenisse, Aristoteles author est. Multorum autem inventa, atque observationes ad concionandi officium esse necessarias, officij huius excellentia declarat: cuius nescias æstimare, maior ne utilitas, an difficultas sit. Quam rem insignium Concionatorum raritas, quam in omnibus se-

culis,

culis, ætatibusque videmus, non obscure declarat. Nec maior olim Oratorum copia, quam seculo nostro insignium Concionatorum fuit. Ipse enim Eloquentiæ Parens Cicero in primo de Oratore libro plurimos & Philosophos, & Mathematicos, & Iurisperitos, & Musicos, & Poetas, & belli Duces in sua quoque facultate præstantissimos in sola Urbe Roma fuisse memorat: cum tamen singulis ætatibus vix singulos tolerabiles Oratores extitisse dicat. Cuius rei causam esse docet multiplicem rerum omnium scientiam, variasque ingenij, & naturæ dotes, quæ ad Orandi munus feliciter obeundum requiruntur: inter quas pronuntiandi, & agendi gratiam numerat: quæ sola ipsa (ut idem ait) quanta sit, Histriorum levis ars, & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Hæc igitur omnia ad perfectam huius muneris functionem ita requiruntur, ut si unum aliquod eorum desit, Facultas dicendi mutila, & manca; si verò sola Pronunciationis gratia desit, nulla futura sit. Deest enim instrumentum, & organum, quod animi nostri sensus, atque conceptus ad auditorum aures commodè perferat. Cum sint au-

tem

tem tres præcipuè Concionatoris partes, In-
ventio, Elocutio, & Pronunciatio, & de In-
veniendi ratione multi multa dixerint, Nos
omissas ab alijs partes, Elocutionem, & Pro-
nunciationem copiosius persequi volumus:
quòd hæ ab alijs neglectæ ad Concionandum
maximè necessariæ sint. Boni ergo, candidus
Lector, operam nostram consulat: quæ si pa-
rùm utilis visa fuerit, hoc tamen præstabit,
quòd Eruditorum ingenia ad utiliora, & me-
liora inveniendâ exacuet: quod abundè
magnum laboris nostri præmium
existimavimus.

*Favus mellis composita verba: dulcedo
anima, & sanitas ossium.*

*Qui sapiens est corde, appellabitur prudens:
& qui dulcis eloquio, maiora percipiet.*
Proverb. 16. vers. 21. & 24.

Explicit Ecclesiasticæ Rhetoricæ,
sive de Ratione Concionandi
Liber.

INDEX

RERUM NOTABILIVM, QUÆ IN HOC OPE-
re continentur, & ex his, quæ ab Authore do-
centur, & ex his, quæ ab ipso ex alijs aducun-
tur, in antiqua editione equidem desideratus:
nunc pro hac Pampiloni in Concionatorum
gratiam à *Studiofo quodam* ex integro elaboratus

A

Academia Eborensis laudatur. Epist. Dedicatoria.
Accediosi Megachi ampla descriptio. Pag. 136.

Accommodatio. Vide *Descensus*.

Actio, sive gestus corporis Rhetoricæ pars. pag. 325. Eius divi-
sio in vocem, & gestum: illam in dicendo dominari cenlet
Cicero, pag. 329. Actione Q. Hortensius Ciceronis æmulus scrip-
tis inferior. Ibi. Si ab oratione dissentiat, verbis fides detrahitur.
pag. 342. Nimirum actiosa non minus, quàm languida deformis.
pag. 348. Eius quidam motus indigni, usitati tamen reprehen-
duntur. Ibid. Actione, & voce aliorum dicta, & facta
nimirum imitari, valde indignum Concionatori, licet audito-
ribus placeat. Ibi Ad componendam actionem pulchra præcep-
ta. pag. 342. Eius vitia numerantur. pag. 347. sit leqg. singu-
lorumque membrorum, quibus communiùs peccatur carpuntur
defectus. Ibid. Vide propriis in locis: & V. *Gestus, Vox, Pre-
nuntiatio*.

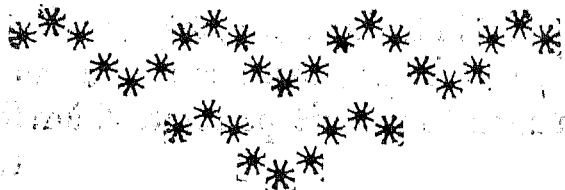
Acrimonia initio Concionis indecora, continuata vitiosa. 346.

Adagia sententiis annumeranda: ac humilia fugienda. pag. 90. Ibid.
Omnia bona mea mecum porto amplifidatur pag. 189. Hoc: *Radiu*
dicite, modo clarius acceptandum. pag. 214.

Adhortatio quid: eius exempla, & quando ea utendum pag. 263.
qualiter pronancianda: & exempla ad hoc. pag. 357.

Etc

Ad-

INDEX.

- Adiunctio figura quid: & eius exempla. pag. 242.
 Admiratio quid, & eius exempla. pag. 162. & seq. qualiter pronun-
 ciancia exempla declaratur. pag. 356.
 Admiratio quid: & eius exempla. pag. 164. qualiter pronun-
 cianda, & exempla ad hoc. pag. 355.
 Adulterii genus proximum, & remotum. pag. 53.
 Affectatio fidem adimit dicendi. pag. 232.
 Affectus commovere debet Concionator: amplissima exempla.
 pag. 77. quomodo excitandi. pag. 149. Erga res spirituales non
 nisi à Deo. pag. 151. Et qui sint proprii Concionatoris præ-
 Ofatore. pag. 152. Quisque Concionum modus aptior illis per-
 moveandis. pag. 158. Non tan scripto, quam vultu exprimen-
 dis. pag. 325.
 Allegoria quid: speciosum genus, & exempla. pag. 224. Supra
 Tropologiam dignitas, & ad usum eius regula. pag. 170. In
 ea pro nominum interpretatione non immorandum. pag. 174.
 Albiolum habere Prædicatori necessarium. pag. 36. & 377.
 Alexandri crimen reprehendit Seneca. pag. 234.
 Amor cedit rebus: *res age, tutus eris.* pag. 282. Quæ in Dei amo-
 rem excitant, referuntur. pag. 153.
 Amplexandi tempus, & longe esse ab amplexibus. pag. 370.
 Amplificatio quid. pag. 4. Ab argumentatione non in totum difert.
 pag. 103. Eius materia ex quibus locis eruenda. pag. 104. Qua-
 tuor generibus constat: Incremento: Comparatione: Ratiocina-
 tione: Congerie: eorumque exempla. pag. 117. Eius etiam
 exempla à partibus. pag. 205. Ab antecedentibus. pag. 108
 à comitantibus. pag. 109. A consequentibus. pag. 110. A cau-
 sis, & effectibus ex Ss. Basilio, Bern. pag. 112. Ab omnibus
 locis, & circumstantiis simul. pag. 114. Cui rerum, & per-
 sonarum descriptiones deserviunt. p. 124. Eaque quanto longior,
 eo efficacior. pag. 198. & 202. Eiusque utum lectio maxime
 Chryostomi præstabit locis ibi citatis. pag. 116. Amplificandi
 modi ex Quintiliano ibid. qua voce utendum si mæror, me-
 ritus, iracundia amplificentur. pag. 340. Unius rei amplifica-
 tio alteri amplificandæ viam parat. pag. 313.
 Anadepsis figura quid: & eius exempla. pag. 236.
 Angeli, & hominis differentia in loquendo. pag. 375.
 Animalia faciunt plura, quæ non valent homines. pag. 6. non ni-
 si in adultæ tate sibi simile generant. pag. 367. Et quo maiora
 diutius in ventre parentis continentur. pag. 383. Eorum imma-
 turus partus ad frugem non pervenit. pag. 370.
 Annibal senem de re militare disputare com ipso audentem, quia
 hostem vidisset, merito irrisit. pag. 370.

Ani-

INDEX.

- Animarum salus à Prædicatore quam obtanda. pag. 25.
 Anticipatio quid: eius species: utus, & exempla. pag. 96.
 Anthonomasia quid: & optima eius exempla. pag. 221.
 Aptè dicere cupienti quatuor observanda. pag. 285.
 Argumentum, & argumentatio qualiter differant. pag. 64.
 Argumenta ex his, quæ rebus conveniunt eruenda. pag. 46. A ge-
 nere rei, eius contrariis desumenda. pag. 52. Apud iudes ab
 utili fortiora, apud sapientes ab honesto. pag. 188.
 Argumentatio ex omnibus circumstantiis fiat. pag. 58. Sermonè nè-
 dum puro, sed ornato dicenda. p. 102. Si acrior, si diffici-
 lis intellectu, quos vocem exigat, pag. 339.
 Armenia responsum, & pudor mirabilis. pag. 17. & 395.
 Apostrophe quid: eius usus: & exempla. pag. 159. Qua voce
 pronunicianda: & exempla ad hoc: pag. 358.
 Aristoteles à Cic. Rhet. magister laudatur. pag. 2.
 Ars quid: naturam perficit. pag. 39. Conter, quod aliis præstat
 ingenium. p. 381. Eius præcepta Spiri. S. non obsistunt, sed
 ministerium expediunt. p. 384. Eius observatio: ut naturalis mo-
 dus exprimat. p. 328. Eiusque præcepta ad quid. p. 39. quæ
 sine stylo scribendi parum conferunt. p. 383. Et quomodo ad-
 inventa. pag. 1. & seqq.
 Ariditas vitium copie orationis opposita. pag. 316.
 Arithmon vitium in ornatu carens numeris. pag. 322.
 Arrogantia Prædic. auditores contemni indicant. pag. 338.
 Aseveratio qua voce pronunicianda: & exempla. pag. 356.
 Auditor flebitur si amet: timeat: oderit, &c. pag. 292.
 Auditorum iuxta qualitatem formandus est sermo p. 386. Sæpè lau-
 dant, quod ipsos delectat, licet non deceat. pag. 349.
 Asiaticismus vitium quid, & à quo dictum. pag. 316.
 Avaritia, & diligens custodia rerum qualiter differant. pag. 250.
 Ayaros alloquens inducitur Diabolus. pag. 146.
 D. August. inter PP. commata delectatur. pag. 231. plures eius
 Sent. præcipuaque Rhetoricæ pars ex ipso, p. 296.
 Authorum lectio ad varietatem orationis facit, p. 317.
 Avi proponendi sint ad eloquentiam amulandos, p. 382. & si mag-
 ni non omnia, quæ dixerint, perfectiora, p. 348.

B

- B**Alcorum assidentia in feminis quanta lascivia, p. 126.
 Barbarismus quid: qualiter elocutione opponatur, p. 212.
 Barbara Cæsis cum prædigna dictione utimur, Ibid.

Et 2

D. Basi-

I N D E X.

- D. Basilii comparatione Ss. PP. laudatur, p. 270.
 Belli Spiritualis, & terrestris ampla descriptio, p. 129. & seqq.
 Bellorum mala ab adiunctis amplificatur, p. 109.
 Bombices Concionatores imitari student, p. 55.
 Bombiologia quid: ornatui opposita, p. 321.
 Bonum triplex: ab eius partibus argumenta, p. 184. præmia eorum à D. Cyprian. referuntur, p. 259.
 Brachiis diversimodè in actione peccatur: in summum, imum, aut latera protendere, & irrequieto motu digladiari, p. 347.
 Brebitas figura quid: eius exempla, p. 257.

C

- C**Acemphaton, sive obscena pronuntiatio ornatui Orat. opposita, p. 319.
 Cacophomia vitium oppositum cœnitati debite compositioni, p. 322.
 Cacozeum, vel mala affectatio vitium late patens, quod vocatur quidquid est ultra virtutem dicentis, in illudque incidit, qui orationem affectat, p. 320.
 Calix Domini, non aquam solam, sed vinum mixtam habere debet, pag. 101.
 Camptera idem quod Peribole, quid, & eius exemplum, p. 284.
 Caput in actione precipuam obtinet locum, p. 342. rectum habet, & secundum naturam. Si deiectum humilitas, si supinum arrogantia: si in latus inclinatum languor ostenditur. Ibi: Eo vertendum, quo gestus, nisi in his, quæ damnamus, capite solo gestum facere, aut frequens usus eius vitiosum maxime, ibi.
 Casianus in descriptionibus Personarum mirus est, p. 116.
 Castigatio, quam vocem exigit, exemplis explicatur, p. 357.
 Catacrexis non habentibus nomen accommodat proximius, p. 223. metaphore similis ab ea tamen distincta. quod metaphora habentibus proprium alienum asciscat, ibidem.
 D. Catharina Senensis vite suæ exemplo multos convertit, p. 22.
 Causa rei, aut negotii circumstantia, pag. 61.
 Celeritas in dicendo peius vitium, quam tarditas, p. 345. & seqq.
 Cervix non rigida, aut supina, sed recta in dicendo sit, p. 343.
 Cæsa à Latinis, à Græcis commata articuli orationis, p. 280. illis quando utendum, quandoque instigandi gratia, p. 280.
 Charitatis fervor in Predicatore, quam necessarius sit, p. 25.
 Chrisologi nomen quare impositum Petro Rabenati, p. 232.
 D. Christostomus tractandorum animorum Artifex pericissimus, p. 200.

I N D E X.

- p. 200. idem inter PP. præcipue legendus, & quare, p. 57.
 idem dignitatem suam sap. Epist. describitur, p. 128.
 Christi Domini dolores in passione tolerati referuntur, p. 241.
 Christus Dominus à Cruce pendens inducitur alloquens, p. 106.
 Christi lucem, reprimatur homo, cur non sequatur, p. 246.
 Christiani non verbis, sed factis tales esse debent, p. 242.
 Christiani Confessoris nomine admonentur à D. Cip. 233.
 Christiani adhortantur, tranquillitatis specie fidant, p. 273.
 Ciceronis elogium ex D. Hieronimo: Demostenes tibi præripuit, ne esses primus Orator, tu illi ne esses solus, p. 389.
 Cibus, qui fortiori vitam roborat parvulorum necat, p. 386.
 Circumstantiæ rerum septem personarum undecim, p. 58.
 Circumstantiarum vis ad amplificandum per exemp. Epist. dedic.
 Clericus nitatur esse, quod dicitur, p. 60.
 Cohabitatio, qua contraria in eadem re iunguntur, & exemp. p. 241.
 Collectio, quibus partibus constet, quæ sint singulæ, p. 71. & seqq.
 Comminatio quam pronuntiationem requirat, & eius exemp. p. 354.
 Commiserationis affectus quid, quando, & loci eius sexdecim pag. 155.
 Commoratio cum in principali causæ loco diutius sistitur, p. 256.
 Commoratio uti, boni Oratoris est proprium, ibi, & p. 275.
 Commutatio figura ex his, quæ contrariis constant exemp. p. 244.
 Compar figura habet membra, quæ constant eisdem fere syllabis, pag. 238. rigurosa numeratione syllabarum illam formare puerile est, ibi.
 Complexio eisdem verbis incipit, & desinit, eius exemp. p. 235.
 Complexio qua voce efferenda, eius ad hoc exempla, p. 350.
 Compositio tertia ornatu pars, in apta verborum collocacone, 278.
 Compositionem non profus negligendâ Concionatori ex P. Aug. ibi.
 Compositio numerosa, sine ostentatione animum oblectat, p. 279.
 Concessio, qua eis, adversus quos disputamus, ita aliquid concedimus, ut proposito nostro non absit, p. 262.
 Concio dispositione carens, quæ mala pariat, p. 206. coram patriam lingua scribere aliquid periculum, p. 391. Dialogi formam habens accommodatissima est, p. 255. multo studio apparanda, p. 189. quæ perfecta est sex partes habere debet, quæ numerantur, p. 166. omnesque suatorum genus tanquam scopum respiciant, p. 181. ut erudita sit externis locis arguendâ locupletanda, p. 72. non semper eodem modo formanda, p. 197. quis scopus Concionum de SS. p. 188.
 Concionandi officium quam difficile ex eius sublimitate, quæ difficultati semper est adiuncta; nec non quod vivos conservare, & mortuos ad vitam reducere proprium eius sit, pag. 14. Magil- que

I N D E X.

que orationibus, quam verbis peragendam, pag. 16. Eius dignitas satis apparet cum ex dignitate eorum, quibus fuit demandatum, pag. 13. tum ex suæ Divinæ maiestatis gloria, & animarum salute; Tum ex præmio eius multiplici, p. 14. Offitium ad illud charitas, vel obedientia, pag. 37.

Concionandi genus triplex: Suasorium, Demonstrativum, & Lect. Evangelicæ explanationem continens, pag. 155. His additur Didascalicum, ibi: aliud etiam ex duobus mixtum, p. 201. Eius duæ præcipuè partes, altera Evangelicæ explanat, altera ad Suasorium, vel Dissuasorium genus declinat. ibi circa hunc modum observanda, quæ circa alios sunt præcepta, ibi in eo vitandum ne longiores simus, quam par est. Ibid.

Concionandi modi omnes ad tria capita reducuntur, p. 202. Primus, quo unum aliquod argumentum persequimur, sive in genere Suasorio, sive demonstrativo, simplex appellatur, ibi: Secundus Lect. Evangelicæ explanationem continet, ibi: Tertius, quo ad elemosinam, patientiam, &c. studium hortamur. 203. Quibus quartus per insinuationem additur, p. 204. Ex his modis alter non ita probetur, ut alteri deprimantur, p. 202. Unam concionandi formam quasi iuratum habentes, non probantur, p. 203. In hoc officio hoc solum perpetuum, ut nihil perpetuo fiat, pag. 198. Verum ad movendum tertius modus accommodatur, p. 205.

Concionator, quæ attributa habere debeat, pag. 38. & seq. oportet in eo esse inventionem: Dispositionem: Elocutionem: Memoriam: & Pronuntiationem: quæ diffin. ibi. Vide prop. locis.

Concionator Rhetoricæ artis adminiculo multum iuvatur, pag. 3. sine ea vix quisquam felix in concionando, p. 4. Sætem multo ornatus cum ipsa concionandi munus. Ibid. de negligentia circa hoc concionatores accusantur. Ibid.

Concionator rerum omnium, de quibus est dicturus plenam cognitionem studio curet habere, p. 54. Virtutum, vitiorum, præceptorum, sacramentorum, ac misteriorum fidei plenam habeat notitiam, p. 55. hæc notitia ex Sac. Script. & SS. PP. acquirenda cum delectu, ibi: qui absque hac præparatione accedit, à D. Greg. castigatur. Ibid. studeat D. Chrylost. sibi familiarem facere, p. 56. Alibiolum habeat ex his, quæ legit, audierit, & occurrerint ipsi. Ibid.

Concionator alios sibi imitandos proponat, p. 346. & seq. ab his, qui ornate dicunt, quid imitandum, & quid fugiendum, ab illis, qui indecore dicunt, discat, p. 2. qui voce, & gestu aliorum dicta, aut facta ad vivum nimis imitatur, gravissimè reprehenditur, p. 353. V. Gestus.

Concionator non debet agere syllogismis, sed longa, & copiosa

ora.

I N D E X.

oratione: & quare, p. 41. in quo differat à Doctore Scholastico, pag. 206. Quantum in gestu, & voce à comedo distare debeat, p. 348. ad Histrionum gesticulationes degenerare valde indignum. Ibi.

Concionator nimium subtilia, aut quæ captum populi excedunt potius silentio præmat, p. 388. prudentia maxima excedat in perstringendis vitiis aliquarum personarum, nec facile fidem delatoribus adhibeat. Ibid. eius lingua bonis fomentum, pravis aculeus: iratos mitiget, &c. p. 386.

Concionator quatuor considerare debet: Quis, quando, quo temperamento, & quo sine munus exercere teneatur, p. 367. quando illud exercere queat, p. 369. Quo temperamento munere suo sit usus, p. 370. & seqq. Insignis D. Bern. locus ad instructionem adhibetur, p. 371.

Concionator licet ingenio præstans, si incultus in eloquio sit, fastidio exit audientibus, p. 325. plures virtute pronuntiandi carentes laboris fructum anectunt, p. 352. naturam suam attendat ad actionem, & pronuntiationem, p. 347. eius gestus, & actio magis ad sensum, quam ad verba, p. 349. ad rectam pronuntiationem assequendam exempla, p. 353.

Concionator, qui sine ulla vocis varietate totam concionem recitavit, ad muerculas rixantes remittitur ab Auth. p. 328. naturalem loquendi modum dissertorum observat, p. 329. qui aliam vocem gesticunt, cum concionantur, errant, p. 328. etiam nimio boatu affectata amplitudine vocem detorquentes, p. 341.

V. Pronuntiationis vitia. V. Gestus vitia. V. Ornatus. V. Vox.

Concionator apte ut dicat, quæ observare debeat. V. Dicere apte. Quisnam ipse sit seriò consideret, p. 28. Theologicas, aut Philosophicas quæstiones non misceat, p. 214. nec difficiles simpliciter populo proponat, p. 288. instantiam maxime fugere debet, & quare, pag. 287. nec arroganter aliquando dicere incipiat, pag. 338. Patrio sermone alterius phrasas non misceat, pag. 212. nec plura verba idem pollutentia temere congerat, pag. 288. nec etiam inflatis buccis acrimoniam gestiat, pag. 341.

Considerate similiter debet apud quos dicat, p. 288. nec non res singulas, de quibus est dicturus, pag. 289. qui per diversa vagatur, licet eleganter, apte non dicit. Ibid. ad eius officium tria pertinent, docere, delectare, & flexere, pag. 291. ad hæc tria alia reducuntur, sumisse, temperate, & granditer, pag. 292. non semper res granditer dicat, pag. 297. Quando res aliquos ex his modis dicenda. Ibid. non tantum figurarum nomina, quam usum curet, pag. 287.

Concionatoris finis, hominum peccentia, p. 32. recta intentio

INDEX.

tio quantum illi sit necessaria, pag. 16. omnium rerum oblitus solius Dei gloriam, & animarum salutem intendat, atque respiciat Armeniae exemplo, p. 17. nefas sollicitum esse degloriari, Dei gloria neglecta: habet tamen hostem domesticum hæc puritas intentionis, p. 18. ideo difficilis retineri, ac a Deo tanquam singulare donum petenda, p. 19. nec ad hoc officium nisi vocatus venire debet: quandoquidem vocati decidunt, p. 373.

Concionatoribus quanta vitæ puritas necessaria, p. 21. & 367. ex probitate Apost. & Prophet. quibus in munere succedunt, colligi debet, ibi necnon ex Ecclesiæ annalibus, & incrementis, p. 22. nisi priores fecerint habere non possunt, quæ doceant firmitatem iuxta D. Pauli Doct. & gravem admonitionem SS. Greg. & Bern. ibidem. Quo etiam a minori constat ex eo, quod Rhetores Gentiles Oratorem ad civiles causas bonum virum exigebant, ibid Ob cuius defectum ex tot Conc. exiguos fructus videmus, p. 24.

Concionator maturus ex PP. Sent. tantum ille qui bene vivendi consuetudines, animi sui sensus composuisset, p. 367. quod rationibus, & similibus aptis pb. ibid. debet etiam in virtutum laboribus insudasse, p. 368. ac in victoria viciorum expertus, ut de militia spirituali loqui queat, ibi, qui firmas in virtute radices non iecerit aptus adhuc non est ibi, Sapientiam prius sibi sponsam accipiat, ac deinde eam castam sororem foras proferat, p. 370. Sic de aliorum pabulo sollicitus, sicque aliis proficiet, ne sibi desit, pulchra aducuntur similia, & inquis D. Bern. locus, pag. 371.

Concionator quantum charitate eminere debeat, p. 25. & seqq. ea destitutus Concionandi munus minime attingat, ibid. ut nullas avaras pecunias, hæc sciat animarum salutem, ibi. Exempla Prophet. Apost. & SS. Doct. plura ibi, p. 26. & seqq. hic fervor præcipue sit Concionatoris magister, plusquam Rhetorum præcepta ipsum iuvabit, p. 27. docetque negligere que artes magis oblectant, quam mentes erudiant, ibi. hic dormientes vitæ, & acrimonia dicendi excitare faciet, ibi. sicque clamantem non potest non populus revereri, p. 29.

Concionator quibus modis hunc affectum inducere possit, ibi, purgati vitæ, & intentionis puritas: veraque animi summissio, & humilitas sequatur: nihil se affectorum putet, nisi desuper detur, operis difficultatem perpendat, & clamet ad Dominum, ibi. Pileatorum, & similitudinem præ oculis habere iubet, p. 31.

Concionatori studium orationis maxime necessarium, pag. 31.

INDEX.

in oratione haurire debet, quod populis effundat, p. 33. precibus magis quam verbis munus suum urgeat, p. 34. prius sit Orator, quam Doctor ibi. Septem virtutes in illo requirit D. Bern. inter quas præcipue orationem, ibid. Ea voci gratiam, & efficaciam promeretur, ibid. qui meditatione motus, non est, alios non movebit, pag. 34.

Concionator quibus præcipue iuvetur ad suum officium, p. 374. primo, & maxime Spiritus S. assistentia, ibid. secundo facultate pronunciandi, p. 375. verborum copia admodum necessaria ipsi probatur. ibid. ea facile, quæ conceperit, significatius explicabit. 380. metum, & trepidationem facilius fugabit. ibid.

Concionatori quid faciendum ubi suggestum ascenderit. p. 85. auditores suos variis morbis laborare sibi proponat. p. 86. morbi isti utiliter in particulari recensentur. ibi. & seq. nedum a malis deterreat, sed ad virtutum actus hortetur. p. 87. ad eas præcipue, quæ velut radices aliarum sunt. ibid. quæ in communi dixerit, ad singulares actiones contrahat. p. 82. aliquorum circa hoc abusus reprehenditur. p. 84. & seq. ad varios hominum status orationem flectat. 88. omnibus emania fiat, & velut aster Protheus sit. p. 87. qui delucosa ad singularia caret, multipliciter arguitur. ibid. cantura immoretur, quantum utilitas audientium poscat. p. 386.

Concionatoris meritum, & præmium si dignè faciat. pag. 14.

Conclusio: Vide Peroratio.

Conducuplicatio quid sit eius usus valde utilis: & exemplar pag. 236. quam Pronunciationem exigat, & exempla ad hoc pag. 360.

Confirmatio quid sit: ad probandam utilis: non ieiuna, sed ornatior, & figuris, quibus argumenta Rhetorica illustranda pag. 176.

Conformatio, qua persona, quæ non adest fingitur, pag. 143. rebus mutis orationem tribuit: eius exempla plurima, ibid. ea dignitas. vel indignitas rei admodum crescit, p. 147.

Consecratio quid. p. 177. eius exempla in gen. suafono, p. 185.

Congeries quid sit: amplificationi adscribitur, p. 122. ea inter figuras verborum numeratur eius exempla, p. 248.

Conquestio quam prononciationem exigat, & exempla, p. 354.

Conscientia quotidie interroganda, & purganda, p. 141.

Consuetudo mala quam violenter impellat, p. 245. & seqq.

Contentio imparium circumstantiarum comparatione constat, pag. 243. quando ea utendum, ibid. demonstrativa quid, qualiter ea utendum, & exempla, p. 252.

INDEX.

- Contrarium arguendi genus Dialecticis commune, p. 242. illud inter exornationes ponitur: eius exempla, p. 243.
 Conversio verborum figura quid: eius exempla, p. 234. qualiter pronuntianda, & eius ad hoc exempla, pag. 361.
 Convivium temulentum mire describitur, p. 314.
 Copia ad orationis ornatum valet, & ut rudes capiantur, p. 316. quid illi conveniat, & qualiter ei opponantur ariditas, & asiaticismus, ibi.
 Corporis tanta potest esse deformitas, ut nulla arte vincatur, p. 327.
 Correctio qualiter pronuntianda: & eius exempla, p. 361.
 D. Cyprianus PP. eloquentissimus, & alter Cicero, pag. 208.
 Idem in Pupianum eleganti Ironia invehitur, p. 384.

D

- D**eformitas in voce, & corpore talis ut nulla arte vincatur, pag. 327.
 Defunctos non esse lugendos sententiosè dictum, p. 239. & 910.
 Defunctam Blesillam inducit Hyeron. ad matrem loquentem, ut à fletu deterreat, & Deum de Paulæ dolore conquerentem, pag. 147.
 Delectare ad eloquentem pertinet, consistitque in modo pag. 29. illud propter se usurpare ab Aug. damnatur, pag. 308.
 Demonstrativum genus quid, & ad quid, seu finis eius, p. 188. ad vituperationem, vel laudem alienius personæ deservit, ibid. pro Concionibus etiam, præcipuè de Sanctis, ibid. ex personæ circumstantiis argumenta sumenda, ibid. qualiter Sanctorum virtutes hoc genere tractari possint, p. 191. & seq. Sanctorum miracula an hoc genere sint tractanda, p. 193. Sermones huius generis quare molestiores multis, p. 196. eius exempla: & Chriostomus imitandus proponitur, p. 191.
 Demosthenes tertio interrogatus in Rhetorica Pronunciationi palmam dedit, p. 325. Speculo ad componendam actionem utebatur, p. 342. eius factum ad vitium in actione corrigendum, p. 348. orationes eius lucernam osere dicebantur, p. 389. eius eloquentiam cuidam admiranti respondit: *plus olei, quam vini absamo*, ibi.
 Descensus ad singularia velut scopus totius sermonis, pag. 81. quoties propositio aliqua probata est, descensus fieri debet, vel ad virtutes exhortando, vel à vitiis deterrendo, ad eius usum pulchra proponuntur exempla, p. 82. nec in fine ser-

INDEX.

- monis duntaxat, sed alias eo utendum, p. 83. negligentes ipsum merito reprehenduntur, p. 84.
 Descriptio quid: p. 124. ea duplex, rerum, & personarum, ibi, illa qua factum vivis coloribus depingitur ibi. Ista circumstantiarum explicatione præcipuè constat, p. 125. Exempla optima, ibi.
 Descriptio personæ, qua eius ingenium, mores, &c. laudis, vel vituperationis causa depingimus, p. 135. ista magis ad docendum, quam amplificandum, & eius exempla, p. 136.
 Distractorum quorundam genus perversum describitur, p. 138.
 Deus animis nostris virtutum, ac disciplinarum semina ingeneravit, p. 1. digne æstimatur; si inæstimabilem dicamus, pag. 234. esse inductione probatur, p. 64. exorandus ut sui amorem nobis infundat, p. 247. nec putemus delinquenti facile placari posse, p. 259. eius beneficiencia ad ingratos etiam quam extenta, p. 246.
 Dialectica in quo conveniat, & differat à Rhetorica p. 39. utriusque finis: illa manui compressæ, ista exentæ similis: illa brevi, & oratione ieiuna, ista copiosa utitur, p. 40.
 Dialecticus tantum fidem facere, Concionator movere debet p. 38.
 Dicere aptè quarta elocutionis virtus. p. 285. personæ, causæ, auditori, temporis orationem accommodare, aptè dicere est. ad dicendum aptè quatuor observanda: quis, cui, qua de re, & quid, ibid. dicere aliter debent Iuniores, Senes, Principes, Episcopi, Humiles, & Inferiores, p. 286. ad omnes pertinet, ut nihil arroganter, inverecundè, sordidè, scurriliter, &c. dicatur, ibid. præcipuèque iactantia vitetur, p. 287. dicere aliter apud rusticos, ac apud eruditos, nec non pro vitiorum varietate, pag. 288.
 Dicendi tria sunt genera submissum, tenuè, & acutum, p. 293. quid unumquodque, & ex quibus constet, & quando caulis aptanda ibi, & 297. propriam si non adhibeatur rei, de qua agitur, indecorum erit, p. 289. & seqq.
 Didascalicum Concionandi genus docendi gratia, potius, quam movendi adhibetur, pag. 205. eius finis cognitio, pag. 166. qualiter disponendum, ibid. & adhuc eo movere voluntatem conandum, pag. 205.
 Diffinitio Sent. figura quid, qualis: & exempla, p. 250.
 Dilemma, sive complexio. V. Complexio.
 Diminutio figura quid, & eius exempla, p. 256.
 Dinosis figura, qua rei indignitas exaggeratur, p. 315.
 Disiunctio quid: exempla ad eius usum, p. 245.
 Dispositio quid: quocumplex: & eius necessitas, p. 206.

INDEX.

- Distributio duplex altera in verbis, in cuius usu frequens D. Cyprian, & exempla ex eo, p. 245. altera in Sententiis, p. 252. quid, & huius exempla, p. 253.
- Dissuadere qualiter faciendum, quod difficile, pag. 185.
- Divisio quid: ad quid: & exempla, p. 181. & seqq.
- Divisio sententiarum figura, p. 251. V. partitio.
- Divitiarum usus ad bonum conceditur, p. 263.
- Docere facile; secus afficere, p. 38. Utrumque ad Oratorem pertinet, p. 291. qualiter docendum, p. 201. quibus figuris utendum ad hoc, p. 250. quo dicendi genere, p. 297. & exempla SS. DD. ibid.
- Doctor Ecclesiast. non risum, sed lacrymas moveat, p. 388.
- DD. tam Greci, quam Latini eloquentissimi, in quo quilibet clarior, p. 7. ad eloquentiam comparandam nobis proponendi, & qui praesertim, p. 382.
- Doctrina sine vitae puritate ad Concionandum quid, p. 368.
- Daemonium quibus metaphoris appelleretur, p. 376.
- S. Dominicus in exemplum pro zelo animarum, p. 27.
- Dubitatio quid: exempla, p. 261. & pronuntiatio eius, p. 362.

E

- Ebrietas quantum malum sic longius describitur, p. 412.
- Ebrius si in plures dies extendatur, satiosus habendus, ibi. illi lecerum committi non potest, ibi. Virum bonum ebrium fieri quam indecorum, ibi.
- Ecclesiae unitas exemplis probatur, p. 276. eam canales plures, conchas per paucas habere conquirunt D. Bern. Concionatores alloquens, p. 23.
- Ecclesiae DD. & qui vulgari lingua scripsere, legendi, p. 382.
- Ecclesiastes. V. Concinator. V. Praedicator
- Eduardi Regis miraculum amplificatur, p. 194.
- Educationem malam filiorum patria conquiratur, p. 144.
- Electio prima ad inventionem virtus, p. 384. eam multi novam orationis partem putaverant, ibi.
- Elemosina multis persuadetur à D. Cyprian. p. 79.
- Eloquentia quid sit, & à Rhetorica differat, p. 36. eius sequatur interitus sapientia sublata, ibi. non in verborum puerili volubilitate consistit, ibi. nec sola verborum cura possideri probatur, p. 58. multa circa hoc vitia reprehenduntur, ibi, & seqq. ad eam cura praecipua nihil causa verborum facere, p. 211. ea non in verbis, sed in sententiarum pondere sistit, p. 381. summa eius, ut dignitati rerum par sermo tribuatur, p. 375.

INDEX.

- p. 375. in ea palmam nemo assequatur, nisi arti accesserit imitatio, & exercitatio, p. 39. ad comparandam eam, qui AA. eligendi, p. 382. ea locuplex, & speciosa vult esse, p. 101. à Dialecticis, & Philosophicis disciplinis manat. Ep. dedic. eius praepcepta unde manaverit, p. 58. ad omnes omnium generum Disciplinas extenditur, p. 37. eius parens assidua cogitatio, p. 391. inventio, ac dispositio prudentis, eloquentia Oratoris propria, p. 209. eius officium, dicere apte ad persuasionem: finis, id quod intendis persuadere, p. 308. si admirationem non causat, nulla reputatur, p. 29. christiana illa reputanda, qua non tan verborum, quam rerum pondere audientes in admirationem rapiantur, p. 389. ea facilius adhæret legentibus eloquentes, quam eius praepcepta sectantibus, pag. 58.
- Eloquens, & eloqui quid sit, p. 209.
- Eloquendi tria sunt genera, submissam, temperatum, & grandæ quid unumquodque sit. Vide propriis locis.
- Eloquendi nunquam tanta facultas, ut non titubet, si ab animo verba dissentiant, p. 374.
- Eloquentem neminem à se visum ait Marc. Antonius, p. 209. disertio satis est dicere, quæ oporteat, ornate autem dicere proprium eloquentissimi, ibid.
- Eloquentem ita dicere debere, ut doceat, ut delectet, ut flectat à D. Aug. approbatur, p. 291.
- Eloquens erit, qui scierit parva submissè, modica temperatè, magna granditèr dicere, p. 292. potius erit, qui ut doceat, parva submissè, ut delectet modica temperatè; ut flectat magna granditèr dixerit, ibi Vide in his locis plura.
- Eloquentes sunt homines ex consuetudine eloquentium, p. 58.
- Elocutio omnium Rhetoricæ partium difficillima, p. 209. in eo stat ut vim omnem sententiæ adinventæ, ita verbis efferaemus, ut in auditorum animos transfundamus, Praefat. eam melius sine arte assequi poterit, p. 209.
- Elocutione Orator Oratore praestantior, ibid. ea quatuor virtutibus constat, p. 212. nempe latinitate, perspicuitate, ornatu, & dicendi aptitudine, vide propriis locis.
- Elocutionis genus non idem causis omnibus congruit, p. 289. aliud in parvis, aliud in mediocribus, aliud in magnis desideratur: & aptum ad hoc exemplum, p. 290. aliter facere indecorum nimis, ibi. vitia elocutioni opposita referuntur, p. 319.
- V. ornatus.
- Emmendata sit oratio. V. Ornatus. V. Latinitas.
- Emphasis, quæ altiorẽ præbet intellectum, quàm quem verba ipsa decla-

INDEX.

- declarent, p. 260. & seqq. eius duæ species: & plûs quàm dicimus; & id quod non dicimus significans, & earum exempla, ibi. in scripturis frequens est eius usus, & ad eam excucendam non minima Theologiæ pars necessaria, ibi.
- Energia**, seu evidentia, quæ rem oculis velut spectandam proponit, 313. magna virtus ita enunciare, ut res cerni videantur, ibi. illa aliquando longior, aliquando brevior procuranda, ibi. ad eam rerum, & personarum descriptiones pertinent, p. 314.
- Emphasis** etiam, & precisio ipsam iuvant. p. 315. similibus etiam illustrior redditur, p. 314. eius exempla habentur, p. 315.
- Enumeratio**, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, quæ restat, confirmatur, p. 70. eius exempla ad eam discendam, ibi. V. *Peroratio*.
- Epanalepsis** figuræ exempla, p. 236.
- Epilogus**. V. *Peroratio*.
- Epitheton tropus**, latine appositum, quid, p. 222.
- Epithetis naturalibus** in Prosa uti non oportet ibi. illa translationibus maximè decora fiunt, p. 221.
- Epithetis multis oneranda** non est oratio, ibi. longis epithetis eleganter utimur, si diffinitionis, aut descriptionis vicem habeant, ibi. ad omnia exempla apponuntur, locis citatis.
- Epiphonema**, & sententiæ, maxima elocutionis ornamenta, p. 88. his ornamentis Concinator potiori iure utitur, quam orator, ibi.
- Evangelii enarrationes** in his præcipuè sunt postæ, p. 89.
- Epiphonema à sententia** parum distinguitur, p. 91. illud quod ex re narrata sententiosè profertur epiphonema est, ibi. interdum etiã causam continet facti, p. 91.
- Exempla ad colligendum epiphonemata** in quovis evangelio, & ad alia, p. 91. & seqq. V. *Sententia*.
- Episcopalis dignitas** omnis longius describitur, p. 128. & seqq.
- Episcopatus sui dignitatem** tuetur D. Cyprian. p. 284.
- Epizeusis**, sive conduplicatio. V. *Conduplicatio*.
- Eruditio adiuta puritate vitæ** ad prædicationem mirè conducit, pag. 348.
- Etymologia periphrasis species**, cum nominis rationem explicamus, p. 225. & eius exempla. ibid.
- Evangelica præcepta** quid sint, & quæ operentur, p. 251.
- Evangelii explanatio** quomodo debeat fieri, p. 196.
- Evangelii lectio ante explanationem** breviter recitanda, ibi non tali brevitate, quæ arida, & ieiuna sit, ibi. si Evangelium fuerit longius non ita faciendum, p. 197. ad Evangelii explanationem quoddam exordium, ibi. in ea non tant. proponenda

INDEX.

- da ad tractandum plura loca, p. 198. ad hoc probandum adhibetur ratio aliis modis concionandi aptanda, ibi. sententias ex sacra lectione depromptas aliis testimoniis Scrip. & PP. curandum est confirmare, p. 199. res aperta, aut iam probata non est testimoniis oneranda, ibi. V. *Scriptura*. In explanatione Evangelii loca aliqua proponere sub dubitationis figura accommodatum est, p. 200. & exemplum.
- Evangelii explanatio** secundus ex tribus modis concionandi, ad quos alii reducuntur, p. 202. hic modus concionandi auditibus gratus, & utilis, & dicenti facilis, parum tamen vehementis erit, ibi.
- Evidentia**. V. *Energia*.
- Exclamatio prima**, & vulgarissima figura ad movendos affectus, sed post rem probatam, p. 158. aptissimè cadit cum ex natura ipsa rerum oritur, p. 100. non semper ab hac interiectione, O, incipienda, ibi. vehementissima est, quæ pluribus continetur quasi. p. 159. est adhuc acrior, si Apostrophi adiungitur, ibi. pro omnibus his exempla apponuntur, loco citato. ea non semper eandem vocis figuram requirit, p. 357 aliquando commiserationis, aliquando acrem vocem desiderat, ibi. & exempla ad hoc.
- Exemplum sententiarum** figuræ quid sit, p. 266.
- Exempla si antiqua**, illustria, domestica, aut longe minorâ magis movent, ibi. ea aliquando rem aperiunt, delectant, amplificant, & augent, p. 249.
- Exempla aliquando ut similia**, ut dissimilia, ut contraria, ut maiora, ut minora, ut paria adhibentur, p. 266. ea augeri poterunt aliqua commendatione ad intentum apposita, p. 267.
- Exempla imparia per collationem**, aut contentionem latius poterunt tractari, p. 75. V. *Simile*. V. *Contentio*.
- Exempla vice imitationis habenda**. Præfat. oper.
- Exempla vice Magistri** sunt, ibi.
- Exortatio** non una, & eadem cunctis congruit, p. 384.
- Exordium** quid sit, & qui finis eius, p. 167. in eo attentos auditores efficere conandum, ibi. id assequemur, si persuadeamus nos de rebus magnis, novis, aut quæ ad ipsos, aut Dei cultum attinent, locuturos, ibi. si etiam summam causæ breviter exponamus, ibi. in genere suavioris, vel dissuasiois tale habendum, quo rei dignitas, vel necessitas appareat, pag. 182. virtutis necessitas, vel utilitas, & quanti nostra referat eius dignitatem exploratam habere, ostendendum, p. 183.
- Exordii exempla ad suadendum**, & dissuadendum, ibi. in Evangelii explanatione qualiter disponendum, p. 197. à connectio-

INDEX.

ne Evangelii, quod legitur, cum his quæ antecedunt, optimè exordium sumitur, ibi. ea etiam amovere, quibus auditores impediuntur, ne fructuosè audiant, p. 198. in exordio non assumenda ad tractandum plura loca. Ib. In exordiis verecundia in actione, & voce maximè decet, p. 286. in eis nihil insuavius, quam clamor, & arrogantia, p. 334. eis frequentius convenit pronuntiatio lenis, p. 338. ea submissa, & intervallis distincta esse debent, p. 396.

Exornatio quarta argumentationis oratoriae pars, p. 71. in ea totus cultus, & ornatus argumentationis est. Ib. ea non nisi distincta, & eloquentis est. Ibi. Quod ratio, confirmatio, aut propositio explicare non valent exornatione auditorum oculis subiiciendum. Ibi. breves sententiæ vim magnam claudentes exornatione aperiendæ, p. 75. ea etiam res eadem diversis figuris, & sententiis, non diversis tantum verbis proferenda. Ibi. hac virtute carentes aridi à Rhetoribus appellantur, p. 76. ad usum eius plura exempla ex P.P. afferuntur, *loc. cit.*

Expositio, prima orationis pars, quid sit, p. 41. illi finitima sunt exordium, & narratio, p. 338. in ea se data sit pronuntiatio, intervallis tamen pro sententiarum varietate distincta. Ibi §. 1, pag. 338.

Ezequiel in exemplum prædicatoribus proponitur. Præfat. operis.

F

Facies Rhetoricæ utilitatem, & necessitatem probat, pag. 53. Facies dicentis recta debet esse, p. 330.

Facultas; circumstantia personæ, aut negotii, quid, p. 62.

Fœmina. V. *Mulier.* V. *Virgo.*

Fœmur in actione ferire indignantes decet, & excitat auditores res, pag. 348.

Fiduciæ defectus ampla obiurgatio, p. 79.

Figura conformatio orationis est remota ab eo, quod primò se offert, qua rectus sermo in aliam cum virtute mutatur, p. 228. sententia eadem vel cum figura, vel sine illa proferri, vel diversis potest figuris vestiri. Ibi. & exempla ad hoc: figuræ aliæ in verbis, aliæ in sententiis inveniuntur, p. 229. quid illæ sint, & quomodo distinguantur. Ibi. in eis maxima ornatus, & elegantiae pars sita est, p. 228. in illis triplex proportio est: eisdem verbi ad idem verbum, similis ad simile: aut contrarii ad contrarium, p. 232. quæ eiusdem verbi repetitione constant, explicantur, à p. 233. istis proximè est vitium Tautologia,

INDEX.

p. 238, V. Tautologia, quæ verborum similitudine sunt definiuntur, à p. 238. quæ contrariis etiam rebus, aut verbis constant, à p. 240. istæ non iucundam modo, sed acrem orationem reddunt. Ib. figuræ verborum, in quibus non ita apparet proportio, licet non prorsus ea careant, explicantur, à pag. 244. figuræ verborum magis ad delectandum, quam ad docendum, aut flectendum accomodatæ sunt, p. 277. quæ inter eas vim, & acrimoniam habent numerantur. Ib.

Figuræ sententiarum diffiniuntur, & explicantur, à p. 250. istæ ad delectandum non ita, ad docendum, & flectendum plurimum valeant, p. 249. quæ ad quodlibet istorum munerum potius pertineant, p. 277. quæ ad docendum potius conducunt, explicantur, à p. 250. quæ inter argumentorum formas ponuntur, ad docendum præcipuè pertinent, p. 277. quæ ad movendum potius iuvant, diffiniuntur, à p. 258.

Figurarum usus quare animum tantoperè oblectent, p. 230. ad hoc plura exempla adducuntur. Ibi. & seqq. figuræ tan verborum, quam sententiarum in loco adhibitæ ad tria concionatoris officia valde conducunt, p. 249. illa potissimum eligenda, quæ animum apertius explicet, p. 278. earum numerus certus esse non poterit, & quare, p. 276. earum nomina, & diffinitiones tenere non prodest, nisi sciamus quomodo, & quibus in rebus sit illis utendum, p. 277. quælibet peculiarem pronuntiandi modum exigit, p. 353. qui modus cuilibet respondeat. *Vide in propriis locis.*

Filiorum educatio. V. *Educatio.*

Finitio Periphrasis species quid, & exempla, p. 225.

Fine perperam constituto, omnia ordine, & merito carent, p. 20.

Flectere præcipuum concionatoris officium, p. 291. hoc assiduè procurare debet concionator, p. 392. ad flectendum magna granditer sunt dicenda, p. 293. ad flectendum semper utendum grandi genere, p. 297. flectere in concionatore victoriæ est, & quare, p. 292. auditor flectitur si moveatur ad agendam. Ibi. si amet, timeat, doleat, misereatur, fugiat, &c. p. 292. flectere quando procurandum, & necessarium sit. Ibi.

Fortitudo immobilis persuadetur à D. Cyr. p. 194.

Fortuna, sive prospera, sive adversa prædicationis fructum impedit plurimum, & quare, p. 15. & seq. S. P. Fraucisci socius loca paradisi voce in exhalatione rapiebatur, p. 31.

Frequentatio figura, qua res in tota causa dispersæ colliguntur, quò causa gravior, aut criminiosior appareat, p. 273. ea in fine concionis suavorii generis præcipuè utendum. Ib. post longam etiam disputationem, vel argumentationem. Ib.

Vons dicentis quibus generibus peccet, p. 330. & seq.

G

Gestus in oratione magni momenti reputatur, & cur, p. 345. gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodandus est, p. 330. si ab oratione dissentiat, autoritas, & fides deficit verbis, p. 342. ad eum componendum de membris singulis, precepta traduntur. Ibi, & seqq. *Vide in propriis cuiusque locis. V. Vox. V. Affectio.* gestus vitia numerantur, & explicantur, p. 347. singula etiam membra, quibus frequentius peccatur. Ibi. gestu, & voce aliorum dicta, aut facta histriionum more imitari, licet placere videatur, acrius reprehenditur, p. 348.

Gloria cupiditati omnes alia cupiditates cedunt, p. 18. de gloria prædicatorem sollicitari, quam præposterum, pag. 17. illa fortius impugnat concionatores, quam alios. Ibi. ex eius cupiditate plurimorum malus oritur, p. 19. de ea semper sibi suspectus sit concionator. Ibi. mirabilis circa hoc D. Greg. doctrina assertur. Ibi. adeo familiaris effecta est, ut vix eam advertamus, pag. 20. circa hoc concionatoris factum refertur ab Auth. Ibi.

Gradatio figura, quandam verborum catenam faciens, pag. 217. ea ad docendum, & delatandum valde est accommodata. Ibi. exempla ad eius usum discendum apponuntur. Ibi.

Grande dicendi genus, quibus rebus conveniat, p. 97 huius generis, quæ sit materia, p. 310. eo utendum ad duritiam sectandam p. 308. aliqua res, vel plures eligendæ in concione qualibet, quæ isto genere tractentur, p. 310. Iudicii severitas, infernorum poenæ peccati gravitas, conversionis procastinatio, &c. hoc genere tractanda, p. 310. res etiam nimium, aut lætuosa valde, p. 312. res hoc genere tractata, alteri tractandæ aditum præbet, p. 313. adhuc in parvis rebus necessarium est, si ad ægnum auditor movendus est, p. 297. licet mignum sit de quo dicimus, non statim eo utendum. Ibi. quæ verba, & quis figuras requirat, p. 291. decora verba non requirit, sed non requirit, sed potius violentiam affertur, p. 97. nec verba elegantia, sed pectoris ardorem sequantur. Ibi. in eo fere semper temperata debent esse principia, p. 30. illud diutius tollerari non potest, sed aliorum interpositione, submissi præcipue, variandam, p. 306. illud plerumque voces premit, sed lachrymis excutit, p. 307. ad evellendam pravam consuetudinem eo sequulum refert D. Aug. Ibi. grande genus re-

pe

pe videtur imperitis illud, quod inflatum est; & illi è proximo adest secum vitium, p. 309. eius exempla videnda, à p. 294. 299. & 305. & seqq.

Grave genus, idem quod grande, quibus conflet, p. 393. D. Greg. Mag. inter Catholicos sententiarum dives, p. 92. legendus ab eo, qui earum usum comparare velit. Ibi. exornationibus etiam ubique lætat, p. 74. D. Greg. Theol. in usu anticipationis frequens, & mirus, p. 99.

H

Hæreticorum gravius, quam peccatorum crimen, p. 120. Hæreticus, Novatiani nomine describitur à D. Cypr. pag. 250. hæretici, & improbi cum separantur, gratulandum, p. 240.

Hispani concionatoris factum imitandum narratur, p. 161. hispano sermone latina dictione uti reprehenditur, p. 212.

Histrion propter indecorum in actione usum, manu solecismum commississe iudicatus est, p. 344.

Homologia vitium valde rædiosum, orationem totam faciens coloris unius, p. 317. & quomodo vitandum. Ibi.

Homines, etiam rudes fidem facere, ut cumque norunt, p. 2. dicendi tantum facultate ab animalibus differunt, p. 6. ab Angelis differunt in concipiendo, & loquendo, p. 375. homines diligendi, non eorum errores; p. 242. homines magis affectus corruptione, quam veri peccant ignorantia; p. 77. Q. Hortensius adeo actione valuit, ut licet minus eloquens, Ciceronis æmulus fuerit æstimatus, p. 327.

Humilitas ficta describitur à D. Hieron. p. 139. simplex humilitas quantum concionatori necessaria, p. 29.

Hieremias inter Prophetas admirabilis concionator, p. 57. D. Hieronymum vapulasse num verum sit, p. 11. metra aliquot in authoribus sacris reperta in Hebræo refert ex eo D. Aug. p. 279.

Hyperbole, rem attolles supra fidem, non sap. modum, p. 160. eius usus non infrequens in scrip. & exempla. Ibi.

Hypothosis græcæ quæstionis genus, quæ de his, quæ personis et locis, & tempori conveniunt, querit, p. 44. ad eam argumeta ex circumstantiis sumenda, p. 45. ea ad thesina utiliter revolvuntur, p. 46. & 62. V. *Quæstio*.

I

- I**acob dolor de nuncio mortis Ioseph latius describitur, p. 117.
 Iactantia à concionatore maximè fugienda, p. 287.
 Ignominie metus quan loque tantus, ut tremant genua dicturis, p. 19. & quantum impediatur. Ibi. V. *Metus*.
 Imitatio est: qua impellimur, ut aliquorum similes in dicendo simus, p. 39. ea ad eloquentiam comparandam valde necessaria est. Ibi.
 Impatentia quantum malum sit describitur, p. 53. & seq.
 Imprecatio optationi contraria, p. 163. eius usus non infrequens in Sacris litteris. Ibi. ea quando, & quomodo uti possimus. Ibi: & exempla, qua voce sit pronuntianda, p. 353. & exempla ad hoc.
 Indignatio, qua voce proferenda, p. 354. & eius exempla.
 Inductio apud Rhetores quid, 64. exempla ad eius usum.
 Infantes in sylvis nutriti verbis carerent, p. 378.
 Ingenium tenuis senues fruges parit, p. 256. ingenii humani angustia aliorum studiis iuvanda est, p. 57. si acutum adsit, facilius acquirat eloquentiam lectione eloquentium, quam præceptis artis, p. 58.
 Ingratis Dei exemplo benefaciendum, p. 246.
 Iniuria à Cicerone diffinitur, p. 250. SS. Innocentium cædes pulchre describuntur, p. 126. & seq.
 Interrogatio non ad movendum tantum, sed ad orationis varietatem plurimum valet, p. 160. ea non sic citandi tantum gratia, sed instandi etiam pluries assumitur, p. 258. aliquando admirationem, vel optationem designat, p. 259. horum omnium exempla adducuntur. Ibi. acrior, & ornatio est quò longior, p. 160. exemplum huius adversus inveteratos peccatis. Ibi. crebris interrogatiunculis animus excitatur, pag. 200. ea nec audientem, nec dicentem languescere sinit, p. 259. ea non eundem vocis modum, sed pro illius varietate diversimodè requirit, p. 358. & varia ad hoc exempla.
 Interpretatio. V. *Synonymia*.
 Inventio primum inter concionatoris officia. Præf. & p. 38. ea velut materia est orationis Præfat. oper. & p. 384. ea est: qua præclaras sententias causæ accommodatas procuramus, p. 38. ea si rerum dignitas spectetur, inter alia præstantior. Præf. inventionem tota ferè concionatoris vita destinata est. Ibi. eius prima virtus ea eligere, quæ natura causæ, & condicio audientis

- audientis postulat, p. 384. & seq. ad eam pertinet, ut personæ, causa, auditor, & tempus considerentur, p. 285.
 Inventis vulgaribus non sumus contenti, sed optimis, p. 183. inventa propria, licet rudia, omnium à multis diliguntur. Ibi. aliis nihil laudem placet: & qui peius errent. Ibi. inventa, vel legendo, vel meditando in Albiolo parato breviter sunt adnotanda, pag. 391.
 Invidiæ malum pluribus arguendi formis describitur, p. 52. in eandem invehitur etiam D. Cyprian. p. 258.
 Invitatio ad bonum qua voce proferenda, p. 354.
 Ira describitur ex omnibus arguendi formis, p. 50. ira Dei nemineris crescit, si crescit quod puniatur, p. 246.
 Ironia tropus, qui contrarium sensui, & verbis ostendit, p. 225. ea, aut ex pronuntiatione, aut persona, aut rei natura debet apparere. Ibi: & exempla.
 Ironia sententiarum figura contingit, cum longa oratione sit, & in hoc ab ea, quæ tropus est, differt, p. 265. eius in scrip. frequens usus: exempla ex ea, & Cypr. p. 266. illa qua voce sit pronuntianda, p. 355. exempla ad hoc. Ibi.
 Isocolon figura. V. *Compar.*
 Iudæorum scelus in morte Domini affectibus effertur, p. 79. ipsos propter suam perfidiam à Deo derelictos pulchra iustificatione probat Ossorius, p. 71.
 Iudex aliorum, sibi aliquando sit iudex, p. 246.

L

- L**abores pro Christo tolerati, quam habeant consolationem, pag. 317.
 Labiorum vitia in dicendo referuntur, p. 343. ea lambere, mordere, & multum movere deformes. Ibi.
 Lachrymæ populi, Prædicatoris præcipuè, laudes, p. 388. lachryma nihil citius arefcit, p. 158.
 Langor in dicendo magnum vitium, p. 346.
 Lascivia virginum quarundam ex nuptiarum, & valnearum præsentia reprehenditur à D. Cypr. p. 125. V. *Mulier*.
 Latinitas prima elocutionis virtus, p. 212. quæ non in Latino modo, sed in quovis idiomate invenitur. Ibi. adversus hanc virtutem tria vitia numerantur. Ibi. in ea non verba modo, sed phrasæ etiam peregrinæ fugiendæ sunt: de quo plures reprehenduntur. Ibi.
 Laudabili esca Principes facilius capiuntur, p. 184.

INDEX.

Lectio valde utilis, & ad imitationem pertinet, p. 177. lectio auctori praeferatur, & quare, p. 379. lectione multiplici scripturae, & SS. PP. praedicator ad suum munus praeparari debet, p. 55. & 57. in ea tamen quem delectum habendum docetur, p. 57. ea contentus non sit, sed adnotet, quae audierit, vel ipse meditanti, aut aliud agenti occurrerint, p. 56. ea ad orationis varietatem admodum necessaria, p. 317. ad verborum copiam comparandam, librorum lectio, qui patria lingua scripti sunt, etiam necessaria, p. 175. Si tamen libri ornatissime scripti iudicentur; p. 376. multorum lectio scriptorum, nisi tropos, figuras, sententias, & alia advertas parum prodest, p. 39. lectioni Praedicator pium affectum adiungere debet, pag. 391.

Lingua efficacior, quam scriptura ad movendum, p. 325. curandum ne in dicendo mentem praecurrat, p. 396.

Literali sensu Scripturae, non semper utendum, p. 171. & qui eorum tantum sunt contenti reprehenduntur. Ibi.

Luxus malum a partibus amplificatur, p. 107. In Lybbo resistentium latitiae de conceptu Dei, p. 283.

M

Machabaeorum Pater de constantia late laudatur, pag. 106 & 131.

Macrologia vitium, quo sermo iusto fit longior, p. 320.

Magister praeceptorum praedicatoris, zelus animarum, p. 27.

Magorum per aliam viam reversio vitae mutatio intelligitur, & ad singulas actiones accommodatur, p. 84.

Manus in actione vix dicetur quot motus habeant, p. 343. non modo loquentem adiuvant, sed ferè ipsae loquuntur. Ibi. inter nationes diversorum idiomatum manus ferè pro communi sermone habentur. Ibi. nec invenitur affectus, qui ipsis non exprimitur. Ibi. manus figura, qua cum pollice duo sequentes digiti coeunt, approbatur. Ibi. pulchrius, si solus index alio compressis, protenditur. Ibi. manus cum sensu incipere, & desinere debet. Ibi. si vox a manu, vel manus a voce differant, notissimus, p. 344. deductis digitis supinam palmam protenderet vitiosum, p. 347. digitos etiam, veluti ad auriendam aquam comprimere. Ibi. averso pollice demonstrare, receptum, non decorum. Ibi. manum supra oculos attollere, vel ad ventrem usque demittere, vitiosum est, p. 348. manibus complodere audientibus etiam ediosum. Ibi. Suggestum, vel Pulpitum palmaris ferire indecorum est. Ibi.

Maria

INDEX.

Maria Virgo in quo amplius miranda ex foecunditate, an ex Virginitate. p. 262. plurimae eius virtutes grandi sermone laudantur. p. 304. in exemplum Virginibus proponitur eleganter. Ibi.

Mariae Magdalene factum Christi caput unguentis mirè ex omnibus circumstantiis amplificatur *Epist. Dedicat.*

Martyrum constantia a causis amplificatur. pag. 112. in agone quid attenderint. p. 241. de eorum fortitudine Ecclesiae gratulatur Cypr. p. 312. Martyrum, & aliorum SS. virtutes quoniam modo amplificare possimus. p. 192. *V. Demonstrativum. V. Amplificatio.*

Medicamentum quod hunc morbum curat, alteri vires adiungit simile praedicatori attendendum. p. 386.

Meditationi sacer locus aptior. p. 392. *V. oratio.*

Membra, quae Graeci Cola, compositionis pars. p. 280. quid ea sint, quando, & ad quid eis utendum. Ibi. & seqq.

Mendacium minus potens, quam veritas: sententiose dictum. p. 219.

Mens in bonitate operum saepe sibi mentitur. p. 29.

Metaphora latissime patet, frequentissima, & pulchra. p. 218. ea est: cum nomen, aut verbum transferatur ex loco, in quo proprium est, in eum, in quo proprium deest, aut proprium melius est. p. 219. Et qualiter a comparatione differat. Ibi. eam penuria genuit, delectatio, ac iucunditas celebravit. Ibi. homines cur ea tantopere delectentur. p. 219. inter omnes tropos principem tenet locum. p. 226. quadrupliciter fieri potest, p. 219. pro omnibus exempla in ea similitudo curanda, dissimilitudo fugienda p. 220. aliquando mollienda erit proposito verbo. Ibi. ea ad res ornandas, & augendas mirè conducit. p. 376. diligentèr est adnotanda: prudenter tamen ea utendum. Ibi. non sit nimium frequens, dura, humilis, aut obscura. Ibi. in eius usu mos Poetarum fugiendus. p. 200. in ea quaedam translationes humiles, quaedam minores, quaedam majores, quam res postulat: & utraque fugienda. Ibi. a metaphora semel accepta recedere nescientes corriguntur. p. 376.

Methonimia, in qua causas ex effectu, vel effectum ex causa, vel rem è signo intelligimus. p. 221. pro singulis exempla. Ibi.

Metus in dicendo, quae incommoda pariat. p. 380. idem etiam obstat apud pronunciationem. p. 344. quomodo ab illo liberi esse possimus. p. 380.

Miosis: sermo iusto simplicior; ornatai opponitur. p. 321.

Miracula sanctorum an debeant praedicari. p. 193. qualiter fieri & qui affectus possint excitari. Ibi. & seqq.

Monetoria vitium nimiae equalitatis in voce. p. 336. quorum sit proprium. Ibi. & p. 344.

Mores

INDEX.

- Mores seculi sui corruptos describit D. Cyprianus, p. 174.
 Mores tantum, non orationem persuadere, non verum, p. 4.
 Mors amicorum non dolenda, p. 147. V. *Defunctus*.
 Mortem peccator, vel gentilis, non iustus horreat, 263.
 Movere, qui cupiunt, moveantur ipsi, p. 149. V. *Flectere*.
 Moyses magni loquus in Cant. *Audite Caeli*. Praefat. oper.
 Mulierum commercium quam fugiendam describitur, p. 134.
 earum ornatus, uti periculosus valde, reprehenditur, p. 80.
 hoc etiam grandi sermone fit à D. Cyp. & Amb. p. 305. & 247.
 eisdem circa hoc inducitur Deus alloquens, p. 146. quarum-
 dam lascivia ex assistentia bancarum, & iuptiarum mirè repre-
 henditur à D. Cypran. p. 125.
 Mulier impudicitiae damnata aliorum malefactorum rea, quare libe-
 benda, non tamen viri, p. 254. & seqq.
 Mulieres rixantes in exemplum ad aptam pronunciationem con-
 cionatori cuidam proponuntur, p. 328. & seqq.
 Mulieris Cananae descriptio, p. 223.
 Mundum ad Occasum properare D. Cyp. probare conatur, p.
 238. & 282. eius conversio per Apostolos quot modis ampli-
 ficari valeat, pag. 114.
 Mystici sensus, alii ad formandos mores, alii ad Christi myste-
 ria explicanda, pertinent, p. 170. ipsis non semper utendum,
 nec tamen fugiendi sunt, p. 171. ad ipsos requirendos regu-
 la ex Orig. approbatur, ibi. quomodo tractandi, & eruendi
 exemplis docetur, p. 173. ex historia ea solum narranda, quae
 ad propositi explicationem necessaria sint; caetera omittenda,
 ibi. V. *Allegoria*.

N

- N**arratio est rerum gestarum, aut ferè ut gestarum expositio,
 p. 166. eius quatuor genera, quae in cõciones incidunt, p. 167.
 primum, quod res gestas, & exempla Sanctorum refert. p. 168.
 secundum, genus amplificandi causa sumitur, p. 169. hoc genus
 maiorem eloquentiae vim requirit, ibi. tertium genus mysticis
 Scripturae sensibus deservit, p. 170. quartum, ad Evangelii
 Lectionem explicandam deservit, p. 174.
 Narratio, brevis, dilucida, verisimilis, iucunda sit, p. 168. ad
 hæc præstanda, quae observanda, & quae vitanda, ibi.
 Narratio in genere suasorio ferè locum non habet, p. 183.
 Narratio qua vocis figura pronuntianda, p. 338. sonum simplicem
 vocis frequentius postulat, p. 339. vocum tamen varietate opus
 est.

INDEX.

- est, ut quo pacto quidque gestum sit ita narretur, ibi. V. *Histrio*.
 strenuè factum celeriuscule narrandum, si admirationes, roga-
 ta responsa narranda veniant, diligenter personarum sentus vo-
 ce exprimemus, p. 339.
 Natura nihil subito facit magnum, p. 383. eam arte, & cura iu-
 vari probatur, p. 1.
 Nexus ferè idem quod Peribole, p. 284. & exempla eius.
 Nomen unum subiici non debet pro alio nisi affine sit, p. 216
 quae nomina istam cognationem habeant, ibi. V. *Verbum*.
 Narratio Periphrasis species; cum notis accidentariis rem quam-
 piam describimus, p. 225. & exempla eius.
 Numerus, vel numerosa compositio. V. *Compositio*.
 Numeros se non pretermittere fatetur Aug. p. 279.
 Nuptiis praesentes virgines adesse lascivia erit, p. 125.

O

- O**bedientia tutum ad praedicationem osium, p. 373.
 Obscuritas vitium perspicuitati oppositum, p. 213. alia
 in verbis, alia in rebus; & quomodo vitanda, p. 314.
 Obsecratio, re probata, aut amplificata bene cadit, p. 161. si
 à charitate oritur maguam vim habet, p. 162. de eius usu
 Concionatoris factum laudatur, ibi. ea mollem, non efformina-
 tam vocem exigit, p. 354. eius exempla afferuntur. locis citat.
 Occupatio: cum dicimus nos praeterire, aut nescire, aut nolle
 dicere quod tunc dicimus, p. 259. quando utendum: & exempla.
 Oculi ad actionem multum valent. p. 343. 1. non sint deiectioni.
 ut astus possit fingendi: torvi, remissi, asperi, mites, ibi.
 Onicomomiton vitium, quo omnia redduntur confusa, p. 322.
 facile contingit non praemeditantibus sermonem, ibi.
 Optatio desideratis affectum explicans, p. 163. exempla, talem
 exigit vocem, quae illum exprimat, p. 303. exempla.
 Optimum factum, non usitatissimum querendum, p. 242.
 Opus idem saepe culpa peragit, quod virtus inchoavit, p. 20.
 Operis vox efficacior, quam oris, pag. 368.
 Oratio, vel meditatio admodum necessaria ad zelum animarum
 in Concionatore excitandum, p. 32. & seqq. in vita spiritua-
 li ad singula opera valet, p. 235.
 Oratio, vel sermo. V. *Concio*. V. *Prædicatio*. Ea nihil melius
 nos à Diis accepisse probatur, p. 6. Rhetoricae instrumentum
 est, quo mens aperitur, p. 43.
 Oratio omnis ad triplex genus reducitur, ibi. & seqq.

INDEX.

- Oratio perfecta sex partes debet habere, & quæ sint, p. 166.
 Oratio dispositione carens quæ mala pariat, p. 206. ea non
 semper in uno genere decurrere debet, sed aliis generibus
 variari oportet, 305.
 Orationis genus idem nec omni causæ, personæ, tempori, vel
 auditori omni congruit, p. 285. eius varietas quomodo possit
 comparari, pag. 317. & seqq.
 Oratio sic viva, & mobilis, non languida, p. 259. maiori ex
 parte proprio, non metaphorico sermone ipsa constare debet
 p. 376. eius plura vitia referuntur, & virtutes captandæ, p. 322.
 Oratio mediocris pronuntiationis, & actionis viribus adiuta plus
 valet, quam optima his destituta, p. 326. sentu orationis fi-
 nito voce morandum, p. 331. contextus non interruptendus
 intervallis vocis, ibi.
 Orator à pluribus sic: *Vir bonus dicendi peritus*, p. 24.
 Oratorem fieri, Pœtam nasci approbatur, p. 75. à Saltatore,
 vel Comœdo in actione, & voce plurimum debet abesse, quan-
 to magis prædicator, p. 348. & seqq. de quodam languida voce,
 & gestu rem gravem proponenti insigne Cicer. assatum, p. 326.
 Ornatus quibus præcipue constet, & qualia verba eligenda, p.
 216. ad eam quibus tropis, & figuris utendum, & quando p. 227.
 Ornatus unde originem primordialiter ducat, p. 229. in quo con-
 sistat: & aliquot exempla pro eius intelligentia, p. 220. nisi ap-
 tetur rebus, & personis, non illustrabit orationem, p. 290.
 Ornatus ille probandus, qui cum rebus ipsis natus videatur, p.
 381. vitia ornatui opposita: p. 319. V. *Propriis in locis*.
 Ostium ad Prædicationem Charitas, vel Obedientia, p. 573.
 Otio tempus perdere quantum malum, p. 274.
 Otiosus non diu vixit, sed diu fuit, pag. 241.

P

- Paradiastole figura quid: plura eius exempla, p. 242.
 SS. Patres de eloquentia sigillatim laudantur, p. 7. & seqq.
 Patrum in Limbo de conceptu Dei lætitia, p. 283.
 Patrie conquestio de male educantibus filios, p. 144.
 Patientia laus, & exordium ex Cyprian. p. 183. 186. & 283.
 D. Pauli doct. mundus conversus miraculum max. Epist. dedic.
 Peccatores quibus concutiantur, & quid Deo dicant. p. 80.
 Peribole quid: ad quos magis pertineat: & exempla, p. 285.
 Perichlus fulgurare in oratione videbatur, p. 7.
 Periurgia vitium copia proximum quid: p. 322.
 Periodus compositionis species quid: & exempla, pag. 284.
 Peris

INDEX.

- Periphrasis quid: quibus constet: & plura exempla, p. 225.
 Peroratio quid: p. 377. qualiter ea utendum, p. 198. quæ, &
 quo affectu in ea repetendum amplificationi, vel a pandendo, p.
 179. & seqq. quis eius finis, & quæ pro ea referenda, pag.
 181. in genere susorrio qualis sit: exemplum ad hoc, p. 186.
 & qua voce pronuntianda, p. 334.
 Personarum circumstantiæ 11. explic. exemplis, p. 59.
 Prespicuitas quid: quæ ad eam pertineant; in quibus observan-
 da obscena, & humilia maxime vitanda, p. 213. quæque
 ipsam obfcurent, pag. 214.
 Phoenix resurgens: ipsa, & alia, p. 41.
 Phariseorum de Discipulis accusatio ridetur, p. 247.
 Philosophorum sapienda qualiter præferenda, ibid.
 Picilogia vitium immodicè res depingens, p. 321.
 Pleonasmus vitium, quo verbum additur superfluum, p. 320.
 Polypoton quid: & eius aliqua exempla, p. 236.
 Precatio quam vocem exigit: & exempla, p. 353.
 Præcisio quid, p. 260. qua voce pronuntianda: & exempla, p. 355.
 Prædicationis finis hominum poenitentia, p. 33. ad quam, nisi
 vocatus, nemo accedat, p. 373. ostium ad eam charitas, vel
 obedientia, ibi. V. Concio. V. Concionatoris requisita.
 Prædicator qualiter concionem adornare debeat, p. 390. & necesse
 præcedenti ad eam se præparare, p. 394. officii utilitatem re-
 cogitet: exemplum ad hoc, p. 395. sit prius Orator, quam
 Doctor, p. 34. meditatione vacuus tales relinquit auditores,
 p. 57. lacrimas quas ab aliis expetit, prius ipse fundat, p. 33. ille
 verè Ecclesiasticus, qui lacrimas, non risum movet, p. 88. eius
 verè laudes lacrimæ populi, ibi. qui diæternis ad ritum movent,
 graviter peccant, ibi. immaturi accedentes à D. Greg. corni-
 piuntur, p. 55. eorum requisita ex D. Bern. p. 3. qui quod
 verbis prædicant, moribus impugnant, graviter admonentur à D.
 Greg. p. 27. lectioni, & studio primum affectum adiungat, p.
 391. aliunde ascita ita faciat, ut domi suæ nato, p. 150.
 non plus prædicet, quam capi possit, p. 388. nec ad unum
 probandam multis testimoniis S. Scripturæ utatur loca diffici-
 liora eo modo, quo sunt prædicanda, scribat, p. 191. qualia sint
 hæc exemplis declaratur, ibid.
 Principes viri laudis esca facilius capiuntur, p. 185.
 Pronuntiatio quid: eius utilitas, p. 323. & finis, p. 328. ea ultima
 orationis forma, p. 325. nec ad movendum tantum, sed ad
 faciendam fidem necessariam; pro quo Ciceronis factum narra-
 tur, p. 326. eius figuras, & flexus à mulierculis rixantibus
 dicere mittitur Concionator quidam, p. 328. ut emmendata sit,
 Hh 2. quæ

INDEX.

quæ requirat, p. 330. V. *Vox*. dilucida qualiter fiat, p. 337.
 ut ornata sit, vocis varietas rebus accommodanda, p. 334.
 ut apta sit. V. *Vox*. V. *Gestus*. V. *Actio*. Auctum exemplum pag.
 336. multoties varianda, p. 337. & seqq. & exempla ad hoc,
 p. 340. eius præcipua vicia referuntur, p. 344. & seq. ad
 rectam pronuntiationem assequendam plurima exempla, p. 351.
 unaquæque figura, vel sententia qualiter pronuntianda, p. 352.
 & seqq. vide propriis locis.

Probare quid: & qualiter differat ab amplificare, p. 43.
Propositio quid: eius necessitas: ipsaque duplex, p. 174.
Partitio quid: qualis sit: quibus virtutibus commendetur, & à
 quo mutuet, p. 175. de eius defectu, pro ipsoque vitando con-
 silia, & exemplum, p. 176.

Q

Quæstionum genera, p. 44. infinita quæstio, alia ad sciendum;
 alia ad agendum, p. 45. quæ ad sciendum triplex: quæ ad
 agendum duplex ibid. singulæ tractandæ iuxta diversitatem
 finis, & unde argumenta ducenda. Ibid.

R

Ratiocinatio sententiarum figura quid, p. 254. ab ea, quæ am-
 plificationi servit diversa. Ibid. similis est subiectioni, &
 eius ab illa diversitas. Ibi. ad concionandum utilissima, & red-
 ditur ratio, p. 255. præ aliis figuris in pronuntiaando varietatem
 exigit, pag. 361. rationalis naturæ propriam, fidem dicendo
 facere, pag. 1.

Reges, & Principes esca laudis facilius capiuntur, p. 185.
Religionis labores detrectanti resp. Hieron. p. 252.
Repetitio figura quid, ad eius usum exempla, p. 233.
Rhetorica quomodo primo fuerit inventa, p. 1. eius præcepta
 Aristoteles ante Cicer. congestit. Ibid. eam valde utilem, &
 necessariam ad concionandum, p. 3. qui sine ea ad concionan-
 dum accinguntur, accusantur, p. 4. eam armis in Republica
 æquat Demetrius ex Fabio, p. 5. eam impugnantem variis argu-
 entis, p. 7. & seqq. ea est bene dicendi ratio: seu de
 quacumque re proposita prudenter, ornateque dicendi scientia.
 p. 16. eius materia in tribus rerum generibus versatur, p. 37.
 officium eius, & finis dicere appositè ad persuadendum, p. 38.

cuius

INDEX.

eius differentia, & cum Dialectica convenientia, p. 39. ea ex-
 tenstæ, Dialectica compressæ manui similis. Ibid. hac in arte
 hoc perpetuum, ut nihil perpetuo fiat, p. 198. eius partes, &
 virtutes ita colligatæ, ut vix sit una sine alia p. 208. eius præ-
 cepta Spirit. S. non obstitunt, p. 384. ea quo tempore addis-
 cenda, p. 10. V. *Eloquentia*.

Rhetor in probationibus Dialecticorum a cumen imitari debet, p.
 p. 42. Vid. *Orator*. *Predicator*. *Concionator*.

S

Sacer locus ad salutaria cogitanda mirè inducit, p. 393.
 Sanctorum virtutes quomodo laudandæ, p. 191. ad hoc Spi-
 ritus S. assistentia valde necessaria, p. 192. V. *Demonstrativum*.
 V. *Miracula*. V. *Concio*.

Sapientia modò soror, modò sponsa quare vocata, p. 370. eius est,
 rectè concipere, eloquentiæ rectè pronuntiare concepta, p. 281.
Saræ, & **Anæ** exemplo ad eleemosynam hortatur Cypr. p. 74.
Scholasticus Doctor à **Prædicatore**, in quo differat, p. 206.
Scribendi exercitium, potius quam lectio, & artis præcepta, ad-
 iuvat ad eloquentiam comparandam, p. 382. illud etiam opti-
 mum ad dicendum magister, p. 281.

Scripturæ, & P. P. lectio. **Prædicatori** quantum necessaria sit pro-
 batur à p. 55. pluribus eius testimoniis ad unum idem non
 utendum, p. 56. res aperta, aut iam probata testimoniis non
 operanda, p. 199. eius sententiæ, aliis ipsius, & P. P. testimo-
 niis confirmare curabimus. Ibi. ipsi vis non facienda, nec
 germanus sensus detorquendus. Ib. sic interpretanda, ut fide, &
 integritate sententiæ servatis, non translata, sed nobiscum na-
 ta videatur. Ib. duplex circa hoc vitium reprehenditur eius
 interpretatio totidem verbis patrio sermone non facienda, p.
 200. quæ ad mysticam nominum interpretationem pertinent,
 sufficit significationem ex alio loco indicare, p. 201. eius loca
 sic disponantur, ut nihil sit violentum, p. 391. reconditura
 loca eligenda, quæ novitate excitent, p. 56. nimium tria mi-
 nus movent, ideo non adducenda. Ib. & 199.

Securos nos esse non debere probat Hieron. p. 273.
Seneca inter Ethnicos ad sententiarum usum legendus, p. 92.
Sententia est oratio, quæ, aut quid sit, aut esse oporteat in vita,
 breviter ostendit, p. 89. ea uti potius ad concionatorem, quam
 oratorem pertinet, p. 88. eam negligentes decorem, & uti-
 litatem orationi adimunt. Ib. sententiæ aliæ duplices offeruntur,
 vel ratione sententiöse subiecta, vel sine illa, p. 89. & eam

rum

INDEX.

rum exempla, quæ ex contrariis constant frequentes sunt in Proverb. p. 90. aliæ ad rem, aliæ ad personam referuntur. Ib. & exempla, aliæ item sunt rectæ, aliæ figuratæ. Ib. & exempla, aliæ item sunt Catholicæ vulgò receptæ. Ibi. & exempla illarum genus acutum, epithetis confectum, p. 91. exempla, sententiæ aliquando manant ex his, quæ dicuntur, aliquando, ut rationes eorum afferuntur. Ibid. aliquando ex eadem ratione plures consequuntur. Ibi. sententiæ non ab Authoribus petitas, sed præsentis rei accommodatas utile admiscere omnibus orationis partibus. Ib. qui sententiis concionem ornare vult, quid facere debet, p. 90. V. *Epiphonema*. V. *Adagia*. V. *Greg.* V. *Seneca*, *Sermo*, vel *Concio*. V. *Concia*. V. *Oratio*.

Sermo per vocem vivus acceptior, quam scriptus, p. 325. sermo non deseret concipienti rem potentèr, p. 281. sermo non sit inferior dignitate rerum, p. 371.

Sermocinatio inter personarum descriptiones muneratur, p. 139. difficilè aliud ad concionatoris officium magis pertinet. Ib. ea est: cum alicui personæ dignus sermo tribuitur. Ibi. ipsa non solum quid persona dicat, sed quid dicere debuisset significamus, p. 142. ea etiam sermo tribuitur homini scriptum ad opus hortanti. Ibi. hoc etiam modo Spiritui S. tribuitur sermo, quoniam nos ad virtutis, & poenitentiae studium revocare desiderat. Ibi. est etiam quibus sermonibus Martyres iudicibus respondebant, & se ipsos ad constantiam hortabantur, p. 143. simili modo Demorum suggestiones describere possumus, p. 142. rationes etiam, quibus improbi in sceleribus suis se ipsos consolantur, & salutem pollicentur, describere licet, p. 143. plura, & pulchra huius figuræ exempla à p. 139. ipsa quales personas induit, talem vocis figuram petit, p. 359. exempla eius ad hoc. Ib. & p. 365.

Servum vis ad nutum servire, & Dominum non agnoscis? Extensam, p. 257.

Simeonis desiderium de adventu Dñi amplificatur, p. 108. & seq.

Similitudo, vel simile quid sit, p. 270. V. *exemplum*, ea ad probandum, ornandum, apertius dicendum, & ad rem ante oculos ponendum valdè utilis, p. 271. ea quadruplex: per contrarium, negationem, collationem, & breviterem, & *omnium exempla*. Ibi. verba ad similitudinem assumptam accommodata habere debemus, p. 272. Similia aliquando brevius, aliquando longius tractanda, p. 273. simile à maiori, vel minori sic tractandum, ut imparitas appareat, p. 274. similia per inductionem valdè iuvant ad faciendum fidem, p. 275. horum omnium exempla locis cit. ad similia invenienda præbetur instructio.

INDEX.

p. 272. ea non sumenda ex sordidis, humilibus, & huiusmodi. ibi.

Similiter eadens figura: cum in eadem constructione duo, aut plura sunt verba, quæ iisdem casibus estentur, p. 238.

Similiter desinens: cum casus non insunt, similes tamen exitus sunt. Ib. hæc duo pulcherrima, cum non extrema tantum, sed media variè sibi respondent, p. 239. & *omnium exempla*. Ibi.

Simulatio, quamlibet custodiatur, se prodit, p. 382.

Solecismum manu à quo jam commissum iudicavit Polemon, p. 344.

Sores, quæ multas argumentationes acervatim amplectitur, p. 69. hoc genus à Dialecticis de 1. ad ultimum vocatur. Ibi.

Sorores adoptivas domi fovere à Chrysost. obiurgatur, p. 97.

Spiritus Sanctus Patri, & Filio æqualis docetur, p. 303.

Spiritus Sanctum non querere indignum est, p. 235. eius gratia plâquam omnia Rhetorum præcepta ad concionandum iuvat, p. 374. illi tamen non obstitunt, p. 384.

Stellarum, ac syderum magnitudo quanta sit, p. 162.

Stylites non verbis, sed vitæ innocentia multos convertit, p. 22.

Stylus in nullo utilis exercetur; quam in vertendis Scriptis aliorum PP. qui designantur, p. 383.

Stylus arte, & lectione iuvatur, & ipsa iuvat, p. 382. optimum ad dicendum magistrum esse probatur, p. 383.

Suasorium genus primus concionandi modus, p. 182. ad istud tanquam scopum conciones omnes tendere debent, ibi. ad præcipuè pertinent sex orationis partes; & qualiter ipsi accommodandæ, ibi. in hoc genere commoda, aut incommoda, quæ suadenda, vel dissuadenda susceperis, validis rationibus amplificanda, pag. 188.

Subiectio arguendi forma, qua querimus quid contradici possit, & subiicimus id, quod dici oportet: & exempla eius, p. 79. inter figuras etiam sententiarum numeratur: & exempla, p. 251. inter omnes figuras diversam vocis formam petit, p. 361.

Submissum dicendi genus, quibus constare debeat, p. 293. verba in eo non conglutinanda, & insignis ornatus amovendus, ibi. sententiæ tamen, & translationes possunt esse crebriores, ibi. in oratio à numeris libera, non tamen sit vaga, ibi. illo utitur ad docendum, & si magnum sit quod docetur, p. 297. exempla ex Apost. Cypr. & Ambr. & Aug. adducta, ibi. & seqq. hoc facilius quam aliud genus diutius tolerari potest, p. 306. in aliis generibus hoc genus miscendum: & ratio, p. 307. hoc genere multi sunt mutati, non ut agerent; sed ut scirent, aut crederent, quod nesciebant, aut non credebant, p. 308. hoc etiam eloquentis finis habetur, quo persuadetur vera esse quæ dicuntur, ibi. huic generi è proximo adest suum, vitium: & exemplum eius, p. 310.

INDEX.

- Superbiae descriptio, & plura eius elogia, p. 223.
 Superbia maxima, uti datus, quasi innatis, p. 239.
 Superbi hominis ampla, & pulchra descriptio, p. 137.
 Sulentatio figura, qua sui suspenduntur auditorum animi, & aliquid deinde inexpectatum subingitur, p. 264. post excitatam expectationem alicuius rei gravissimè ad aliquid leve, nò vel criminofum descenditur, ibi. utrius modi huius figuræ exempla, ibi, & seqq.
 Syllogismus perfectissima inter omnes arguendi formas, p. 65. apud Dialecticos tribus, apud Rhetoricos quinque partibus, constans perfectissimus est: exemplificatur, ibi. exactam syllogismi Dialectici formam non sepe concionator sequatur, pag. 67. multitudo non syllogismis, sed vi magna dicendi capiendâ est, pag. 41.
 Synecdoche tropus, in quo ex parte totum, aut contra intelligitur, p. 220. ille acta modis contingit: & omnium exempla: ibi iste ad locupletandum sermonem; translatio ad movendum pertinet, 221.
 Synonymia, vel interpretatio, qua plura verba idem significantia congregantur, imitandi, arguendi, vel apertius dicendi causa, 246. optimè etiam sic verbis per metaphoram, vel allegoriam idem significantibus, p. 247. non tamen verbis idem significantibus eadem sententia oneranda, nisi eam augeant, vel obscuram explicent, ibi. eius exempla.

T

- T**apinosis, quæ nomen dignitati rei parùm accommodatum tribuit, p. 319. è contra etiam, cum parvis excedentia damus nomina, pag. 320.
 Tarditas in dicendo, vitium pronuntiationi oppositum, p. 345. ea auditores non afficit, sed somnum illis inicit. ibi.
 Tautologia vitium, proximum figuris, quæ eiusdem verbi repetitione fiunt, p. 237. illud est: vitia eiusdem verbi repetitio, non nitòris, sed inopie causa, p. 320. ornatum, & copie orationis, & elocutioni opponitur, ibi, & p. 316.
 Temeritas quid sit, & à fortitudine qualiter distinguatur, p. 270.
 Temperatum genus dicendi quid, & qualiter ab aliis distinctum, p. 293. illi omnia dicendi ornamenta conveniunt: in eo parum nervorum, plurimum est suavitatis, ibi. hoc genus, ad Deum laudandum, sive de ipso, sive de operibus, utile, p. 227. hoc genus, non verborum ornatum, sed affectibus dis-

INDEX.

- at à grandi p. 299. in eo laudes, & vituperationes locum habent. p. 308. illud non propter seipsum, nec ut tantum delectetur auditor quærendum, sed ut ad bonum quod persuademus adiuvetur. Ib. & p. 309. illud in grandi genere locum habere potest. p. 307. illud etiam non semper, aliquando tamen submissio indiget. Ibi. Exempla huius generis. p. 298. 303 & 304. ipsi è proximo adest suum vitium: & eius exemplum. p. 310.
 Tempus inaniter perdere quantum sit malum. p. 274.
 Terrena Coelestibus præponere quàm præposterum. p. 262.
 Thema. V. *Propositio*. V. *Partitio*. V. *Divisio*.
 Thesis quid, & qualiter ab hypotesi sit distincta. p. 44. illa in generali quærit sine designatione personæ, loci, &c. Ibi. ad eam probandam undè, & quomodo argumenta sumenda. p. 46. à cap. 5. usque ad 7. & exempla apponuntur, ad istam hypothesis utiliter revocatur. p. 46. V. *Quæstio*.
 Timor divinæ iustitiæ quomodo exirandus. p. 155.
 Traditio figura, qua idem verbum ita repetitur, ut animum non offendat sed delectet: & exempla eius. p. 233.
 Tranquillitas vitæ pulchè amplificatur ex Seneca. p. 189.
 Transitio ad docendum præcipuè pertinet. pag. 249. ea vim, & acrimoniam orationi adiungit: & exemplum. Ibi.
 Transitiones non raro per sententias fiunt. p. 90.
 Tropus est: verbi, vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. p. 218. in eo nomen unum pro alio subitici non debet, nisi finitimum sit. p. 226. tropi ad ornatum, qui in verbis singulis est, deserviunt. p. 227. illi ad id ad quod topica deserviunt. p. 226. ipsi res magnæ, & atroces attolluntur, & aptius significantur. p. 218. eorum usus in scrip. frequent: & loca afferuntur ipsi referta. ibi. eorum cognitionem ad eam intelligendam valdè conducere exemplis probatur. p. 227. troporum omnium nomina, quidditates, & exempla. à p. 218.

V

- V**anitas adeo ingreditur occulte, ut vix Prædicator advertat. pag. 20.
 Varietas virtus præcipua orationis. p. 327. ad eam possidendam multiplex rerum suppellex procuranda. ibi. ad comparandam eam Authorum lectio valde iuvat. ibi. ad hoc utendum etiam, non uno tantum, sed tribus dicendi generibus ibi. figurarum etiam diversitas ad hoc adhibenda. ibi. hoc præcipuè assequemur interrogacionibus rectè adhibitis. Ibi. hæc veritas per æquipoitentiam,

INDEX.

& dictiones relativas fieri potest. p. 318. & horum omnium exempla opponitur locis ut varietati opponitur vitium mirè lexiosum. ibi. V. *Homoeologia*.

Verba, alia apertius, alia ornatius, alia significantius rem explicant. p. 375. alia etiam lætis rebus, alia tristicibus, alia grandibus, alia atrocibus accommodanda sunt. p. 376. verba humilia, obsecra, & fordida vitanda sunt. p. 213. quæ in causa nitidiori sunt fordida, in humili propriè dicuntur. p. 378. verborum virtus nulla, nisi rei cohereant. p. 210. eorum decò pulcherrimus cum sequitur, non cum affectatur. p. 209. verba eandem rem significare possunt diversis modis. p. 379. verbis propriis maiori ex parte oratio consistere debet. p. 213. multa eorum copia paranda à concionatore, ne ad explicandum hæreat. p. 375. & p. 378. ea paranda, quæ significantissime, non tumultuarie, mentem expriment. pag. 375. eorum dives facile mentem suam exprimet. p. 380. nec paranda, ut vocibus æquipollentibus eadem res exprimat. p. 380. verborum copia, librorum lectione, patria lingua scriptorum comparatur; si tamen eius idiomata, at phrasæ observentur. p. 376. nec eorum tanta cura ut nota vita sit laborandum. p. 210. eadem aliter pronuntiata interrogant, irident, elevant. p. 341. circa singula verba hæere obominanda infelicitas, p. 211. nec devoranda extremis syllabis non prolatis. ibid. Verecundia in exordio orationis maxime necessaria. p. 286. Veritas potentior mendatio ad movendum. p. 239. S. Vincencii Martyris laudes ex D. August. p. 95.

Virgo Beatissima Maria in exemplum Virginum eleganter proponitur. pag. 304. Virgines Coelestis hominis imaginem portant. & alia elogia. p. 246. Virgines notabiliter se ornantes excusari non possunt, quasi castæ. p. 247. de hoc etiam grandi sermone reprehenduntur. p. 305. Virginium laudatio elegans ex D. Gyprian. p. 303.

Virorum, ac mulierum cohabitatio reprehenditur à Chrysost. p. 97.

Virtus perfecta non est, nisi quæ tentata non corrumpitur: late probatur p. 83. illius tractatio ad quatuor gradus revocatur. pag. 105. eiusque labores fugientibus respondentur. p. 23. virtutum exempla potius quam verba audientes movent. p. 12. eorum, & vitiorum cognitio experientia victoriæ, & exercitii præ aliis iuvatur. p. 368. quod exemplis probatur. ibi. ad virtutes adhortantes modum assequendi tradere debent. pag. 186. qualiter hoc fieri debeat exemplis docetur. ibid.

Vix humanæ miseria mirè amplificatur pag. 110. eiusque tranquillitas extollitur pag. 189. atque ad eius amorem, sed quæ vera est adhortatio pag. 262.

Vita

INDEX.

Vita contemplativa describitur ex Gregor. Theol. pag. 125.

Vicio uno positato aliud exurgit. pag. 245.

Voluptas, quantum malum, & quanta pariat. pag. 51.

Vox lenta non movet pro dignitate p. 325. mala impedit multa bona p. 327. alia non sit cum concionamur, quam cum loquimur. p. 328. quid circa hoc sibi acciderit gratiose refert Author. ibid.

Vox non sit rudis dura, præpinguis, tenuis, mollis, effœminata, &c. p. 330. non sit acutissima, ut in musica. pag. 333. cum gravitate, prodeat, non fatinea, aut affectata, sed naturali. ibid. quæque ad eius suavitatem, & firmitatem conducant. ibid. quod ad vocis integritatem facit, auditori gratum. pag. 334. ea ultra vires non est urgenda, & affectata minus clara. ibid. depressa, & sedata voce cuncta principia dicamus. ibid. ne nimio bonæ affectata, sit maxime cavendum. p. 340. eius varietas rebus accommodata ornatam facit pronunciationem. p. 334. vox varianda non modo in figura, sed in celeritate, & tarditate: in acrimonia, & remissione. p. 345. & 346. & hoc ad attentionem, auditorum, fastidiumque vitandum in eis valde iuvat. p. 335. nec solum in membris causæ, sed in articulis etiam varianda. p. 336. neque in sententiis solum, sed frequenter in verbis singulis diversa erit. p. 340. & horum exempla afferuntur locis cit. voci gestus, & utrumque anima contentire debet. p. 341. vox in faciendo, rogando, monendo, &c. qualis futura. p. 335. & 340. voce tremula, cum sermo lenis, aut effœminata, quando mulieris sermo incidit, pronuciare gravius reprehenditur. p. 349. vocis æqualitas, qua eodem tenore concio decurrit, vitium maximum: quod tyrannum, ac trepidandum proprium. p. 344. eius etiam inæqualitas, qua non pro natura rerum, sed pro cuiusque arbitratu attollitur, & deprimitur, vitium est. p. 345. aliud eius vitium ex his mixtum, & occultum delectatur. ibi. vox in expositione, exordio, Narratione, Amplificatione, Argumentatione, & figuris, qualis. V. *propriis locis*.

Vultus in actione maxime dominatur. p. 347. illo supplices, minaces, blandi, tristes, &c. sumus. ibi. sæpe ipse pro omnibus valet verbis. ibi. V. *Pronunciatio*.

X

Xpus; & Xptiani. V. *Christus*. V. *Christiani*.

Zelus

Z

Zelus animarum. V. Concionatoris Charitas.

Zelus. V. Invidia.

Zeuma figura. V. Adiunctio.

Zeno à Seneca reprehenditur de eo, quod in Rhetorica syllogismis
ageret. pag. 41.

Domech ratione iusta conclusit hoc opus

kalendis Iulii: meritoque canere potuit

Qui meprise Corin, n' estime point son Roi

Et n' aselon Corin ni Dieu, ni Foi, ni lais

X

